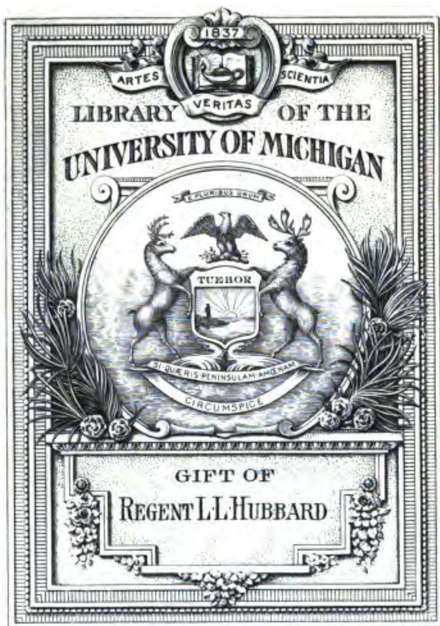
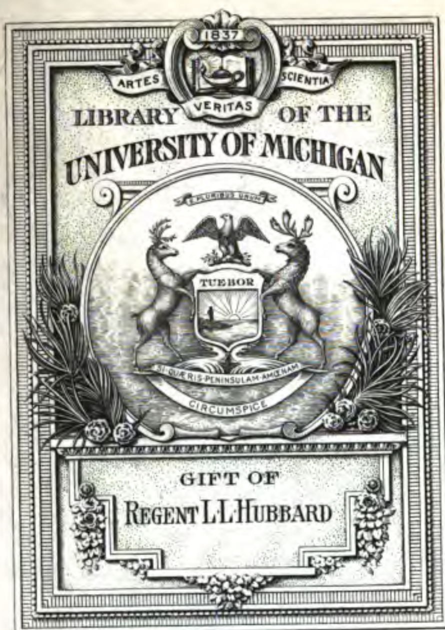

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
GIFT OF
REGENT L·L·HUBBARD

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
GIFT OF
REGENT L.L.HUBBARD

1832

1837
ARTES
LIBRARY
VERITAS

VERGELEKEN GESCHICHTEN EN DADEN,

Van verscheide zo Oostersche als Indiesche

GROTE HELDEN EN BEROEMDE MANNEN,

Naar het voorbeeld van Plutarchus.

door den BARON

Ludvig

LODEWYK HOLBERG,

1684-1754

Assessor Consist. & Professor Publ.

In de Koninglyke Universiteit te Coppenhage.

Uit het Hoogduitsch vertaalt.

TE AMSTERDAM,

By STEVEN VAN ESVELDT, Boekverkoper in de Beurssteeg, 1748.

DOUBLET

VOORREDEN

VAN DEN

SCHRYVER.

Woord houden is ene deugd; echter kan het in zekere gevallen ook ene deugd zyn, de gedane beloften te overtreden. Dikwerf heb ik belooft, myne pen neder te leggen; doch ook dikwerf dezelve weder opgevat, en dus ſchynt het, als of het gemeen op myne beloften niet vertrouwen kan. Maar nadien de afneming myner krachten my tot zodanig ene verklaring aangeſpoort heeft; of, vermits ik my veeleer om die reden zelf vergiſt heb, denkende niet in ſtaat te zullen zyn, myn' gewonen arbeid voort te zetten, en ik nochtans door den Goddelyken byſtand enige dragelyke dagen des jaars geniete, die my vergunnen, de pen te voeren, kan de voortzetting van myn' arbeid voor gene onbeſtendigheid gehouden worden. Ech-

ter is het, onaangezien dit alles, noch beter, meer te volbrengen, dan men belooft, dan veel te beloven en weinig te volbrengen; ja zodanige schryvers verdienen alleen van het overtreden hunner beloften beschuldigt te worden, die ons gantsche lysten van schriften mededelen, die zy voorgeven, onder de handen te hebben, en nochtans niets volbrengen. Dit geschrift, 't geen ik thans het gemeen mededele, is van zo groot een' arbeid niet, dat het de krachten van een' man verspillen zoude; want het slegts de moeite kost, uit de geschichten van zekere grote helden oprechte en goede uittrekzels te maken, waar van enige te voren op ene andere plaats uitvoerig beschreven zyn, en by anderen alleen stukswyze gevonden worden; weshalven ik, in dezelve te ontwerpen, my van meer dan enen schryver heb moeten bedienen; zynde maar enige weinige geschichten van de gedachte grote mannen door niemand te voren beschreven, als van Emir Jemla, Mahobet Cham, Akebar, Oran

Zeb

Zeb (*) den schach Abas en anderen. De grootste moeite heb ik aan de inleiding van iedere historie gehad, die ene zedekundige en toepasselyke stelling bevat, en zo ook aan de vergelyking. Want dezen zyn het, waar door Plutarchus, dien ik in dit geschrift gevolgt heb, een groot gedeelte van zyn' verkregen roem verworven heeft. Hoe verre my die moeyelyke onderneming gelukt is, laat ik aan het gemeen oordeel overig; en zo ik dien beroemden schryver niet heb konnen bereiken, heeft my nochtans gene zorge ontbroken, hem zo naby te komen, als immer mogelyk was. Het groot voordeel, 't geen Plutarchus boven zyn uitmuntend verstand had, was, dat hy de vruchtbaarste historien verkoos, dat is, de grootste mannen, die Rome en Griekenland geteeld heeft, en wier grote en merkwaarde daden beneffens hunne carac-

(*) Onder dezen heb ik ook Oran Zeb getelt, vermits my ten dien tyde onbekent was, dat zyne geschichten door den P. Catrou beschreven waren, die het derde gedeelte van zyne Mogolsche chronyk uitmaken.

racters door de beſte ſchryvers reeds te voren afgeſchetſt waren. In het tegendeel heb ik Ooſterſche en Indieſche vorſten verkozen, welkers daden minder in het oog vallen, dan de helden-geſchichten van Plutarchus, noch ook van gene zo grote ſchryvers ontworpen zyn; weshalven de hiſtorie wel zo aangenaam niet, doch de caracters en vergelykingen zwaarder worden. Om hierin het onderſcheid te tonen, heb ik twe Romeinen en even zo vele Grieken bygebragt, en dezelve zamen gepaart. De anderen zyn merendeels Ooſterſche of Indieſche helden, of zulken, wier heerſchappy een gedeelte van het Ooſten uitmaakt, als Peter Alexiowitz, en met dat oogmerk heeft men gelegenheid genomen, in dit werk van een' zo groten held te ſpreken.

Ondertuſſchen is het aanmerkelyk, dat een aanzienlyk gedeelte van die helden in onze tyden geleeft hebben; weshalven men zeggen kan, dat offſchoon deze eeuw zo vruchtbaar in geleerde mannen niet is, dan de naaſtvoorgaande, zy echter

ter meer grote helden, dan ene andere eeuw, voortgebragt heeft. De grote helden onzer tyden, in dit werk aangehaalt, zyn Myrweis en Maghmud, die met ene hand vol volk het Persisch ryk bedwongen hebben; Oran Zeb, die door ene langdurige en wonderbare regering Indostan hervormde, en voor een' der grootste vorsten gehouden kan worden, welke Indië ooit voortbragt, en Peter Alexiowitz, met wien weinige vorsten in de hedendaagsche en aloude geschichten vergeleken konnen worden. De anderen, die in dit werk gene plaats konden hebben, zyn Lodewyk de XIV., koning van Vrankryk, de beroemste van alle de Fransche koningen zedert de tyden van Karel den groten, Karel de XII. in Zweden, wiens leven ene keten van wonderbare zaken is, en Kulikan, die Persië niet alleen van zyn' ondergang bevryd, maar deszelfs magt tot den hoogsten top gebragt heeft; om van de beroemde veldheren niet te spreken, die onze tyd voortgebragt heeft, welke deze

eeuw in de geschichten kan doen uitmunten. Maar om weder tot dit werk te komen, het zelve heeft wel zoveel arbeid niet gekost, als een gedeelte van myne andere geschriften, doch is van zodanig ene natuur, dat het een groter doorzicht, dan vele andere geschichten vereischt. Zo echter iemand mogte menen, dat het niet veel te beduiden zal hebben, vermits het van een' schryver ontworpen is, die gemeenlyk ieder jaar een werk in 't licht doed komen, dient daarop tot antwoord, dat de tyd tusschen ieder geschrift zo kort niet is, als hy wel schynt; want als men met denzelven spaarzaam te werk gaat, en vreemde bezigheden, bezoeken en gezelschappen laat varen, is een jaar of twe van groot belang; want een ieder jaar bestaat uit 365 dagen, en ieder dag heeft 12 of 14 bruikbare uren, in welke veel verricht kan worden. Enigen zullen veelligt dit werk wraken, en zeggen: waarom heeft de schryver niet liever Europesche helden verkozen, wier geschichten leerzamer zyn en wier lezing aangena-

namer is ; ook, waarom heeft hy de daden van zekere laakbare mannen beschreven, die slegts zeer weinig tot stichting verstrekken ? Op het eerste word geantwoord, dat vermits de daden der Roomsche en Grieksche, gelyk ook van de andere Europesche helden, genoeg bekent zyn, zulks niet anders zoude wezen, als weder op te warmen, 't geen ontelbare andere schryvers te voren te boek stelden; weshalven men goedgedacht heeft, in dit werk veelliever van Oostersche en Indiesche heldendaden te spreken, vermits dezelve ons onbekent zyn, en mitsdien een' smaak van iets behagelyks medebrengen. Ook zyn enige dier gebeurtenissen zo nut als aangenaam te lezen; ja kan men zeggen, dat weinige Europesche historien te vinden zyn, die den lezer meer aandoen, dan de geschichten van Motezuma, Atabaliba, Myrweis en Maghmud. Belangende het twede punt, is het zeker, dat gelyk de voorbeelden van pryswaarde vorsten tot de deugd aansporen, men ook door de voorbeelden

der quade van de ondeugd afgeſchrikt word, en mitsdien beiderly hiſtorien tot een en het zelfde doelwit ſtrekken.

Als ik in dit werk ſlegts in het voorbygaan van oorlogen, veldſlagen en belegeringen ſpreke, geſchied zulks om redenen, vermits de natuur van het geſchrift zulks niet vordert; want een levensbeſchryver is niet aan de regelen gebonden, die een geſchichtſchryver in acht moet nemen. De plicht van den eerſten is voornamelyk, het afbeeldzel van zyn' held te ontwerpen, en de laatſte moet alles beſchryven, wat onder zyne regering voorgevallen is. Een geſchichtſchryver moet zich aan de tydorde houden; doch een levensbeſchryver kreunt zich zo zeer niet, of hy een *hyſteron proteron* begaat; want hy zyn' plicht voldoed, als hy oprecht het caracter van zyn' held geeft, en zyne feilen zo wel als deugden beſchryft; waaruit blykt, dat meer arbeid en naauwkeurigheid in het ſchryven ener hiſtorie, doch meer

door-

doorzicht in ene levensbeſchryving vereiſcht word, en de laatſte een rechte ſpiegel van het leven en allernutſt te lezen is, als dezelve volgens de wyze van Plutarchus beſchreven word. Men moet zich in waarheid verwonderen, dat vermits in deze laatſte tyden de ſchryvers gepoogt hebben, in alles de ouden te volgen, niemand ondernomen heeft, volgens het ontwerp van Plutarchus ons levensbeſchryvingen te geven; inzonderheid, vermits de gemelde zyne ſchryfwyze zo zeer geroemt is, en zyne *Vitæ Comparatæ*, of vergeleken levensbeſchryvingen, voor zyn meeſterſtuk gehouden worden. Men heeft wel getracht, zulks met de een en andere helden te beproeven, die men zamenpaarde, doch niemand, myns wetens, heeft opzettelyk gepoogt, een gantſch werk over latere helden te ontwerpen, en dezelve op die wyze zamen te vergelyken, als Plutarchus met de Griekſche en Romeinſche beroemde mannen gedaan heeft.

heeft. En veelligt zal wegens zodanig ene navolging dit myn gering werk by den een' en anderen goedkeuring vinden.

DE

DE VERTALER AAN DEN LEZER.

De geleerde ſchryver in de voorreden van dit zyn werk zelf omſtandige redenen van deszelfs inhoud en oogmerk gegeven hebbende, oordelen wy het onnodig, daar van by herhaling alhier een woord te ſpreken; doch konnen echter niet afzyn, aan te merken, dat hoe zeer de heer profeſſor Holberg, volgens zyne alom bekende beſcheidenheid, in de gezegde voorreden op ene zedige en ingetoge wyze van dit werk ſpreekt, en 'er ook op ene zekere plaats in den derden brief zyner eigen levensbeſchryving van zegt: *Of ik den ſchryver enigermate bereikt heb, die ik my in dit geſchrift ten voorbeeld geſteld had, laat ik andere beſliſſen; doch zo men de ſcherpzinnigheid der ſtoffe, de bevalligheid der Griekſche tale, de onbedwonge ſchryfſtyl, en andere ſchone eigenſchappen overweegt, die de ſchriften van Plutarchus zo koſtbaar maken, zoude men my voor dwaas houden, als ik my met zodanig een man wilde vergelyken*; dat nochtans, zeggen wy, zeer vele ge-

leer-

leerden 'er een zeer gunstig en onpartydig oordeel over geveld, en onder anderen de schryvers van de *Nova Acta Eruditorum Lips.* (*) van deszelfs inhoud gezegt hebben: *Die zaken, door ons naauwkeurig doorlezen, zyn ons toegeschenen, Plutarchus hier en daar te overtreffen, meermalen te evenaren, en zeer zelden iets minder dan by te wezen. De beruchte schryver heeft door zyn voorbeeld geleert, dat de Noordsche verstanden niet altoos koud zyn, ja veel eer, dat de Denen, langzamer dan de herwaards en derwaards huppelende lichte Franschen, zelfs daar door een voortreffelyker en doorkneder verstand bezitten* (†). Welk getuigenis wy reeds aanhaalden in ons Voorbericht voor het twede deel van den Deenschen Spectator, door den heer Holberg beschreven en door ons vertaalt, ter beschaming van den zo onkundigen als onbescheiden schryver van de zogenaamde Republiek der Geleerden, die, by gebreke van de vereischte belezenheid, van zich had konnen verkrygen, onzen alom beroemden schryver, zon-

(*) 1743. Mens. Oct. p. 622.

(†) *Ea, quæ perlegimus, nobis visa sunt, hinc inde Plutarchum superare, sæpius æquare, rarius proxime ad eum accedere. Docuit Cel. auctor suo exemplo, aquilonaria ingenia haud semper frigere, quin potius Gallis, huc illuc saltantibus, levissimisque esse tardiores Danos; eoque ipso judicii præstantioris ac ingenii ad soliditatem magis subacti.*

zonder enige andere redenen of oorzaken, dan ene loutere wrevelzucht, op ene zo onbeschaafde als schaamteloze wyze te honen. Meer als eens werd dit werk, ten blyke van deszelfs verkrege algemene goedkeuring, in de Hoogduitsche tale gedrukt; weshalven wy redenen menen te hebben, te mogen vertrouwen, dat het ook onze landsgenoten niet geheel onaängenaam zal zyn, in welk geval wy hun de vergeleken geschichten van verscheide heldinnen en andere beroemde vrouwen, op dezelve wyze door den Baron Holberg beschreven, in onze tale gedenken mede te delen.

De levensbeschryvingen, in dit deel vervat, zyn van

CIN-

CINGISKAN
EN
TAMERLAN.
INLEIDING.

HEt is niet moeilyker van de haastige opkomst van grote monarchiën, dan van haren spoedigen val, natuurlyke redenen te geven. De geschichten der drie waereld-delen, Asia, Africa en America, tonen, dat ene algemene onkunde en blohartigheid hare opkomst verhaast hebben; want het aldaar kleine vorsten, ja geringe onderdanen, minder moeite heeft gekost, ene monarchie op te rechten, dan wanneer grote koningen in Europa hunne naburen ene grensvesting willen ontweldigen. Offschoon dus de gedachte drie waereld-delen meer grote overwinnaars, dan ons Europa, konnen tonen, volgt daaruit echter niet, dat de eersten bequamer, dan de laatsten zyn, om aan de waereld grote mannen te leveren. In Asia en Africa, waarin de onkunde heerscht, en ene vadse traagheid de menschen in slaap gewiegt heeft,

toont een prins niet zo haast ene groter vlugheid, dan zyne voorvaderen, of niet alleen zyne naburen, maar ook een gantsch waereld-deel staat in gevaar, zyn juk onderworpen te worden, waarvan ontelbare voorbeelden voor handen zyn. Want weet slegts iemand een heir wel in te richten, een bequaam geweer uit te denken, of een' groten slag te winnen, kan hy vervolgens zonder merkelyken wederstand de grootste ryken overstromen en overhoop werpen. Was een wakker en eergierig prins van Condé, niet te Parys, maar te midden van Tartarye, Indostan of Persië geboren geweest, zoude hy veelligt, in plaats van zich in zyne oude dagen op zyne landgoederen ingetogen te houden, als een vorst over twintig koningryken zyne intrede in het ryk der doden hebben konnen doen; en was een Carel de XII. in plaats van uit Stokholm, uit Fez of Marocco gesproten, zoude hy zynen scepter zo vele ryken onderworpen hebben konnen maken, als hy steden en vestingen verloren heeft. Want in Europa gaat het als in 't kaartspel, waarin hy, die de meeste strepen op de tafel heeft, het eerst verliest, vermits alle de anderen zich tegens hem verenen. Athenen, Sparte en Theben steken het hoofd op; doch worden van het gantsch Grieksch systema aangetast, en, in plaats van mo-

nar-

narchiën, middelbare steden. Een Carel de V. legt in Europa den grond tot ene monarchie, doch ook te gelyk tot ergwaan en zámenspanning der naburen, die Spanje in zynen noch steedsdurenden staat brengen. Lodewyk de XIV. stelt de gantsche Europesche waereld in rep en roèr, doch moet daarom by de vredes-tractaten de veroverde steden weder afstaan. Dit zeg ik niet, om de grote Asiatische helden in verachting te brengen, inzonderheid de beide magtige overwinnaars, wier geschichten ik hier mededele; want niemand loogchenen kan, dat de natuur hun ongemeen gunstig geweest zy; maar ik brenge zulks alleen by, om te doen zien, dat het een' kleinen prins minder moeite kost, zich tot een' monarch over de drie waereld-delen te maken, dan een' groten koning, die een' kleinen nabuur in het vierde waereld-deel het juk op den hals wil werpen; en het mitsdien niet zwaar valt, van den oorsprong van grote monarchiën natuurlyke redenen te geven, offchoon velen zulks als wonderwerken aanzien, die alleen gebeuren konnen door voorafgaande hemeltekenen, verschyningen van grote cometen, aardbevingen en diergelyken meer, gelyk zich ook by de geboorten van Cingiskan en Tamerlan vertoont zouden hebben; of dat de natuur, gelyk als verspillende zou-

 de

de zyn in de bereiding van een werktuig, tot de uitvoering van zulke dingen bequaam.

Zo ligt het nu is, redenen van den haastigen oorsprong der monarchiën te vinden, zo weinig moeite kost het ook, diergelyken van hunnen haastigen val te ontdekken. Alles, wat in de natuur spoedig hervoort koomt, vergaat weder zo schielyk; doch 't geen langzaam wast, houd ook lange stand. Een eik vereischt langer tyd tot zyn' wasdom, dan een tedere bloem, en staat mitsdien ook langer, na zyn' wasdom bereikt te hebben. Kruipende en vliegende dieren verkrygen zeer haastig hunnen volkomen wasdom; doch hun leeftyd is ook des te korter; want offchoon het met de waarheid overeenkomen kan, 't geen de natuurkundigen van de lange duurzaamheid der harten en krayen geschreven hebben, volgt echter daaruit niet, dat een regel zo algemeen zy, dat zy gene uitzondering gedoogt. Een mensch in het tegendeel vereischt meer tyd tot zynen wasdom, en mitsdien telt hy ook meer dagen van zynen leeftyd. Dit is ook in de regeringen aan te merken. Tot de Assyrische heerschappy lagen vele koningen den grond, en uit dien hoofde stond zy ook enige honderden jaren. De Persische monarchie had minder tyd tot haren wasdom, en was derhalven van geen' zo langen duur.

De

De Griekſche werd in die van Alexander opgerecht; doch viel ook met den bouwheer. De Roomſche monarchie nam zo langzaam toe, dat haár aanwas niet te merken was, en nam mitsdien ook weder zo langzaam af, dat men zulks niet beſpeuren konde. Spanje ſteeg onder twe koningen; doch daalde onder twe koningen. Zweden heeft een' vereiſchten tyd tot waſſen en ook tot bloeijen gehad. 't Is de natuur eigen, 't geen verſtrooyt is, te verzamelen; maar ook het verzamelde weder te verſtroyen: zy verwekt iets, om het weder te vernielen, en vernielt het, om 'er iets anders uit voort te brengen, en maakt het als in 't kegelſpel, 't geen men opzet, om te vallen, en omver ſchiet, om weder opgezet te worden. Dus gaat het ook thans: iets, waaraan men langen tyd beſteed, is vaſter en hechter, en word mitsdien ook groter kracht en langer tyd vereiſcht, om het weder te ontbinden. Ene krankheid, langzamerhand toegenomen, kan door één clyſteer niet verdreven worden, en een onvermoed ontſtaan ooggezwel is eerder dan een' verouderde quaal te genezen: *Citius depellitur repentinus oculorum tumor, quam diuturna lippitudo*, zegt Cicero. Dus gaat het ook met de regeringen. De grote overwinnaars ontſtaan haaſtig, gelyk grote geſtichten, die enigermate zamenhangen,

zo lange hun grote en ontzaggelyke naam duurt; doch zo dra dezelve door de dood ophoud, zakken de delen uit malkander, en het gantſche gebouw ſtort in. Op gelyke wyze is het ook gegaan met de grote en haaſtig ontſtane monarchiën, inzonderheid deze beiden Tartaarſchen, die door Cingiskan en Tamerlan aangelegt zyn, welkers geſchichten ik zonder verdere voorafſpraak verhalen, en de oudſte, door Cingiskan geſticht, de eerſte plaats verlenen zal.

CINGISKAN.

Gelyk alle grote helden miraculeuse geboorten toegeschreven worden, verdicht men ook van dezen groten monarch, dat hy een zoon van de zon geweest zy, offschoon zyne moeder zich ontzag te zeggen, dat de zon jegens haar in liefde ontvonkt was, maar dat verdichtzel herkomstig rekende van een' harer voorvaderen in 't negende lid; namelyk, Buzengir, die de stamvader van alle de Mogolsche keizeren zoude zyn, en van wien Pisuca, de vader van deze Cingiskan, afstamt. By zyne geboorte, die in het jaar Christi 1154 voorviel, zoude, na het verhaal der Oostersche schryvers, verscheide wonderen geschied zyn, waaruit men voorzeide, dat hy een groot vorst zoude worden; doch de zekerste regelen, waar op men die voorzeggingen konde gronden, waren de grote gemoedsgaven, die men in dezen prins, zelfs in zyne tedere jeugd, zag uitblinken. Zyn rechte naam was Temusin; want Cingiskan hem in later tyden als een ere tytel toegevoegt werd. In zyne jeugd wedervoer hem een smertelyk ongeval; want zyn vader, een der kleine Mogol- of Tartaarsche koningen, of chans, had het ongeluk, door den koning in China gevangelyk weggevoert te worden, en hy zelf werd onmiddelyk na de dood zyns vaders door enige kleine prinsen aangevallen, die hy wel twemaal in de handen viel, doch 'er zich telkens uit wist te redden. Als eindelyk zyne vyanden niet nalieten, hem te vervolgen, nam hy zyne toevlucht

tot Unghkan, koning der Karaïten, die toen de magtigste was, en uit dien hoofde de grote chan genaamt werd. Deze ontfing hem niet alleen zeer wel, maar deed ook in 't vervolg zo vele genegenheid voor hem blyken, dat hy hem de princes, zyne dochter, ten vrouwe gaf, ofschoon een ander chan, genaamt Gemuca, haar ten huwelyk verzogt had.

Hier over vattede deze Gemuca een' zo bitteren haat tegens den jongen Temusin op, dat hy alle moeite tot zyn' val aanwende, en nadien hy zag, dat de grote chan zyn schoonzoon steeds bleef beschermen en beminnen, hitste hy enige kleine vorsten tegens hem op, en poogde ook eindelyk Sancun, zoon van den groten chan, te winnen. Dezen maalde hy Temusin met de afschouwelykste verwen af, als of zyne heerschzucht alle palen te buiten ging, en hy slegts toeleide, hem van het ryk te beroven, 't geen hem, als de rechte erfgenaam na zyn vaders dood, toequam. Hier door verblinde hy den jongen prins zodanig, dat deze welhaast aan den val van Temusin arbeide, en met dat oogmerk niet ophield, zynen vader zo wel schriftelyk als mondeling tegen hem aan te hitsen, tot eindelyk de grote chan zich liet overreden en de hand aan zynen schoonzoon sloeg.

Doch Temusin had tydig door enige slaven hier van bericht bekomen, en besloot mitsdien, zyn leven en vryheid zo veel mogelyk te verdedigen. Nadien hy terzelver tyd met enige krygsbenden te velde lag, die hem wegens zyne dapperheid grote ere en liefde toedroegen, vattede hy post op ene voordelige plaats, en tastede eindelyk het heir van den groten chan

met

met zo veel beleid aan, dat hy een' volkome overwinning behaalde.

In dien ſlag, welke in den jare 1193 voorviel, werd de prins Sancun zelf met een' pyl in 't aanzicht gewond, en moeſt de vlucht nemen. Die overwinning leide den grond tot de volgende verheffing en het geluk van Temuſin, en zyne vervolgingen zelfs maakten hem tot een' der grootſte monarchen, die ooit geregeert hebben; want zo hy gene wangunſtigen gehad had, zoude hy te vrede geweeſt zyn met de hoge poſt, die hy aan het hof van den groten chan beklede, waaraan hy zich reeds negentien jaren opgehouden had, zonder op iets verder te denken. De Arabiſche poeet Marrakeſchi maakt 'er deze zedenkundige bedenking op: *Als de Goddelyke voorzienigheid het kabeltouw des geluks over u werpt, moeten zelfs uwe eige vyanden tot uw welzyn medewerken.*

De ſlag geëindigt zynde, wende Temuſin alle moeite aan, zich tegen verdere aanvallen in een' weerbaren ſtaat te ſtellen, en liepen te gelyk verſcheide ſoldaten tot hem over, die onder zyn bevel geſtaan hadden, toen hy noch in dienſt van den groten chan was. Als hy nu een aanzienlyk heir op de been gebragt had, begaf hy zich met het zelve naar zyn vaderland, en werd aldaar met ene onbeſchryffelyke vreugde ontfangen. Vervolgens deed hy in alle de Mogolſche provincien verbieden, de gewone ſchatting aan den groten chan te betalen, en moedigde hen aan, het hun opgelegde juk af te ſchudden. En nadien hy wel wiſt, van wat gewicht de religie ter uitvoering van grote dingen is, gaf hy voor, zulks een' inge-

ving en bevel van God te zyn. Voorts trad hy met enige kleine aangrenzende vorsten in verbond; doch wilde tot gene vyandelykheden komen, dan na zo wel voor zich, als de andere vorsten, by den groten chan om een' billyken vrede en afschaffing der schattingen aangehouden te hebben. Gaarne had de grote chan hier in bewilligt, doch zyn zoon belette zulks, mitsdien werden de voorslagen van Temusin verworpen, en den gezanten, door hem en de andere zaamverbonden vorsten aan het hof van den groten chan gezonden, onverrichter zaken hun afscheid gegeven.

Hierop nam de kryg weder een begin, en de beide partyen bragten heiren in 't veld, welkers getal, na het getuigenis van den Persischen schryver Mirconde, volgens de Asiatische schryfwyze, zo groot was, dat het gerinnik der paarden den Hemel noodzaakte, zyne oren te stoppen. In den jare 1202, of 599 der Hegira, zynde de jaarrekening zedert de vlucht van Mahomet, 't geen het zwynen-jaar was, viel een grote slag voor, waarin Temusin, na een hardnekkig gevecht, echter ene volkome overwinning behaalde. De grote chan en zyn zoon namen de vlucht; doch werden kort 'er na beiden verslagen, en Temusin bemagtigde hierop in alleryl de grote heerschappy van zynen vyand. Na zo grote en gelukkig uitgevoerde daden quam Temusin weder in zyn vaderland, alwaar niet alleen zyne eigen onderdanen, maar ook verscheide anderen, tot hem quamen, en hem voor de bevryding van dat juk hunne dankbaarheid betuigden. Ja hunne erkentenis strekte zich zo verre uit, dat zy hem eenstemmig tot vorst

ver-

verkozen over alle de horden en stammen, waarin het land verdeelt was. Die verkiezing geschiede met grote pracht en plechtigheden, nadien zeven chans, of vorsten, hem op enen troon zetteden, en hunne knjën negenmaal voor hem bogen. Hy verklaarde te gelyk, zyne vorige vyanden, de Tartaren, met de Mogollers te zullen verenen, en voortaan den tytel van Mogolsche en Tartaarsche chan te willen voeren, 't geen hy ook zedert steeds gedaan heeft.

Temusin dus grote chan geworden zynde, en zich daardoor in staat ziende, gewichtige dingen uit te voeren, besloot, het groot en magtig ryk China te bemagtigen; doch aleer die gewichtige togt te ondernemen, wilde hy door heilzame wetten, zo wel de geestelyke als waereldlyke zaken in zyne eigen landen verordenen, 't geen ook in den jare 1205, door de Arabieren het luipaarden-jaar genaamt, geschiede. Mitsdien beschreef hy alle de stenden op een groten ryksdag, en verkondigde verscheide wetten, die Albucair optelt, en waarvan deze de voornaamste zyn.

Hy beval, dat men in enen God zoude geloven, die hemel en aarde geschapen heeft en alles met ene onbepaalde magt onderhoud. En het schynt, dat hy die wet instelde, om te tonen, welken godsdienst hy zelf toegedaan was, en zich van de andere Mogollers en Tartaren te onderscheiden, die noch Christenen noch Mahometanen waren; want hy zyn' eigen godsdienst had, en alleen in enen God geloofde, zonder ene andere secte te volgen. Dit geloof, gemenelyk Cingiskans religie genaamt, is ook

op

op zyne nakomelingen voortgeplant, offchoon enigen van zyne kinderen en de prinfen van zyn bloed Chriftenen, anderen Mahometanen, en weder anderen *Deïften* geweeft zyn, gelyk hy zelve was, en waar van de meeften uit het koninglyk huis, tot op de tyden van Tamerlan, belydenis gedaan hebben.

Ene andere wet was deze: Niemand zoude tot groten chan of keizer verklaart worden, ten zy hy te voren op enen algemenen ryksdag daar toe door de Mogolfche chans en vorften verkozen was; en werd dus dat grote ryk enigermate verkiesbaar gemaakt. De andere wetten, toenmaals door hem verordend, betroffen de misdadigers, lediggangers en valfche getuigen; insgelyks handelden zy van de krygstucht, den huwelykenftaat, de verbode fpyfen en diergelyken, en zyn dezelve enen geruimen tyd 'er na in beftendig gebruik gebleven; invoegen Cingiskan in Tartaryë beide als een groot wetgever en beroemd held aangezien werd. Het zonderlingfte onder die wetten was, dat hy ook den echtenftaat onder de doden invoerde. Wanneer dus twe huisgezinnen kinderen geteeld hadden, die overleden waren, vergunde hy, dat men onder die afgeftorven kinderen een huwelyks-contract floot, op dat daar door de huisgezinnen vereent en verzwagert konden worden; en zoude die gewoonte thans noch in Tartaryë gebruikelyk zyn, alwaar diergelyke huwelyken onder de doden met de volgende plechtigheden gefchieden; namelyk, men maalt op het huwelyks-contract zekere figuren, die de overledenen, welke zamengepaart worden, verbeelden; vervolgens werden die afbeeldzels in

't

't vuur geworpen, en gelooft men, dat de rook tot hunne kinderen opstygt, die in de andere waereld bruiloft houden.

Na dat nu Temusin die wetten bekent gemaakt en verscheide andere Tartaarsche vorsten bedwongen had, trad hy tot zyn groot ontwerp; namelyk, een' togt naar China te doen, en voorts een' der grootste monarchiën in de waereld op te rechten. En op dat zyne onderdanen te gewilliger volgen mogten, werwaards hy hun leiden wilde, en alle zyne bevelen met ene blinde gehoorzaamheid in acht nemen, gaf hy voor, dat God hem in enige openbaringen te kennen had gegeven, dat hy een beheerscher van de gantsche waereld zoude worden, en hem voorts bevolen, zyn' gewonen naam te veranderen, en zich Cingiskan, dat is, koning der koningen te noemen, 't geen ook geschiede; en is hy ook alleen onder dien naam in de historien bekent geworden. Vervolgens werd in den jare 1210, of 607 der Hegira, 't geen de Arabieren het schapen-jaar noemen, de grote krygstogt naar China ondernomen. De beweegoorzaak van den kryg zoude zyn, om wraak te nemen over de geweldadigheden en het onrecht, door den keizer van China weleer in Tartaryë gepleegt. Derhalven zond hy vooraf een' gezant aan den keizer van China, en deed hem weten, 't zy op de voldoening van het onrecht, door zyne voorvaderen in Tartaryë gepleegt, bedacht te zyn, of zich ten oorlog toe te rusten. De magtige Chinesche keizer, diergelyke aankondigingen ongewoon, verwonderde zich niet weinig over die vermetelheid, en zond mitsdien de gezanten terstond met

dit

dit antwoord te rug: *Dat hy Cingiskan niet beletten konde, oorlog te voeren, doch hoopte, dat hem die vermetelheid duur te staan zoude komen.* Na dit verkregen antwoord rukte Cingiskan met een aanzienlyk heir naar China, beklom den groten muur, en bemagtigde voorts enige gewichtige plaatsen in het noorder gedeelte van dat grote ryk. In 't volgende jaar, 'het apenjaar genaamt, leverde hy den Chineschen keizer een' bloedigen slag; doch niet met het gewoon voordeel, want wel 30000 Chinesen; doch noch meer Tartaren sneuvelden; weshalven Cingiskan terug keerde met den buit, in zyne togt door de provincie Peking behaald. Eindelyk sloot hy enen vrede, en verliet weder het land.

Niet lang hier na deed Cingiskan met een magtig heir een' naderen inval in China; doch konde, toenmaals onpasselyk zynde, zelf het bevel niet voeren. De Tartaren werden door verscheide misnoegde Chinesen zeer wel ontfangen, behaalden vele voordelen, sloegen de Chinesche magt, waarover de koning zelf het bevel voerde, op de vlucht, en belegerden vervolgens de magtige stad Peking, waarin de Chinesche prins met ene aanzienlyke bezetting lag; weshalven de Tartaren groten wederstand vonden, die ziende, dat geweld niets vermogt, besloten, de stad uit te hongeren. De honger nam van binnen eindelyk zo zeer toe, dat de een den anderen opat; niettemin hielden de Chinesen de belegering met de grootste standvastheid uit, en verweerden zich zo hartnekkig, dat zy, als hun pylen en krygsbehoeftens zouden mangelen, goud en zilver, waarvan zeer

veel

veel in de stad voor handen was, smolten en daarvan geweer deden maken. Doch die dapperheid strekte slegts ter vergroting hunner elende. Eindelyk werd de stad in den jare 1213, het zogenaamde hoender-jaar, door list verovert, en alles door de Tartaren nedergesabelt. Als de keizer van China van de verovering der stad Peking naricht bequam, verkortede hy door vergif zyn leven; dus werd Cingiskan meester van het noordelyk gedeelte van China, en stelde een' zyner legerhoofden over het zelve, met bevel, het verder gedeelte van dat grote ryk mede te bedwingen, 't geen ook binnen twe jaren te werk gestelt werd.

Na ene zo grote overwinning scheen niemand in staat, Cingiskan te wederstaan. Doch toenmaals leefde een sultan van Carizme, die in andere gedeeltens van Asië in geen geringer aanzien was, dan Cingiskan in Tartarye en China. Die sultan hetede Mahomet, en was een der waereldlyke koningen, die de Mahometanen in Asië beheersten, zedert de rechte koningen uit het geslacht van Mahomet hun gezag verloren hadden; want Mahomet zowel als zyne navolgers, de califen, waren beide geestelyk en waereldlyk, dat is, koningen en hogepriesters te gelyk, weshalven zy het bevel over de heiren voerden, en ook hunnen godsdienst met prediken voor het volk verrichteden; en dit vereent gezag duurde, tot de Saraceensche heerschappy haren hoogsten top beklom. Doch als die heerschappy eindelyk begon af te nemen, en in andere califaten of koningryken verdeelt werd; geraakten de rechte califen van het geslacht van Mahomet meer en meer in verval; invoegen zy

ook

ook eindelyk zich maar alleen met de geestelyke zaken bezig hielden, en den kryg door hunne legervoogden deden voeren, welke laatsten mitsdien ook alle aanzien verkregen, en zich eindelyk sultans en koningen betytelden; terwyl de oude califen de godsdiensts-verrichting alleen overig behielden, nessens de ere, hun verblyf in de hoofdstad Bagdad of Babylon te houden. Dus verkreeg de regering twe hoofden, een geestelyk, 't geen de calif in Babylon verbeelde, die een gelyk aanzien als de Roomsche paus had, en een waereldlyk; namelyk, de sultan, die met een' onbepaalde magt regeerde, en wiens gehoorzaamheid jegens den calif slegts in blote woorden en plichtsplegingen bestond. Doch geen dier sultans was in groter aanzien, dan deze sultan Mahomet van Carizme, die ten tyde van Cingiskan leefde; want hy zich met de onbepaalde magt zyner voorvaderen in waereldlyke zaken niet vergenoegde, maar ook zynen zetel naar Babylon wilde verleggen, en daardoor het aanzien van den ouden calif geheel vernietigen. Dit smertede den ouden calif te gevoelig, weshalven hy in verbond trachtede te treden met Cingiskan, die alleen de hoogmoed van den sultan Mahomet brydelen konde.

Offschoon Cingiskan van zyn eigen vermogen grote gedachten had, vond hy nochtans niet raadzaam, met dien magtigen sultan in verschil te geraken, inzonderheid, vermits de Saracenen een tyd lang voor het strydbaarste volk gehouden wierden. Sultan Mahomet in het tegendeel maakte echter van Cingiskan, onaangezien zyne grote overwinning geen groot wezen, maar was

van

van gevoelen, dat alle volkeren, met welke Cingiskan tot noch toe te doen gehad had, met geringe moeite onder het juk te brengen geweest waren.

Onmiddelyk na de Chinesche onderneming sloot Cingiskan een verbond met den sultan Mahomet, en was ook enigen tyd een tamelyk goede verstandhouding tusschen die beide magtige mogentheden; doch het schynt, dat Asië toenmaals die twe grote mannen te eng wilde worden, en konde die staatsmannen uit hun beider te grote eerzucht ligt het besluit opmaken, dat het t'eniger tyd tot een' oorlog zoude uitbersten, 't geen ook eindelyk, en wel by de volgende gelegenheid geschiede. De sultan Mahomet konde niet dulden, dat de Tartaren, die hy steeds veracht had, tot zulk een aanzien zouden stygen; derhalven zocht hy alle gelegenheden tot den kryg, en zag mitsdien niet alleen door de vingeren, dat zyne volkeren in de landen van Cingiskan stroopten, maar liet ook zonder verkregen bewilliging grote benden soldaten door dezelve trekken. Hierover moest zich gewis een zo hoogmoedig vorst, als Cingiskan, verstoren; doch nadien hy gene minder staatkunde, dan voorzichtigheid en dapperheid bezat, veinsde hy enen geruimen tyd, zulks niet te merken, en leefde in hope, den Sultan in der minne tot ene oprechte en bestendige vriendschap te bewegen. Ook had hy in der daat, behalven de gemelde oorzaak, noch enige anderen, die hem tot alzulke goede gedachten bragten; want hy besloten had, enen handel met goud, zilver en zyde tusschen de beide natiën aan te leggen. Voorts gedacht

hy, door den omgang met anderen, de Tartaren te polysten, die tot noch toe een onbeschaaft volk geweest waren. Eindelyk was hy ook begerig, den toestand van het zuidelyk Asië te doorgronden, waar van hy noch geen zonderling bericht had, en dus schynt die grote regent, tegen de natuur van alle zegepralende vorsten, allermeest het welzyn en den aanwas in handel, rykdom en kundigheid zyner onderdanen in 't oog gehad te hebben. Dit alles bewoog hem, met den sultan Mahomet bedekt te handelen; mitsdien, als hy ene bezending van den calif van Babylon bequam, om hem tot den oorlog aan te zetten, weigerde hy zulks niet alleen, maar trachtede ook, het verbond, voorheen met den sultan gesloten, te vernieuwen.

Dus stonden de zaken, toen ene aanzienlyke menigte Mogol- en Tartaarsche kooplieden beneffens een gezant van Cingiskan in de landen van den sultan aanquamen, om zo wel wegens den koophandel, als over een nieuw verbond te handelen. Een der stadhouders van den sultan poogde hen, als waren zy verspieders, verdacht te maken, en bragt ook door brieven by den sultan zo veel te weeg, dat deze hem volmagt gaf, met hun naar zyn welbehagen te leven. Zo dra de stadhouder zulk ene magt verkregen had, deed hy hen, ten getale van 450, heimelyk ombrengen, behalven één, die ontvlood, en Cingiskan van die euveldaad berichtede. Zodra de grote Tartaarsche chan dit verstond, zond hy een gezantschap naar het hof van Mahomet, om te vernemen, of die daad met zyne bewilliging geschied was, en ander-

zints

zints de overlevering van den stadhouder te verzoeken; doch als de gedachte gezanten enigzints ernstig hier van spraken, deed de sultan hen mede ter dood brengen. Deswegens quam het tusschen die beide mogentheden tot een' openbaren oorlog. De Arabische schryver Albufaragius zegt, dat de mishandeling van Mahomet de tranen uit de ogen van Cingiskan perstede, en hem gene rust vergunde, aleer hy zich ten genoegen gewroken had. Hy begaf zich mitsdien op ene hoogte, verbleef aldaar drie dagen en nachten, zonder spys en drank, en gaf, eindelyk weder afgekomen zynde, te verstaan, dat hem in den derden nacht een gezicht verschenen en hy van den gelukkigen uitslag van den aanstaanden oorlog verzekert was. Of hy zulk een gezicht gezien heeft, dan niet, kan met gene zekerheid gezegt worden; doch het is denkelyk, dat Cingiskan, nadien hy zich in alle gewichtige zaken van de religie bediende, ook deze gebeurtenis verdicht zal hebben, om zyne onderdanen te meer aan te moedigen. Zyne gemalin, die een Christen was, deed uitstroijen, dat de hem verschene persoon een Christen bisschop was geweest, 't geen ook by Cingiskan geloof scheen te vinden, vermits hy zedert de Christenen steeds veel genegenheid toedroeg.

Hierop werden wederzyds grote toeberydzelen ten oorlog gemaakt, en daar mede het jaar 1217, het luipaarden-jaar genaamt, doorgebragt. Doch aleer de kryg begon, maakte Cingiskan enige voortreffelyke schikkingen, zo in de zaken van den Staat als oorlog, en bevond zyn heir by de monstering 700000 mannen sterk, 't geen

wegens de vele landen, onder zyne heerschappy staande, wel te geloven is. Met die ontsaggelyke magt trok hy in den jare 1218, het hazenjaar genaamt, den sultan Mahomet te gemoet, en vermits die Tartaarsche onderneming ene der beroemste in de zuidelyke delen van Asië is, zal het nodig zyn, den toenmaligen staat van Asië hier te ontvouwen. Indië werd van verscheide koningen geregeert, onder welke de koning der Patanen in vermogen de voornaamste was. Het zuidelyk gedeelte van China had zynen eigen Koning; doch het noordelyke, gemenelyk Catay genaamt, stond onder Cingiskan, beneffens het oost- noord- en een gedeelte van het westelyk Tartaryë, gelyk ook Turkestan. In het tegendeel regeerde de sultan Mahomet over het gantsche land, 't geen Transoxiana heet, als ook over een gedeelte van Turkestan, en bezat daarenboven het beste gedeelte van Persië, Iran genaamt. Georgië en de aangrenzende landen hadden hunne eige regenten, en de Babylonische calif Nasser regeerde over Chaldea, Arabië, een gedeelte van Mesopotamië en Persië. De afstammelingen van den groten Saladin hadden de heerschappy over Egypten en een gedeelte van Assyrië. De sultans van Iconië heerschten in Natolië of klein Asië, en het overgebleven deel van het Griekſche keizerdom in Asië behoorde de Franschen, die voor enigen tyd Constantinopolen ingenomen hadden. In alzulk een' toestand bevond zich dat waereld-deel, toen de grote onderneming van Cingiskan te werk gestelt werd.

Ondertusschen had de sultan Mahomet niets verzuimt. Deze bragt een heir van 400000 mannen

nen te veld, 't geen hy genoegzaam oordeelde, om de grote menigte Mogollers, die hy steeds gering geacht had, te rug te dryven; en als een zyner legerhoofden hem vertoonde, hoe verre het heir van Cingiskan het zyne in getal overtrof, antwoorde hy: *Daartegen zyn onze Musulmannen wegens hunne dapperheid en krygskunde sterker, waar door zy zich de strydbaarste volkeren in Asië onderworpen gemaakt hebben.* Beide de heiren ontmoeteden malkander, en viel in 't zelve jaar naby Caracu een grote slag voor, waarin de overwinning lange twyffelachtig was, en het gevegt tot in den nacht duurde, als wanneer de beide heiren naar hun legerplaats keerden, met voornemen, den stryd den volgenden morgen te hervatten; doch als de sultan zag, dat 160000 der zynen zo gedood als gewond waren, achtede hy het niet oorbaar, een' nieuwen slag te wagen, maar verschanste zich, verdeelde eindelyk zyn heir en verliet de plaats; weshalven Cingiskan zich de overwinning toeschreef, en ook in staat was, de gewichtige stad Otrar onverhindert te belegeren, waarin meer dan 50000 mannen bezetting hielden, die niets ontbrak, om een langdurig beleg uit te houden. Na dat zich die stad gedurende vyf maanden met ongemene dapperheid verdedigt had, werd zy eindelyk in den jare 1219, het crocodil-jaar genaamt, door de Tartaren stormenderhand verovert. Dit gelukkig begin deed Cingiskan verscheide andere steden aantasten, die hy ook bemagtigde, waarna hy in 't volgende jaar met zyn heir in Transoxiana trok, en de hoofdstad belegerde en vermeesterde, die zedert de verblyfplaats van Tamerlan werd, en de hoofdstad

der grote monarchie, welke die beroemde vorst in later tyden stichtede.

Als nu de ongelukkige Mahomet de ene stad en provincie na de andere verloor, viel hy deswegens in ene diepe droefgeestigheid, en overleed eindelyk in den jare 1220, het slangen-jaar, na Galaleddin tot zyn' opvolger en erfgenaam verordent te hebben. Na de dood van den sultan Mahomet belegerden de Tartaren de gewichtige stad Carizme, waarin Turcan-Catan, moeder van den sultan, ene heldhafte koningin, haar verblyf hield, die in zodanig een aanzien was, dat als twe strydende bevelen te gelyk uitgegeven werden, het een van Mahomet en het ander van haar, men slegts naar de dagtekening zag, en zich naar het laatste richtede. Doch echter verliet zy by de aannadering der Tartaren aanstonds de stad, die deze na ene belegering van zeven maanden innamen en verwoestteden. Kort na de verovering der stad viel de koningin eindelyk in handen van Cingiskan, en moest het overige harer dagen in grote elende en gestrenge slaverny doorbrengen; want de grote chan deed haar nu en dan, als hy spysde, binnen roepen, wierp haar dan, als een hond, stukken vleesch toe, en deed ook de tedere kinderen van haren zoon ombrengen, waarvan zy slegts het jongste behouden mogt, 't geen men haar ook eindelyk ontnam; wordende uit hare armen gerukt en gedood. Zy zelve beleed ook, dat dit laatste het grootste ongeval was, 't geen zy beleeft had. Dit gedrag jegens ene aanzienlyke koningin, voor wie kort te voren ene grote monarchie sidderde en beefde, is gewis geen sieraad in de geschichten van Cingis-

kan.

kan. Doch hier by dient aangemerkt te worden, dat die koningin, beneffens het verstand en de deugden, die zy bezat, ook ene zeer trotze en bloedgierige vrouw was, en haar dit dus als ene rechtvaardige straffe van God wedervoer, offchoon die daat van den groten chan niet verschoont kan worden, Hare gevangenisneming geschiede in den jare 1221, het paarden-jaar.

Na de dood van den sultan Mahomet zettede zyn zoon Gelaleddin den oorlog met den uitterften yver voort, en offchoon de beste benden gesmolten en de sterkste steden verovert waren, gaf hy Cingiskan enigen tyd veel te doen, vermits hy een der dapperste en wakkerste helden was, die Asië ooit voortgebragt had; gelyk zulks uit zyne geschichten, door Nisavi beschreven, blykt. Na lange met de veldheren van Cingiskan gewoelt en hun by wylen overwonnen te hebben, verloor hy eindelyk een' hoofdslag tegen den groten chan zelven, en vlood vervolgens naar Indië.

Dus vernielde Cingiskan in enige jaren de heerschappy van den magtigen sultan Mahomet, 't geen te meer verwondering verdient, nadien in dezelve de dapperste, gecivilifeerste en ervarenste lieden van gantsch Asië te vinden waren, gelyk blykt uit de prachtige en schone steden, die hy veroverde, welke niet alleen met deftige vestingwerken, maar ook hoge scholen, collegien en boekeryen voorzien waren. Echter mag men te recht zeggen, dat hem dit alles veel bloed, en de verovering der gantsche heerschappy ontelbaar veel volk kostede, ja dat byna een millioen menschen in dezen

oorlog de eerzucht van één' man opgeoffert werden. Een merkwaardig voorbeeld van den elendigen toestand van het menschelyk geslacht, dat enige honderd duizend menschen slegts geboren schynen, om zich ter begeerte van één' enigen man te doen ombrengen.

Alle die overwinningen en de zo vele veroverde landen en ryken konden nochtans de begeerte van dien strydbaren monarch niet verzaden; want de rest zyns levens een gestadige oorlog was: en ik vinde, dat hy zedert niet meer dan eens in de hoofdstad Caracorom geweest is. Echter verzuimde hy niet, by iedere gelegenheid zyne landen door heilzame wetten te verbeteren, en men ziet, dat hy in den jare 1224, het hoender-jaar geheten, op den ryksdag, in de stad Toncat bestemt, zyne wetten door ene openbare redevoering aanbeval, en zyne onderdanen tot derzelver in achtneming vermaande, met betuiging, dat de grote roem en ere, door de Mogollers verkregen, veeleer de wetten, dan het zwaart, toe te schryven waren.

Het zoude te wydlopig zyn, alle de overwinningen van dien vorst te verhalen, en stryd ook met het oogmerk van dit werk; namelyk, om alleen de hoedanigheden van grote mannen te beschryven, en daar uit zedenlessen te trekken. Mitsdien zegge ik maar alleen, dat hy in enige jaren ene groter monarchie dan Alexander de grote oprechtede, vermits zy zich 1800 mylen van het oosten naar het westen, en meer dan 1000 mylen van het zuiden naar het noorden uitstrekte; nadien hy gantsch Tartaryë van het oosten tot Moscou, en van het noorden tot Transoxiana beheerschte. Daarenboven be-

zat

zat hy het grote land Turkestan tot aan China en Indië, de helft van China, alle de landen, tusschen Turkestan, de Caspische-zee en de beide vloeden Oxus en Jaxartes gelegen, gelyk ook enigen aan deze zyde van de vloed Indus tot aan de Persische zee, Corassane, Mazendran en het overige van Persië.

In het laatst zyner regering maakte hy toebérydzelen, om ook het zuidelyk gedeelte van China te bedwingen, doch ten tyde hy die onderneming te werk wilde stellen, werd hy in den togt na China in een bosch krank, des ook het heir halte moest houden. Die krankheid nam meer en meer toe, en hy zelf merkende, dat zyn einde naderde, deed zyne zonen by zich roepen, wien hy, onaangezien zyne gevoelige pynen, in ene voortreffelyke redevoering, volgens zyne gewoonte, tot enigheid vermaande en zoude hy een van hun een' bundel pylen overhandigt hebben, om dezelve te breken, en als zulks ondoenlyk was, dezelve hebben ontbonden, en hun een' iederen pyl afzonderlyk doen breken, om dus de werkingen der enig- en onenigheid aan te tonen. Vervolgens verklaarde hy zynen oudsten zoon Octai tot zynen opvolger, en gaf hem den tytel van koning der koningen. Na dit verricht en alles wysselyk verordent was, overleed die grote monarch in het jaar 1226, van de Hegira 623. 't geen men het zwynen-jaar hetede, in den ouderdom van 37 jaren. Hy bezat alle de hoedanigheden, die in een' groten held vereischt worden, ene grote eerzucht, wakkerheid in het ondernemen van grote dingen, veel verstand en grote voorzichtigheid, om dezelve uit

te voeren. Hy was welſprekend, verduldig, om allerhande ongemakken en zwaren arbei te ondergaan, matig en ingetogen, had ee vlug begrip, en teffens veel oordeel. Bloed gierigheid en wreedheid jegens de overwonne nen, zyn de voornaamſte feilen, die men in hem opgemerkt heeft. Enige ſchilderen hem af als een godlochenaar, die geen geloof had, vermits hy aan gene ſecte gebonden wilde zyn doch men kan hem veeleer een' naturaliſt noe men, die alleen in enen God geloofde, welke de waereld geſchapen heeft; weshalven ook zyn geloof gemenelyk Cingiskans religie genaamt werd, die door zyne opvolgers tot de tyden van Tamerlan gevolgt is. De Chriſtelyke en Mahometaanſche religien waren de gebruikelykſte in zyne landen, welke eerſtgenoemde, die zyne gemalin opentlyk beleed, hy inzonderheid genegen ſcheen. Doch dat hy de lere van Mahomet mede niet hatede, blykt uit zyn geſprek, met enige Mahometaanſche leraren in Bocara gehouden; want als hy dezen vroeg, waarin hunne lere in 't algemeen beſtond, en zy antwoordden, dat zy in enen God geloofden, die alles geſchapen heeft, zeide hy: *Het zelve geloof ik ook.* Voorts vroeg hy, wat zy van Mahomet gevoelden, en als zy antwoordden, dat hem God als een' profeet gezonden had, om zynen wil te verkondigen, mishaagde dat antwoord Cingiskan niet, die zich dus uitliet: *Dat geloof ik ook; want ikzelf, als ſlegts een dienaar van God, in verſcheide landen ook aan myne onderdanen gezanten zende, en myn wille bekent doe maken.* Vervolgens ſprak men van het bidden en vaſten der Mahometanen, waar

in

n hy ook behagen ſchepte, zeggende, het llyk te zyn, dat zy ene maand matig leefden, een geheel jaar in braſſeryen en dronkenſchap oorgebragt te hebben. Hunne aalmoeſſen beielen hem ook wel; want hy zeide, dat die wintig ducaten vermogen had, ten minſten een alve aan de behoeftigen moeſt geven. Doch ls zy van hunne tempelen begonnen te ſpreten, in welke zy verplicht waren te bidden, eide hy, dat de gantſche waereld Gods huis vas, en God het gebed op alle plaatſen verıoorde; met welk laatſtgenoemde gevoelen de Mahometaanſche leraren niet overeen ſtemden. De grote heerſchappy, door hem opgerecht, werd door zynen zoon noch meer uitgebreid en duurde honderd jaren.

T I-

TIMURLENG

Gemenelyk genaamt

TAMERLAN.

De naam Timurleng is uit twe Tartaarſche woorden zamengeſtelt. Timur zowel als Demur betekent yzer, welke naam men dezen vorſt gaf, om dat hy ſteeds tot den oorlog genegen was, en Leng heet Lam, vermits hy met een gebrek aan de ene voet geboren was. De wonderen, die by zyne geboorte gebeurt zouden zyn, zal ik verby gaan, en aan de poëten overlaten, die, zo dikwerf een groot held ter waereld koomt, de gantſche natuur omkeren. Dus moet een wolvin hare natuur verkrachten, om Romulus en Remus te zogen; Jupiter de geſtalte van Amphitrion aannemen, als Alcmene een' Hercules baren zal. Het wonder, 't geen by de geboorte van Tamerlan gebeurt zoude zyn, word te verdachter, vermits even het zelve van den groten Tartaarſchen held Cingiskan verhaalt is. Zyn geſlacht-regiſter leid men af van Mirkhond, en is by Herbelot te vinden.

Men moet zich in waarheid verwonderen, dat de Europeſche geſchichtboeken met zo vele ongerymde fabelen, zowel wegens de afkomſt van dien groten man, als zyne daden, gevult zyn; want deze maken hem tot een' gemenen herder, offchoon hy een prins van koninglyken bloede was,

was, en van den magtigen Cingiskan afstamde. Zy hebben zich laten verleiden, vermits de jonge prins, volgens de Mogolsche en Tartaarsche gewoonte, op het land opgevoed was, en in zyne kindsheid het vee gehoed had; 't geen van ouds in enige landen voor een edeler bedryf, dan de akkerbouw zelf, gehouden werd. Dus hoededen de patriarchen des ouden verbonds zelven hun vee; de oude Romeinen achteden het de grootste ere, onder den boeren-stand gerekent en van de stam, *Tribus Rustica* genaamd, afgeleid te worden, nadien, gelyk Cato zegt, geen beroep edeler dan de landbouw te houden is; *nullum vitæ genus honestius agricultura.*

Tamerlan gaf reeds in zyne kindsheid onder de jonge herders blyken zyner grote natuurgaven, en het aanzien, in 't welk hy zich boven de andere edele jonge herders stelde, toonde klaar, dat hy tot regeren geschapen was. Als ene twist onder hun ontstond, moest Tamerlan dezelve door zyn aanzien byleggen, en zy gedroegen zich aan zyne uitspraak. Dus richtede die jonge herder genoegzaam ene republyk op, waar van hy het hoofd was; en als zy in ouderdom toenamen, nam ook haar genootschap te gelyk met de heerschappy van Tamerlan toe.

Als zy nu lang genoeg als kinderen gespeelt hadden, werd het eindelyk ernst, en ging zo verre, dat Tamerlan een jong herder, die vee gestolen had, met de dood deed straffen. De ouders en magen van den afgestorven meenden, dat Tamerlan de magt, hem door de andere kinderen opgedragen, misbruikt had, en vatteden

mits-

mitsdien het geweer zowel tegen den recht
als zyne bedienden op. Twe familien der he
ders vereenden zich ter ſtraffing van die moo
doch Tamerlan trok hun manmoedig te gemo
ſloeg hun op de vlucht, en verworf daar do
aanzien in de gantſche nabuurſchap; ja het g
voelen, 't geen men van zyne dapperheid o
vattede, bragt te weeg, dat de beſte en ſtry
baarſte jonge manſchap dien jongen held to
viel, en hem met ene zo onderdanige trou
diende, als of hy een wettig koning was.

Dus verworf Tamerlan een' naam onder de aangrenzende volkeren, en werd door ene aanzienlyke menigte andere herders verſterkt; invoegen zyn heir dagelyks talryker en hy mitsdien bedacht werd, zyn vermogen verder uit te breiden; en vermits hy een' kleinen prins, genaamt Mahomet, ten nabuur had, ſtond de verovering der hoofdveſting van dezen daar toe een begin te maken, op dat de hem onderhorige herders aldaar ene zekere toevlucht mochten hebben; doch die eerſte togt viel ſlegt voor hem uit; want nadien de jonge herders ervarenheid ontbrak, en zy daarenboven door een' jongen prins aangevoert wierden, zagen zy zich welhaaſt genoodzaakt, de belegering op te breken. Hun heir werd verſtrooit en Tamerlan zelfs in zodanig ene uitterſte elende gebragt, dat hy zyn brood moeſt bedelen. Het gebeurde eens, als hy door een dorp ging, en aldaar zyn onderhoud poogde te zoeken, dat ene oude vrouw, die hem kende, hem in haar huis nam, en hem ene kleine ſchotel heet gekookte rys voorzettede. Tamerlan zeer hongerig zynde, at uit begeerte midden uit den ſchotel en bran-

...nde zich, waar over de oude vrouw begon ...lagchen, zeggende: *Leer hier uit, myn heer, ...gy aan den rand moet blyven, maar niet in het ...den beginnen: men maakt zich grote moeyelyk...den onderhevig, wanneer men te midden van een ...d oorlog wil voeren, aleer men de uitterste gren...en bedwongen heeft.* Die gebeurtenis riekt wel ...ar ene fabel, doch word echter voor geloofwaardig uitgegeven, en zoude Tamerlan in alle zyne andere togten de vermaning der oude vrouw bestipt in acht genomen hebben.

Die eerste wederwaardigheid benam Tamerlan den moed niet, noch deed hem de liefde en achting zyner verstrooide onderdanen verliezen, die van tyd tot tyd weder terug quamen, waar door hy zich in staat gestelt zag, weder ene onderneming tegen den sultan Mahomet te wagen, waarin hy zich voorzichtiger, dan te voren, gedroeg; want hy ging langzaam voort, nam het een stuk lands na het ander weg, tot hy eindelyk de hoofdstad naderde, die hy te voren al te reukeloos aangetast had. Thans was hy gelukkiger, maakte 'er zich meester van, en bragt het zo verre, dat alle zyne naburen voor hem moesten sidderen.

Te dier tyd heerschte een magtig koning in Turkestan, genaamt Hussain, aan wiens hof de vader van Tamerlan in groot aanzien geweest was. Die Hussain zag de voorspoed en toenemende magt van Tamerlan met schele ogen aan, en wilde hem mitsdien by tyds de vleugelen fnuiken. Hy achtede het ene geringe moeite, met zeer weinige wel ingerichte benden ene hand vol jonge herders, die gene krygs-ervarenheid hadden, te verstroyen, en trok hun

met

met zyn heir te gemoet. De benden des k
nings waren van behoorlyk geweer voorzien
doch de party van Tamerlan voerde ſlegts lang
ſtaken, voor aan met yzer beſlagen, en ee
zeker zoort van werp-ſpieſſen, die de herde
ter verdediging hunner kudden gebruiken. D
ene zyde beſtond uit oude en bedreven ſoldaten
die goede ſoldy en onderhoud van een' magtige
koning bequamen, welke hun ene blinde ge-
hoorzaamheid gewoon gemaakt had; de ander
zyde uit losbandige herders, die één' huns ge-
lyken vrywillig volgden. Daartegen waren
dezen alle in den bloey hunner jaren, die enen
ſtryd, zonder te vermoeyen, lang uithouden
kan, en had hun de eerſt onlangs bevochte
overwinning niet weinig een hart onder den riem
geſtoken. De liefde, die zy hunnen bevelheb-
ber toedroegen, moedigde hun meer tot den
ſtryd aan, dan de vrees en eerbied, welke de
anderen voor een' wettigen koning hadden. Ein-
delyk quam het tot een hoofdtreffen, waarin de
grote gemoedsgaven en natuurlyke wakkerheid
van Tamerlan zyne geringe krygskunde vervul-
den. De toomloze ongewapende herders vocht
ten zo hartnekkig, en Tamerlan voerde hen me-
zo veel ſchranderheid aan, dat zy ene volkome
overwinning behaalden, en Huſſain zyn leven
en kroon verloor. Hierop bevlytigde zich Ta-
merlan, zyne benden in een' beteren ſtand te
ſtellen, en hun van bequaam geweer te voor-
zien; ook richtede hy ruiterbenden op, en oef-
fende dezelve mede in allen nodigen wapen-
handel. Als dezen derhalven den toeſtand van
Tartaryë beſchouwden, maakten zy daaruit het
beſluit, dat het hun weinig moeiten zoude koſ-
ten,

ten, niet alleen dat groot land, maar ook gantſch Aſië te bedwingen.

Dus verhaalt P. Catrou den oorſprong der Tartaarſche regering, en grond dat verhaal op de Mogolſche chronyk van M. Manouchi, die daarin allermeeſt met de Europeſche ſchryvers overeen ſtemt. Andere Arabiſche geſchichtſchryveren, welke Herbelot gevolgt heeft, melden niets van dien herderſtand, maar zeggen ſlegts, dat hy bereids in zyn twaalfde jaar blyken zyner grote wakkerheid gaf, en in zyne jeugd met emir Cazgan kryg voerde, dien hy van zyne landen beroofde, en in deszelfs plaats een' anderen prins, uit den bloede van Cingiskan, verordende; ja dat hy eindelyk met den ſultan Huſſain in kryg geraakte, denzelven overwon, en veelligt toenmaals allereerſt den titel van ſultan aannam; hebbende zich in den beginnen ſlegts emir, of vorſt, en zedert kurkan, dat is, 's konings zwager of bloedverwant, doen heten; waarom Ahmed Ben Arab Schach gelooft, dat Tamerlan van zo hogen afkomſt niet konde zyn, nadien hy het voor ene ere rekende, zich een' zwager of bloedverwant der koningen te betytelen; doch de Tartaarſche hiſtorie, door den Tartaarſchen prins Abulgaſi-Bagadur-chan beſchreven, waar van wy ene vertaling hebben, getuigt, dat hy uit koninglyken bloede afſtamde, en het hoofd van den ſtam van Burlaſſ was; ook ſchynt de getuigenis van dien beroemden ſchryver niet in twyffel getrokken te konnen worden; want nadien hy zelf zyn geſlacht van Cingiskan afleid, en Tamerlan de nakomelingen van Cingiskan uitroeide, zoude hy hem ene zulke hoge afkomſt niet toegeſchre-

ven hebben, zo hem de waarheid niet verplicht had, zulks te schryven. Doch het is te beklagen, dat die beroemde schryver zo weinig van Tamerlan te boek gestelt heeft; waarop men niet anders antwoorden kan, dan dat hy liever heeft willen zwygen, dan de waarheid te kort doen; want hy anderzints de deugden van zyn vyand zoude hebben moeten roemen.

Tamerlan verzuimde geenzints, zich die overwinning ten nutte te maken, mitsdien rukte hy onmiddelyk na den slag met Hussain voor de koninglyke hoofdstad Samarcande, die den overwinnaar vrywillig hare poorten opende, en gene der inwoonderen betoonden hun misnoegen, dat een prins van Mogols bloed, en die van den groten Cingiskan afstamde, den troon zyner voorvaderen zoude beklimmen. Die stad verkoos Tamerlan tot zyne verblyfplaats, en Samarcande werd vervolgens de hoofdstad van de vele landen, die hy zedert veroverde, dat is, van geheel Asië; ook werden de rykdommen uit Indië, Persië, Egipte en Syrië derwaards gebragt. Enigen rekenen het begin dier grote monarchie van de verovering van Samarcande, die voorviel in den jare 771 van de Hegira of vlucht van Mahomet, volgens de Arabische rekening, of in den jare Christi 1370, het 35. van Tamerlan.

Na hy zich dus, gelyk gezegt is, het ryk van Hussain onderworpen had, ging hy verder, en wilde ook alle de volkeren, die aan Samarcande grensden, onder het juk brengen. De geschichten tonen klaar, dat de grote overwinnaars steeds uit het Noorden sproten en hunne zegeryke wapenen merendeels naar het Zuiden uitbreide-

den

den en wel om twe redenen. 1. vermits in het Zuiden de schoonste en vruchtbaarste landen gevonden worden; en 2. nadien de inwoonderen van het Zuiden minder strydbaar zyn, en mitsdien te ligter onderdanig gemaakt konnen worden. Dit bemerkte de schrandere Tamerlan wel haast, en wende zich daarom allereerst naar Indië. Het voorwendzel, waarmede Tamerlan dien Indischen togt, dachte te verschonen, was, om de afgodery, die in Indië heerschte, uit te royen. Te dier tyd waren de Indianen alle Heidenen, doch de Tartaren Mahometanen. Offschoon hy zelf in Tartaryë allereerst het daglicht beschouwt had, hield hy het nochtans met gene dier delen, maar volgde het geloof van Cingiskan, 't geen steeds in de koninglyke Mogolsche familie gebleven was. Hy diende den groten en onzichtbaren Schepper der waereld, nam de wet der natuur in acht, welke in 10 geboden vervat was, even als de wet, die Gods volk door Moses verkondigt is, en hield voorts den Alcoran voor een ongerymt en fabelachtig boek; dus was hy een zo groot vyand van Mahomet, als van Brama, en achtede de Christelyke lere het meeste; want de gemalin van Cingiskan zoude het Christelyk geloof beleden, en hare kinderen ene liefde voor het zelve ingeboezemt hebben.

Cabulestan, 't geen tusschen Persië, Tartaryë en den vloed Indus legt, en van de hoofdstad Cabul dus benaamt is, was het eerste landschap in Indië, 't geen Tamerlan aantastede. Dat ryk werd welhaast bedwongen en cynsbaar gemaakt. Men meende, dat hy na de verovering van 't zelve ryk voorts dieper in Indië gedron-

gen zoude zyn, doch tegen alle vermoeden trof de rang thans Perſië.

't Zoude te wydlopig en onaangenaam zyn, van alle de togten van Tamerlan afzonderlyk te ſpreken; ook zoude het verhaal van alle de nederlagen, bloedplengingen en verwoeſtingen van landen en ſteden, onder de regering van dien ſtrydbaren vorſt voorgevallen, tot weinig ſtichting verſtrekken; behalven, dat zulks met myn voorgeſtelt doelwit ſtryd, namelyk, om alleen zyne natuurlyke deugden en eigenſchappen af te malen. Doch vermits dezelve niet t'enemaal verby gegaan konnen worden, zal ik 'er ſlegts kortelyk iets van aanhalen volgens de orde, waarin zy by Herbelot in zyne ooſterſche boekery te vinden zyn, waar van Ben Arab Schach een uittrekſel gemaakt en ons deswegens een dagregiſter medegedeelt heeft; doch den Indiſchen togt, en den oorlog, dien hy met Bajazeth voerde, tot ene uitvoeriger beſchryving ten beſluiten beſparen, gelyk ook de Indiſche onderneming, nadien zy tot een nieuw ryk, 't geen thans noch bloeit, den weg baande, en den oorlog met Bajazeth gevoert, vermits die ſtrydbare Ottomanniſche koning toenmaals in klein Aſië en Europa even zo ontſaggelyk als Tamerlan in het Ooſten was, en de enigſte ſcheen te zyn, die het evenwicht konde houden.

Na dat Tamerlan Perſië bemagtigt had, bequam hy bericht, dat een Tartaarſch vorſt; namelyk, Togktamiſch, die, volgens zyn eigen voorgeven, in rechte linie van Cingiskan afſtamde, in zyne landen gevallen was. Het gewicht van dien inval blykt, nadien Tamerlan

het

het oorbaar achtede, Persië te verlaten, en den gedachte prins in eigen persoon tegen te trekken; ja die vyandelykheden gingen hem te meer ter harte, aangemerkt hy hem weleer grote weldaden bewezen had; want als de gedachte Togktamisch te voren door andere vyanden benart werd, had Tamerlan hem bystand geboden, en aan de beheersching van een groot en wyd uitgestrekt land aan de Caspische zee geholpen. Op den togt werd Tamerlan bericht, dat Omar Schach, een zyner zonen, bereids over den vloed Sihun was getogen, om den gedachten Togktamisch af te wyzen, en dat tusschen hun een' slag voorgevallen en in dezelve dezen zynen zoon overwonnen en naar Turkestan geweken was, doch dat de anderen zich in Samarcande opgesloten hielden en die hoofdstad wilden verdedigen.

Dus stond het in Tartaryë geschapen, als Tamerlan weder naar Samarcande keerde. Zyne komst joeg Togktamisch zodanig een' schrik aan, dat hy de landschappen, aan gene zyde van de rivier Oxus verovert, verliet, en in aller yl de vlucht nam.

Tamerlan deed vervolgens de oorzaak van dien ongelukkigen slag naauwkeurig onderzoeken, strafte de zodanigen, die hunnen plicht verzuimt, en beloonde de anderen, die zich wel gequeten hadden. Nadien ook te dier tyd een prins, die in rechte linie van den groten Cingiskan afstamde, overleed, geraakte hy in 't vol bezit van den tytel van sultan, dien hy bereids, gelyk gezegt is, wel van den tyd af dat hy Hussain overwon, doch echter niet zonder wederspraak aangenomen had. Want de

 naam

naam van Cingiskan was zo groot en heilig in Tartaryë, dat de Tartaarsche koningen zich niet vermeteden, den door hem gevoerden tytel aan te nemen.

Togktamisch was een der genen, die Tamerlan in zyne regering de meeste onlusten verwekt hadden. Hy toog welhaast weder over de rivier Sihun, en Tamerlan zag zich dus genootzaakt, in het strengste van den winter in 't veld te rukken; echter verplichtede hy hem, thans niet alleen te wyken, maar vervolgde hem ook in 't hart zyner landen, op dat hy dien onrustigen man de kracht mochte benemen, hem verder nadeel toe te brengen. Doch die togt was ook zeer bezwaarlyk, vermits het landschap Descht, 't geen onder de heerschappy van Togktamisch behoorde, met woestenyen en onbewoonde plaatsen vervult is, die het heir van Tamerlan zelfs met veel ongemak moest doortrekken. Men had den vyand 5 maanden lang vervolgt, en hem noch niet recht onder het oog bekomen; want hy steeds, hoewel strydende en met het zwaard in den vuist, terug trok; zulks een groot gedeelte der benden van Tamerlan smolt, en hy eindelyk zo verre in 't Noorden quam, dat men de zon 40 dagen en nachten gestadig aan den hemel zag; weshalven ook de Musulmannische leraren, welke mede dien togt volgden, van gevoelen waren, het avond gebed onnodig te zyn, zo lange men zich ter plaatse bevond, alwaar het geen avond was. Eindelyk quam het tot een hoofdtreffen, waarin Tamerlan ene volkome overwinning bevocht, en Togktamisch noodzaakte, alle zyne landen

ach-

achter te laten, en op het gebergte Caucasus te vluchten.

Dus bevryde zich Tamerlan van een' zyner magtigste vyanden, die hem dikwerf in zyne landen ontrust had, en keerde zegepralende naar Samarcande. Echter vinde ik, dat Togktamisch zedert weder in zyn ryk gekomen is, en Tamerlan hem zyn vorig misdryf vergeven en belooft heeft, hem tegen zyne vyanden te beschermen. Doch dit geschiede in het laatst zyner regering, als de strydbare Togktamisch hem op nieuw verscheide malen ontrust had.

Na het eindigen van dien moeyelyken oorlog ontfing hy bericht van een' opstand in Persië, weshalven hy zich weder derwaards moest begeven, om denzelven te stillen. Doch de Persische vorsten, die ter afwerping van het juk zich van zyne afwezenheid bedient hadden, dorsten genen wederstand bieden, maar verschenen voor hem, en baden om vergiffenis; doch hy weigerde hun alle genade, en deed hen vatten en straffen. En dus had de twede Persische togt in den jare 794 der Hegira een einde. Uit Persië overstroomde hy verscheide landen in Asië, welke alle te noemen te omstandig zoude zyn. Niets was meer vermogende, zyne zegeryke wapenen te wederstaan; want zo dra hy een landschap naderde, viel het in zyne handen, en quam hy eindelyk, na de verovering van vele landen en steden, in den jare 799 der Hegira, of de jaarrekening zedert de vlucht van Mahomet, weder naar Samarcande.

De vele overwinningen en ongeloofiyke gezwindheid, waar mede hy, als een opgezwolle rivier, geheel Asië overstroomt had, bragt te

 weeg,

weeg, dat de ſultan van Egipte, uit vreze voor zyne macht, zynen naam in alle de Mahometaanſche kerken door gantſch Egipte en Syrië deed invoeren, en hem een gezantſchap zond, om hem van zyne onderdanigheid te verzekeren en zyne gunſt af te bidden. Zulks deed ook de Griekſche keizer in Conſtantinopolen, die zyne beſchutting tegen den magtigen en oorlogzuchtigen Turkſchen ſultan Bajazeth verzocht, welken hy mede, gelyk hierna verhaalt zal worden, overwon, en daar door het Ooſterſch keizerryk van een zwaar dreigend gevaar verloſte.

Na dat nu Tamerlan, gelyk gezegt is, zyne heerſchappy van Indië af tot verre in het Noorden uitgebreid had, dat is, van de heetſte landen tot in die, alwaar men op zekere tyden gene zon ziet, ging hy eindelyk met ernſt op Indië los, waartoe hy bereids wel eens een begin gemaakt had, doch weder terug gekeert was, en dus de inwoonders ondertuſſchen gelegenheid hadden gehad, zich tegen dien groten overwinnaar, welke als een opgezwolle rivier alles over- en wegſpoelde, wat hem in den weg ſtond, tot een' dapperen wederſtand gereet te maken. Indië was te dier tyd onder vele kleine koningen, raias genaamt, verdeelt en onder dezen de zogenaamde raia Rana de voornaamſte, die afgeſtamt zoude zyn van den groten Porus, welke Indië in vroeger tyden tegen den groten Alexander zo heldhaftig verdedigde. Deze raias duchteden, dat gantſch Indië het zelve juk, als het koningryk Cabuleſtan, onderhevig zoude worden, en hadden mitsdien alle mogelyke middelen ter verdediging in 't werk geſtelt. Hunne gedachten miſten ook niet;

want

want als Tamerlan hoorde, dat Cabuleſtan het juk afgeworpen en zich weder in vryheid geſtelt had, quam hy met zyne gantſche magt uit Syrië, en overſtroomde gantſch Indië, alwaar de koningen, zyne opvolgers, noch onder den naam van grote Tartaren of Mogols regeren.

Zyne terug komſt naar Indië zoude 800 jaren na de Hegira, of in den jare Chriſti 1399, geſchied zyn, als Tamerlan 64 jaren oud was. Hy had tegen vele zwarigheden te worſtelen, aleer hy in dat land komen konde, vermits hy met zyn heir trekken moeſt over een hoog gebergte, noordswaards voor Caſchimire, 't geen met ſneeuw bedekt was; zulks de meeſte paarden aldaar omquamen, en hy zelf zich in ene ſlede van den berg moeſt doen afwinden. Die wonderbare togt is door den Perſiſchen ſchryver Mura Scherefiddin Ali, die vele togten van Tamerlan bygewoont heeft, omſtandig beſchreven, en word die ſchryver voor den echtſten gehouden, offſchoon hy doorgaans te veel veinſt. Voorts veroverde en verwoeſtede hy de vervalle ſtad Cabul en drong vervolgens in het hart van Indië, 't geen hedendaags het ryk van den groten Mogol genaamt word. Alle de landen, die de beide grote rivieren, de Indus en Ganges, beſproeijen, vielen in zyne handen, doch niet zonder moeite; want die grote held ontmoetede aldaar groter wederſtand dan in de andere provincien van Aſië. Te voren heb ik reeds gezegt, dat onder de Indiſche rais de zogenaamde Rana genoegzaam keizer was. Aan dezen zond Tamerlan wel haaſt een' bedrygenden brief, en dachte, hem daar door, zonder het zwaard te trekken, tot gehoorzaamheid te brengen; doch

Rana zag die bedrygingen met verachting aan, en rukte, in plaats van te antwoorden, hem te gemoet met een aanzienlyk heir Raspûten, die in Indië voor een strydbaar en onversaagt volk gehouden werden. Men telde meer dan 400000 ruiters in het heir van Rana, en dus scheen het, als of gansch Indostan ter bestryding van de Tartaren het geweer opvattede. Tamerlan in tegendeel had slegts 1200 paarden; doch de Tartaren, die hy onder zyn bevel zag, waren oude ervaren en onverschrokke soldaten, waar van ontelbare zich de overwinning reeds toeschreven, nadien zy van gedachten waren, dat gene magt vermogend was, hun te wederstaan; inzonderheid zo lang zy onder zulk een' veldheer, als Tamerlan, streden.

Nochtans was het ook daarom, dat zy op het gezicht van de grote en talryke Indische magt, even als voortyds de soldaten van Alexander den groten, tegen hunnen koning begonnen te morren, hem zyne onverzadelyke heerschzucht voorwierpen, waar door zy bereids zo vele ongemakken geleden hadden, en zich thans in een ander einde der waereld zouden doen opofferen, alwaar zy de hitte der zonne en de vergifte pylen der Indianen, waarvan de wonden ongeneeslyk waren, moesten wederstaan. Ene zo oproerige rede maakte een gedeelte van het gantsch Tartaarsch heir kleinmoedig, doch anderen werden tot toorn verwekt, en men schikte zich ook bereids, om Indië te verlaten en terug te keren. Tamerlan, die zich ondertusschen onder zyne tent te rust begaf, steunde op zyn vorig geluk, en verachtede het groot getal der vyanden; echter, nadien hy vernam, dat de

Tar-

Tartaarfche benden zich ter terugkering gereed maakten, en dus zyne overwinning palen willen ftellen, deed hem dat voornemen verftelt ftaan; doch wat was hierin te doen? Alleen konde hy den kryg niet voortzetten; de morring der foldaten fcheen niet ongegrond; met goede woorden waren zy niet te bewegen, en wilde men geftrengheid oeffenen, was hy zyn leven niet zeker. Mitsdien gedroeg hy zich, als wilde hy hunne billyke begeerte inwilligen, en gaf dus bevel, het leger op te breken en de krygsnoodwendigheden op wagens te werpen. Ondertusfchen was hy echter op middelen bedacht, het heir weder aan te moedigen, en tot andere gedachten te brengen. De gefchichten en dagelykfche bevinding leren, dat het gemene volk door niets zo zeer, dan het bygeloof, geregeert word, en mitsdien dikwerf de grootfte overwinnaars, als bedrygingen, ftraffen, of beloningen vruchteloos waren, door het een of ander guigchelfpel de grootfte rebelliën geftilt en zich dus uit de ogenfchynlykfte gevaren gered hebben. Mitsdien is noch onbeflist, of de grote naam en het aanzien van Alexander de ftoutmoedige Macedoniërs meer in toom gehouden hebben, dan het apenfpel van den waarzegger Ariftander; en had de grote Griekfche monarch, die eertyds in een' gelyken toeftand, als hier Tamerlan was, in plaats van op zyn aanzien te fteunen, zodanig een middel, als hier Tamerlan gebruikte, by de hand genomen, zoude hy veelligt zo min genootzaakt geweeft zyn naar Babylon te keren, als Tamerlan naar Samarcande. De lift, door Tamerlan te werk geftelt, verhaalt de Mogolfche chronyk als ene

toe-

toevallige gebeurtenis. Doch men heeft slegts een gering oordeel nodig, om te begrypen, dat zulks een vond van den groten koning was. De historie luid dus:

Een gemeen stalknecht, die de muilezels hoedede, verscheen voor Tamerlan, als deze zich tot de reize gereed maakte, en hield hem met grote trilling, als door ene goddelyke ingeving, zyne versaagtheid voor ogen, nadien hy thans voor enige ruwe en slegt geoeffende Indianen sidderde, daar nochtans gantsch Asië en de strydbaarste koningen voor hem moesten beven. Ten besluite riep hy deze woorden uit, die van een' waarzeggers geest haar oorsprong schenen te hebben: *Neemt dan weder de vlucht naar Tartarye met uw gantsche heir, 't geen gy door uw voorbeeld zo kleinmoedig gemaakt hebt, dat het thans zich zelven vergeet; doch weet, dat uwe vlucht niet zonder levens gevaar, ten minste met verlies van alle de te voren verkregen ere, geschieden zal.*

Deze woorden maakten het gantsche heir ontroert; ieder soldaat stond verslagen, en de een hield den anderen door een diep stilzwygen genoegzaam zyne blohartigheid voor. Tamerlan, als stichter van die comedie, zag de gewenschte uitwerking, verzuimde niet, van dezelve een nut gebruik te maken, en geliet zich te blozen, om dat hy zyne vorige deugden niet meer in acht nam en nadien hy zich zelven aanmoedigde, werd ook het gantsche heir weder bezielt, en waren de Tartaren nooit williger, dan nu, ten stryde te gaan. Hy bedacht spoedig een' lozen vond, op dat het gevecht min gevaarlyk, en hy door de talryke menigte der vyanden niet omcingelt mogte worden; doende

de enigen zyner beste benden in ene hinderlage plaatsen en zyn heir bevel geven, in het begin van den slag de vlucht te nemen. Deze krygslist viel naar wensch uit. De Tartaarsche ruiterbende gedroeg zich, als was zy over de vyandelyke menigte versaagt, en nam in den eersten aanval de vlucht achter een' berg, zonder in dien aftogt groot verlies te lyden; want de Tartaarsche paarden overtreffen alle anderen in snelheid. De Indianen vervolgden de vluchtende met alle magt; doch als zy zich van de overwinning het meest verzekert hielden, rukte de hinderlaag uit, en de vluchtende ruiterbende wende te gelyk weder om, viel op de Indianen en rechtede onder hun ene grote slagting aan.

Die overwinning maakte Tamerlan tot vorst over gantsch Indostan, en Rana moest de vredes-voorwaarden aannemen, die de overwinnaar hem vergunnen wilde. Dus werd de vrede in dezer voegen gesloten, dat Rana de Mogolsche koningen jaarlyks ene grote schatting betalen, en de voornaamste vestingen Tartaarsche bezetting innemen zouden, byzonder de hoofdstad Dely, die toenmaals door een' Patanischen koning, welke den Mahometaanschen godsdienst toegedaan was, geregeert werd. De andere raias, of kleine heidensche koningen, hebben zedert alleen gepoogt, hunne eigen landen te verdedigen tegen de Mogol- of Tartaarsche volkeren, die tot op dezen dag in Indostan geheerscht hebben, meer of min, na dat de heidensche of Patanische koningen gelukkig geweest zyn. Dus werd ook Indië de heerschappy van Tamerlan onderworpen, en de

gro-

grote overwinnaar begaf zich vervolgens met veel buit naar Samarcande.

Doch die strydbare monarch hield zich hier mede niet vernoegt; want hoe vele landen en ryken hy ook bedwongen had, was echter noch meer overig te winnen, en zyn hoge ouderdom, die hem tot rust vermaand zoude hebben, konde zyne begeerte niet beteugelen. Niets is bezwaarlyker, dan de eerzucht te verzaden. Waren de levensjaren van Alexander talryker geweest, zoude hem de gantsche aardkloot geen ruimte genoeg verschaft hebben. Dit kan men ook van Tamerlan zeggen, wanneer hy in den ouderdom van den Macedonischen koning begonnen had. Hy verbleef slegts een' korten tyd te Samarcande. Een Mogolsch koning sultan Ben Avis gaf hem gelegenheid, zyn zwaard, 't geen hy eerst onlangs in de schede gestoken had, weder te trekken. Tamerlan had dien Ben Avis reeds te voren bedwongen en uit Bagdad verdreven; doch deze was in zyne afwezenheid door de hulp der Egiptenaren niet alleen weder op den troon gekomen, maar had ook het deel van Persië, waar mede Miracha, de zoon van Tamerlan, beleent was, bemagtigt. Tamerlan dreef hem niet alleen weder uit Persië, maar noodzaakte hem ook, zyne toevlucht tot den Turkschen sultan Bajazeth in Natolië te nemen; doch de Egiptische sultan, die hem ondersteunt had, bukte by tyds, om een diergelyk ongeval te ontwyken.

De Ottomannische koning Bajazeth was thans de enigste in Asië, die met Tamerlan noch niet in twist geraakt was, en duchtede hem mitsdien niet, maar had bestaan, enige Carmanische vorsten,

ken, die met de Tartaren in verbond waren, aan te tasten. Deze Bajazeth had door verscheide overwinningen een' zo groten naam in Natolië en Griekenland verworven, als Tamerlan in de overige delen van Asië. De grote overwinning, door hem by Natolië over de Christenen onder het bevel van Sigismundus, koning van Hongaryë, behaalt, maakte hem inzonderheid zo trots, dat hy Constantinopolen belegerde, en den keizer Emanuel noodzaakte, den Turken ene der voorsteden van de keizerlyke hoofdstad in te ruimen; ja werd door zyn bestendig geluk zo vermetel, dat hy zich Roomsch- en Grieksch-keizer deed noemen, en ook Ilderim, dat is, blixem, betytelde, om daar mede zyne gezwinde en genoegzaam vliegende overwinningen aan te duiden. Met een' zo ontzaggelyken vyand, die toenmaals niet alleen het Oostersch keizerryk, maar ook een groot gedeelte van het Westelyk Europa een schrik was, geraakte Tamerlan in zyn' hogen ouderdom in onmin. Beide werden voor de grootste veldheren van hunn' tyd gehouden, en beide waren ook van strydbare benden voorzien; want de Turken en Tartaren waren in Asië, 't geen de Gothen en Cimbren in vroeger tyden in Europa geweest zyn. Bajazeth voldeed zyn' bynaam Ilderim, of blixem, dewyl hy ene onbeschryffelyke grootmoedigheid en heldhaftigheid bezat, was vlug in alle zyne ondernemingen; doch te driftig en tot toorn genegen, en werd mitsdien door zyne onderdanen veel meer gevreest dan gelieft. De dapperheid van Tamerlan daartegen ging met zachtmoedigheid en ene schrandere koelheid gepaart, die hem

hem zelden in een' ſlag verlieten, en werd daarom door de zynen veel meer gelieft dan gevreeſt.

Vraagt men naar de oorzaak van den oorlog, tuſſchen die beide grote mogentheden ontſtaan, dient tot antwoord, dat het dezelve was, die Pompejus tegen Cæſar in 't harnas bragt; want voor eerſt konde Tamerlan niemand zyns gelyken in Aſië, en Bajazeth konde niemand boven hem dulden. Het voorwendzel, 't geen Tamerlan ter rechtvaardiging van zyne wapenen te baat nam, was zyn opgevat medelyden, over den ſlegten toeſtand van het Roomſche ryk in het Ooſten, alwaar Bajazeth den keizer Emanuel zodanig beknelt hield, dat deze zich in de hoofdſtad Conſtantinopolen zelfs niet zeker oordeelde. In zulker voege trok hy zyn zwaard uit de ſchede, om een' Chriſten tegen een' Mahometaan te beſchermen, waar over men zich te minder verwonderen zal, als men weet, dat de eerzucht by den menſch groter uitwerking dan de godsdienſt heeft. Daarenboven heb ik bereids hier voren gezegt, dat Tamerlan zelf, offſchoon in een Mahometaanſch land geboren en opgevoed, nochtans de lere van Mahomet in zyn hart beguichte, en het Chriſten geloof veel meer toegedaan was, hoe yverig hy ook voor den Alcoran ſcheen te zyn, en om die reden, volgens de getuigenis van den Perſiſchen ſchryver Scherefiddin, lange in beraad ſtond, aleer hy Bajazeth, die de lere van Mahomet beleed, beoorlogde. Die ſchryver brengt ook een' brief by, door hem aan Bajazeth geſchreven, waar van ik een gedeelte, ten blyke van den Ooſterſchen ſchryfſtyl hier invoege. In dien brief

ſpreekt

ſpreekt hy Bajazeth dus aan: *Het was u dienſtig, nadien het ſchip uwer eerzucht in den afgrond uwer eigenliefde ſchipbreuk lyd, de zeilen uwer vermetelheid te ſtryken en in de haven der oprechtheid het anker des verdriets te werpen, op dat de ſtorm van onzen rechtmatigen toorn u niet in den oceaan der ſtraffe jage.*

Dus rukte Tamerlan met een groot Tartaarſch heir Bajazeth te gemoet. Op die reize zoude hy zeer weinig geſproken en onruſtig geweeſt zyn, 't geen enigen zynen hogen ouderdom toeſchreven, die hem droefgeeſtiger en bezorgder maakte, dan hy anderzints ſcheen te zyn, doch anderen wilden, dat zulks uit een wantrouwen van den uitſlag van den kryg ſproot, vermits hy met een' dapperen en zegeryken vorſt te doen had, wiens benden byna altoos overwonnen. Een zyner hoge bedienden nam te dier tyd de vryheid, naar de oorzaak van zyn ſtilzwygen en bekommering te vragen. Tamerlan gaf hem aanſtonds, zonder zich lang te bedenken, tot antwoord: *De oorzaak van myne ongeruſtheid is, dat ik bezorgt ben, hoe wy een bequaam man zullen vinden, ter beſtiering van het ryk, 't geen wy pogen te bemagtigen; want hy moet grote gemoedsgaven bezitten die de plaats van Bajazeth met ere bekleden zal.* 't Zy dat antwoord uit ene natuurlyke grootmoedigheid ſproot, of 't zy hy de Tartaren daar door trachtede aan te moedigen, toont het nochtans, dat Tamerlan of van nature een groot held was, of gepoogt heeft, in de voetſtappen van grote helden te treden; want de geſchichten getuigen, dat niets zo zeer, dan het vertrouwen op een' veldheer, een heir aanmoedigen kan. Dus overwonnen

reeds de Macedoniërs in de hope, als zy Alexander kort voor een' slag in zyne tent hoorden snorken, wien die stryd, 't zy hem of zyn' vyand de heerschappy over de waereld zoude toewyzen. Als een Carthageniënzer, die zich by het heir ophield, Hannibal van de talryke menigte der vyanden deed verwittigen, en deze veldheer bespeurde, dat zyn volk daarover vertzaagt wierd, zeide hy lagchende: *Ik weet, dat onder die vele duizenden geen een enige te vinden is, die zo genaamt is, gelyk gy*; en bragt door dat koel antwoord meer moed in zyn heir te weeg, dan of het met enige duizenden mannen was versterkt geworden.

Hoe groot een vertrouwen Tamerlan hier hebben mogt, of scheen te hebben, verzuimde hy echter niet, enige vaste plaatsen in te nemen, waar toe hy des noods zyne toevlucht konde nemen. Beide de heiren ontmoeteden elkander in ene vlakte, die zich van Ancyra tot aan den berg Stella uitstrekt, 't geen ook de plaats was, alwaar Pompejus Mithridates overwon. Tamerlan loerden den Turken hun grootste voordeel en sterkte af; namelyk, dat zy hunne sabels en houwgeweer handiger dan de Tartaren wisten te gebruiken; waar tegen dezen beter op het schieten afgericht waren. Mitsdien verordende hy zeer wyslyk, dat zyn volk zich in het gevecht ene pylschoot wyd van de vyanden zoude houden; doch, als dezen hun te na quamen, zy ook meer en meer terug zouden trekken, 't geen zorgvuldig in acht genomen werd. Zo dikwerf de Turken zo naby quamen, dat zy hunne sabels gebruiken konden, maakten zy zeer grote openingen in de Tartaarsche benden.

den. Dezen poogden in het tegendeel, volgens het verkregen onderricht, zo veel doenlyk, ene te grote nabyheid te ontgaan, weken gestadig terug, tot zy hunne bogen op nieuw gespannen hadden, quamen dan weder, en herwonnen de verloren plaats. Kortom; Bajazeth streed op zyn Romeinsch, en Tamerlan als een partyganger. Na dat de overwinning lange twyffelachtig gestaan had, sloeg zy eindelyk naar de zyde van Tamerlan over, inzonderheid, vermits enige Tartaarsche hulpbenden te midden van den stryd het heir van Bajazeth verlieten, nadien zy tegens hunne landsgenoten niet wilden stryden. Toen kozen de Turken opentlyk het hazepad, en bedienden zich de Tartaarsche ruiterbenden allereerst van hunne sabels, om de vluchtende neder te houwen. Hoe vlug ook Bajazeth zelf was, en hoe zeer hy zyn' naam Ilderim, of blixem, vervulde, konde hy het nochtans tegen de snelle Tartaarsche paarden niet uithouden, maar moest zich aan den overwinnaar overgeven, die geenzints zo, gelyk zekere Europesche schryvers valschelyk berichten, met hem handelde, dat hy hem in ene yzere kooy deed sluiten, en in dezelve ten spot en beschimping liet omvoeren; in het tegendeel gedroeg hy zich zeer zagtmoedig en hoflyk jegens hem, deed zyne tent neffens de zyne opslaan, nodigde hem aan zyn eige tafel, en deed hem alle heuschheden en tydverdryf genieten; menende daar door de bitterheid, die hem zyne gevangenis en ongeluk veroorzaakt hadden, enigermaten te verzoeten. Enigen zyn van gevoelen, dat de Griekſche schryvers uit haat tegens Bajazeth het verdichtzel van die yzere kooy en an-

andere bespottingen gesmeet hebben, vermits hy een geessel van Griekenland en het Oosterſch keizerryk geweest is. Andere ſchryvers hebben die ongeschikte fabel blind gevolgt, en dezelve zo geloofwaardig verhaalt, dat velen aan hare zekerheid niet twyffelden; echter is Bajazeth in zyne yzere kooy, zo door geleerden op hoge ſcholen, als geestelyken op den predikstoel, zo dikwerf men gelegenheid had van tyrannen of de ongestadigheid der fortuin, te ſpreken, genoegzaam altoos aangehaalt. De Mogolſche chronyk en Arabiſche ſchryvers gaan dat geval niet alleen met ſtilzwygen voorby, maar ſpreken zelve omſtandig van de grote heuſchheid van Tamerlan jegens dien groten en aanzienlyken gevangen.

Nochtans was niets vermogende, Bajazeth zyne vorige voorſpoed te doen vergeten, op dat hy zich naar de tegenwoordige ongelukkige gesteltenis ſchikte; want hy zoude, des levens moede, gift genomen en daar door Tamerlan belet hebben, hem verdere koninglyke weldadigheden te bewyzen; want zo men een' zekeren Arabiſchen ſchryver geloven mag, van wien men ene ſierlyke vertaling heeft, had Tamerlan belooft, hem weder zyne vryheid te ſchenken; doch ik vermete my niet, den gedachten geſchichtſchryver in de dingen te volgen, welke de deugden van dien groten held verhandelen, nadien zyn oogmerk veeleer geweest is, een lofdicht dan ene geloofwaarde geſchiedenis te ontwerpen.

Hoe meer Tamerlan in ouderdom toenam, hoe begeriger hy was, zyne heerſchappy uit te breiden; want in het laaſt zyner regering en

zy-

zynen gryſen leeftyd ondernam hy noch een' togt tegen het groot en magtig land China. Enige ſchryvers willen, dat hy den Chineſchen muur beklommen en de noordelyke ryken van dat land overwonnen heeft; doch nadien die geſchichtſchryvers veeleer gepoogt hebben, iets aangenaams voort te brengen, dan de geſchichten enig licht by te zetten, volge ik liefſt de zulken, die betuigen, dat Tamerlan nooit vaſten voet in die landen zettede, maar op de reize geſtorven is. Onder hun, die zulks ſchryven, is de meergedachte Tartaarſche prins Abulgaſi-Bagadur-chan, welke, volgens myne gedachten, oprechter dan de anderen geſchreven heeft. Zyne woorden luiden dus: *Amir-Timur was niet zodra terug gekeert, of was ook op een' nieuwen togt naar Kitay, dat is China, bedacht; doch hy quam niet verder, dan tot de ſtad Otrar, alwaar hy krank werd en ſterft.* De Tartaren waren eerſt kort te voren op aanhitzing der Chineſche bonzers, of prieſters, uit China verdreven, vermits zy het geloof, 't geen de Tartaarſche lamas leraarden, in het land wilden invoeren. Het is waarſchynlyk, dat enigen van die vluchtende Tartaren by Tamerlan overquamen en hem bewogen, zyne magt tegens China te wenden, welk land reeds dikwerf de Tartaarſche heerſchappy onderworpen geweeſt is, gelyk de Chineſche chronyk en inzonderheid de geſchichten van Cingiskan tonen.

In den jare 807 der Hegira maakte hy grote toeberydzelen tot dien gewichtigen togt, en zoude daartoe 200000 voetknechten en ene talryke menigte ruiters op de been gebragt hebben. Met dat magtig heir toog hy in den winter

 van

van dat jaar naar China, hield zyn winterquartier te Otrar, en brak tegen het voorjaar van daar op; doch ſtond ene verdere reize dan de Chineſche te doen want hy door ene ziekte overvallen wierd, die meer en meer toenam. Derhalven deed hy de voornaamſte Tartaarſche heren by zich roepen, en gaf hun, betreffende de regering na zyn overlyden, zyn' wil te kennen. Hy verklaarde Mirza Pir Mohamed, den eerſtgeboren van zyn' zoon Gihanghir, tot zyn' enigen erfgenaam, welken alle andere prinſen onderdanig zouden zyn, offchoon dezelve ook zekere landen ter beheerſching ontfingen. Na die gedane verklaring beſpeurende, dat zyn levenseinde naderde, beval hy, dat van alle de geeſtelyken, die in de voorkamer voor hem baden, de leraar Heibat Allah, welke naam godsvrucht beduid, alleen zoude binnen gelaten worden. Deze ſprak met hem van Gods ewig wezen, zyne grootheid en majeſteit, onder welke redevoering hy den geeſt gaf. Zyne gemalinnen en voornaamſte hofbedienden quamen toen te zamen, en beſloten, aan de koninglyke prinſen, zyne kinderen, die in alle de provincien van Aſië verſtrooit waren, gezanten te zenden, en hun zyn overlyden te doen weten; ook verordenden zy twe der voornaamſte Tartaarſche heren, die zyn afgeſtorven lighaam naar Samarcande zouden voeren, alwaar hem ene prachtige begravenis bereid was.

Dus ſtierf de grote Tamerlan in den jare Chriſti 1405, het 807. der Hegira, in de maand Schaban, volgens de rekening, die in de Mogolſche chronyk te vinden is, met welke de Tartaarſche prins Abulgaſi Bagadur-chan, gelyk ook de ge-

loof-

loofwaarde schryver Scherfiddin, overeen stemmen, en zegt de laatste, dat hy 72 jaren oud was, als hy overleed, offschoon hem de Mogolsche chronyk slegts 60 jaren geeft, en dus zynen ouderdom 12 jaren verkort; want het in de jaartallen het vyligst is, den Persischen schryver te volgen, die zelf Tamerlan in zyne reizen verzelde. Hy stierf, gelyk gezegt is, in de Chinesche onderneming, na gantsch Asië zynen scepter onderworpen en ene der grootste monarchiën in de waereld gesticht te hebben. Een zeker schryver wil hem by Alexander den groten vergelyken. Tamerlans overwinningen begonnen in den ouderdom als Alexander de zynen eindigde; doch by zyne geboorte was hy zo gelukkig niet als Alexander. Deze werd met ene kroon geboren; doch Tamerlan baande zich uit den stand van een' herder den weg tot een koningryk. De eerste had erffelyke onderdanen; doch de ander verwierf zich dezelve. De eerste vond een geoeffend heir voor zich; doch de laatste maakte uit een losbandig volk de dapperste soldaten in Asië. Tamerlan bezat alle deugden van Alexander, offschoon hy geen' Aristoteles ten leermeester had, en had nochtans niets van zyne feilen. Hy was matig, ingetogen, strydbaar, vlug, en na de toenmalige wyze geleert, ook in zaken van godsdienst; want hield dikwerf geestelyke vergaderingen, onder anderen een groot synode te Aleppo in Syrië, waar toe hy de voornaamste leraren des lands deed ontbieden, op dat zy met de geleerden uit Samarcande zouden twistredenen. En offschoon verscheide stoffen, ter verhandeling bestemt, van geen groot gewicht waren, geven

zy nochtans getuigenis van Tamerlans begeerte, om alles te weten, en tonen, dat hy geen minder beminnaar der geleertheid, dan van de krygskunde was. De voornaamste der vragen, op het gezegde synode te Aleppo voorgestelt, waren dezen; 1. Wat soldaten den tytel van martelaren verdient hadden, de zulken, die aan zyne kant, of zy, die aan de kant der vyanden gedood waren? Die vrage beantwoorde een Syrisch leraar met de woorden van Mahomet dus: *Zy, die voor de zake van God en de bevestiging van zyn woord stryden.* Dat antwoord behaagde Tamerlan, en hy liet zich dus horen: *Ik ben slegts een half mensch, en heb echter zo vele ryken in Asië overwonnen. Derhalven geef ik God alleen de ere, en betuige tegelyk, dat het myne schuld niet geweest zy, dat zo veel Musulmannisch bloed gestort is. Ik zwere en betuige voor God, dat ik niet opzettelyk een' oorlog tegen u begonnen heb, maar dat gy veeleer daar toe gelegenheid hebt gegeven, en gy zelven de schuld van uw ongeluk zyt.*

Ene andere vrage betrof de drie grote leraren, Ali, Moavia, en Jezid, welke van hun de grootste was? Dit werd hem niet ten genoegen beantwoord; want als hy de gedachten van drie leraren gehoort had, vroeg hy naar hunnen ouderdom, en als zy denzelven op 50 jaren rekenden, antwoorde hy: *Gylieden zyt myn' oudsten zoon in jaren gelyk; want ik telle over de* 70; waar mede hy ongetwyffelt te verstaan wilde geven, dat hy zelf ter beslissching van zulke zaken het bequaamst was. Na voleind gesprek, beval hy zyne hoge bedienden twe der jegenwoordig zynde leraren; namelyk,

Scha-

Scharafedin en Hafedh Alkhuarezmi, welke laatste de geschichten van dat synode beschreven heeft, en verzocht voor hun en alle hunne aanhorigen zorge te dragen.

Deze geschiedenis toont, dat Tamerlan geen alzulk een tyran was, als de Europesche schryvers hem afmalen; en deden onze geestelyken beter, 't zy een' Nero of Caligula aan te halen, als zy een voorbeeld der tyranny willen bybrengen, dan Tamerlan daartoe te gebruiken; want deze, wel is waar, met de grootste overwinnende helden gemeen had, ter verzadiging van zyne heerschzucht onrechtmatige oorlogen te voeren; doch ook verscheide deugden bezat. Ook is het waar, dat enige oostersche schryvers uit vlyery zyne ondeugden verzwegen; doch 'er zyn ook velen zyner vyanden, onder anderen Ahmed Ben Arab Schach, die niets 'er van verzwegen zouden hebben, en echter de tyrannische daden geheel voorby gaan, welke men hem gemenelyk by ons aandicht. Hy leefde ten tyde en in een land, toen en alwaar men het voor ene grote deugd hield, onrechtmatige oorlogen te voeren; en mitsdien is ook zyne gevoerde levenswyze van dien aart niet, dat zy de vorsten tot ene lofwaarde navolging aangeprezen zoude konnen worden. Men verhaalt, dat hy pleeg te zeggen: *Een koning, die in zyn land rust begeert, moet nooit het zwaard in de schede steken*; gelyk ook: *wie zeker op den troon gedenkt te zitten, moet denzelven altoos met bloed omstroomt zien.* Een te doemen staatsregel, dien, 't geen te beklagen is, velen in acht nemen, offschoon 'er weinigen openbare belydenis van doen. De heer Gailland brengt in zyne *bon mots des orien-*

taux ene hiſtorie by, ten bewyze, hoe weinig Tamerlan de bloedſtortingen onder de vyanden achtede, en als hem iemand onder het oog bragt, wat een zonde zulks was, die erinnering met ſcherts en gelach by zich neder zettede. Als hy Bajazeth Ilderim overwonnen en geheel klein Aſië bemagtigt had, bekroop hem de luſt, een' bekenden wysgeer in Nicæa te zien. Deze nam de vryheid, hem dus aan te ſpreken: *Het voegt een' zo groten koning niet, geſtadig menſchen op te offeren, en ſteden en landen te verwoeſten: Veeleer ſtrekt het een' vorſt tot grote ere, zich van bloedvergieten te onthouden.* Tamerlan kreunde zich die vermaning niet, en antwoorde: *Myne tent, waarin ik myn leger hebbe, is'er de ſchuld van; want zy wil nooit ſtil ſtaan: wende ik haren uitgang naar het ooſten, vind ik 's morgens dat zy zich naar het weſten opent.* Echter vinde ik niet, dat hy zich over dien wysgeer verſtoorde; maar zeer harde taal konde dulden, inzonderheid van lieden, welker geleerdheid en goede levenswyze hy hoog achtede; want de gezegde wysgeer vergeleek hem ook by den duivel, die het zich tot ene ere ſtelt, alles te verwoeſten, en nochtans wedervoer hem geen leed. De gemelde Gailland bragt noch een ander voorbeeld by van zyne achting en eerbied jegens lieden, die door geleerdheid en een ſtichtelyk leven aanzien verworven hadden. Hy zond eens een' gezant tot zeer gewichtige verrichtingen af, en gaf hem, op dat hy zich te meer zoude konnen ſpoeden, magt, des benodigt zynde, alle de paarden, die hem op den weg zouden ontmoeten, mede te nemen, zonder te vragen, aan wien zy behoorden. Als

nu

nu de gezant over een veld reed, en enige fraye paarden zag, wilde hy één van dezelve tot zyn' dienst mede nemen; doch de stalknecht wederstond hem, en wel zodanig, dat, als de gezant geweld wilde gebruiken, hy den goeden ruiter zeer slegt behandelde en byna het hoofd insloeg; weshalven deze zich genootzaakt zag, terug te keren, en vertoonde Tamerlan zyn bebloed hoofd. Tamerlan was daar over zeer verstoort, gaf bevel, naar den eigenaar dier paarden te vernemen, en hem met alle zyne stalknechten te verdelgen. De hier toe verordende verstaande, dat de paarden den mufti Saad-Eddin toebehoorden, volvoerden, nadien het een aanzienlyk man was, het ontfangen bevel niet, maar gaven 'er alvorens Tamerlan kennisse van, om zyne verdere bevelen deswegens te ontfangen; doch zyn toorn werd welhaast gestilt, als hy hoorde, dat de paarden den mufti toebehoorden. Hy deed den gewonden by zich komen en zeide: *Wanneer zelfs myn eigen zoon Schabrocb zulk ene daat begaan bad, zoude by dezelve gewis met de dood moeten boeten; maar boe kan ik de banden slaan aan een' man, als de mufti is, die zo vele deugden bezit.*

Dat Tamerlan ook gemeenzaam was en scherts dulden konde, blykt uit een geval, 't geen de Persische dichter Ahmedi Kermani aangetekent heeft, en hem zelven wedervaren is. Die dichter, welke zich aan het hof van Tamerlan ophield, was eens met den koning in 't bad. Aldaar werd hem bevolen, iets kluchtigs, 't geen vermaak konde verschaffen, voort te brengen. Ahmedi, wien gene snaakse invallen en zinryke antwoorden ontbraken, en die niet zelden met

Ta-

Tamerlan verkeerde, zeide, de koning moest zelf zeggen, op wat wyze hy vermaakt konde worden, en vragen ter beantwoording voorstellen. Waarop de koning terstond een spel verzon, en zeide: *Laat ons ene markt vertonen, en een' ieder van ons op prys stellen, hoe hoog hy verkocht kan worden.* Ahmedi waardeerde dus een' ieder der hof bedienden, en wel mét grote vlugheid en scherpzinnigheid. Tamerlan was zeer vrolyk, wende zich eindelyk tot den dichter, en zeide: *Ik ben ook te koop, wat prys stelt gy op my?* Waarop Ahmedi antwoordde: *Gy zyt 35 aspers waardig. Hoe?* zeide de koning, *De servet, die ik hier ombebbe, is alleen zo veel waardig. Wegens de servet,* zeide de dichter, *waardere ik u ook zo hoog; want zonder dezelve zoude ik u geen 2 scherven waardig schatten.* Die scherts geviel Tamerlan, en hy gaf hem ene aanzienlyke verëring. Tot zyne zinspreuk had hy de beide Persische woorden: *Rasti Rusti,* dat is *waarheid* en *zaligheid.* Hy bezat ene matelyke kennis in de tuigwerkkunde en wysgeerte, nam de geleerden in bescherming, en beminde alle wetenschappen, waar van de academie, door hem in Samarcande gesticht, ten getuige verstrekt. Doch zyne grootste natuurlyke geneigtheid was voor het krygswezen, en zyne kundigheid blonk daarin het meest uit; want by wylen had hy met strydbare en schrandere volkeren te doen, om welke te overwinnen zo grote kundigheid als dapperheid vereischt werd. De overwinning, over Bajazeth bevochten, is de beroemste, nadien deze zelfs een groot veldheer was, en ook het dapperste en strydbaarste volk van zynen tyd beheerste. Men weet niet,

of

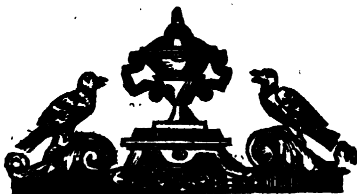
of de kunst en wakkerheid, in het overwinnen van dezen magtigen vyand gebruikt, of zyn zachtmoedig gedrag jegens dien trotsen en hoogmoedigen gevangen getoont, de meeste verwondering verdient; want offchoon de Tartaarsche prins Abulgasi-Bagadur-chan schryft, dat hy Bajazeth heeft doen ombrengen, getuigen nochtans alle andere oosterfche schryvers, dat hy hem met de grootste hoffelykheid behandelde. De Europesche schryvers verhalen, dat hy ene stad belegert hebbende, de gewoonte had, den eersten dag een wit vendel van zyne tent te doen wayen, en daar door wilde aanduiden, dat noch genade te hopen was; den tweden dag een rood vendel, ten teken, dat de belegerden met hun bloed de vermetelheid moesten boeten, van den loop zyner overwinningen te hebben willen stuiten; doch den derden dag een zwart vendel, ten blyke, dat nu gene genade meer te hopen, maar de verdelging der stad besloten was. Deze historie vind men in alle Europesche chronyken en huispostillen; doch de oosterfche schryvers melden 'er zo weinig van, als van de bovengedachte yzere kooy, en moet dezelve dus voor ene grove fabel gehouden worden. Voorts kan men met waarheid zeggen, dat weinig geschichten zo zwaar te beschryven zyn, dan die van Tamerlan; want de Europesche boeken bevatten ene verzameling van loutere onwaarheden, die merendeels de verkleining van dien groten held beogen; en de oosterfche schriften zyn blote lofzangen, en van daar is het, dat hoe veel men ook van Tamerlan aangetekent vind, ik nochtans

tans uit alle die vele boeken niet meer dan deze weinige bladen heb konnen vullen.

Volgens het bericht van den Perſiſchen ſchryver Scherefiddin Alis, zoude men denken, dat zyne hiſtorie ene der geloofwaardigſte was: want hy getuigt, dat Tamerlan ſteeds enige klerken en geheimſchryvers in zyn gevolg had, die zyne daden beſchreven; ja dat, hy zich dezelve deed voorlezen, en het gebrekkige zelf verbeterde. Ook had hy een' zekeren dichter niet willen vergunnen, zyne geſchichten in verſen te beſchryven, op dat de nakomelingen dezelve voor geen poëtiſch verdichtzel mochten houden; doch vermits de hiſtorie van die Scherefiddin naar een' wuidſchen lofzang gelykt, kan men al het door hem te boek geſtelde niet aannemen. De heerlyke gebeden, welke Tamerlan voor den groten ſlag voor God uitſtortte, geven ook te kennen, dat hy een groot huigchelaar was; want dusdanig een aandacht ſtemt met zyne daden, die met een geſtadig bloedplengen verzelt gingen, niet overeen. Uit dien ſchryver blykt ook, dat hy niet zo veel als andere ooſterſche vorſten van de ſterrekykers hield, maar veeleer van gevoelen was, dat de bequaamſte tyd, om gewichtige dingen te ondernemen, voor handen is, als men het rechte ogenblik ziet, de ſterren en planeten mogen gunſtig zyn of niet; echter vind men, dat hy de zogenaamde *ſortes virgilianæ* in gebruik had, en den Alcoran opſlaande, de eerſte woorden, die hem in 't oog vielen, voor ene voorzegging hield.

Na de dood van Tamerlan geraakte die grote monarchie, welke zo haaſtig toegenomen was, we-

weder in verval; want zyne nakomelingen verloren zedert alles, wat hy zuidwaards van de rivier Amu gewonnen had, beneffens het koningryk Cafchgar; en behielden dus niets overig, dan Indië en het grootft gedeelte van 't geen hy in het noordelyk Afië verovert had. Doch deze laatfte landen werden hun ook in het einde van de 15. eeuw ontwrongen, door een' prins van het geflacht van Cingiskan, Schabacht fultan genaamt. In Indië hadden zy in den beginnen ook weinig geluk, en moeften voor de Patanen wyken, gelyk in de gefchichten van Akebar omftandig verhaalt word; doch quamen weder terug, en bezitten noch gantfch Indoftan, 't geen het ryk van den groten Mogol genaamt word, vermits die koningen van den groten Mogolfchen overwinnaar Tamerlan afftammen.

VERGELYKING.

Wanneer men de daden dier beide Tartaarſche overwinnaars leeſt, ſchynt het, als of de ſchryvers onder twe verſchillende namen ene en dezelve hiſtorie beſchreven hebben; aangemerkt de grote overeenſtemming, die daarin alomme gevonden word. Het is waarſchynlyk, dat zulks merendeels hervoort gekomen is, vermits de laatſte het leven en de daden van den eerſten naauwkeurig betracht, en zich dezelve ſteeds als een voorbeeld ter navolging voorgeſtelt heeft; doch het meeſte is niet in 's menſchen vermogen, en ſpruit uit een louter noodlot en toevallige gebeurtenis; als de geboorte, opvoeding, gelyke toeſtand van tyden, en vele gevallen, over welkers overeenſtemming men zich verwonderen moet. Dit en diergelyken zal ik in deze vergelyking, hoewel kortelyk, doorlopen. Van de mirakelen, die hun beider geboorte voorgegaan zyn, wil ik niet ſpreken, vermits de natuur veelligt daarby niets gedaan heeft, maar zulks alleen een verdichtzel der ſchryvers, en dus de gelykheid, 'er in voorkomende, ſlegts een harſſenſchim der Arabiſche dichters is. Mitsdien ſtap ik dit voorby, en zegge alleen, dat zy beide zich over ene gelyke geboorte te verheugen hadden. Cingiskan ſtamde van kleine Tartaarſche vorſten af, Tamerlan ſchreef zich ene gelyke afkomſt toe. Beide hadden grote wederwaardigheden in hunne jeugd, doch even dat zelve en de toeloop leiden den grond, en gaven beide gelegenheid aan de hand, om grote monarchiën te ſtichten. Doch Tamerlans aanwas was de wonderbaarſte; want hy begon met kinderſpelen, die ſteeds ernſtiger werden, en dus werden der herderen ſtaven in zwaarden en ſpieſſen, herderen in dappere ſoldaten en grote veldheren, en een koning in ene comedie in

een

een' wezentlyk vorst, ja een' der grootste monarchen in de waereld verandert. Betreffende hunne krygsbedryven en grote togten, werden even dezelve volkeren met gelyke behendigheid, zowel door den laatsten als eersten, bedwongen. Beide overstroomden allereerst de zuidelyke landen in Asië, en hadden eindelyk ten besluiten ook met de dapperste koningen en geoeffenste volkeren hunner tyden te doen; want de sultan van Carizme was niet min ontzaggelyk, dan Bajazeth. Beide hadden een gelyk geluk tegens die beide strydbare en magtige koningen, wier heerschappy zy overhoop wierpen; doch beide vervolgden hunne overwinningen niet met gelyke gematigtheid; want zo laakbaar Cingiskan wegens de wrede behandeling tegen de moeder van den sultan is, zo zeer is Tamerlan wegens zyne goedwilligheid, den gevangen Bajazeth bewezèn, te roemen, en het mitsdien te verwonderen, als de eerste in de Europesche geschichten een' zagtzinnigen en grootmoedigen overwinnaar genaamt, doch de laatste als wraakgierig en tyrannisch gescholden word. Want wegens die deugden zelve is Tamerlan hoger dan Cingiskân te schatten, offschoon men in vele andere opzichten den eersten hoger dan den laatsten achten moet; aangemerkt het schynt, dat Tamerlan alleen een groot, doch Cingiskan een bestendig ryk heeft getracht op te rechten, nadien zich de eerste slegts als een' veldheer doch de ander ook te gelyk als een' vorst en schranderen wetgever gedroeg. Beide streefden naar ere, en schenen een bedwonge volk te rechtigen, om een' ander zich onderworpen te maken; doch Cingiskan handelde voorzichtiger, en offschoon hy gene oorzaken tot alle de oorlogen had, zogt hy echter redenen tot de meesten, en men kan zeggen, dat hy tot enigen gedwongen wierd; want hy liet zich 19 jaren lang in het ryk van Unghkan met den tweden graad van hoogheid vernoegen, en vattede het zwaard niet eerder op, voor men hem wilde doen tuimelen, en zo ook tegen den sultan van Ca-

 rizme,

rizme, tot hy daar toe genoodzaakt werd. Ook schynt het, dat hy na de verovering van het zuidelyk gedeelte van Asië willens was, in rust te leven, de vruchten zyner overwinningen te plukken, en den handel beneffens de kunsten en wetenschappen onder zyne onderdanen te bevorderen; derhalven wilde hy ook de Arabieren veel liever ten vrienden dan vyanden hebben. Om die reden brak hy niet eerder met den sultan van Carizme, dan tot alle hoop van vrede verdwenen was; waar tegen Tamerlan Bajazeth beoorlogde, nadien hy niemand zyn's gelyken dulden konde; en offschoon hun beider regeringen een keten van gedurige oorlogen zyn, vind men echter enige tusschenpozen van vrede onder de regering van Cingiskan, doch gene onder die van Tamerlan; want als de eerste een' oorlog ten einde gebragt had, stak hy by wylen het zwaard weder in de schede, en sloeg zyne ogen op de verbetering van den Staat, beschreef ryksdagen, verordende nieuwe, of bevestigde oude wetten. Tamerlan in het tegendeel zat nooit stil, maar dachte om een' nieuwen oorlog, als hy naauwlyks den vorigen geëindigt had; waaruit men ziet, dat de daden van Cingiskan in 't algemeen groter en gewichtiger, dan die van Tamerlan waren, vermits hy zo groot een' wetgever als veldheer vertoonde; ook is het pryswaardiger en een' koning betamelyker, zyn land met heilzame wetten te bevestigen, dan het door gelukkige oorlogen verder uit te breiden. Offchoon, zegt Cicero, Themistocles wegens de heerlyke overwinning by Salamis billyk te roemen is, gronden echter zowel zyne heldendaden, als die van alle de andere Atheniensers, zich op de stichtingen van den groten wetgever Solon; want de daad van Themistocles strekte de stad eens ten nutte, doch het nut, door Solon te weeg gebragt, was van een' bestendigen duur: *Illud semel profuit, hoc semper proderit civitati.* Dit kan men ook van de Lacedemonische helden zeggen, die nooit

zo

zo grote daden verricht zouden hebben, zo de ſtad niet door de wetten van Lycurgus in den toenmaligen ſtand geſtelt was.

Beide bedienden zich van enerly middelen, om de onderdanen in toom te houden, en tot zo vele moeyelyke togten bereidwillig te maken. Cingiskan wendede hemelſche openbaringen voor, en Tamerlan gebruikte anderen 'er toe. Beide wiſten door hunnen omgang het volk te winnen; doch zo, dat de eerſte meerder geëert en de laatſte meerder geliefd wierd; want men ziet uit de geſchichten van Tamerlan, dat zyne verkering aangenaam geweeſt moet zyn, nadien hy niet alleen met zyne vrienden ſchertſte, maar ook ook van anderen dulden konde. Beide waren grote en volkomen *Deïſten*, want ofſchoon zy Mahometanen heteden, verachteden zy echter niets zo zeer, dan de lere van Mahomet. Ook waren zy beiden meer tot het Chriſtendom dan andere godsdienſten geneigt. Hun geſtadig doelwit was echter, zich aan gene ſecte te binden, maar in 't algemeen in een' almagtigen God te geloven, die alles geſchapen heeft, en dien men eren en dienen moet; doch bekommerden zich niet met de godsdienſt-twiſten, die ten hunnen tyde tuſſchen de Chriſtenen, Joden en Mahometanen in wezen waren. Vraagt men mitsdien, wat geloof Cingiskan en Tamerlan hadden, kan geantwoord worden, dat zy Cingiskans en Tamerlans geloof toegedaan waren, of veeleer het geloof, 't geen het licht der natuur alleen aanwyſt; en dit was de hoofd-godsdienſt ten tyde van die beide vorſten. Het ſchynt wel, dat Tamerlan nieuwsgierig was, om de ſtrydende religie-gevoelens te weten, vermits hy zo dikwerf met de toenmalige leraren in geſprek was; doch men mag te recht zeggen, dat zulks ook maar alleen uit nieuwsgierigheid geſchiede, om ſlegts te weten, wat anderen geloofden, en niet om uit de ſtrydende gevoelens van anderen voor zich zelven een zeker te zoeken. Allermeeſt is in die beide overwinnaars te verwonderen, dat nadien hun gantſche leeftyd een ſteeds

durende oorlog was, zy echter beide op het bed gestorven zyn, in gelyken ouderdom, op gelyke plaats, in ene gelyke onderneming, namelyk naar China; ja beide als wysgeren, vermits zy beide, tot aan hun einde zedelessen gaven, en, naar de wyze der zieltogenden, de omstanders tot vrede, enigheid en andere deugden, die zy nooit oeffenden, of wilden oeffenen, vermaanden; zulks men hier ook zag, dat de nakomelingen door alzulke vermaningen niet verbeteren. Want offchoon een Alexander van vrede, een Lucullus van armoede en een Nero van goedertierenheid predikt, kan zulks van gene zonderlinge uitwerking zyn.

ORAN

ORANZEB
EN
SALADIN.

INLEIDING.

Waereldsche hoogheid en ere word op menigerlei wyzen verkregen. Enigen banen zich 'er door eerlykheid den weg toe; doch hun getal is gering; want nadien het tegen de belangen der meeste menschen stryd, dat eerlyke lieden aan het roer zitten, pogen ook de meesten de bevordering van alzulke personen te dwarsbomen, en dus is een gehate dikwerf niets anders, dan een eerlyk man. Aan den oprechten Atheniënser Phocion hebben wy een merkwaardig voorbeeld. Zo dikwerf hy zyne hoge bediening volgens de rechtmatigheid waarnam, ontfing hy haat en ondank ten loon; doch als hy eens, ten proeve, alles in het riet liet lopen, werd hy van de meesten geroemt, vermits de meesten in de stad ten quade geneigt waren. De deugdzame Aristides werd eens van een' geringen burger tot een bannissement gedoemt;

 en

en als men dezen vroeg, wat hy misdaan had, gaf hy tot antwoord: *Hy heeft my niets het geringste beledigt, maar ik hore, dat de meeste burgers der stad hem haten.* Mitsdien is het voor een geluk te schatten, wanneer iemand zich door eerlykheid verheft, inzonderheid ter plaatse, alwaar de bedieningen volgens de meeste stemmen des volks uitgedeelt worden; en kan om die rede een Cato niet hoger dan tot het ampt van een' *Prætor* (schout) stygen. Anderen komen door verstand en wetenschappen tot waardigheden. Hun getal is mede niet aanzienlyk; want men ziet onkunde en voorspoed, wysgeerte en armoede alomme by elkander wonen; ja de waereld heeft, helaas! zulk een' voorraad van schrandere bedelaars, dat men van dezelve ligtelyk ene vyfde monarchie zoude konnen oprechten, en is het, alwaar voortyds de wetenschappen en het verstand den grootsten prys behaalden, reeds een spreekwoord geworden: *Poco cervello basta a governar il mundo*, men heeft weinig verstand nodig, om de waereld te regeren. Zo moeielyk het dan is, zich door verstand te verheffen, zo vele zwarigheden doen zich ook op, ene daar door verkregen waardigheid gelukkig te behouden; want de meeste beampten, die in ongeval geraken, zyn niet zelden schrandere bollen; in het tegendeel

is

is een eenvoudig hoog bediende zelden zulk een' val onderhevig; niet om dat de eersten hun verstand misbruiken, en zich daar door tot snode daden en loze vonden laten misleiden, waar aan men meent, dat een eenvoudig man niet gedacht zoude hebben; maar vermits verstand en wetenschappen voor alle andere dingen haat, afgunst en wantrouwen verwekken; want een burger kan het enigermaten dulden, dat men van de rykdom, gezondheid, godsvrucht, kuisheid, nedrigheid en andere deugden van zynen medeburger spreekt, doch geenzints verkroppen, dat men dezen verstandiger dan hem houd, en heeft mitsdien plaats, 't geen de dichter zegt:

Qui velit ingenio cedere, rarus erit.

Derhalven worden velen verhindert tot de regering te stygen, vermits de natuur hen tot regeren geschapen heeft, en werpt men de zulken van hunne hoogte ter neder, vermits zy dezelve met ere bekleden. Niemand kan loogchenen, dat de grootste gemoedsgaven velen tot hoogmoed en andere feilen verleiden; doch echter zal ook niemand onderstaan te bewyzen, dat domheid steeds met demoedigheid en andere daaruit voortvloeijende deugden gepaart gaat; en onderstelt,

 dat

dat een eenvoudige altoos een goed man was; waar van de ervarenheid het tegendeel toont, volgt daaruit nochtans niet, dat men onder ene eenvoudige overheid zeker en gelukkig is; want een eenvoudig rechter moet een' ſchranderen ſecretaris hebben, een domme hoofd-officier een' lozen ſchout, een onervare landheer een' wakkeren rentmeeſter, en zo voort in hoger dingen: dus wanneer de meeſter gene ſtreken ontdekken kan, zyn gevolmagtigde vermogende is zulks te doen, en wel te ligter, vermits de laatſte het ten koſten van den eerſten doet, en zich zelven een eenvoudig werktuig noemt, ofſchoon hy ſteeds de hoofdperſoon is: ja men kan derhalven ook zeggen, dat onder alle dieren op aarde geen gevaarlyker zy, dan een dom beampte. Want hy is of laakbaar of deugdzaam: kleeft hy de ondeugden aan, is het bekent, wat geboorte de ondeugd en onkunde hervoort brengen; is hy deugdzaam kan hy echter by zyn ampt zyne deugden niet oeffenen, ten zy zyne gevolmagtigde zulks goedvind, 't geen nochtans gewis iets zeldzaams en ongewoon is. Hier uit blykt dus klaar, dat ſchrandere bollen niet zo zeer uit vrees als wangunſt onderdrukt worden. Nadien eerlykheid en verſtand niets ter bevordering bybrengen, neemt men het derde middel, namelyk de mildadigheid te baat. Daar

door

door baanden alle eerzuchtige Romeinen ten tyde van Cato zich den weg tot de hoogste bedieningen; daar door handhaafden Jugurtha en Mithridates zich lange in hunne hoogheid. Crassus drong daar door in het *Triumvirat*; Cæsar baande zich den weg tot de beheersching der waereld, en Antonius hield gantsch Asië, Egipte en Griekenland in de ketenen der slaverny. Dezelve verhoogt ook vele in onze tyden, en stelt hen op den hoogsten trap van ere; daarom heten de Spanjaarden voorname lieden niet ten onrechte *Riccos Hombres*, vermits het een' ryken man te ligter valt, inzonderheid als hy zynen rykdom weet te gebruiken, ere te erlangen; doch hoe zeker dit middel ook schynt te zyn, is het echter niet onfeilbaar; want enigen ontbloten zich door hunne mildadigheid, aleer zy het wit treffen; anderen maken zich wel door ongelyke uitdeling der geschenken vrienden, welke aan hunne bevordering arbeiden, doch ook te gelyk vyanden, die dezelve pogen te beletten. Het vierde middel tot hoogheid is vermetelheid; want een vermetele en opgeblazene werd dikwerf voor een bequaam man gehouden, offschoon hy verre af is, om uit te voeren, 't geen waartoe hy zich met een onbedeesd gelaat en vollen monde verplicht. Zulk een kan by den zo-

zodanigen vergeleken worden, die zekere penningen aan gasthuizen, andere aan kerken, en weder andere ter bevordering van de studiën vermaakte, en het overige zyne erfgenamen naliet, weshalven hy beide voor milddadig en ryk gehouden werd; doch in wiens nalatenschap men na zyn' dood niets dan het testament of ene enkele beloften vond. Dus werden vele door vermetelheid en opsnyende toezeggingen groot in 's menschen ogen, waar van zowel in de oude als latere geschichten vele voorbeelden te vinden zyn. Doch zulk een middel is bedriegelyk; want velen worden in hunne broze waanwysheid verraden, en vallen eensklaps in de verachting, die hun natuurlyker wyze toekoomt, nadien het hun niet anders gaat, als den kraay by Esopus; ja zo al velen met vermetelheid door de waereld rollen, struikelen ook velen op den weg, en mag men het spreekwoord hier toepasschen: Een viesch hoen krygt koorn of knuppelslagen. Het zekerst, hoewel ongeoorlofst middel, om tot waereldsche hoogheid te geraken, is schynheiligheid en ene verniste demoedigheid; want die daarin zyne rol wel weet te spelen, dat is, steeds van de verachting der waereld spreekt, zich in hoeken versteekt, als hy bevordert zoude worden, by iederen stap

van ere, dien hy doet, zucht, en met opgeheven handen en een betrokken wezen betuigt, dat hy alzulk ene hoge bediening slegts maar aanneemt, om zyn vaderland te dienen, erlangt dikwerf dat geen. 't welk anderen door deugden, verstand, noch mildadigheid konden verwerven. Want de wangunst, de grootste steen des aanstoots op den weg der hoogheid, is hier weggenomen; en dus vind zulk een, die zich gedraagt, als of hy de waereldsche ere verachtede, niet alleen een' open weg tot hoogheid, maar word ook genoegzaam by den hals en de hairen 'er toe getrokken. Een ryke doet den armen goed, en verwekt in plaats van dankbaarheid dikwerf wangunst. Een verstandige onderwyst den eenvoudigen, doch schynt hem te gelyk zyne domheid voor te houden; doch zulks is zo gevaarlyk, als wanneer men een vrouwspersoon hare schoonheid wil betwisten. Het aanzicht van een' eerlyk' man en zyn onberispelyk en deugdzaam leven schynt ieder ogenblik een aanklager te zyn en straf te vorderen. Mitsdien hebben zulke lieden vyanden, die heimelyk en openbaar hunne bevordering verhinderen. Doch een schynheilige gaat steeds zeker; want met hem oorlog te voeren, word zo zwaar geoordeelt, als of men den Hemel bestormen en zich zelven bestryden

den

den wilde. Hy geeft zich uit voor den demoedigsten gemagtigden of agent van het menschelyk geslacht, begeert voor zyne moeite niets meer, dan het vermaak, om het tydelyk en eeuwig welzyn zyner medeburgeren bevordert te zien. Hoogheid en waereldlyke ere zyn hem een grouwel, en neemt hy dezelve aan, geschiet het uit noot, dewyl dezelve van zyne bediening niet afgescheiden konnen worden. Op die wyze heeft de eerzucht onder zyne schynheiligheid en vernißte demoedigheid de minste wangunstigen, en de grootste spotter en hater van het menschelyk geslacht word van dezen het meest bemind. Het gaat hier met hem, als den kardinaal van Caraffa, die in ene processie met de hand den zegen uitdeelde, doch met den mond gestadig deze woorden prevelde: *Mundus vult decipi, decipiatur!* welken zegen het gemene volk met eerbiedige dankzegging aannam, en onderling plukhairde, om dezelve deelachtig te worden. Dus stryden de menschen met elkander, den genen ere te bewyzen, van welken zy inwendig het meest bespot worden. Door dit middel zyn zowel in vroeger dagen als onze tyden ongelooflyke dingen uitgewerkt. Schynheiligheid maakte Numa Pompilius, offschoon een vreemdeling, koning der Romei-

meinen. Daar door grondde Mahomet zyne heerschappy, die van zyne nakomelingen door het zelve middel over Asië en Africa uitgebreid is. Daar door baande een Ismaël Sophy zich den weg tot den Persischen troon en Cromwel in de vorige eeuw tot het Protectorschap in Groot-Brittannien; doch niemand heeft die rol beter weten te spelen, dan de groot Mogol Oran Zeb in onze dagen, gelyk de volgende historie leren zal.

ORAN

ORANZEB.

De schach Jehan, of Jaham, was de negende vorst in het magtig ryk Indostan, te rekenen van den groten overwinnaar Timurleng, gemenelyk Tamerlan genaamt. By zyne komst tot de regering bevond hy dat ryk in een' zeer bloeyenden staat. De koninglyke rykdom was oneindig, gelyk blykt uit den brief, door den heer Bernier aan den Franschen staatsman Colbert geschreven, en de grenzen des ryks waren door de dapperheid zyner voorvaderen merkelyk uitgebreid. Zulks men hem een der magtigste koningen in Asië achtede te zyn; doch de regering, hoe verre zich ook anders de souvereine magt van den groten Mogol uitstrekte, was verscheide zwakheden onderhevig. De koninglyke prinsen hadden de gewoonte ingevoert, met elkander oorlog te voeren, ook zelfs by de leeftyden hunner vaderen, waar toe zy groter gelegenheid als wel anders hadden, wegens de vele kleine Indische rajas of cynsbare koningen, by welken zy hunne toevlucht konden nemen; want zo een dier rajas tegen de regering te onvreden is, ondersteunt hy de oproerige prinsen beide met volk en geweer.

De schach Jehan was anderzints een hoogmoedig en wellustig vorst. Hier van zyn twe aanmerkelyke voorbeelden te vinden; een by den P. Catrou in zyne Mogolsche historie, die uit het bekend Portugeesch handschrift van Manouchi getrokken is; het ander in den heer Berniers

niers beschryving der hoofdsteden in Indostan. Namelyk, hy deed ten vermake der jufferschap, van welke hy een bestendige slaaf was, ene gallery aanleggen, die alle gebouwen der waereld in pracht overtrof. De wanden waren aan de ene zyde van jaspis met kostbare gesteentens verfiert. Aldaar zag men ook een' wynberg, waar van de stammen uit rode agaten, de bladeren van smaragden, kunstig zamengevoegt, en de druiven uit diamanten vervaardigt waren. De andere zyde der gallery aan de vensters was met spiegel glas verfiert, en de ramen met paerlen bestrooit. Die prachtige gallery zoude hy hebben doen bouwen voor ene gemene danseres, op welke hy verlieft was. Het ander voorbeeld zyner hoogmoedigheid neemt de heer Bernier van zynen troon, dien hy had doen oprechten en 40 millioenen rupiën of 60 millioenen Frankische guldens waardig geschat werd.

Doch boven dit alles was hy een beminnaar van het recht en de gerechtigheid, ene deugd, die gewis in de familie van de Mogolsche koningen erffelyk is, doch allermeest by den schach Jehan uitblonk, weshalven men hem ook den Mogolschen Salomon noemde. Hier van zal ik alleen twe voorbeelden aanhalen. Een soldaat had een' schryver zyne slavin ontnomen. Dit quam tot een proces, en de twist was bezwaarlyk te beslissen, vermits de slavin, die haren vorigen meester moede was, beweren wilde, den soldaat te behoren; de schryver in het tegendeel had ook verscheide dingen, om zyn recht te bewyzen. Daarop gaf de schach Jehan, als slegts in gedachten, enige inkt aan de

sla-

flavin, met bevel, dezelve te bereiden. Dit deed zy zeer handig, zulks de koning zien konde, dat zy het gewoon was; derhalven zeide hy met een verftoort gelaat tegen de flavin: *Gy hoort den foldaat niet toe, maar hebt den fchryver gedient, en hy zal uw meefter zyn.* Voor zyne regering was het land met rovers vervult, die den handel onzeker maakten. Dezen roeide hy uit door het middel, dat zyne bedienden alle roof moeften boeten, die in de hun vertrouwde diftricten gefchiedde. Als de Hollandfche magazynen in Suratte 's nachts geplondert waren, moeften de landheren aldaar hun alle fchaden vergoeden.

Als de fchach Jehan ouder werd, veranderde zyne hoogmoedigheid in gierigheid, en zoude hy onder den fchyn van zich te verquikken, een groot gedeelte van den dag in de kelders onder de aarde doorgebragt en zyne ogen met de befchouwing van den aldaar begraven ontelbaren fchat verluftigt hebben. Anders was hy zachtmoedig en goedaardig, en had Indoftan in de 40 jaren, tot eindelyk de burgerlyke oorlogen een begin namen, een' gelukkigen ftand genoten; want hy regeerde veeleer als een huisvader over zyne kinderen, dan een koning over zyne onderdanen, en trad ten dien opzichte in de voetftappen zyner voorvaderen. De grote Mogols gaan met hunne onderdanen gantfch anders om, dan de Perfifche en Turkfche vorften. De regering in Indoftan is ook op een' gantfch anderen voet geweeft, en had van de grote Mogols ene zekere oplettenheid gevordert. Mitsdien heeft men aldaar ook vele deugdzame vorften gevonden, die de Europefche

wei-

weinig wyken. De schach Jehan word allermeest geroemt, vermits de burgerregering onder hem zowel in acht genomen werd, dat men naauwlyks gelegenheid vond, iemand over dievery te straffen, en dat ook vreemdelingen in Indië zo zeker als in de beste Europesche ryken reizen konden. Hy had vier zonen en drie dochters. De oudste zoon hetede Dara, 't geen zo veel als Darius betekend; de andere sultan Sujah; de derde Oran Zeb, en de vierde Morad Bax. De oudste dochter werd Begum Saheb, en de twede Roxanara Begum genaamt. De oudste prins, namelyk Dara, had verscheide goede hoedanigheden. In den omgang was hy snaaks, zeer minzaam en hoflyk, en in 't algemeen mildadig; doch had te grote gedachten van zich zelven; menende, dat niemand in staat was, hem enen goeden raad te geven, en uit die verachting zyner vrienden sproot, dat hy slegts weinig van de geheimste hinderlagen van zynen broeder gewaar wierd. Daarenboven werd hy ook ligt tot toorn bewogen, en bejegende zyne vrienden dikwerf in die hette met bedrygingen en scheltwoorden. Wat zynen godsdienst betreft, hy beleed wel opentlyk de lere van Mahomet, die in het ryk van den groten Mogol heerschte; doch was heimelyk by de Christenen een Christen, en by de Heidenen een Heiden; want had steeds Heidensche leraren by zich, die hem verscheide gevoelens, strydig met de hoofdreligie, inboezemden, en de heer Bernier, op wiens berichten ik deze beschryving grondde, getuigt, dat een Jesuit genaamt Buzée, zeer groot by hem geacht was. Dus hing hy de huik naar den wind, en be-

wees alle secten in 't land vriendschap, om zich van hun alle by gelegenheid te bedienen. Weinige prinsen overtroffen hem in scherpzinnigheid. Alle Europesche wetenschappen was hy kundig, ook, volgens het bericht van den P. Catrou, de meeste Europesche talen; en verwekte de grond, dien hy in de wysgeerte gelegt had, by hem ene verachting voor de lere van Mahomet. Men gelooft, dat wanneer hy tot den troon gekomen was, het Christen geloof aan hem een noch groter steun, dan aan zynen vader Jehan Gir, gevonden zoude hebben, dien enigen verdacht hielden, heimelyk een Christen te zyn; doch het geen zyne magt scheen te bevorderen, bragt zynen ondergang te weeg, en zynen broeder Oran Zeb nam daaruit gelegenheid, hem als een' ketter te doen ombrengen.

De twede broeder sultan Sujah had met Dara gelyke gemoedsgaven, doch was bestendiger, wist zyne zaken met groter wakkerheid voort te zetten, en ook de grootsten en magtigsten door geschenken aan zich te verbinden; echter in het tegendeel de wellust en de vrouwspersonen zo zeer genegen, dat hy in haar gezelschap dikwerf dag en nacht met spelen, dansen, zingen en drinken doorbragt. Hy helde over naar de geloofs-belydenis, die de Persianen opentlyk volgen, en wel uit een' staatsregel, vermits de Persianen aan het Mogolsche hof de magtigsten zyn, en de gewichtigste bedieningen in het land bekleden.

De derde broeder Oran Zeb was scherpzinnig, stilzwygend, vrolyk en zo groot een meester in het veinzen, dat de meesten hem als een'

een' vorst aanzagen, die niet eergierig was, maar kroon en scepter verachte, en van nature tot eenzaamheid en godsvrucht geneigt was. Zyn vermagert wezen gaf genoegzaam ene zekere boetvaardigheid te kennen. Steeds scheen hy vol gedachten, was zeer stil, en sprak zelden, dan van zynen yver voor het geloof van Mahomet, droeg altoos den Alcoran onder den arm, en lag gestadig in gebeden en overpynzingen. Ook zoude hy zich onder de zo genaamde fakirs, een zeker zoort monnikken in Indië, hebben doen opschryven. Hy at niets liever dan rys, kruiden en wortelen, en dronk nooit wyn; ja zyne heiligheid ging zo verre, dat hy zich liet verluiden, gezint te zyn, ene reize naar het graf van Mahomet te doen, en aldaar zyn' overigen leeftyd in godsdienstige overpynzingen door te brengen; doch onaangezien dat uitwendig gedrag, hield de oude vader hem het bequaamst tot het beklimmen van den troon, 't geen zynen oudsten broeder zo zeer smerte, dat hy by wylen tegen zyne vertrouwste vrienden zeide: *Onder alle myne broederen ben ik voor genen bezorgder, dan voor dezen heiligen man, die de waereld veracht en zo veel bid.*

De vierde, namelyk Morad Bax, was de jongste, en ook het minst scherpzinnig. Hy bragt zyn' tyd met jagen, schieten en drinken door, was anderzints dapper, openhartig en een vyand van alle hofstreken. Zo zyne dapperheid met verstand gepaart gegaan had, zoude hy over alle zyne broederen den meester gespeelt en koning van Indostan geworden zyn, gelyk uit de volgende historie blyken zal.

De zusters betreffende, zoude het wel niet nodig schynen, van haar ene schets te geven; doch vermits zy zich beide in de twisten hunner broederen mengden, en niet weinig tot hun behoud toebragten, diend ter beter verstand van deze historie enig bericht van beider natuur en gemoedsgaven gegeven te worden.

De oudste, Begum Saheb, bezat schoonheid en verstand in den hoogsten graad, en werd derhalven door den ouden vader teder bemind; ja het gerucht liep zelfs, dat hy haar vuriger beminde, dan een' vader geoorloft is, en zich ter ontschuldiging deze woorden zoude hebben laten ontvallen: dat het immers geoorloft was, de vruchten van den boom te plukken, dien men zelfs geplant heeft. Anderen in het tegendeel, en onder dezen de P. Catrou, besluiten, dat de schach Jehan gene ongeoorlofde liefde met haar pleegde, nadien hy inzonderheid een' musicant grote gunsten bewees, die van een' al te vertrouwden omgang met haar verdacht gehouden werd. Die zuster wende zich geheel tot de party van haren oudsten broeder Dara, en verklaarde zich opentlyk voor hem; 't geen zyne zaken veel kracht byzettede; want hem zulks by den koning in aanzien bragt, en in tyds bericht deed bekomen van al wat zyne vyanden tegen hem smededen. Enigen zyn van gedachten, dat Dara haar beloofd had te trouwen, zo dra hy den troon beklommen zoude hebben, en dat de hem bewezen trouw en genegenheid op die hoop steunde. Die grote princes was echter by al haar verstand en deugd niet geheel van minnehandel vry. Onder anderen had zy eens in haar serail (dus word de plaats genaamt,

waar-

waarin de jufferſchap opgeſloten is) een' ſchonen jongeling doen ſluipen; doch hoe voorzichtig men zulks belegt had, was het echter den ouden ſchach Jehan bericht, die na tyd en uur, om haar te verraſſchen, beſpied te hebben, onvermoed, als men hem het minſt verwachte, in het ſerail quam. Zulk een onvoorzien bezoek bragt de princes in de uitterſte verlegenheid, en zy verborg haren minnaar in een' bak, waarin zy gewoon was zich te baden; doch dit konde zo behendig niet geſchieden, dat het de koning niet merkte. Nochtans gedroeg hy zich gelaten en koel, en na lange met haar over verſcheide onverſchillige zaken geſproken te hebben, begon hy eindelyk te ſchertſen, en zeide, dat zy zo proper en zinnelyk niet uitzag, als naar gewoonte, verzogt haar, zich te baden, en beval te gelyk, vuur onder den bak te ſtoken, 't geen aanſtonds te werk geſtelt werd, en hy ging niet eerder weg, voor de bedienden in 't ſerail, die alle geſnedenen zyn, hem een teken gaven, dat de jongeling den geeſt gegeven had. Deze en meer gevallen van den zelven aart waren echter niet vermogend, haar by hem in ongenade te brengen.

Roxanara Begum in het tegendeel konde zo min in lyfsgeſtalte als gemoedsgaven hare oudſte zuſter evenaren, was ſteeds Oran Zeb toegedaan, en verklaarde zich tegen de andere party. Men voorzag mitsdien wel, dat zy geen deel aan de geheime en gewichtige zaken van het hof bekomen zoude; doch vermits zy een zeker verſtand bezat, en verſpieders had, verkreeg zy kennis van verſcheide gewichtige dingen, die zy ook Oran Zeb getrouw ontdekte.

De schach Jehan bespeurde in zynen hogen ouderdom, dat een ieder van zyne zonen naar den troon haakte, en dat de haat en onenigheid, welke alzulk ene heerschzucht onder hun gezaait had, meer en meer de overhand nam; derhalven was hy grotelyks bekommert, en wist gene zekere middelen uit te denken, om het ongeval, 't geen het land bedrygde, te verhoeden. Alleen zag hy drie wegen open, 't zy hen in de vesting Gualcor, alwaar gemeenlyk de prinsen bewaart worden, op te sluiten, of hen gezamentlyk aan het hof te laten, op dat men hun gedrag te beter zoude konnen naspeuren, of hen in de provincien te verdelen. Het eerste was te laat, want zy reeds bejaart en gehuuwt waren en een' groten aanhang hadden. Het ander middel, om hen by elkander te laten verblyven, zoude slegts oly in het vuur gegoten zyn. Van het derde middel, om uit hun stadhouders in de provincien te maken, was te duchten, dat een ieder van hun uit zyn stadhouderschap een koningryk zoude oprechten. Doch nadien schach Jehan niet gaarne wilde zien, dat zy elkander voor zyne ogen verwurgden, verkoos hy het laatste middel, en zond den sultan Sujah naar het koningryk Bengale, Oran Zeb naar Decan, en Morad Bax naar Guzurate, doch gaf de provincien Cabul en Multah aan Dara, die als de eerstgeboorne en erfgenaam tot den troon steeds aan het hof bleef, alwaar de oude vader voor hem een' troon deed oprechten, die wat lager dan de zyne was; en dus heerschten toenmaals genoegzaam twe koningen te gelyk. Die magt vergrotede den hoogmoed van den prins merkelyk, die anderzints van nature

reeds

reeds moedig genoeg was. Alle grote hovelingen en veldheren waren by hem verdacht en gehaat. Den bekenden Mahomet Cham, die zynen vader op den troón geholpen had, deed hy naar de veſting Dehli in bewaring brengen. Met den groten raja Jaſing dreef hy den ſpot, en noemde hem een' ſpeelman; doch deze ſpeelde in het vervolg zowel, dat hy ſcepter en kroon verdanſſen moeſt: kortom allen, die niet van zynen aanhang waren, deed hy gevangen nemen, of in ballingſchap zenden. In alzulk een' toeſtand was het ryk van den groten Mogol voor den binnenlandſchen oorlog, waarin Oran Zeb, gelyk bekent is, de overhand behield; doch aleer ik daartoe overga, zal het nodig zyn, in den tyd iets terug te treden, en van de handelingen te ſpreken, die Oran Zeb als ſtadhouder in Decan met zynen nabuur, den koning van Golconda en deszelfs vizier, Emir Jemla, had, welke laatſte den weg tot de heerſchappy van Oran Zeb baande.

De koning van Golconda, wiens ryk aan de provincie Decan grenſt, had een vizier, genaamt Emir Jemla, die zodanig in ere en rykdom toenam, dat de koning hem eindelyk met ſchele ogen aanzag en dit ging zelfs zo verre, dat hy zyn' perſoon poogde magtig te worden. Die grote veldheer hier van verwittigt vlood naar Oran Zeb, en beloofde hem, den koning en het gantſche ryk Golconda in handen te leveren, hem mitsdien radende, met ene uitgeleze manſchap van 4 of 5000 ruiters in Golconda te rukken, en op den togt te verbryden, dat hy door den ſchach Jehan derwaards in gezantſchap gezonden was; en als hy voor den ko-

ninglyken burgt Bag-naguer, die weerloos was, gekomen zoude zyn, zich van 's konings perſoon te verzekeren. Tot uitvoering van dat werk beloofde hy Oran Zeb iederen dag 50000 rupiën (bedragende 25000 ryksdalers) te tellen. Deze, in wiens oren alzulk een voorſlag aangenaam klonk, begaf zich welhaaſt op weg, en drong zonder beletzel voor den koninglyken burgt, nadien men hem onderweg voor een' gezant van den groten Mogol hield; maar als hy de handen aan den koning van Golconda wilde ſlaan, werd deze van het nakend gevaar bericht, weshalven hy in grote yl naar de veſting Golconda, een myl van daar gelegen, week, en aldaar door Oran Zeb belegert werd; doch nadien het beleg twe maanden lang vertoefde, vermits de belegeraars van het nodige tot den ſtorm onvoorzien waren, quam inmiddels een bevel van het hof van den groten Mogol, dat Oran Zeb van zyne onderneming zoude afzien, en zich weder naar zyne provincie Decan begeven. Oran Zeb wiſt zeer wel, dat Dara en zyne oudſte zuſter Beg[illegible] Saheb dat bevel hadden uitgewerkt, vermits zy zyne magt en voorſpoed met nydige ogen beſchouwden; doch deed zyn verdriet deswegens niet merken, maar zeide, den wil zyn's vaders te moeten volgen. Doch aleer hy het beleg geheel opbrak, bedong hy verſcheide voordelige voorwaarden, onder anderen, dat de koning van Golconda zyne oudſte dochter zynen zoon, den ſultan Mahmud, ten huwelyk geven, haar tot erfgename van zyn ryk verklaren, en de veſting Ramguyre ten uitzet geven zoude, en dat het ook Emir Jemla geoorloft zoude zyn, met zyn gantſche huis-

ge-

gezin, alle zyne middelen, zyn heir en veldſtukken weg te trekken.

Emir Jemla zogt voorts zyne toevlucht by Oran Zeb, en onder hun werd ene naauwe en onverbrekelyke vriendſchap geſticht, waar door de laatſte den grond tot zyne grote magt leide, en zich den weg tot den troon baande. Emir Jemla, die door aanzienlyke geſchenken welhaaſt by den groten Mogol gunſt en aanzien verworf, bragt het eindelyk zo verre, dat hem een heir vertrouwt wierd, om Golconda en Viſapour te beoorlogen, 't geen de oudſte prins Dara niet vermogend was te beletten, zo om dat de ſchach Jehan by dien oorlog gulde bergen verhoopte te gewinnen, als dat Dara zich door zyn hoogmoedig gedrag verdacht en by zynen vader gehaat gemaakt had. Echter bragt Dara een bevel aan Oran Zeb te weeg, dat hy zich in dien oorlog niet mengen, maar Emir Jemla het heir alleen gebieden zoude, terwyl zyn gantſch huisgezin ter verzekering van zyne trouw aan het hof zoude blyven.

Dus ſtonden de zaken in 't ryk van den groten Mogol, als den ſchach Jehan ene hevige krankheid overviel, die de volgende oorzaak had: in zyne oude dagen bekroop hem de luſt, by een jong meisje van 13 jaren te leggen, wier ſchoonheid hem geheel verblind had, en nadien hem de krachten niet toelieten, zyne begeerte te voldoen, nam hy enige verhettende hulpmiddelen, die dusdanig ene ziekte te weeg bragten, dat zy zyne dood ſcheen te voorſpellen; en vermits hy zich 2 of 3 maanden opgeſloten moeſt houden, liep het gerucht, dat hy reeds overleden was; want hy zich anderzints

wekelyks driemalen vertoonde. Dat geval was oorzaak, dat het vuur, dus lang onder de assche verborgen, uitbrak, en het gantsche land in vlamme zettede. Dara bragt welhaast een magtig heir op de been, 't geen hy in de hoofdsteden Agra en Dehli geworven had; de sultan Sujah deed zulks ook in Bengalen, Oran Zeb in Decan, en Morad Bax in Guzurate. Zy alle vier beraadslaagden met hunne vrienden en bondgenoten; alle vier spanden hunne netten, en poogden door brieven, met beloften vervult, de magtigsten tot zich te lokken. Dara onderschepte enige dier brieven, toonde dezelve den koning, en bediende zich zo wel als zyne zuster meesterlyk van die gelegenheid, om den ouden vader tegen zyne andere kinderen op te hitsen. Echter was het wantrouwen van den schach Jehan tegen Dara zo groot, dat hy, een' giftdrank van hem duchtende, zorge droeg, dat alle de spyzen, die op zyne tafel quamen, alvorens onderzogt en geproeft wierden; ondertusschen nam zyne krankheid meer en meer toe, en liep het gerucht door het gantsche land, dat hy bereids overleden was; weshalven alles in een' vollen opstand geraakte. De wervingen werden yverig voortgezet, en niet zonder reden; want tusschen den troon en de dood geen middelweg was. Een ieder der twistende hoge personadiën zag wel, dat hy, 't zy de bruid, om welke gedanst werd, alleen moest genieten, of zich door den overwinnaar zien nedermaken, waar van men aan den schach Jehan en zyne broederen een voorbeeld had.

De sultan Sujah quam allereerst met een magtig

tig heir te velde, verscheen voor de hoofdstad Agra, en deed alomme verbryden, dat Dara den schach Jehan met gift hebbende doen ombrengen, hy alleen gekomen was, om de dood van zynen vader te wreken. Oran Zeb maakte zich mede vaardig, om met de benden, in Decan zaamgetrokken, voor die stad te rukken; doch vermits zyn heir niet zeer sterk was, bedacht hy twee vonden, die hem niet slegts in staat stelden, zynen oudsten broeder spits te bieden, maar ook de kroon en scepter deden verkrygen; namelyk, door zynen jongsten broeder Morad Bax een' brief te zenden, waarin hy hem zyne vriendschap aanbood, en verzekerde, gene vorderingen op de kroon te maken, vermits hem zyne natuurlyke neiging alleen radede, als een fakir of monnik zyne dagen in stilte door te brengen. Wyders stelde hy hem voor, dat nadien Dara een afgodendienaar en de sultan Sujah een ketter en aanhanger van de Persische lere was, niemand waardiger dan Morad Bax konde zyn, om den troon zyn's vaders te beklimmen. Betreffende zynen eigen persoon, bood hy hem zich zelven en zyn gantsche heir ten dienste aan, en bedong alleen de vryheid, zyne dagen in ene afgezonderde plaats te slyten, om zich aldaar ongestoort in de godsvrucht te oeffenen; ook radede hy hem, den burgt Suratte te bemagtigen, waarin 's lands grootste schat bewaart lag. Die voorslag behaagde Morad Bax ongemeen wel, mitsdien vertoonde hy alomme den brief van Oran Zeb, om de jeugd daar door tot den dienst, en de kooplieden tot het verstrekken van geld aan te moedigen, gedroeg zich als een koning, en gaf den schach

Abas

Abas bevel, Suratte met 3000 mannen te belegeren.

De andere vond beſtond in 't volgende. Hy zond zynen zoon, den ſultan Mahmud, aan Emir Jemla, met verzoek, by hem te komen, nadien hy zich met hem over gewichtige zaken wenſchte te beraden; doch Emir Jemla zynen toeleg voorziende, ontſchuldigde zich, zyne party niet opentlyk te konnen nemen, vermits hem bekent was, dat de ſchach Jehan noch niet overleden was, en zyne vrouw en kinderen zich in de handen van Dara bevonden. Niettemin liet Oran Zeb den moed niet vallen, maar zond hem zyn' anderen zoon, den ſultan Mazum, met alzulke beloften en verzekeringen van vriendſchap, dat die grote held eindelyk niet meer ſtand konde houden, maar zich met ene uitgeleze manſchap naar Oran Zeb begaf, die hem op het vriendelykſt en nedrigſt ontfing, en hem zynen vader noemde. Na Emir Jemla honderdmalen omhelſt en hem ene eeuwige vriendſchap en erkentenis verzekert en bezworen te hebben, bragt hy een' zeldzamen voorſlag te berde, waar door deze zonder gevaar zyne vrouw en kinderen, die in de handen van Dara waren, zoude konnen redden; namelyk, met zich door Oran Zeb te doen aantaſten en gevangen nemen. In den beginne ontzettede Emir Jemla over dien voorſlag, doch zich door beloften hebbende laten verblinden, bewilligde hy in denzelven. Welhaaſt werd de grootmeeſter van het geſchut aan hem gezonden, die met ene vergramde en trotſe houding Emir Jemla te kennen gaf, dat de prins goedgedacht had, zich van zynen perſoon te verzekeren, deed hem voorts in ene kamer ſlui-

ſluiten, en door ene ſterke wacht bewaren. Dit verwekte onder de benden van Emir Jemla een groot alarm, des zy met den degen in den vuiſt hem ten ontzet toeſchoten, en dreigden, de deur der gevangenis, waar in hun grote veldheer geſloten was, te zullen opbreken; doch die woede werd welhaaſt geſtilt, als men de hoge bevelhebbers deed weten, hoe het met de zaak gelegen was, en als woorden niet vermogende genoeg waren, geſchenken gebruikte. Kortom het gantſche heir, zowel het volk van Emir, als de benden, die hy van den ſchach Jehan bekomen had, maakten gene zwarigheid meer, nadien zy zich zonder legerhoofd zagen, en geloofden, dat de grote Mogol dood of immers naby zyn einde zynde, zy zich onder den ſtandaart van Oran Zeb zouden verenen, inzonderheid, nadien een ieder van hun 3 maanden ſoldy vooruit betaald werd. Zodra dit alles verricht was, rukte Oran Zeb met vereende magt voor Suratte, alwaar zyn broeder Morad Bax groter wederſtand, dan men verwachtte, ontmoet had; doch op den togt tyding van de overgave van dien burgt ontfangende, zond hy een gezantſchap aan zynen broeder, om hem deswegens te begroeten, en het met Emir Jemla beraamde te berichten, als mede, dat zyn oogmerk was, regelrecht naar Agra te trekken, en dat Morad Bax ſpoed maken zoude, om zich met hem te verenen.

Doch hoe loos Oran Zeb zich hierin gedroeg, en hoe kunſtig hy de vrucht, waar van hy zwanger ging, wiſt te verbergen, waren echter enigen onder de vrienden van zynen broeder, die de zaken dieper inzagen, en zyn gedrag verdacht

dacht hielden: onder dezen was de ſchach Abas, een ſchrander en dapper man, die Morad Bax radede, voorzichtig te zyn, en zich met de zamenvoeging niet te ſpoeden, maar den tyd zo lang te verbyden, tot men zeker bericht van de dood van den groten Mogol bekomen zoude hebben. Doch de geſtadige beloften en verzekeringen verblindden dien trouwhartigen prins zodanig, dat hy de waarſchouwingen zyner vrienden verachte, met zyn heir van Suratte opbrak, om op de verzamelplaats, door Oran Zeb beſtemt, en alwaar deze hem bereids 3 dagen gewacht had, met hem te verenen. Hunne zamenkomſt geſchiedde met grote plechtigheden en vreugdeblyken, en betuigde Oran Zeb toen mondeling, dat hy van alle aanſpraken op de kroon wilde afſtaan, en zyne magt alleen op de been gebragt had, om Morad Bax tegen Dara, hunnen gemenen vyand, te beſchutten. Voorts gedroeg hy zich tegens hem als een onderdaan tegens zynen landheer, gaf hem den titel van koning en majeſteit, en overredede hem daar door, dat hy hem zyne gantſche welvaart in handen ſtelde.

Die onverhoopte zamenvoeging ontruſtede niet alleen Dara, maar ook den ouden koning zelve; want nadien deze de ſcherpzinnigheid van Oran Zeb en het hart van Morad Bax kende, duchtede hy een' brand, die bezwaarlyk te bluſſchen zoude zyn; derhalven zond hy brieven op brieven, waarin hy hun van zyne gezondheid verzekerde, en te gelyk een ieder beval, naar de hun vertrouwde provincien te keren; doch niets was vermogend, de zaamverbonden prinſen te wederhouden. Zy wendeden

voor, dat Dara alzulke brieven verdicht had, en zy gewapend quamen, om de dood van hunnen vader te wreken, of zich ten minsten van de tyranny van hunnen oudsten broeder te bevryden. Dus bevond de oude koning zich in een' elendigen toestand; want offschoon hy weinig vertrouwen in Dara stelde, moest hy hem nochtans de volkome magt, zo wel over het heir, als zyne schatkamer, vertrouwen, om de drie gewapende broeders spits te bieden.

Soliman Chekouh, oudste zoon van Dara, een jong heer van grote gemoedsgaven, werd tot bevelhebber over het heir verklaart, 't geen tegen den sultan Sujah gebruikt zoude worden, en hy in dien veldtogt gevolgt door een' ouden raja, genaamt Jessinga, een der magtigste en ervarendste rajas in Indostan. Deze had van den koning geheim bevel, genen slag te wagen; doch vermits Soliman van yver brandde, om overwinningen en ere te behalen, en de sultan Sujah ylde, om Oran Zeb voor te komen, op dat hy niet vooraf de hoofdsteden Agra en Dehli mogte bemagtigen, konde Jessinga geen hoofdtreffen verinyden. In die slag schoot de sultan Sujah te kort, en moest met verlies de vlucht nemen; ook zoude hy ongetwyffelt in de handen zyner vyanden gevallen zyn, zo het Jessinga ernst geweest was, een einde 'er van te maken. Door dien slag verkreeg de jonge Soliman veel aanzien.

Terwyl dit voorviel quam tot grote verbazing tyding ten hove, dat Oran Zeb over de rivier Brampour getogen was; weshalven men in alleryl enige benden bevel gaf, hem de pas over de andere rivier, Eugenes genaamt, af te

sny-

snyden, op dat men inmiddels het gantsche heir in een' volkomen staat zoude konnen brengen. De voorafgezonden benden werden door twe grote en aanzienlyke mannen geleid, waar van de een Kasem chan en de ander een raja, genaamt Jessomsinga, was. Die beide veldheren hadden van den groten Mogol een even gelyk geheim bevel als de raja Jessinga tegen den sultan Sujah bekomen, 't geen zy ook getrouw in acht namen, en door verscheiden beordenden de twe verenigde prinsen poogden te overreden, om terug te trekken, doch te vergeefs; want de afgezondenen quamen niet weder, en het vereend heir vertoonde zich onverwacht op ene hoogte niet verre van de rivier. Nadien het thans in het heetst van den zomer en de rivier zo ondiep was, dat men dezelve doorwaden konde, besloten Kasem chan en Jessomsinga den vyand aan te tasten, vermits hy zwak en door ene moeyelyken en langen togt geheel afgemat was; maar zagen weder van hun voornemen af, en plaatsten zich aan den oever, om Oran Zeb de pas te betwisten.

Doch Oran Zeb toog eindelyk, als zyn heir twe a drie dagen gerust had, over de rivier, en leverde zyne vyanden slag, waarin hy, na een hardnekkig gevecht, ene volkome overwinning behaalde, en de veldheren ter nauwer nood de handen van den overwinnaar ontvloden. Offschoon Jessomsinga als een leeuw gevochten had, werd hy nochtans na den slag door zyne gemalin zeer schamper ontfangen, die verbood, de deur van zynen eigen burgt voor hem te openen, en het duurde zeer lange aleer zy zich liet bevredigen, en hem in

ge-

genade aannam. Voor 7 a 8000 Rasputen, welke die raja met zich gebragt had, en zyne eige lyfwacht waren, quamen naauwlyks 600 terug.

Als Dara dien nederlaag verstond, werd hy dermaten op Emir Jemla vergramt, vermits Oran Zeb zich in dien slag van zyn volk, geld en veldstukken bedient had, dat hy zynen zoon deed vermoorden, en zyne vrouw en dochter naar de markt wilde zenden, op dat zy met andere ligtvaardige vrouwspersonen geschonden wierden, en zoude dit zyn voornemen ook uitgevoert hebben, zo zyn vader het hem niet afgeraden en vertoond had, dat Emir Jemla, die door list in de handen van Oran Zeb gevallen was, zulks geenzints had konnen verhoeden. Thans werden wederzyds toebereydzelen tot een hoofdtreffen gemaakt. Dara had naby 100000 mannen ruitery en een aanzienlyk getal voetknechten op de been, die met 80 veldstukken voorzien waren: Oran Zeb in het tegendeel in alles naauwlyks 40000 mannen en weinig veldstukken; doch hy steunde gedeeltelyk op zyne wakkerheid en geluk, en gedeeltelyk op de genegenheid, die vele omhras en hoge legerhoofden in het heir van Dara hem toedroegen, en dat de enigste, waarop Dara vertrouwen konde, namelyk de benden, onder het bevel van zynen zoon Soliman staande, zich verre van daar bevonden. De oude schrandere koning, die de zaken dieper dan Dara inzag, ontrade hem mitsdien ernstig, tot een hoofdtreffen te komen; en als zulks niet baten konde, bood hy aan, hoe zwak ook zynde, zelf

 me-

mede te gaan. Wanneer dit geschied was, zoude ongetwyffelt de oorlog een gantsch ander aanzien verkregen hebben, vermits de oude koning by de voornaamste legerhoofden ongemeen bemind en geacht was, aangemerkt zy hunne gantsche voorspoed hem te danken hadden, en derhalven niet ligt oproerig gemaakt konden worden; ook zoude Oran Zeb en Morad Bax zelven het zwaard in de schede hebben gestoken, zo dra zy den eerwaarden ouden vader aan de spits van zyn heir hadden gezien; ja ofschoon zy de wet der natuur wilden overtreden, en de gehoorzaamheid, hunnen vader verschuldigt, verzuimen, zouden zy echter de meesten van hunne eigen onderdanen beschroomt gemaakt hebben, om hun hierin behulpzaam te zyn; doch Dara voorzag wel, dat als de vader zich in die zaak mengde, hy zelf van een souverein vorst in een' onderdaan zoude verkeren; ook duchtte hy, dat wanneer zyn heir onder het bevel van den koning de overwinning behaalde, het tot een vergelyk zoude komen, en deze hem de vruchten der overwinning ontwringen zoude. Dusdanige overleggingen bewogen hem, zich tegen dien voorslag te kanten, en zonder vertoeven zyne broederen slag te leveren. Mitsdien nam hy afscheid van den koning, die met wenende ogen tegen hem zeide: *Voer dan uw voornemen uit, vermits gy naar genen raad wild luisteren; doch koom nooit weder onder myne ogen, zo gy den slag verliest.* Dara nam die woorden niet zeer ter harte, maar verliet den koning met een gemelyk wezen, en toog vervolgens met het heir zyne broeders te gemoet. Vyf mylen van

Agra

Agra op ene plaats, Samonger genaamt, quam het tot een hoofdtreffen. In het begin van den ſlag was Dara meeſter, en dreef den vyand met veel verlies terug; invoegen Oran Zeb door alle zyne kunſten en voorbeelden van dapperheid zyn volk niet bewegen konde, ſtand te houden; want de een vluchtede na den anderen, tot hy eindelyk geen 1000 mannen meer overig had; echter was zulks niet vermogend, hem op de vlucht te dryven. Ten blyke, dat hy liever ſterven, dan vlieden wilde, deed hy om de poten der elefanten, waarop hy zat, ketenen ſlaan. De moedige Morad Bax was in geen geringer gevaar; want de vyand hem bereids zo naby was, dat men reeds het tuig zyner elefanten in ſtukken begon te houwen, om hem ter aarde te doen ſtorten. Doch gelyk niet zelden iets gerings de grootſte verandering in de waereld veroorzaken kan, was hier ook ene gebeurtenis oorzaak, dat zich het blad wendde, en Dara van de overwinning verſtoken wierd. Een der voornaamſte veldheren, genaamt Calil-Ullah Chan, dien men voor een' heimelyken vyand van Dara aanzag, naderde hem, als hy op een' Cylonſchen elefant den vyand met het uitterſte geweld vervolgde, en radede hem, een paard te beklimmen, om de vluchtenden ſneller te vervolgen; 't geen hy ook aanſtonds deed. Doch wat volgde hier op? Als het heir den elefant ledig zag, verbeelde men zich, dat Dara geſneuvelt was: een ieder werd met angſt en ſchrik bevangen, en zag naar de vlucht om. De half verwonnen Oran Zeb wint niet alleen den ſlag, maar ziet zyn hoofd bekroont, en den ſcepter in zyne hand, vermits hy enige

minuten op zynen elefant ſtand gehouden had; doch de ongelukkige Dara moeſt, nadien hy enige ogenblikken te vroeg van zynen elefant ſteeg, de heerſchappy en zyn leven miſſen; want de ſchrik, het heir van Dara overvallen, moedigde den vyand aan, die zich ook van dat onverwacht voordeel bediende, en zag men toen inzonderheid, wat grote gemoedsgaven, wakkerheid en moed by Oran Zeb te vinden waren. Calil-Ullah Chan gaf zich nu ook bloot, met wat oogmerk hy Dara dien raad gegeven had, vermits hy zich en zyn onderhebbend volk in den dienſt van Oran Zeb begaf, die hem vriendelyk omarmde en grote beloften deed; doch niet in zynen naam, maar in dien van Morad Bax. Dus wiſt zich die liſtige vorſt te vermommen. Hy ſchreef zynen broeder alleen de ere toe, begroette hem wegens de bevochte overwinning, roemde zyne dapperheid, noemde hem zyn koning en heer, en verzekerde, dat hy niets meer verlangde, dan zynen overigen tyd als een fakir in ſtilte en godsvrucht door te mogen brengen.

Om weder tot den ongelukkigen Dara te keren; deze quam in grote verbaaſtheid met een klein gevolg in Agra, doch verſtoutte zich niet, onder de ogen van zynen vader te komen. Die goede oude vorſt verheugde zich zo weinig over zyn ongeval, dat hy veeleer zyn noodlot beklaagde, onaangezien de ene en andere bittere teugen, hem door Dara ingeſchonken; deed hem ook verzoeken, by zich te komen, om hem in zyn ongeval te trooſten, en verzekerde hem, in het alleruitterſte by te zullen ſtaan; doch Dara was zo neerſlachtig, dat hy niet vermogend

gend was, den afgezonden iets te antwoorden. Alleen gaf hy zyne zuster Begum Saheb zynen toestand te kennen, en verliet Agra des middernachts, om zich naar de andere hoofdstad Dehli te begeven. Ondertusschen verzuimde Oran Zeb niets van 't geen zyne overwinning konde bekronen. Hem was bekend, dat Dara zich noch op het zegeryk heir van zynen zoon Soliman konde verlaten; weshalven hy alle vlyt aanwendede, het te verstroyen, of op zyne zyde te lokken. Ten dien einde zond hy brieven op brieven aan Jessinga en Delil-Chan, die de opperhoofden in het heir van den gedachten Soliman waren, stelden hun de vervallen zaken zyner vyanden voor ogen, die door gene menschelyke hulp herstelt konden worden, en rade hun, hem Soliman over te leveren.

Jessinga stond in twyffel, wat in dezen te doen. Aan de ene zyde zweefde hem de ongenade van den overwinnaar voor ogen; doch aan de andere zyde de schroom, om de hand aan een' prins te slaan. Eindelyk verkoos hy een' middelweg, na zich met zynen oprechten vriend, Delil-Chan, beraden te hebben. Hy begaf zich in de tent van Soliman, openbaarde hem zo wel den toestand van Dara, als de brieven van Oran Zeb, en voegde 'er by, dan nadien hy niet meer op zyn eigen heir konde vertrouwen, het zekerst was, in het gebergte te wyken, alwaar hem een raja, die wegens de ongemakkelykheden der plaats en wegen Oran Zeb niet vreesde, in bescherming wilde nemen. Offchoon die raad den jongen Soliman niet zeer behaagde, nam hy echter, vermits hy zich verkogt zag, ook zelfs van die, waarop hy het groot-

ſte vertrouwen had, met enig volk zyne toevlucht naar het gebergte, alwaar hem de raja van Serenager zeer vriendelyk ontfing, en hem van zyne beſchutting verzekerde.

Drie of vier dagen na den groten ſlag by Samonger naderden Oran Zeb en Morad Bax de hoofdſtad Agra, zonden gezanten aan den koning, verzekerden hem van hunne onderdanige gehoorzaamheid, en betuigden teffens, het hun hartelyk leet te zyn, dat zy zich tot hunne eigen zekerheid gedwongen hadden gevonden, het geweer op te vatten, en wierpen al de ſchuld op Dara, die door zyne heerſchzucht alzulk ene vlamme ontſtoken had. Nadien de koning de gedachten van Oran Zeb kende, en wiſt, wat onder die woorden verborgen lag, beſloot hy, hem met gelyke munt te betalen, zond weder aan hem, en deed hem te kennen geven, dat het gedrag van Dara hem nooit behaagd had, voerde ook Oran Zeb de hem ſteeds toegedrage grote liefde te gemoet, en verzogt hem voorts, by hem op den burgt te komen, om te zamen te beraden, hoe de onlusten te ſtillen. Oran Zeb beſpeurde aan zyne zyde, dat zynen vader zich naar den tyd wiſt te ſchikken, en alzulke verzekeringen van vriendſchap niet dan geblanket konden zyn, zo lange hy zich van de princes Begum Saheb, zyne verklaarde vyandin, liet beſtieren; mitsdien beloofde hy wel, op den burgt te komen; doch verſchoof het van tyd tot tyd, en poogde ondertusſchen de voornaamſte omhras te winnen. Als hy zulks ook werkſtellig gemaakt had, en zich vaſt in den zadel zag, nam hy het momaanzicht af, en zond zynen oudſten zoon,

ſul-

ſultan Mahmud, met gewapende magt op den burgt, die tot een ieders verbazing zich 'er meeſter van maakte, de voornaamſte poorten toemetſelde, en den ſchach Jehan te gelyk met Begum Saheb verſperde. Onmiddelyk hierna ſchreef Oran Zeb een' brief aan zynen vader, ontſchuldigde zyne onderneming, en ſtelde den koning zyn gehouden gedrag voor ogen, dat hy, offchoon de beide vereende broeders van zyne vriendſchap verzekert hebbende, nochtans terzelver tyd Dara ene aanzienlyke ſomme gelds gezonden had, om hem in ſtaat te ſtellen, den oorlog te vernieuwen; hem voorts biddende, zich geduldig in dien toeſtand te gedragen, tot de twiſten ten einde gebragt konden worden, als wanneer hy zyne vryheid weder zoude erlangen. Enigen hielden deze beſchuldigingen van Oran Zeb voor verdicht, op dat hy alzulk ene onnatuurlyke daad mochte verſchonen; anderen in het tegendeel geloofden, dat zich alles dus had toegedragen, en hy zo wel hier van, als van verſcheide andere ſtrikken, die men hem geſpannen had, door zyne andere zuſter onderricht was; ook had men verſcheide vrouwen der grote Tartaren op den burgt gewapent, met welke men Oran Zeb, zo dra hy aldaar gekomen was, aangetaſt zoude hebben; voorts had de ſchach Jehan den jongen ſultan Mahmud voorgeſlagen, hem op den troon te helpen, wanneer hy de party van zynen vader wilde verlaten. Doch deze en diergelyke geheimen kan een geſchichtſchryver niet voor zeker opgeven, ten zy hy als een Tacitus in de vorige, of een Varillas in onze tyden, een zo ſcherp gezicht had, van door de muren en

wanden in de geheimste kamers der koningen en vorsten te konnen zien, en den hoofdsleutel, om de deuren van hunne harten te openen, of ten minste de vermetelheid, ten sieraad zyner historie zich te gedragen, als wist hy, volgens het zeggen van den Engelschen poeet, wat de Goden denken, hoe dikwerf zy van zin veranderen, en wat Juno Jupiter in 't oor blaast. Doch 't zy, hoe 't wil, zo dra de verspering van den schach Jehan in de stad ruchtbaar werd, boden de meeste omhras aanstonds Oran Zeb hunnen dienst aan, en was het te verwonderen, dat niet een van hun manmoedig genoeg was, om iets het geringst voor hunnen koning en weldoener te wagen, die hen uit het stof verheven, ja dat meer is, uit de slaverny tot voorspoed en rykdom gebragt had. Alles, wat ter hunner verdediging gezegt kan worden, is, dat vermits de hoge bedienden in het Oosten geen erflanden en vaste goederen, als hier in Europa, bezitten, maar hunne gantsche welvaart alleen in hunne jaarlyksche wedde en andere koninglyke vereringen bestaat, deze te gelyk vervallen, als zy ten hove in ongunst geraken, en zelfs van een' hogen staat in de uitterste verachting en armoede gestort worden.

Zo dra Oran Zeb zich van den hogen persoon des konings verzekert had, maakte hy zich ook meester van de schatkamer, en verliet de stad, om den vluchtenden Dara na te zetten. Aleer het heir noch uit de stad rukte, bevonden zich enigen onder de vrienden van Morad Bax, inzonderheid zyn voorgedachte getrouwe dienaar schach Abas, die hem radede, niet te veel op de beloften van Oran Zeb te vertrouwen, maar

met

net zyne benden by Agra en Dehli te verblyven, en zynen broeder alleen Dara te laten vervolgen; doch Morad Bax ſtopte zyne oren voor dien trouwhartigen raad, verliet zich op de toezeggingen en eden, hem door Oran Zeb op den Alcoran, den Mahometaanſchen Bybel, gedaan. Als het heir 3 kleine dagreizens van Agra af was, werd eindelyk het dekzel weggenomen, en de knoop tot dien bedekten handel, en zo lang geſpeelde comedie ontwart: Ofſchoon Morad Bax nochmaals gewaarſchouwt wierd, op zynen broeder een wakend oog te houden, was hy echter niet alleen zo doof, als te voren, maar bezogt ook noch den zelven avond Oran Zeb in zyne tent, alwaar hy met de gewone demoedigheid ontfangen werd, die onder anderen zo verre ging, dat Oran Zeb met zynen neusdoek het zweet van het aanzicht van Morad droogde. Na het eindigen van den avondmaaltyd werden verſcheide der koſtbaarſte Schiratſche en Cabulſche wynen, die Morad Bax het meeſt gewoon was te drinken, aangebragt, en ging het op een drinken los; doch Oran Zeb, die zich ſteeds als een volkomen Muſelman gedroeg, en wien het volgens de wet van Mahomet niet geoorloft was, wyn te drinken, nam onder dat voorwendzel tydig afſcheid, en bad, dat zyn broeder zich met het blyvend gezelſchap wilde vermaken. Morad Bax vond ſmaak in den wyn, en dronk zo ſterk, dat hy in ſlaap viel; toen verlieten zy hem alle, volgens voorbedachten raad, doch ontnamen hem vooraf zynen zabel en dolk. Eindelyk begaf zich Oran Zeb naar de tent, wekte hem met een vergramt en def-

tig wezen op , en ſprak hem met deze woo[r]den aan: *Is het niet ene grote ſchimp en ſchand voor een' koning, dusdanig een leven te voeren? Wat zoude het volk zowel van my als u oordelen?* Zeide voorts tot de omſtaande: *Bind dit ſchaam-teloze menſch aan handen en voeten, en werp he[m] in een' hoek, om de roes uit te ſlapen*; 't geen te[r]ſtond geſchiede. Hoe naauw men ook den tyd om dit werk uit te voeren, in acht genomen had, quam het nochtans welhaaſt ter oren van het eigen volk van Morad, 't geen tot ontzet toeſchoot; doch Allah Culy, veld-geſchutmeeſter van Morad Bax, reeds voor lange door Oran Zeb met grote beloften gewonnen, dreef hen met geweld terug. Vervolgens vulde men de handen der voornaamſte bevelhebbers, op dat zy in het heir een oproer verhoeden zouden, en de fei[l]len en gebreken van Morad Bax werden door het gantſche leger gebazuint; zulks niemand verdere luſt of begeerte tot oproer had, maar een ieder onverſchillig aanzag, dat hy gevan[g]gelyk weggevoert, en in ene kleine veſting, by Dehli, te midden van de rivier gelegen, bewaart wierd.

Na men nu alle, behalven den ſchach Abas, die de zynen vorſt verſchuldigde trouw zo haaſtig niet vergeten konde, bevredigt had, werd Oran Zeb meeſter van het gantſche vereende heir, en zettede Dara met zo veel ſpoed na, dat deze genen tyd konde winnen, om weder ene nieuwe magt op de been te brengen, maar uit wanhoop zich in de veſting Tata-Bakar, te midden van de vloed Indus leggende, moeſt werpen. Oran Zeb beordende Mir-baba met 8000 mannen derwaards, en keerde zelf met de

ove-

overige benden terug, duchtende, dat een der magtigste rajas, 't zy Jessinga of Jessomsinga, zich mogten bemoeyen, den groten Mogol uit zyne gevangenis te verlossen, of dat sultan Sujah of Soliman naar Agra komen, en zulks ondernemen mogten. Op dien terug togt wedervoer hem iets, 't geen het grootste sieraad in zyne levensbeschryving is, en met een der behendigste vonden van Cæsar, om zich uit een drygend gevaar te redden, vergeleken kan worden. Oran Zeb, die dikwerf met weinig manschap vooruit toog, ontmoette in zodanig ene omstandigheid Jessinga, welke 4 of 5000 Rasputen by zich had. Men konde ligt vermoeden, dat die raja, welke den ouden koning geheel toegedaan was, dien togt alleen ondernomen had, om Oran Zeb lagen te leggen, en hem by gelegenheid te overrompelen. Zulks zoude hy ook mogelyk te werk gestelt hebben, zo Oran Zeb zyne gewone vrymoedige houding niet aangenomen, of de geringste vrees en wantrouwen getoont had; doch deze ging lynrecht naar hem, wenkte hem met de hand, en zeide, als hy nader quam: *Begeef u aanstonds naar Lahor, alwaar myn heir staat, en verwacht my aldaar, tot ik terug kome. Voorts ben ik u voor uwe genegenheid mywaards ten hoogsten verplicht.* Nam vervolgens een' paerlsnoer van zynen hals, en hing denzelven den anderen om, die door alzulk ene mildadigheid en goed vertrouwen dus ingenomen werd, dat hy het bevel uitvoerde.

Dara in de vesting Tata-Bakar gekomen zynde, voorzag zich van ene goede bezetting, waaronder ook verscheide Europeërs, als Franschen,

ſchen, Engelſchen en Portugezen, gevonden werden, die met het geſchut beſt konden omgaan, en alle aanzienlyke mannen en een gedeelte van dezelven ook omhras geworden zouden zyn, wanneer Dara in dien oorlog overwonnen had; want Indoſtan, gelyk ik bevoren gezegt hebbe, met allerly vreemdelingen vervult is, en men gene onderſcheiding maakt, of zy uit Aſië of Europa, Mahometanen, Joden, Chriſtenen of Heidenen zyn; maar de hoge bedieningen veel meer door Perſianen, dan Mogollers en Tartaren, bekleed worden, offchoon de laatſtgenoemden van het zelve volk, als de koning zelf, afſtammen. Na Dara dus die veſting bezet had, toog hy met 2 of 3000 mannen voor de veſting Amad-Abad, waar van de ſtadvoogd, ſchoonvader van Oran Zeb, hem binnen liet. Die tyding ontroerde Oran Zeb niet weinig, weshalven hy beſloot, Dara aldaar enigen tyd in ruſt te laten, en den ſultan Sujah tegen te trekken, die met een aanzienlyk heir in aantogt en bereids over de rivier Ganges getrokken was. By een klein dorp, Kadjoue genaamt, quam het tot een hoofdtreffen, waarin de ſultan Sujah in den beginnen de overhand had, gelyk Dara in den ſlag by Samonger; doch door ene gelyke misgreep in het zelve ongeval ſtortede. De afval van Jeſſomſinga bragt het heir van Oran Zeb in de grootſte verwarring; want offchoon hy zich met Oran Zeb vergeleken had, viel hy hem nochtans in den ſlag in den rug, en dreef een groot gedeelte zyner benden op de vlucht. Oran Zeb zelf was in groot gevaar, en ſtond bereids gereed, van zyn' elefant te ſpringen, zo niet de grote

veld-

veldheer Emir Jemla, die den ſlag bywoonde, hem ontzet had. Deze verklaarde zich nu opentlyk voor de party van Oran Zeb, vermits zyne gemalin en kinderen in zekerheid waren; doch als alles den ondergang bedreigde, wende zich het blad door ene misgreep zodanig, dat hy, die de overwinning reeds in handen had, naar de vlucht moeſt omzien; want de ſultan Sujah hier dezelve feil beging, die zyn broeder ongelukkig maakte, vermits hy zynen elefant verliet, en de vluchtenden met te groot een' yver te paard dachte te vervolgen. Dit was niet zo dra geſchied, of het heir, zich verbeeldende, dat hy gevangen of geſneuvelt was, werd met ſchrik bevangen, en keerde den vyand den rug toe. Oran Zeb vond niet goed, zynen vluchtenden broeder zelf te vervolgen, nadien zyne tegenwoordigheid in Agra hoognodig was, alwaar een nieuwe oproer zoude konnen ontſtaan, om den groten Mogol uit zyne gevangenis te redden; weshalven hy beſloot, zich derwaards te begeven, en gaf zynen zoon, den ſultan Mahmud, en Emir Jemla bevel, den vyand na te zetten, 't geen zy volvoerden, en den ſultan Sujah verſcheidemalen aantaſteden; doch zodanig, dat deze hun ſteeds ontweek. Inmiddels ontſtond tuſſchen den ſultan Mahmud en Emir Jemla een misverſtand. De eerſte wilde zich een ſouverein gezag over het heir aanmatigen, en liet zich enige harde woorden ontvallen, zowel tegen Emir Jemla, als zynen eigen vader, Oran Zeb, die hem volgens zyne mening kroon en ſcepter te danken had; doch eindelyk ziende, dat hier by niets te winnen was, maar dat gedrag zynen vader mishaagde,
vluch-

vluchtede hy uit wanhoop naar den ſultan Sujah en zwoer hem trouwe. Niettemin duchtede Su dat zulks alleen door Oran Zeb dus beſto was, om hem in 't net te lokken, hield m dien den jongen Mahmud den duim op de ke en wilde hem gene gewichtige poſt vertrouw Dit trok zich deze zo zeer ter harte, dat h zich enige maanden daarna weder heimelyk we maakte, en in de handen van Emir Jemla ove gaf, die hem beloofde, door voorbede zyne vader te bevredigen; ook waren enigen wezend lyk van gedachten, dat de gantſche handel en liſt van Oran Zeb was; doch het gevolg toonde klaar, zulks een ſlegt gegrond vermoeden te zyn, vermits zyn vader hem kort 'er na deed vatten en gevangen zetten. Dit voorbeeld maakte zynen tweden zoon, den ſultan Mazum, voorzichtiger; want deze viel in een ander uitterſte, en eerde Oran Zeb niet als een zoon zynen vader, maar als een ſlaaf zynen heer vreeſt.

Dus had Oran Zeb zyne beide oudſte broeders overwonnen, en de jongſten gevangen; des hy zich als een koning gedroeg, en de gewichtigſte zaken des ryks verordende; doch zyne regering was noch niet beveſtigt, zo lange zyne broeders hunne vryheid hadden. Offſchoon de een, namelyk Sujah, een der ervarendſte en dapperſte veldheren in gantſch Indië, Emir Jemla, voor zich had, hield hy langer ſtand, dan men vermoedde, en Dara had zich in Guzurate beveſtigt, waaruit men hem niet konde lokken. Doch het geluk en de wakkerheid van Oran Zeb overwonnen ook die zwarigheden, en wel op de volgende wyze:

Jeſſomſinga had, gelyk bevorens gezegt is, in den ſlag by Kadjoue het heir van Oran Zeb van

ach-

achteren aangevallen, en was, als de ſlag tegen zyne verwachting uitviel, met veel ſpoed naar zyne eige landen gevlucht, alwaar hy zedert Dara zynen dienſt aanbood; doch de raja Jeſſinga ſtelde zich op de beſtelling van Oran Zeb tuſſchen beide, door Jeſſomſinga het ongeval onder het oog te brengen, waarin hy zich en zyne landen ſtorten zoude, wanneer hy die party niet wilde verlaten, en bood hem aan, verſcheide voordelige voorwaarden te verzorgen, zo hy afliet, zich vyandelyk tegen Oran Zeb te gedragen. Dit overwoog Jeſſomſinga rypelyk, beſloot eindelyk onzydig te blyven, en liet Dara, zo goed hy konde, den oorlog alleen vervolgen. Als die ongelukkige prins zich dus verlaten zag, beſloot hy uit wanhoop noch enen ſlag te wagen, 't geen hy ook met zyn weinig terug gebleven en daarenboven ontrouw volk in 't werk ſtelde. Mitsdien is het geen hoofdtreffen, maar ſlegts een nederlaag te noemen, uit welke hy en byna 2000 mannen ontvloden. Met dat gering en vluchtig getal volks moeſt hy in het heetſt van den zomer, zonder tenten en reistuig, de landen van verſcheide rajas doortrekken, en daarenboven op den togt zyne ſoldaten uitgeplondert en vermoord zien. Niettemin overwon hy alle die zwarigheden, en quam eindelyk aan de veſting Amad-Abad, waarin hy ene tamelyke bezetting gelaten had, in hope, aldaar enige ververſchingen te bekomen, en met meerder benden verſterkt te worden; doch de liſtige en waakzame Oran Zeb was hem hier in ook voorgekomen, en had door beloften den ſtadvoogd gewonnen, die Dara deed weten, zich gene moeyten te geven,

om

om de vesting te naderen. Hierop verliet hem ook het grootste gedeelte van zyne overgebleven manschap, en moest hy zynen weg voort door woestenyen en dorre heiden voortzetten, alwaar vele zyner hem volgende vrouwen, van dorst versmacht en flaauw van honger, op de reize bleven leggen, en betuigt de heer Bernier, die de ere gehad heeft, in dien toestand met dezen ongelukkigen prins te spreken, dat een steen daar over bewogen moest worden. Eindelyk quam hy aan de grenzen der landen van raja Katches. Die raja ontfing hem allereerst zeer vriendelyk; doch zulks duurde niet lange. De brieven en beloften van Oran Zeb maakten ook dezen onverschillig, en Dara moest zyn geluk verder bezoeken, en zich naar de vesting Tata-Bakar op weg begeven.

Terwyl Dara naar die vesting reisde, zettede men den oorlog in Bengalen voort, alwaar zich de sultan tegen vermoeden zeer lange tegens Emir Jemla verdedigde. Dit verwekte Oran Zeb veel verdriet, duchtende allermeest voor den jongen Soliman, zoon van Dara, en dat deze met ene aanzienlyke magt weder uit het gebergte komen zoude, 't geen 8 dagen reizens van Agra gelegen is; derhalven poogde hy, zo door beloften als bedrygingen, den raja, tot wien Soliman zyne toevlucht genomen had, te bewegen, hem over te leveren; doch te vergeefs, want de gedachte raja deed hem antwoorden, veel liever zyne eige landen te willen verliezen, dan dusdanig ene schendaad te begaan. Ondertusschen naderde Dara de vesting Tata-Bakar, en vernam, dat dezelve na een langdurig wederstaan beleg op 't punt stond, zich

zich aan den vyand overtegeven. Hier wist die ongelukkige prins weder niet, wat middelen by de hand te nemen; dan eens dachte hy, over de vloed Indus te trekken, en naar Persië te vluchten, dan eens zag hy weder van dat voornemen af, en zogt andere wegen. In die verwarring erinnerde hy zich, dat zich niet verre van daar een magtig heer, genaamt Gion-Chan, ophield, wiens leven hy door zyne tusschenkomste twemalen had gered, als Schach Jehan hem als een' oproermaker veroordeelt had, om den elefanten voorgeworpen te worden. Tot dezen wilde Dara thans de toevlucht nemen, offschoon zyne gemalin, dochter en kleinzoon hem zulks met bidden en tranen afradeden, en vertoonden, dat hy ongetwyffelt door dien Gion-Chan verraden zoude worden; doch hun raad werd veracht, en Dara ging voort, om door zyne dood te leren, hoe weinig dankbaarheid men in geval van nood verwachten moet van dien men weldaden bewezen heeft. In den beginnen werd hy van Gion-Chan zeer wel ontfangen; doch die Barbaar, 't zy door Oran Zeb gewonnen, of zyne eige boze natuur volgende, deed hem welhaast by nacht overvallen, en gebonden in het leger voor Tata-Bakar brengen, van waar hy eindelyk, door dien verrader begeleid, naar Dehli gevoerd werd.

Als men tot in het gezicht van die hoofdstad gekomen was, beraadslaagde Oran Zeb met zyne vrienden, of men hem opentlyk door de stad zoude voeren, dan niet. Enigen radeden het eerste af, en waren van gevoelen, dat alzulk een doortogt het gemeen in alarm zoude brengen, 't geen hem noch onlangs in de grootste

heerlykheid gezien had, en door mededogen bewogen zoude konnen worden, alles tot zyn ontzet te wagen; ook zoude een zo honende doortogt het koninglyk huis ene vlek aanzetten, en van nadelige gevolgen konnen zyn. Anderen in het tegendeel waren van gedachten, hoognodig te wezen, dat hy door de ſtad gevoert wierd, om de zodanigen te overtuigen, die twyffelden, dat het Dara was, en ook de inwoonders alle hoop te benemen, inzonderheid de zulken, die hem noch genegen waren. Het laatſte gevoelen werd gevolgt, Dara op een' elefant en neffens hem zyn jonge kleinzoon Sepe-Chekouh gezet. Het was geen Ceilonſche noch Peguaanſche elefant, maar een gemeen onzienlyk dier, met een oud geſcheurt kleed bedekt. In ene zo elendige geſtalte werd hy tot een ieders ſchrik door alle de hoofdſtraten gevoert; want niemand dien ongelukkigen prins zonder betraande ogen konde beſchouwen, en nochtans was niemand ſtoutmoedig genoeg, het geweer op te vatten, of de geringſte beweging te maken. Alleen vervloekten zy Gion-Chan, die zynen weldoener dus ſchandelyk verraden had. Doch dat medelyden bevorderde de dood van Dara voor den tyd, nadien men in den beginnen hem alleen in ene veſting tot nadere gelegenheid dachte te bewaren. Zyne jongſte zuſter, Roxanara Begum, was mede onder de genen, die het meeſt radeden, dat men een kort proces met hem maken zoude, en haar gevoelen werd door verſcheide grote heren, die vyanden van Dara waren, toegevallen. Dus zyn dood beſloten en een' ſlaaf, Nazer genaamt, de uitvoering opgedragen werd.

Die

Die Nazer nam alzulk ene bloedige verrichting te gewilliger op zich, vermits Dara hem te voren hard behandelt had, en begaf zich, begeleid door 3 of 4 zyn's gelyken, naar den veroordeelden prins, die met zynen kleinzoon zelve de spyze bereide, uit vreze, dat men hem met vergif ombrengen zoude. Als hy Nazer gewaar werd, riep hy: *Zie, myn zoon! daar komen onze moorders.* Nam daarop een klein keuken mes in de hand, het enig geweer, 't geen men hem gelaten had. Men wierp hem aanstonds op den grond, hield hem by de handen en voeten, terwyl hem ondertusschen Nazer het hoofd afsloeg, 't geen in een' schotel Oran Zeb gebragt werd, die het met zynen neusdoek reinigde, om te zien, of het het rechte was, en zulks bespeurt hebbende, begon te wenen, bevelende, dat men het te gelyk met het lighaam in de koninglyke begraafplaats zoude byzetten. In zulker voegen besloot die ongelukkige prins zyn leven, die tot een' der grootste en magtigste tronen geboren, en ook van nature met vele goede deugden en voortreffelykheden begaaft was, zo wel het lighaam als het gemoed betreffende, 't geen hy door zyne hoogmoed en te vroegtydige regeerzucht verdorven had. Zyn jonge kleinzoon Sepe-Chekouh werd op Gualcor, de koninglyke gevangenis, bewaard. Zo laakwaardig Oran Zeb wegens dien broedermoord geacht werd, zo zeer roemt men hem, wegens de straf, aan Gion-Chan geoeffent. Deze zond men wel met vereringen terug, doch hy werd op de reize, op bevel van Oran Zeb, in een bosch overvallen en vermoord; waarmede hy te kennen gaf, om zyn voordeel de

verradery te beminnen, doch te gelyk de verraders te haten.

Thans was van de familie van Dara maar alleen de dappere Soliman Chekouh overig, die Oran Zeb ontruſten konde. Hy hield zich, gelyk gezegt is, in het gebergte op, by een' raja van Sevenager, van waar men hem niet ligt gedreven zoude hebben, zo die raja in het laatſt zo getrouw als in den beginnen geweeſt was; doch de aanbiedingen en bedrygingen van Oran Zeb, de dood van Dara, en de aanval der aangrenzende rajas deden hem eindelyk wankelen. Soliman werd gevangen naar Dehli gebragt, en eindelyk in dezelve veſting bewaart, alwaar zyn oom Morad Bax opgeſloten was.

Doch aleer men hem naar de gedachte veſting voerde, deed Oran Zeb hem, gelyk zynen vader Dara, en om dezelve redenen door de ſtad voeren. Die doortogt verwekte een groter medelyden, en deed noch meerder tranen dan te voren ſtorten; want hy was een jong en ſchoon heer, en alleen in dat ongeval geraakt, vermits hy de kinderplicht jegens zynen vader in acht genomen had. Het ſcheen, of Oran Zeb zelve door zyn ongeval bewogen wierd, en verzekerde hy, dat hem niets quaads zoude wedervaren. Nochtans zoude hy eindelyk in de gevangenis den drank, Puſt genaamt, bekomen hebben, die den prinſen toebereid word, welke men niet met het zwaard wil doen ombrengen. Dezelve heeft de werking, dat zy de lyders vermagert en verzwakt, tot zy eindelyk quynen en ſterven.

Morad Bax in het tegendeel quam op ene geweldadige wyze om 't leven. Oran Zeb konde hem,

zon-

zonder van de grootste godloosheid beschuldigt te worden, niet ombrengen; doch hem ook, tot zyne zekerheid, niet in 't leven laten. Men stookte derhalven enigen tegen hem op, die het hoofd van Morad Bax zouden eisschen, wegens den moord in den beginnen der onlusten aan hunne vaders gepleegt, die men zeide, dat uit den bloede van hunnen profeet Mahomet afstamden. Geen der omhras durfde, hoe duidelyk hem ook de oogmerken dier beschuldigingen bleek, iets ter zyner verschoning spreken, derhalven werd hy ter dood verwezen en in Gualcor onthooft.

Noch maar een doren moest den overwinnaar uit den voet getrokken worden; namelyk de sultan Sujah, die zich in het koningryk Bengalen zo lange tegen Emir Jemla verdedigt had; doch nadien die veldheer steeds meer en meer door hulpbenden versterkt wierd, dreef hy eindelyk den prins alomme zodanig in de engte, dat deze in het koningryk Rakan moest vluchten, 't geen de Hollandsche wondheler Wouter Schouten, die zich te dier tyd aldaar bevond, Arrakan noemt. Aldaar werd hy vriendelyk verwelkoomt, en van de bescherming verzekert; doch het duurde niet lange, of de vriendschap verkoelde, en de prins bespeurde, dat de koning van Arrakan niets goeds met hem voorhad, vermits de tyd, in welke men hem een schip tot voortzetting van zyne vlucht beloofd had, verschoven wierd. Die koelheid werd niet alleen veroorzaakt door de beloften, die Emir Jemla den koning in naam van Oran Zeb gedaan had, maar ook, vermits de sultan Sujah weigerde, zyne dochter den koning ten

huwelyk te geven, nadien hy een Heiden was: derhalven duchtede de sultan Sujah, dat hem het zelve lot, als de andere koninglyke kinderen, mogte wedervaren, en poogde mitsdien, een' hoop Mahometanen in Arrakan op zyne zyde te lokken, en met hunne hulpe zich meester van het ryk te maken. Offchoon dit een dwaas en vermetel voornemen scheen, zyn echter velen van gevoelen, dat zulks niet onmooglyk was, wegens de vele Mahometanen, Portugezen en Hollanders, die zich in het land ophielden; doch het ongeluk wilde, dat de aanslag een' dag voor de uitvoering ontdekt wierd; weshalven hy door de vlucht in het koningryk Pegu poogde te wyken; dan werd haastig vervolgt, en eindelyk, na een' dapperen wederstand, vermoord; offchoon het gerucht liep, dat hy uit den slag ontvloden was, en zich nu eens op de ene, dan weder op de andere plaats onthield. De koning van Arrakan huwde zedert zyne dochter, en een ander huwelyk werd voorgeslagen; namelyk, tusschen zynen zoon, den sultan Banque, en zyne moeder; doch als hy vernam, dat men een' nieuwen opstand in het land smedede, deed hy het gantsche huis van Sujah verdelgen, en zelfs zyne jonge gemalin, offchoon zwanger, doden. Alzulk een einde nam dit treurspel en de bloedige burgerlyke oorlog, die door ene heerschzucht onder vier broeders gesticht was, na van den jare 1655 tot 1660 geduurt te hebben; en Oran Zeb geraakte in het geruft bezit van het ryk Indostan.

Ongetwyffelt zullen zy alle, die deze historie lezen, van gevoelen zyn, dat Oran Zeb zich door ongeoorlofde en geweldige middelen

ken den weg tot den troon gebaant heeft; doch a vorens hem te veroordelen, moet men het ongelukkig gebruik en de gewoonte, zowel in Indostan als andere Oosterſche ryken, overwegen; namelyk, dat de ſterkſte de regering ten buit poogt te verkrygen, des dat, zo meerder prinſen in wezen zyn, een ieder zich moet toeruſten, 't zy om meeſter te worden, of te ſterven; en dus zal men bevinden, dat diergelyk een moord en geweld veel eer de ſlegte wetten van het land, dan de quade natuur van Oran Zeb toe te ſchryven zyn, die, was hy een Europeeſch prins geweeſt, als een voorbeeld en ſpiegel der regenten geacht zoude konnen worden, vermits hy een vorſt van grote gemoedsgaven, een groot ſtaatsman, en een groot koning was; want zo dra hy zich in zekerheid geſtelt had, begonnen zyne deugden allereerſt uit te blinken, gelyk uit de volgende geſchiehten kortelyk zal blyken; doch van den tyd af, dat hy vorſt werd, vind men zeer weinig van zyne daden aangetekent.

Kort, na hy zich op den troon gedwongen had, overviel hem ene zeer gevaarlyke ziekte, die het land met het zelve ongeval bedreigde, waar van het eerſt onlangs ontheft was. Enigen waren reeds bedacht, den ouden ſchach Jehan weder op vrye voeten te ſtellen; enigen helden tot dezen, anderen tot een' anderen prins over; doch alle patriotten, wien 's lands heil ter harten ging, wenſchten oprecht de beterſchap van Oran Zeb, die zich ook in zyne hevigſte zwakheid de rykszaken onttrok. En als alomme een gerucht verſpreid werd, dat hy reeds ontſlapen was, doch zyne jongſte zuſter

 zyne

zyne dood maar alleen verborgen hield, on ondertusschen de kroon in handen te konnen stelen van dien zy dezelve het liefst gunde, deed hy, ter verhoeding van alle ongelegenheden, welke dat gerucht zoude konnen verwekken, zich opentlyk in de vergadering dragen, en ondertekende verscheide in alzulke omstandigheden nodige verordeningen. Dus wapende hy zich tegen de magt der ziekte, om onrustige hoofden in toom te houden, en verkreeg langzamer hand eindelyk zyne vorige gezondheid.

Zo dra hy weder herstelt was, deed hy by den schach en Begum Saheb de dochter van Dara voor zynen derden zoon, den sultan Ekbar, dien hy tot erfgenaam in het ryk verkoren had, ten huwelyk verzoeken; doch zulks werd hem afgeslagen, gelyk ook enige kleinodiën, die de oude vorst, veeleer drygde te verbrysselen, dan hem dezelve over te leveren. Dit echter poogde hy niet te wreken, maar liet hem daarin zynen wil volgen, en gaf mitsdien blyken van ene aanstaande zachtzinnige regering; ook dachte hy om gene wraak tegen zyne oudste zuster Begum Saheb, offschoon deze steeds zyne openbare vyandin geweest was, maar hield hen slegts ter zyner zekerheid in naauwe bewaring op den burgt in Agra, deed hen te zamen blyven, en alle tydverdryf en vermaak, die zy konden verlangen, genieten, waar door hy eindelyk de harde zinnen van den ouden vorst vermurwde, en de bitterheid zyn's harten verzachtede. Hy volgde hem niet alleen in zyne dagelyksche vermaken en het genot der gewone wellusten op, maar schreef hem

hem ook dikwerf demoedige brieven, beradede zich met hem in zaken van gewicht, en bragt daar door eindelyk te weeg, dat de schach Jehan hem niet alleen de kleinodiën, bevorens met zo veel bitterheid geweigert, vrywillig zond, maar ook in het huwelyk tusschen de dochter van Dara en den sultan Ekbar bewilligde, en hem mede eindelyk zynen vaderlyken zegen verleende, waarom hy te voren dikwils te vergeefs verzogt had; doch Oran Zeb veinsde niet altoos voor zynen vader; want als deze met goedheid niet bewogen konde worden, schreef hy hem harde en gebiedende brieven, ten teken, dat hy beide zoon en koning was. De heer Bernier brengt uit zodanige brieven, die hem in handen gevallen waren, iets by, 't geen het gezegde bevestigt. Na enige jaren stierf eindelyk de schach Jehan op den burgt Agra, en werd door Oran Zeb met grote pracht ter aarde bestelt; waar op zyne zuster Begum Saheb weder in gunst geraakte.

Het was wel nodig, hier enig gewag van den groten veldheer Emir Jemla te maken, hoe zyne gewichtige diensten na den oorlog beloont werden, en ook eindelyk zyn verder noodlot; doch nadien ik willens ben, het leven en de daden van dien man te beschryven, zal ik zulks hier voorby gaan, en slegts aantekenen, wat voorts van de daden van Oran Zeb te boek gestelt gevonden word; doch het is ten hoogsten te beklagen, dat de reizende Europeërs niets zonderlings van dien groten koning op papier gebragt hebben; invoegen zyn leven schynt te eindigen, daar het allereerst begon; des men zich vernoegen moet, met 't geen hier en daar

zo by den heer Bernier als in andere schriften aangetekent word gevonden.

Onmiddelyk na het aanvaarden zyner regering ondernam hy ene treffelyke en pryswaardige daad, die met de krygsverrichtingen van Pompejus tegen de zee-rövers in de Middelandsche zee vergeleken kan worden. Aan den Bengaalschen zee-boezem by het koningryk Rakan of Arrakan had zich èen vermengde hoop volks, bestaande uit Portugesche en andere gevluchte Europeërs, genesteld, 't geen èen godloos en afschouwelyk leven voerde, onder de beschutting van den koning van Arrakan, die alle hunne moedwilligheden dulde, vermits hy die roofzuchtige lieden als een borstweer zyner grenzen tegen het ryk van den groten Mogol aenmerkte. Dezen roofden en plonderden niet alleen alle vaartuigen, maar zetteden ook dikwerf volk aan land, 't geen steden en dorpen afbrande, en de inwoonders in slaverny wegvoerde. Mitsdien zag men aan den mond van de rivier Ganges de schoonste en weleer volkrykste eilanden t'enemaal verlaten, en bragt die goddeloze handel te weeg, dat ten tyde van den schach Jehan hunnent halven vele Christenen vervolgt wierden. Doch de dappere schach Hestan, wien Oran Zeb na de dood van Emir Jemla het koningryk Bengalen vertrouwde, bragt ene grote menigte galleyen in zee, om hun dat handwerk te verleren, en bood te gelyk aan, hun enige landen ter woning aan te wyzen, om hen dus uit hun nest te lokken. Hen op die wyze verstrooit hebbende, benam hy hun ook eindelyk alle krachten, om verdere schaden te doen, en bevryde daar door de omleg-

eggende plaatsen van een langdurig ongeval en andplage.

De meeste Oosterſche koningen bekreunen zich weinig over de regering, en zyn ook niet eer tot het regeren bequaam, door de ſlegte opvoeding, die zy in hunne jeugd genieten; worden in een ſerail alleen onder vrouwsperſonen opgevoed, tot den troon voor hun ontledigt is; derhalven weet dikwerf alzulk een prins by het aanvaarden der regering niets anders, dan wat hem zyne minne of gouvernante geleert heeft. De ſcherpzinnige Oran Zeb merkte die ſtaatsfeil, en deed derhalven zynen geheimen raad en de geleerdſte hovelingen zamenroepen, om een' bequamen man te verkiezen, die zynen derden zoon, ſultan Ekbar, welken hy tot den troon verordent had, in de ſtaatszaken zoude konnen onderwyzen. Hy zelf ging hun alle met ene voorbeeldige naarſtigheid voor, en arbeide zo ſterk, dat vele meenden, dat hy zyne dagen verkortede. Een oude omrah beſtond, hem zulks in ene openbare vergadering te vertonen; doch Oran Zeb keerde hem den rug, en zeide tot de anderen: *Deze vleyende omrah wil, dat ik de zaken van het ryk zal verzuimen, om myn leven enige dagen te verlengen. Weet hy niet, dat my de hemel tot den troon heeft doen geboren worden, en derhalven my niet voor my zelven het leven gegeven heeft, maar op dat ik myne onderdanen in voorſpoed en ruſt zoude ſtellen? Denkt hy, dat het zonder grond is, wat de grote Sady weleer gezegt heeft: Gy koningen, laat af, koning te zyn, of beſtiert u ryk zelven.* Inzonderheid is merkwaardig het gedrag van Oran Zeb tegen zynen ouden leermeeſter Mullah Saleh.

Die

Die oude man had langen tyd in ſtilte op het land gewoont, en quam, de overwinningen van OranZeb en zyne komſte tot de regering verſtaan hebbende, ten hove, in hope, een groot geluk te maken, waar toe hy de voorſpraak van verſcheide perſonen en ook van 's konings zuſter, Roxanara Begum, verkreeg. Oran Zeb gedroeg zich lange, zulks niet te merken, doch deed hem eindelyk tot zich roepen, en ſprak hem dus aan: *Wat begeert gy, Mullah? Wilt gy, dat ik u omrah make? Dit was gewis niet te veel, zo gy my naar behoren onderwezen had; maar waar in beſtaat uw heerlyk onderwys? Gy hebt my wys gemaakt, dat Europa ſlegts een klein eiland was, en de koning van Portugal de magtigſte koning; doch de grote Mogol magtiger dan alle de Europeſche koningen zamen gerekent. Gy had my grondig in de geſchichten en aardryksbeſchryving behoren te onderwyzen; op dat ik gezien had, wat de waereld is, en hoe dezelve geregeert moet worden; doch in plaats van hetzelve heb ik woorden en gloſſen geleert, en ook ene duiſtere en verbloemde wysgeerte moeten vormen, als of ik, gelyk gy, ſchoolmeeſter zoude worden. Ga derhalven weder naar uw dorp, en laat niemand weten, dat gy noch in de waereld zyt.*

De zogenaamde fakirs, of Mahometaanſche monniken, dachten ook, onder zyne regering de meeſterſchap te verkrygen, vermits hy in zynen ſtand als prins een groot werk van hun gemaakt had; doch men vernam by vervolg, dat die overmatige grote devotie ſlegts geveinſt en Oran Zeb veeleer geſchapen was, een groot ryk te beſtieren, dan zynen tyd met bidden en aandachtsverrichtingen by het graf van Mahomet

met door te brengen, gelyk hy bevorens gedaan had. Ook zelfs noch prins zynde, en toen hy het van zyne belangen bevond te zyn, die heilige lieden te begochelen, deed hy op ene zeer behendige wyze enige verachting tegen dezelve blyken. Die historie is fraay, en verdient omstandig verhaalt te worden. Wanneer hy stadhouder in Decan was, deed hy alle de fakirs zamen roepen, om hun aelmoessen te geven, en de troost te genieten, met hun rys en zout te eten; dus noemde hy den maaltyd, dien hy hun wilde doen bereiden. De vergaderplaats was een open veld, alwaar hy een onthaal voor die grote en heilige gemeente volgens haren stand en aanzien deed bereiden. Als zy gespyst hadden, liet hy hun zeggen, een' ieder van hun een nieuw kleed te zullen vereren, en hun van hunne oude vodden te ontheffen; doch Oran Zeb wist zeer wel, dat het grootste gedeelte van die bedelaars gemeenlyk ene tamelyke menigte goude rupiën, door gestadig bedelen verzamelt, tusschen hunne klederen verborgen hadden; derhalven weigerden ook enigen, hunne oude vodden af te leggen, voorgevende, dat dezen hun het best voegden, en tot een' groter sieraad van hunne armoede verstrekten, welke te belyden zy voor ene ere hielden; doch hunne ontschuldigingen werden niet aangenomen, en de prins gedroeg zich, als wilde hy het genoegen hebben, hun die aalmoessen deelachtig te maken. Des moesten zy hunne oude klederen uit- en de nieuwe, die men hun mededeelde, aantrekken. Vervolgens deed hy alle die oude vodden op een' hoop in 't vuur werpen, en men vond in de assche ene

zo aanzienlyke fomme gelds, dat enige fchry-vers van gevoelen zyn, dat dezelve tot den groo-ften hulp en byftand verftrekte, die Oran Zeb tot den oorlog tegen zyne broeders bekomen heeft.

Aan de andere kant kan niet geloochend worden, dat Oran Zeb onder alle de Mogolfche koningen de yverigfte Mahometaan was, en de wetten van Mahomet tot zelfs in de geringfte punten in acht nam. De Mahometanen geloven, dat de heiligen alles, ja zelfs de gaven der won-derwerken, van God konnen erlangen, onder andere oorzaken ook daarom, vermits hun be-kent is, door wat middel zy hun dagelykfche voedzel en kleding verwerven, en dat de daar-aan te befteden gelden door rechtmatige en ge-oorlofde middelen gewonnen worden. Dat ge-voelen veroorzaakte, dat vele grote heren zich bevlytigden, zelfs door hunner handen arbeid de gelden te verkrygen, welke zy tot hun on-derhoud nodig hadden. Hun voorbeeld werd door Oran Zeb gevolgt; want wetende, dat de grote rykdom, en de vele millioenen zyner jaarlykfche inkomften merendeels door onge-oorlofde middelen verzamelt wierden, nam hy een befluit, den Alcoran verfcheiden malen af te fchryven, en die affchriften heimelyk in de ftad te doen verkopen, op dat niemand hem meer dan een' anderen fchryver zoude betalen, en verteerde zelf niet meer, dan hy door dien arbeid verdienen konde. En waarlyk zyne kof-ten in fpys en drank waren zo gering, dat hy daartoe niets meer nodig had; want zedert zyne komfte tot de regering at hy geen tarwen brood, vleefch noch vifch, maar onderhield

het

et leven slegts met kruiden, gerstenbrood en uchten. Ene boete, die hy zich wegens zyne begane zonde opleide; zulks hy niet alleen y den groten Akebar te vergelyken was, maar lezen ook zelfs voorby streefde; doch hy konle alle begeerte, behalven zyne heerschzucht, rydelen, die steeds duurde, en hier in ging iet hem gelyk zynen beroemden voorvader.

Zo dra Oran Zeb den troon beklommen had, uamen verscheide gezanten hem deswegens geluk wenschen, doch uit Persië quam niemand; derhalven zond Oran Zeb eerst enige maanden voor de dood van zynen vader een' gezant derwaards. Deze werd aan het persische hof prachtig ontfangen; doch als hy uit naam van den groten Mogol zyne presenten overhandigde, deed de koning van Persië genoegzaam uit verachting dezelve aanstonds weder onder zyne bedienden uitdelen. Enige dagen 'er na deed de koning den gedachten gezant voor zich komen, en vroeg hem onder anderen, hoe hy hetede; en als hy antwoorde, dat de vorige Mogol hem den naam van Bobec Chan had toegevoegt, 't geen een man van oprechten harte betekend, werd de koning toornig en zeide: *Dan zyt gy ook een snood mensch, dat gy uwen koning en weldoener verraden, en u tot een' tyran gewend hebt, die zynen vader gevangen houd, en zynen broeder vermoord heeft. Gy zyt niet waardig uw' baard te dragen*, en beval te gelyk, denzelven te doen afscheren, 't geen de grootste hoon is, die een' man daar te lande wedervaren kan, vervolgens bequam hy bevel, weder te vertrekken, en de koning gaf hem 150 fraye paarden met kostbare tapyten en goude

de ſtukken voor Oran Zeb mede; doch deze vergramde daarover zodanig, dat hy alle de paarden op de grote plaats der ſtad deed ſlachten, en de andere koſtbaarheden in het vuur werpen. Die daad van den koning van Perſië werd door velen tot de ſterren verheven, en zoude ook in zich zelven roemwaardig zyn, zo een David, Salomon of Ezechias dezelve had doen verrichten; doch nadien zy door een' Perſiſchen koning uitgevoerd wierd, aan wiens hof het de grootſte mode was, de koninglyke prinſen de ogen uit te ſteken, onſchuldigen te vermoorden, en de wetten der natuur met voeten te treden, kan men zulks niet anders dan ene beſpottelyke comedie aanmerken; want 't geen Oran Zeb gedaan heeft, om den troon te beklimmen, en zyn leven te redden, doen de Perſiſche koningen uit geilheid. Dus is de menſch dikwerf in zyne eerbaarſte voornemens het aller beſpottelykſt.

Men mag te recht zeggen, dat het een groot geluk voor Oran Zeb geweeſt zoude zyn, wanneer de grote Perſiſche koning ſchach Abas geſtorven was, toen hy in Indoſtan wilde vallen; want ongetwyffelt alle de vrienden van den ouden koning en een groot gedeelte der misnoegde rajas zich in die omſtandigheden met de Perſianen vereent zouden hebben. Hoe trots een groot gedeelte dier rajas noch waren, blykt onder anderen uit de vermetele daad, die een raja, Sevagi, in den beginne zyner regering ondernam. Deze overrompelde en veroverde met een hand vol volk de ryke en magtige ſtad Suratte en plonderde dezelve gedurende 4 dagen. Hoe groot de rykdom van die ſtad geweeſt is,

blykt

blykt uit den daarin gemaakten buit, die alleen aan goud en zilver byna 15 millioenen uitmaakte, offchoon de Engelfche en Hollandfche factoryen verfchoont bleven, nadien zy enige ftukken kanon 'er om geplant hadden, en daar mede het volk van Sevagi afhielden. Het moeft gewis Oran Zeb fmerten, ene zyner heerlykfte fteden dus mishandelt te zien; doch vermits hy een groot meefter in het verbergen van zynen toorn was, gedroeg hy zich, als of hy deswegens grote gedachten van den perfoon van Sevagi opgevat had, en prees zyn geluk, wanneer hy een' zo groten man in zynen dienft zoude konnen bekomen. Door alzulke redenen en andere gedane verzekeringen lokte hy Sevagi in het ryk; doch als men zich van zynen perfoon wilde meefter maken, ontquam hy door de vlucht, en gaf daarna enige jaren lang Oran Zeb zeer veel werk.

De grote togt van Sevagi tegen Suratte gefchiede in den jare 1664, en twe jaren 'er na overleed de groot Mogol fchach Jehan, waarover zich Oran Zeb van harte fcheen te bedroeven, offchoon fchrandere lieden zulks als ene fcherts aanmerkten, vermits hy den troon niet zeker konde bezitten, zo lang de oude vader leefde, aan wiens gevangenis en droevig noodlot zich velen zodanig geërgert hadden, dat de hogepriefter of cadi weigerde, hem gedurende het leven van den ouden vorft voor een' koning uit te roepen; weshalven ook Oran Zeb een' anderen cadi verordenen moeft, die zich daar toe gewilliger toonde. Om zyn verdriet over het affterven van zynen vader geloofwaardiger

diger te maken, lag hy zich zelven ene steeds durende boete op. Deze bestond voornamelyk in zoberheid en gestadigen arbeid, en was mitsdien beter gegrond, dan vele heilige devotiën onder de Christenen, die in zekere aangenome gebaarden en houdingen, als ook in de afzondering van andere menschen bestaan. De levenswyze van Oran Zeb was van den volgenden aart: Nooit vond men hem ledig, maar hy bestede den gantschen dag in het handhaven van de justitie, en ene bestipte in acht neming der wetten van Mahomet. 's Morgens voor het aanbreken van den dag bade hy zich, en bragt enige uren met bidden en in devotie door. Vervolgens at hy een weinig rys en confituren, begaf zich aan zyne bezigheden, en bestede een gedeelte van den voormiddag aan het horen zyner onderdanen en het verlenen van openbaar gehoor; hierna begaf hy zich weder tot het gebed, aleer hy 's middags ter tafel ging, waarop vleesch, visch, noch sterke dranken, maar slegts rys, kruiden, vruchten en confituren aangerecht werden. 's Namiddags gaf hy weder gehoor, en bragt voorts enigen tyd in devotie door. Het overige van den dag, tot 2 uren na zonnen ondergang, bestede hy aan huisselyke zaken. Daarop nam hy den avondmaaltyd, en begaf zich voorts te rust; doch sliep slegts 2 uren, als wanneer hy opstond, in den Alcoran las, en zich het overige van den nacht merendeels met bidden bezig hield. Door alzulk ene levenswyze verkreeg hy niet alleen een' groten naam, maar ook een gezond lighaam, en genoot van den aanvang zyner rege-

gering tot zyne dood, en dus in de 50 jaren, steeds ene volkome gezondheid, zulks zyn oordeel, noch geheugen, tot hy 90 jaren werd, verzwakten, maar hy in dien hogen ouderdom noch de verschillen beslište, en de zaken van staat en oorlog met grote vlugheid bestierde.

Onaangezien zyne ingetogenheid en kuisheid onderhield hy enige honderden schone vrouwen in zynen haram, of hof, offschoon het maar alleen uit statie geschiede, en om zich naar de Oosterſche zeden en gewoontens te schikken. Men verhaalt, dat hy eens ene jonge dame in zyne slaapkamer bestelt had: als deze zich ten bestemden tyd liet vinden, gebeurde het, dat hy, in plaats van zich met haar te vermaken, den gantschen nacht met lezen en bidden doorbragt, en daarin zo diep geraakte, dat hem zyn voornemen uit de zinnen schoot, en de dame onaangeroert weder vertrok.

Doch het is waarlyk te beklagen, dat men van dien groten man niets meer aangetekent vind. Alleen ziet men, dat hy den Mogolschen staat op ene geheel andere leest geschoeit heeft, nadien hy niet alleen de meeste kleine Heidensche koningen of rajas tot gehoorzaamheid bragt, en hen van vorsten tot onderdanen maakte, maar ook de beide koningryken Visapour en Golconda bemagtigde, die tot noch toe gestadig de grote Mogols beoorlogt hadden. Derhalven lag hy den meesten tyd zyner regering met alzulk een ontzaggelyk heir in 't veld, dat, als hy met zyn leger opbrak, 120 elefanten en 1400 kamelen vereischt wierden, om de tenten en het reistuig van het heir te vervoeren. Het

was in de jaren 1685 en 1686 als hy de beide ryken Golconda en Visapour bemagtigde, hunne koningen gevangen in het leger gebragt, en hunne landen tot wingewesten van het ryk van den groten Mogol gemaakt werden, 't geen thans zuidwaards gene andere grenzen, dan de grote zee heeft.

Met de verovering dier beide ryken ging het dus toe: De laatste koning in Visapour was Sikandar, in wiens minderjarigheid het ryk met deze en gene rebellen geplaagt werd. Als Oran Zeb zulks merkte, rukte hy met een heir derwaards, belegerde de stad en vesting Visapour, die hy eindelyk na een driejarig beleg veroverde, en den jongen koning Sikandar wegvoerde. Oran Zeb gaf hem byna 5 tonnen gouds tot jaarlyks onderhoud, en Gemelli Careri getuigt in zyne reisbeschryving, kort hier na den jongen koning in het leger van den groten Mogol gezien te hebben. De laatste koning in Golconda hetede Tanachia, en is dezelve, wiens ryk de groot Mogol bevorens te vergeefs had gepoogt te bemagtigen. Zedert zond Oran Zeb zynen zoon, Scialam, met een magtig heir naar Golconda, onder voorwendzel, dat de koning den bekenden Sevagi den vryen doortogt vergunt had; doch Scialam, in plaats van de bevelen van zynen vader te volbrengen, maakte vrede en vriendschap met den koning, en als Oran Zeb hem een nader bevel deed toekomen, om te volvoeren, 't geen hy begonnen had, leide hy zynen sabel voor de voeten van zynen vader neder, en zeide, dat hy, als een goed Musulman, den gesloten vrede dien-

diende te houden; weshalven Oran Zeb die krygsverrichting zelf moest uitvoeren. By zyne komst week de koning in de vesting, welke men onwinbaar oordeelde; doch die in den jare 1686 moest buigen en zich overgeven, en werd de koning in de vesting Daulet Abad opgesloten.

Doch het groot geluk, 't geen Oran Zeb alomme volgde, was ook met verdrietelykheden vermengt; want als hy met 80000 mannen de Portugesche stad Daman belegerde, werd het halve gedeelte van zyn heir door zyne eigen elefanten vernielt, die, vertzaagt van het vuur der belegerden, zich omwendeden, en ene grote verdelging onder zyn volk veroorzaakten. In zynen gryzen ouderdom verwekten hem zyne eigen zonen veel verdriet, vermits zy naar zyn leven stonden. De gevaarlykste van hun allen was Akebar, die met enen raja in verbond trad, en met een groot heir zynen vader onder de ogen verscheen; doch vermits de listige Oran Zeb zich te dier tyd niet sterk genoeg zag, om een' slag te wagen, schreef hy zyn zoon een' brief, hem bedankende, dat hy zyn bevel zowel gevolgt en den raja in een' zak gebonden had; ook bragt hy te weeg, dat die brief den raja in handen viel, die deswegens argwaan en wantrouwen tegen Akebar opvattede, terwyl Oran Zeb ondertusschen tyd had, een magtig heir te verzamelen, met het welke hy zyne vyanden geheel overwon.

Eindelyk overleed die verwonderenswaardige man in den jare 1708, zonder de troonsopvolging geregelt te hebben, en zeide hy slegts,

als men hem deswegens vroeg, dat hy eens zynen tweden zoon den schach Alem daar toe verklaart had, doch het aan God stond, of hy denzelven verkrygen konde. Hier over werden na zyne dood dezelve treurspelen, als ten tyde van zynen vader gespeelt.

SALADIN.

Deze prins, anders Salah-Eddin Joufef genaamt, konde volgens zyne geboorte gene hope tot den troon hebben. Men wil, dat zyn vader slegts een edelman geweest zy. Deze de grote gemoedsgaven van den jongen Saladin bespeurende, deed hem in de Syrische stad Balbek, die hy ten leen bezat, met grote zorgvuldigheid opvoeden. Ook zegt men, dat hy in zyne jeugd een ergerlyk leven leide; doch waar van zyne eerzucht hem aftrok, invoegen hy zich met grote vlyt op de krygszaken toeleide, zich door zyne dapperheid en mildadigheid onder de soldaten bemint maakte, en binnen korten een groot veldoversten werd.

Toenmaals regeerde de bekende Noradin in Syrië, en wel ten tyde de zaken der Christenen in het heilig land ten val neigden. In den dienst van den gezegden Noradin gaf Saladin in zyne jeugd blyken, wat hy vervolg van hem worden zoude. In de belegering van de Egiptische stad Alexandria quam hy allereerst in aanzien; want als Egipte te dier tyd aangetast werd, en de calif aldaar Noradin om bystand verzogt, werd ene grote menigte hulpbenden derwaards gezonden. De jonge Saladin, dien krygstogt mede volgende, wierp zich met het grootste gedeelte der benden van Noradin in Alexandria, en verdedigde die stad gedurende 3 maanden met zodanig ene dapperheid, dat dezelve niet, voor het gebrek aan levensmiddelen onfeilbaar den ondergang bedreigde, overging.

Als hy met de bezetting uit de belegerde ſtad trok, vervoegde hy zich tot der Chriſtenen veldheer, prees hem als den grootſten held, dien hy gekent had, en verzogt, door zyne hand ridder geſlagen te worden, 't geen hem ook op de vergunning van den koning van Jeruſalem ingewilligt werd.

De roem, door den jongen Saladin verkregen, was oorzaak, dat hy, na het overlyden van den opperſten veldheer, van Noradin het hoogſt bevel over zyne benden in Egipte bequam; ja de ſultan verklaarde hem ook tot voornaamſte emir of ſultan in zyn gantſche ryk. Doch dit geſchiede niet zonder wederſpraak; want enigen onder de ſtaatsmannen van Noradin duchteden de eerzucht van Saladin, en radeden derhalven hunnen vorſt, dien jongeling niet te zeer te verheffen, inzonderheid, vermits hy geen geboren onderdaan was; maar veeleer het heir een' anderen te vertrouwen: doch Saladin had bereids alzulk een aanzien verkregen, dat Noradin niet beſtond, hem voor het hoofd te ſtoten, maar hem, in het ampt van veldheer beveſtigde, ja hem, na de dood van den calif van Egipte, met geheel Egipte beleende. Door dat ſterfval werd Saladin meeſter van de ſchatten van den calif, die gedurende vele jaren van den Indiſchen koophandel, die toenmaals alleen door Egipte gedreven werd, verzamelt waren. Ebn Ather zegt, dat onder dien rykdom een robyn gevonden was, die 17 Arabiſche quintin (drachm.) dat is, byna anderhalf loot (unica) gewogen had. Daar door bequam hy gelegenheid, de ſoldaten, in Egipte onder zyn bevel ſtaande, te verryken, en maakte zich dezen zo

on-

onderdanig, dat gene van hun weigerden voor hem in de dood te gaan, maar hem als hunnen koning aanmerkten; want behalven zyne grote mildadigheid, was hy ook zachtmoedig en rechtvaardig, en een zo ſtoutmoedig ſoldaat, als voorzichtig veldheer.

Offchoon Saladin zich alzulk een aanzien verworven had, dat alle hem als een' wettigen koning in Egipte aanmerkten, bleef hy niettemin, nadien hy dat ryk in naam van Noradin verovert had, dien Syriſchen ſultan ſteeds, zo lang deze leefde, gehoorzaam, en gedroeg zich na zyne dood een' tyd lang vriendelyk jegens deszelfs zoon; doch als hy zyn aanzien bevestigt had, ligte hy het momaanzicht af, ontnam den zoon Aleppo, Damaſcus en het grootſte gedeelte van Syrië, bemagtigde voorts Arabië, Perſië en Meſopotamië; zulks onder hem ene nieuwe monarchie ontſtond, die den ondergang der Europeſche Christenen in het Ooſten voorſpelde.

Het Egiptiſche ryk, 't geen hy allereerſt in den naam van Noradin bemagtigt had, beſtierde hy, offchoon de gedachte Noradin den titel behield, met een onbepaalt gezag, en om het zelve te behouden, poogde hy de Egiptenaren aan zich te verbinden; doch dit konde niet geſchieden, zo lange hy de lere van Ali toegedaan bleef, derhalven ſtichte hy onderſcheide collegien, om van de lere, ſtrydig met de ſecte van Ali, onderricht te geven. Ook richtede hy in Cairo een prachtig collegie op, waarin, te gelyk met de godgeleertheid, de wetten en rechten geleert zouden worden. Dit konden de Egiptenaren niet dulden, maar geraakten in

opstand, en verkozen een' nieuwen calif; doch deze geen' groten aanhang verkrygende, leide zyne waardigheid neder.

Als Noradin overleed, en zyn zoon Amalek hem in de regering volgde, deed Saladin hem in alle de Egiptische tempelen voor koning uitroepen; doch ontnam hem zedert zyne landen, gelyk gezegt is, en werd door de verovering van Syrië, Arabië en Mesopotamië een der grootste monarchen, die het Oosten tonen kan. Over de verovering van Aleppo zoude een zeker poeet, genaamt Mohieddin, tot zynen lof een vers gemaakt hebben, waarin men deze voorzegging las: *Gy hebt Aleppo in de maand sefer bemagtigt, en gy zult Jerusalem in de maand regeb bemagtigen*, 't geen ook geschiede.

In myne andere geschriften heb ik van de merkwaarde togten der Christen mogentheden gesproken, en getoont, hoe zy het heilig land en Jerusalem, gelyk ook verscheide andere landen in het Oosten, bemagtigden, weshalven ik daar van hier niets meer zal aanhalen. De Oostersche en Egiptische sultans werden door die eerste voordelen der Christenen zo vertzaagt, dat zy Asië en Egipte verloren achteden; doch als de eerste schrik bedaarde, en zy een inzicht van de zwakheden van dat nieuw opgerecht ryk leerden verkrygen, werden zy weder aangemoedigt, ontnamen de ene stad na de andere den Christenen, en bragten hen dikwerf tot het uitterste; doch van alle de Mahometaansche vorsten werden hun echter gene zo ontsaggelyk als deze Saladin, die niet alleen door de verovering van zo vele landen het ryk van Jerusalem van alle zyden omringt had, maar

ook

ook zelf alle hoedanigheden bezat, die in een' groten held vereischt worden.

De eerste gewichtige onderneming, die Saladin als koning tegen hen te werk stelde, was deze: dat hy met een heir van 40000 mannen de vesting Daron in Idumæa, die slegts 4 mylen van Gaza legt, aantastede; doch aldaar een' sterken wederstand vindende, rukte hy voor Gaza zelf, 't geen een der sterkste steden was, die de Christenen inhadden, en genoegzaam tot een bolwerk voor Palestina tegen Egipte verstrekte. Voor die stad had hy, wel is waar, geen beter geluk; doch joeg de Christenen al-zulk een' schrik aan, dat dezen in Europa nieuwe hulp moesten verzoeken: Ook was hunne vrees niet ongegrond, want Saladin viel vervolgens in Palestina; doch hem ontmoetede de nieuwe Jerusalemsche koning Balduinus, die des nachts zyn leger aantastede, en ene zo grote slagting onder zyne benden aanrechtede, dat hy zelf half nakend op een' dromedaris de vlucht nemen en zich weder naar zyne eigen landen begeven moest. Tot noch toe had Saladin geen geluk tegen de Christenen gehad; doch het blad keerde zich welhaast; want als Balduinus na die overwinning ene vesting op den bodem van Saladin wilde bouwen, quam het tot een' nieuwen slag, waar in het heir der Christenen geslagen en een groot gedeelte van het zelve gevangen werd.

Dat verlies verwekte den uittersten schrik. Saladin plonderde en verwoeste voorts zonder wederstand het gantsche ryk, en was geen ander middel ter verhoeding van deszelfs ondergang overig, dan door ene grote somme

geelds

gelds een' stilstand te kopen. De elende der Christenen werd noch te meer vergroot, nadien de koning met melaatsheid geslagen werd, en derhalven zyn' zwager Lusignan tot ryks-medehelper moest aannemen; doch die keuze verwekte grote onenigheid tusschen de Christen vorsten, en bevorderde mitsdien de voorspoed van Saladin in den naasten oorlog, waar toe het volgende gelegenheid gaf. Arnoud de Chatillon, die gewoon was in de landen van Saladin te stropen, plonderde gedurende den stilstand ene karavane, die uit Egipte naar Arabië reisde, en sloeg de reizigers in ketenen en banden. Saladin beklaagde zich hier over, en begeerde het ontslag der gevangenen. Arnoud, een verwate tempelheer, weigerde zulks niet alleen, maar braakte ook schimpredenen tegen Mahomet uit. Dus beklaagde Saladin zich wegens de ontrouw zyner vyanden, en verklaarde den stilstand verbroken; en vermits de onmagtige Baldwinus zulks niet verhinderen noch den dader noodzaken konde, het geroofde terug te geven, viel Saladin weder in zyne landen, en offchoon hem de regent Lusignan met ene genoegzame magt tegen trok, rechtede deze nochtans niets uit, maar liet in het tegendeel Saladin met een' groten buit de rivier de Jordaan naar zyne eige landen overtrekken.

Dit bragt den gedachten Lusignan in alzulk ene verachting, dat hy van zyne waardigheid ontzet en de bestiering des ryks den grave Raimond van Tripoli opgedragen wierd, die door ene grote somme gelds weder een' nieuwen stilstand van Saladin verkreeg. Men zag te dier tyd wel, dat de Christenen zonder nieuwe hulp uit Europa

opa het niet lange in het heilig land zouden konnen houden, en vond mitsdien raadzaam, een gezantschap aan de Europesche mogentheden te zenden. De Patriarch Heraclius van Jerusalem nam die bezending op zich, doch werd alomme met plichtsplegingen afgezet; vermits de koningen en vorsten uit lange ervarenheid geleert hadden, hoe verderffelyk en vruchteloos die heilige togt was afgelopen; daarenboven was die gezant een korzel en wonderlyk man, gelyk uit zyn gedrag tegen den koning van Engeland blykt, en mitsdien richte hy met dat gezantschap weinig uit.

Dus konden de Oostersche Christenen zich op niets, dan hunne eige magt, verlaten; doch deze was slegts van gering belang: De magt van Saladin nam meer en meer toe; onder de Christenen heerschte onenigheid; het aanzien, waarin de ordensheren by de Mahometanen gestaan hadden, was wegens hun ongeregelt leven in verachting en haat verandert, en werd ten dien tyde door een' barbaarsche daad, van een' dier geestelyke ridders niet weinig vergroot, vermits hy den gezant van den zogenaamden bergkoning vermoort had. Met dien bergkoning was het dus gelegen. Zedert enige honderde jaren hadden zich op het gebergte in Phænicië enige rovers nedergezet, die wel in schyn Mahometanen waren, doch wier overeenstemming met die secte alleen in een' haat tegen de Christenen bestond; ja men kan billyk zeggen, dat zy genen anderen godsdienst, dan ene blinde gehoorzaamheid jegens hunnen aanvoerder hadden; onder dezen bedreven zy barbaarsche daden, die zy zelven voor helden-

deug-

deugden aanzagen. De gedachte aanvoer
werd door de meeste stemmen verkoren,
voerde genen anderen titel, dan de oude
senior, weshalven hy ook gemeenlyk de o
de op den berg genaamt werd, naar het be
achtig oord, 't geen hy bewoonde. Doch o
der alzulk een' eerbaren naam had de aanvo
der dier rovers een groter aanzien, dan de ma
tigste koning, en was te vermogener, verm
het op religiegronden steunde, en zyne o
derdanen het geloof ingeprent werd, dat
in de door hem bevolen verrichtingen omk
mende, de voornaamste plaats in 't paradys ve
worven. Derhalven bediende hy zich van hu
in vermetele en wanhopige ondernemingen
zulks zy koningen en vorsten op hunne eig
burgten onder hunne lyfwachten vermoord
den. Ja dat moordzuchtig rot werd als een
hoge school of academie van rovers aange-
merkt, wien de wreedste pynen niet afschrik-
ken konden, de bevelen van hunnen aanvoer-
der uit te voeren. Om zich niet verdacht te ma-
ken, gebruikten zy geen ander geweer, dan een'
dolk, in het Persisch *Hassassin* genaamt, en is
daar van het Fransch woord *Assasin*, 't geen
een moordenaar betekent, oorspronkelyk.

Die kleine heerschappy bestond slegts uit eni-
ge op de rotzen gebouwde schansen; doch tus-
schen die rotzen waren dalen, waarin men ene
grote menigte dorpen telde, die meer dan 60000
menschen in zich bevatteden, welke een zo
wreed, buitensporig en wanhopig volk waren,
dat zelfs de magtigste aangrenzende koningen
vermydeden, met hun in verschil te geraken.
Wat ene blinde gehoorzaamheid die rovers
hun-

nunnen aanvoerder toedroegen, blykt uit het volgende: Als eens de sultan van Egipte door zynen gezant den bergkoning bedreigde te vervolgen, zo hy hem gene schatting wilde betalen, beval deze, zonder hem te antwoorden, een' zyner onderdanen, zich van een' toren neder te werpen, en een' ander, zich een' dolk in 't lighaam te stoten, 't geen aanstonds volbragt werd. Hierop wendde hy zich tot den gezant en zeide: *Ik heb 60000 mannen, die even zo gereed, als deze beiden, tot myn' dienst staan;* en hoorde men zedert niet meer van schatting spreken; in het tegendeel poogde de sultan van Egipte, zowel als alle andere aangrenzende mogentheden, de vriendschap van dien bergkoning door aanzienlyke geschenken te winnen. De tempelheren, welke aan dat land grensden, bestonden alleen met die rovers oorlog te voeren; want de oude op den berg konde met hun niet doen, 't geen hy met andere deden; en offchoon hy door afgezonden moordenaars een' ordensmeester konde doen ombrengen, wist hy echter, dat zulks van gene verdere uitwerking was, vermits de orde aanstonds weder een' anderen grootmeester verkoos; derhalven moest hy van die tempelheren den vrede kopen, en hun jaarlyks ene schatting van 2000 ryksdalers betalen. Om van die schatting ontheft te worden, zond de regerende bergvorst te dier tyd een' gezant naar Jerusalem, en bood onder andere voorwaarden aan, het Christen geloof te omhelzen. De koning van Jerusalem ontfing dat gezantschap met vreugde, en zond den gezant met zyn besluit weder terug; doch als deze voorby Tripoli getrokken was,

werd

werd hy door den tempelheer, genaamt Mesnil, vermoord. Die daad verbitterde de roven tegen de Christenen, en wel ter ongelegener tyd, als zy reeds aan Saladin een' zo ontzaggelyken vyand bekomen hadden.

In dien droevigen toestand overleed de koning van Jerusalem, en werd ene maand 'er na door den jongen Balduinus gevolgt, die tot zyn' opvolger in het ryk benoemd was. De verwerring bereikte daar door haren grootsten wasdom. De moeder van den jongen Balduinus, die Guido Dedusignan ten gemaal had, deed welhaast dezen en haar zelve tot koning en koningin van Jerusalem verklaren; doch dit verdroot de andere groten, inzonderheid den grave van Tripoli, en dewyl hy een hoogmoedig en wraakzuchtig man was, week hy naar zyne eigen landen, in voornemen, alles zyne wraak op te offeren. De listige Saladin maakte welhaast van die gelegenheid gebruik, en zond heimelyk gezanten aan den graaf, om met hem in onderhandeling te treden. Het besluit was, dat als de graaf het Mahometaansch geloof aannemen en Saladin schatting betalen wilde, hy gezint was, hem op den troon van Jerusalem te helpen en tegen zyne vyanden te beschermen. De wraakgierige graaf bewilligde in dit alles, en zoude zich aanstonds hebben doen besnyden; doch bedong echter, dat zyne godsdienstverlochening niet bekent gemaakt zoude worden, dan na dat hy den troon beklommen had. Na het gesloten verdrag begaf hy zich naar Jerusalem en gedroeg zich, als ging hem niets meerder dan de beslegting van alle twisten en verschillen ter harte; ook erkende hy,

ten

ten bewyze van zyn goed voornemen, Lusignan voor wettig koning, doch radede Saladin, een' inval in Palestina te doen, 't geen ook geschiede; en belegerde Saladin de gewichtige stad Acre. De Christenen waagden ten ontzet van die stad in den jare 1187 een' slag, waarin wederzyds zo hartnekkig gestreden werd, dat na het eindigen van den zelven zich geen der partyen de overwinning konde toeschryven. De trouwloze graaf van Tripoli zoude in den slag alle moeite hebben aangewend, om de Mahometanen de overwinning te doen behalen, en den grootmeester der orde, Desmoulins, als hy met ongemene dapperheid streed, ter neder gemaakt hebben.

Kort hierna deed de graaf van Tripoli zyne eige stad Tiberias door Saladin belegeren, om dus zyn' toeleg te beter te vermommen, en allen argwaan wegens ene geheime verstandhouding met Saladin weg te nemen. Die stad werd welhaast verovert; en voorts de vesting belegert. De graaf gedroeg zich deswegens zeer verbaast, en vertoonde den koning van Jerusalem, van wat gewicht die stad was; en dat men alle vermogen ten ontzet behoorde te besteden. De koning besloot ook, zich met de gehele magt, die hy byeen konde brengen, zonder nochtans de vesting te ontbloten, derwaards te begeven; doch de graaf poogde de gantsche magt der Christenen te gelyk op den slagbank te brengen; derhalven hield hy hem voor, niet raadzaam te zyn, met ene zo geringe magt het groot heir van Saladin tegen te trekken, maar veeleer nodig, het krygsheir met de bezetting der stad te versterken. De eenvoudige Lusignan

volgde dien raad, ontblote alle vaste steden, invoegen niets dan oude mannen, vrouwen en kinderen terug bleven, en bragt een heir te veld, 't geen uit soldaten, burgers en boeren bestond, welke gewis ene grote verwerring moesten veroorzaken. Op die zaamgeraapte magt dan steunde de welvaard van het gantsche land.

Saladin des verwittigt, trok de Christenen te gemoet, en werd een bloedige slag gelevert, die 3 dagen duurde. Eindelyk nam de trouwloze graaf met zyn onderhebbend volk de vlucht; weshalven de overigen een' groten nederlaag bequamen, en werden zy niet alleen op de vlucht gedreven, maar Saladin bestormde ook des nachts hun leger; zulks de gehele magt der Christenen vernielt wierd, en de koning zelf beneffens de grootmeester der tempelorde den vyanden in handen viel. Die aanzienlyke gevangenen deed Saladin aanstonds voor zich in zyne tent komen, ontfing den koning met de grootste eerbetuigingen, verzogt hem neder te zitten, en verquikte hem, zo veel doenlyk was. Als de koning gedronken had, reikte hy den beker den anderen voornamen gevangen over, namelyk Renaud de Chatillon; doch Saladin kante zich 'er tegen en zeide: *Deze is alleen voor u ingeschonken, maar niet voor dien snoden man, wien ik niet gezint ben, genade te bewyzen.* Hier by is aan te merken, dat als de Mahometanen hunne gevangenen spys en drank gaven, zy dezelve het leven schonken; welke gunste hy dezen man niet bewyzen wilde, dien hy veeleer voor een' rover, dan vyand aanzag, en zyne wreedheden, tegens de Mahometaan-

taansche gevangenen gepleegt, gelyk ook den door hem zo dikwerf verbroken vrede en stilstand voorhield; ook deed hy hem te verstaan geven, de belydenis der Mahometaansche lere of de dood te verkiezen. Renaud antwoorde vrymoedig, dat de Christenen hun leven tot dien prys niet verkogten, weshalven Saladin hem met zyn eigen zwaard het hoofd afsloeg; doch den grootmeester der orde op 's konings voorbede het leven schonk.

Het ryk van Jerusalem was ten dien tyde in de grootste verwerring. De behendige Saladin maakte 'er gebruik van en veroverde de meeste steden; des van de gantsche heerschappy der Christenen alleen Jerusalem, Tyrus, Ascalon, Tripoli en Antiochie overig bleven, en men naar een nieuwen kruistogt en hulp van de Europesche Christenen reikhalsde. Doch die hulp was verre van de hand, en had men te verwachten, dat de zegeryke Saladin ondertusschen ook de noch overig zynde steden zoude bemagtigen; in welke gedachten zy welhaast bevestigt werden, als Saladin na de verovering der sterkste vestingen zich ook met ene grote magt voor de hoofdstad Jerusalem vertoonde, en dezelve vervolgens belegerde. De koningin had zich in die stad besloten, doch met geringe hoop dezelve te zullen konnen verdedigen, weshalven zy voorslagen van vrede deed; doch hy wilde noch van dezelve, noch van verdrags-artikelen horen, maar verklaarde, willens te zyn, de stad met het zwaard in den vuist te bemagtigen, en den moord te wreken, dien de Christenen by de eerste verovering van dezelve aan de Musulmannen gepleegt hadden.

Dat antwoord bragt de Christenen in alzulk ene vertwyffeling, dat zy besloten, zich tot het uitterste te verdedigen, doch als alles, ja zelfs vrouwen en kinderen, het geweer opvatteden, en de stad met zo veel dapperheid verweerden, dat Saladin duchtede, een groot gedeelte van zyn volk in die belegering te zullen verliezen, helde hy tot ene vredehandeling over, en werd bedongen, dat de koningin de stad in den tegenwoordigen staat overgeven, en de bezetting met haar geweer onverhindert uittrekken, en naar Tyrus of ene andere plaats, door haar zelve te verkiezen, begeleid zoude worden. De geboren Griekſche inwoonders der stad werd vergund, 'er in te blyven; doch de Latynſche moesten vertrekken, na ene zekere somme gelds, namelyk voor ieder manspersoon 10 ryksdalers in goud, voor ieder vrouwspersoon 5, en voor ieder kind 2 ryksdalers voor hun leven betaalt te hebben; doch alle, die dezelve somme niet konden betalen, moesten in slaverny blyven.

Na de sluiting van dat verdrag hoorde men niet dan wenen en klagen in de gantſche stad. Mannen en vrouwen, jong en oud wierp zich voor het heilig graf neder, zwommen in tranen, en dus werd die nacht doorgebragt. Den volgenden dag deed Saladin zyne zegenpralende intrede, na dat alle de Latynſche Christenen de stad verlaten hadden. Als Saladin de koningin gewaar werd, naderde hy dezelve, sprak haar met grote eerbied aan, en beloofde, haren gemaal, den koning, voor ene matige somme gelds weder op vrye voeten te zullen stellen. In het gevolg van de koningin bevonden zich enige Christen vrouwen, welkers mannen

nen in het begin van den oorlog in de handen van Saladin gevallen waren. Als dezen hem voorby trokken, schreeuwden zy jammerlyk en strekten hare handen naar hem uit. De sultan vroeg naar de oorzaak, en verstaande dat het wegens de gevangenis harer mannen was, deed hy alle de gevangenen, die zy begeerden, ontslaan, en het hier by niet latende, gaf hy haar ook aanzienlyke geschenken. Dus van een' Mahometaanschen vorst niets meer verwacht konde worden, en men billyk twyffelen kan, of iemand van de Christenen, ja de ordens-meester zelf, die in 't byzonder belydenis van het Christendom deed, groter beleeftheid jegens hunne gevangenen betoont hebben. Voorts als hy vernam, wat vlyd en zorge de ridders der Hospitalen-orde ten beste der zieken en gewonden aanwendeden, vergunde hy hun, hoe zeer zy zyne bitterste vyanden waren, een jaar in Jerusalem te blyven, tot de zieken genezen waren.

Den inwoonderen was uit hoofde der verdrags-artikelen vergunt, hunne goederen te vervoeren; doch de patriarch Heraclius deed alle de kerk-sieraden, gelyk ook de goude en zilvre schotelen, waarmede het heilig graf versiert was, wegvoeren. Hier tegen verzetteden zich de veldheren van Saladin, en beweerden, dat slegts de vervoering der eigen goederen van den patriarch geoorloft was; doch Saladin verklaarde zich in dezer voegen: *Het is waar, dat wy recht hebben, daar op te blyven staan; doch laat ons van onze vorderingen afzien, en den Christenen gene gelegenheid geven, zich in 't geringste te beklagen, en onzen godsdienst in een quaad gerucht*

rucht te brengen. Dus behield de patriarch de gantsche schat, die 200000 gouddalers uitmaakte, en Saladin rantsoeneerde noch daarboven de Christen gevangenen met zyne eige penningen van zyne eige soldaten, en moedigde zyne voornaamste veldheren ter navolging aan. Ook schold hy vele duizenden de hun opgelegde schatting quyt, en deelde uit zyne eige schatkamer tot onderhoud der Christen gevangenen geld uit. De Arabische schryver Bohadin Sieddadi getuigt, dat ten tyde hy Jerusalem weder verliet, hem niets van den gemaakten buit overig gebleven is. Dit geeft in 't gemeen te kennen, wat deugden by dien groten vorst gevonden wierden, en dat hy in zachtmoedigheid, medelyden, edelmoedigheid en vervulling der gedanen beloften, gene mogentheden in 't geringste week.

De overgave van Jerusalem geschiede den 2. october van den jare 1187 het 583. der Hegira, na een beleg van 14 dagen. Dus werd het koningryk van Jerusalem verstoort, na, te rekenen van Godofredo van Bouillon, 88 jaren gestaan, en zich gedurende dien tyd tegens vele magtige mogentheden verdedigt te hebben; doch onder dien groten monarch voorspelde een ieder den ondergang van dat ryk, zo wegens zyne zonderlinge hoedanigheden, als nadien hy heer over Egipte, Arabië, Syrië en Mesopotamië geworden was, en mitsdien de Christenen in het heilig land genoegzaam als in een' zak besloten had.

Aleer Saladin Jerusalem verliet, deed hy alle de klokken verbreken en smelten, en de patriarchale kerk met rozenwater reinigen. De gezegde

zegde

zegde kerk was door Omar gesticht, die in den jare 636 Jerusalem bemagtigde, op den grond, waarop de tempel van Salomon gestaan had, en was tot de voornaamste Mahometaansche Mosquée bestemt; doch werd, wanneer de Christenen Jerusalem verovert hadden, in ene kerk verandert. De reizigers geloofden nochtans, dat het warelyk de tempel van Salomon was, door de Romeinen verstoort, doch door de Christenen weder opgebouwt, en vond de geestelykheid in Jerusalem haar belang in het ondersteunen van die dwaling. De koningin Sybilla week met hare dochters na den overgang der stad naar Ascalon, en de inwoonders van Jerusalem werden zo in Asië als Europa verstrooit. Enigen vluchteden naar Tripoli, anderen naar Antiochië, en ene grote menigte ging naar Sicilië en Italië over, nadien zy gene hope hadden, Jerusalem ooit weder te zien.

De wakkere Saladin hield zich met de eindiging van het ryk van Jerusalem niet te vreden, maar belegerde vervolgens Ascalon, welke stad de koningin voor de bevryding van haren gemaal over gaf, en scheen deze meerder, dan de goede heer zelf waardig te zyn. By de verdrags-artikelen werd bedongen, dat Lusignan opentlyk den tytel van koning van Jerusalem zoude afstaan. Na de verovering van Ascalon belegerde Saladin de beroemde stad Tyrus, die de Christenen noch in bezit hadden, en waarvan de inwoonders, uit vreze voor ene quade mishandeling, welhaast tot de overgave gereed waren; doch waar tegen zich Conrad, graaf van Montferrat, kantede, die enige ruiters der Hospitalen-orde binnen de stad deed

komen, en door hunne hulp de inwoonders zodanig difciplineerde, dat zy alle, zelfs oude mannen en vrouwen, zich tot een' dapperen wederftand fchikten. Ook verdedigden zy de ftad met zo veel ftandvaftigheid, dat Saladin eindelyk het langdurig beleg moede wierd, en op wilde breken. Hy deed den vader van den markgraaf aan de ftads muren brengen, en bedrygde hem te zullen doen onthoofden, zo de zoon de ftad weigerde over te geven. Dit was voor den jongen heer ene zware verzoeking; doch hy deed Saladin antwoorden, dat de ftad alleen met het zwaard gewonnen konde worden, en gaf hem voorts in bedenken, hoe weinig het hem tot ere zoude ftrekken, een' krygsgevangen, die zich op trouw en geloof overgegeven had, te doen ombrengen. Derhalven deed de fultan den gevangen weder in bewaring brengen, en brak het beleg op.

In het vorftendom Antiochië gelukte het hem echter beter; want hy zich aldaar van 25 fteden en veftingen meefter maakte, en de hoofdftad infloot; des de Chriftenen in het ooften noch maar alleen die ftad, Tyrus en Tripoli overig hadden. De graaf van Tripoli, die al dat onheil veroorzaakt had, erinnerde Saladin zyne beloften; namelyk, hem op den troon van Jerufalem te zullen ftellen; doch de fultan, die de verradery wel beminde, maar echter de verraders haatte, gaf hem een verachtelyk antwoord, 't geen de graaf zich zodanig aantrok, dat hy zinloos wierd, en kort 'er na overleed; ook vond men na zyne dood, dat hy zich had doen befnyden.

De overgeblevenen Chriftenen in het Ooften

merk-

merkten wel aan den groten voorſpoed van Saladin, dat gene redding te verwachten was, ten zy zy uit Europa ontzet wierden. Des zonden zy den aardsbiſſchop Wilhelmus van Tyrus derwaards, om hunnen toeſtand te vertonen, en ontzet te erlangen; en is hy dezelve Wilhelmus Tyrus, die dezen heiligen oorlog beſchreven heeft. Als hy in Italië quam, en den paus Urbanus den derden den ongelukkigen ſlag by Tiberias, beneffens het verlies van Jeruſalem berichte, nam die kerkvoogd dit zo zeer ter harten, dat men daar aan zyne volgende dood toeſchryft. Geheel Italië was over die tyding beroert, en werden bede- en vaſtendagen verordent; ja het volk riep overluid, dat zy niet waardig waren Chriſtenen genaamt te worden, zo zy de heilige ſtad niet weder veroverden, en de kardinalen beloofden, hunne wellaſten te beteugelen en geen paard te beklimmen, zo lange het heilig land door de ongelovigen betreden werd; ook verbonden zy zich, de aanſtaande kruisvaart te voet by te wonen; doch alle die grillen hadden niets om het lyf; want als de eerſte hette verkoelt was, bedachten zy zich weder, bleven in Rome en volhardeden in hunne vorige levenswyze. Dus zoude dat gezantſchap geen beter geluk gehad hebben, dan dat van Heraclius, zo niet Fredericus Barbaroſſa, koning Philippus de II. van Vrankryk, en koning Hendrik de II. van Engeland zich die zaak met ernſt aangetrokken hadden. De paus deed 'er ſlegts zo veel toe, dat hy de bekende *Decima Saladina* deed aanzeggen, welke dus genaamt werd, vermits zy ter verdediging van het heilig land tegen Saladin gericht zoude

worden; doch nadien die tiende zich ook over de geestelykheid uitstrekte, welke bevorens van alzulke lasten ontheft geweest was, begon men 'er over te morren, en ten dien tyde schreef de bekende Pierre de Blois een' brief, waarin hy zich in naam der geestelykheid over dien last beklaagde.

Koning Hendrik de II. van Engeland overleed ten zelven tyde, als hy beraamd had, met den koning van Vrankryk een' togt naar het heilig land te doen; doch zyn opvolger Richard had dezelve goede voornemens, weshalven men na de dood van Hendrik den moed niet liet vallen, maar de beide koningen zich beneffens de keizer Fredrik tot de reize bereidden.

Behalven die drie mogentheden waren noch verscheiden anderen door geheel Europa in beweging, om de beangste Christenen in het Oosten te ontzetten, en quamen in den jare 1189 drie kleine kruisvaarten aan. Dezen vereenden zich met de benden, door den vluchtenden koning op de been gebragt, en belegerden Acre, waarin Saladin ene sterke bezetting gelegt had, die hier van benaricht met een heir ten ontzet toeschoot; en vielen verscheide schermutzelingen voor, waarin de Christenen zo dapper streden, dat Saladin zyn oogmerk, om het beleg op te slaan, niet bereiken konde; mitsdien poogde hy, hun den toevoer van levensmiddelen af te snyden, en bragt daar door zo veel te weeg, dat een groot gedeelte der Christenen van honger en een daar op volgende besmettelyke ziekte omquam. Onder dezen werd ook

de koningin Sybilla met 4 prinsen en 2 princessen getelt.

De dappere keizer Fredericus Barbarossa quam, van de drie bovengenoemde mogentheden allereerst in het Oosten. In den beginnen was hy gelukkig en sloeg den sultan van Cogni, die hem de pas poogde te betwisten, op de vlucht; doch verdronk, als hy zich in de rivier Cydno in Cilicië wilde baden. De hertog van Zwaben nam wel terstond het bevel over het heir op zich, doch die onderneming viel, gelyk bekent is, zeer slegt uit. Na de belegering bereids 2 jaren geduurt had, quam de koning Philippus met zyne krygsmagt, en werd het beleg met vernieuwden yver voortgezet; doch nadien die koning de stad niet wilde bestormen, aleer de te gemoet geziene koning Richard van Engeland aangekomen was, maakte de bezetting gebruik van die vertraging, en voorzag de stad met meerder vestingwerken. Eindelyk quam Richard, en werd toen de stad met ernst aangetast; weshalven de bezetting dezelve met beding moest overgeven, dat 5000 mannen, beneffens den stadvoogd, zo lange gevangen zouden blyven, tot men hun door de wedergave van het heilig kruis en het ontslag der Christen gevangenen, door Saladin in slaverny gevoert, gelost had; waar uit blykt, dat het den Christenen veeleer om *Reliquiën* dan land en lieden te doen was; en was het noch maar ten minsten het rechte kruis geweest, waaraan men nochtans grote reden heeft te twyffelen.

Den 13. July van den jare 1191, van de Hegira het 587. namen de Christenen Acre in bezit, en maakten die stad tot hunne voornaamste

vesting en bolwerk. Een ieder stand en ieder volk, 't geen tot de overgave der stad iets toegebragt had, wees men zekere wyken aan. De ridders der Hospitalen-orde namen 'er hunnen voornaamsten zetel, die zedert het verlies van Jerusalem te Margat geweest was.

In het zelve jaar werd tusschen Saladin en de Christenen aan een vergelyk gearbeid, en was onder de voorgeslagen vredes-punten ook deze, dat de broeder van Saladin de zuster van den koning van Engeland ten huwelyk zoude bekomen, en die princes daartegen Ptolomais of Acre ten uitzet gegeven worden; doch de Christen bisschoppen wilden in alzulk een huwelyk niet bewilligen, ten zy de broeder van Saladin het geloof van Mahomet verliet, en zich deed dopen. Gedurende die onderhandeling leefden beide de partyen onderling in een zeer goed vertrouwen, offschoon dezelve, om de gezegde redenen, niet gelukte.

Men had mogen verwachten, dat de aangekomen grote magt der Christenen meerder vorderingen gemaakt, en Jerusalem weder verovert zoude hebben; doch wangunst, haat en eigen belang, die onder de verscheide volkeren heerschten, bragten te weeg, dat men niet verder quam. De koning Philippus wende voor, de lucht aldaar niet te konnen verdragen, begaf zich derhalven weder te rug, en liet slegts enige duizend mannen na. De anderen volgden zyn voorbeeld, en verlieten de een na den anderen het land. De koning Richard alleen bemagtigde voor zyn vertrek Jaffa en Ascalon, en sloot een' stilstand voor 3 jaren en enige maanden. Dit was de uitslag dier grote kruisvaarten,

waar

waar van men verhoopte, dat zy Saladin alles, wat hy den Christenen ontnomen had, weder ontwringen zouden, en konde die hoop ook te groter zyn, vermits die grote vorst kort na de verovering van Acre overleed.

Die zegeryke held hoopte by den terug togt der Christenen te minder van vyanden bestookt te worden, en de vruchten zyner overwinningen te oogsten; doch werd ten dien tyde van ene ziekte overvallen en stierf. Zodra hy zyn einde voelde naderen, beval hy den officier, die gewoon was zyn standaart in den slag te voeren, in deszelfs plaats een stuk lywaat te hangen, als het enigste, dat hy, de waereld verlatende, konde medenemen. Voor zyn dood zoude hy grote sommen gelds aan de armen in Damascus uitgedeelt hebben, en wel zonder onderscheid, of het Mahometanen, Joden, dan Christenen waren, nadien hy van gevoelen was, dat de aalmoessen en het medelyden zich over alle menschen uitstrekte: een voortreffelyke grondregel, en die het leven van Saladin een groot sieraad byzet, ten zy men wilde zeggen, dat hy ten laatsten aan de gegrondheid van het Mahometaansch geloof begon te twyffelen; doch zulks heeft genen grond van waarschynlykheid, nadien men uit zyne gantsche historie ziet, dat hy een yverig Mahometaan was, en Bohadin Siehaddi getuigt, hem by het lezen in den Alcoran te hebben zien wenen. 't Is dan geloofbaarder dat zyn natuurlyk medelyden jegens alle menschen zulks veroorzaakt heeft; want na de verovering van Jerusalem vind men, dat als hy den oorlog, tegen de Christenen gevoert, voor heilig hield, hy zich

door

door gaven en aalmoessen aan de noodlydende Christenen geheel uitputtede.

De bovengenoemde Arabische schryver, die ten dien tyde tegenwoordig was, verhaalt zyne dood dus: „ In zyne laatste ziekte begeerde „ hy, dat ik met twe andere personen des „ nachts by hem blyven zoude. Men las hem „ gestadig uit den Alcoran voor; doch in den „ negenden nacht begon hy te ylen, maar had „ enige tusschenpozen van kennis; want als „ Abuscaphar eens by het lezen van den Alco„ ran aan de woorden quam: *Hy zelve is God, „ en 'er is geen ander God, dan hy, die alles weet, „ wat verborgen en openbaar is*; zeide de sultan: „ *Dat 't waar* ". Hierin kan men den schryver billyk geloven; doch als anderen zeggen, dat zich op zyn aanzicht een glans had beginnen te vertonen, heeft men reden, zulks in twyffel te trekken; ook zegt de schryver niet, dat hy het zelf gezien, maar alleen van anderen gehoort heeft. Zyne dood volgde den 13. maart van den jare 1193, het 589. der Hegira.

De Christen zowel als Mahometaansche schryvers belyden, dat hy een der deugdzaamste vorsten geweest zy, die het Oosten tonen kan. De meermaals aangetogen Arabische schryver, die zich aan zyn hof opgehouden heeft, brengt vele voorbeelden by van zyne zachtmoedigheid, edelmoedigheid, rechtvaardigheid en andere deugden, waar van ik slegts enige weinigen aanhalen zal. Een zeker vreemt wysgeer bezogt hem eens, en vertrok weder, zonder van Saladin afscheid te nemen, zeggende, het hem genoeg te zyn, een' zo groten vorst gezien te hebben. „ Als de sultan zyne afreize verstond,

zegt

„ zegt de schryver, werd hy toornig op my,
„ dat ik hem met ledige handen had laten ver-
„ trekken, en deed dien man met grote naar-
„ stigheid weder opzoeken; men vond hem
„ ook en bragt hem ten hove, alwaar hem de
„ sultan met kostbare geschenken onthaalde ".
Als men een' Christen gevangen voor hem bragt,
en deze zich zeer ontstelt en vreesachtig ge-
droeg, werd hy naar de oorzaak zyner ontzet-
ting gevraagt, waarop de gevangen antwoord-
de: *Nu ben ik niet meer bange, vermits ik des sultans aanzicht gezien heb, 't geen my verzekert, dat ik gene redenen heb te vrezen.* Hierdoor werd
de sultan zo zeer bewogen, dat hy hem beide het
leven en zyn vryheid schonk. Als ene Christen
vrouw zich by hem beklaagde, dat men haar
hare jonge dochter ontnomen had, deed de
sultan het kind opzoeken en gaf het haar we-
der. Ja zyne zachtmoedigheid, zegt die schry-
ver, ging zo verre, dat zy dikwerf quade ge-
volgen te weeg bragt, vermits hy de misdaden
niet streng genoeg strafte. Dat hy den tempel-
heer de Chatillon met eige hand ombragt, ge-
schiedde, vermits hy hem voor een' rover aan-
zag, en ene gelofte gedaan had, hem, zodra
hy hem magtig wierd, op te offeren. Hy was
een groot beminnaar der letteren, en in de
Arabische schriften zo verre ervaren, dat hy
alle geslachtregisters en historien narekenen
konde. Siehaddi zegt, dat die liefhebbery zo
verre ging, dat hy ook de afstamming der Ara-
bische paarden navorste, welke studie zeer zwaar
voor een' stalmeester; doch veelmeer voor een'
koning was. Het is waarschynlyk, dat die we-
tenschap toenmaals onder de Arabieren geacht
wierd,

wierd, en wanneer zulks dus was, kan men zeggen, dat aldaar groter voorzorge wierd gebruikt, de hiſtorien der paarden, dan op vele plaatſen by ons de geſlachten van beroemde familien te bewaren.

Saladin was alzints een gezellig vorſt; doch te gelyk een vyand van onbeſchaafde ſcherts en ydel geſnap, weshalven men hem nooit iemand ſchamper hoorde bejegenen. Van zyn gedult zyn vele voorbeelden voorhanden. Als een ſmeker hem de ondertekening van ene memorie verzogt, en Saladin zich ontſchuldigde, in zyne tent geen' inkt by de hand te hebben, wees hem de ſmeker de plaats, daar de inktkoker ſtond; doch de ſultan werd over die onbeſcheidenheid niet vertoornt, maar zeide ſlegts: *Het is waar, 't geen gy zegt*; ging zelve naar die plaats, nam den inktkoker, en ondertekende het geſchrift. „ Als wy eens zamen reden, zegt „ de ſchryver, en myn muilezel, die voor eni„ ge kamelen ſchrikte, tegen de lendenen van „ den ſultan ſtiet, dat het hem wee deed, „ lagchte hy 'er om: ook, als ik eens langs „ de ſtraten van Jeruſalem reed, die gemeen„ lyk ſlykerig zyn, en hem geheel beſpatte, „ zulks zyne klederen verdorven werden, „ lagchte hy 'er om, en verzogt my, weder „ als te voren aan zyne zyde te ryden ”. Ten bewyze zyner oprechte vriendſchap werd de volgende hiſtorie verhaalt: „ Als hy van het „ overlyden van zyn' zoon Ismaël ſchriftelyk „ bericht bequam, las hy den brief met we„ nende ogen, doch zonder een woord te ſpre„ ken; maar als hy op een' anderen tyd ver„ ſtond, dat zyn vriend Tacioddin omgeko-

„ men

„ men was, weende hy bitter, en riep: *Ta-
„ cioddin is dood* ". Zyne mildadigheid is bereids boven aangehaalt, en te roemwaarder, nadien hy dezelve aan alle nooddruftigen, zonder onderscheid van godsdienst, oeffende. Siehaddi getuigt, dat die mildadigheid zo verre ging, dat hy dikwerf zyne kleinodiën tot het geven van aalmoessen verkogt; ja zyn schatmeester moest gemeenlyk iets aan ene zyde leggen, op dat de schatkamer in tyd van nood de uitgave konde vervullen.

Zyne dood werd in het Arabisch gedicht, 't geen Alkaleb ontworpen heeft, betreurt, en is van dezen inhoud: *Ja hy is dood, de grote koning! Alle gunsten en weldaden houden met zyne dood op, en de ongerechtigheid word vergroot. Nooit kon de waereld groter verlies lyden, dewyl zy door zyne dood haar grootste sieraad verliest. Het Musulmannisch geloof is verduistert, zedert dit groot licht verdonkert is.* enz.

Ik moet belyden, dat men zich op de Arabische schryvers niet zeker verlaten kan, dewyl hunne historien in 't gemeen slegts wuidsche lofdichten zyn; doch alles, wat van dien groten vorst gezegt word, bevestigen echter de Christen schryvers, die zyne vyanden waren. Het ongebonden leven, waartoe hy in zyne jeugd vervallen was, is in hem te laken; doch hy verbeterde het, gelyk ook de grote heerschzucht, die hy met alle overwinnaren gemeen had, en oorzaak van een' onbillyken oorlog was. Ben Schuhah verhaalt het volgende tot zyn' lof: zyne voornaamste hof bedienden radeden hem eens, dat hy zyne benden afdanken, en in rust de vruchten zyner overwinningen plukken zou-

 de,

de, waarop Saladin antwoordde: *Alum cassir valagel gair mamoum*; dat is: *Het leven is kort, en deszelfs einde onzeker.* Met welk heerlyk antwoord, zegt de schryver, hy te verstaan wilde geven, dat men steeds moet arbeiden; als of men den tyd met geen' anderen arbeid konde doorbrengen, dan den eigendom van anderen te roven, en menschen te doden. Onder zyne grote godsdienstigheid schynt ook ene schynheiligheid verborgen te leggen; doch het valt bezwaarlyk te beslisschen, of hy het van harten meende, dan zich getragt heeft, door uitwendige heiligheid by den Musulmannen aangenaam te maken. Men kan het eerste toevallen, als men verscheide van zyne andere hoedanigheden beschouwt, die tonen, dat hy van harten een goed man was.

VER-

VERGELYKING.

Dat ik deze vorsten zamen paarde, is niet zo zeer wegens ene volkome overeenstemming tusschen hun geschied, als vermits ik gene gevonden heb, die beter tot elkander schikten; want zy verscheide dingen onderling gemeen hadden. Beide quamen onvermoed tot de regering. Saladin was slegts een eenvoudig edelman; en offchoon Oran Zeb een koninglyke prins geboren was, scheen hy nochtans onder zyne broederen het verste van den troon verwydert. Beide waren grote veldheren, en te gelyk doorknede staatslieden; doch de staatkunde van Oran Zeb helde meer tot loze streken. Saladin was een groot staatkundige en daar beneffens een eerlyk man; weshalven hy door zyn voorbeeld toonde, dat die beide hoedanigheden zeer wel in een persoon gepaart konnen gaan, ja dat de wysheid nooit een sterker uitwerking heeft, dan wanneer zy met de eerlykheid gepaart gaat. Oran Zeb in tegendeel was zulk een, die gemeenlyk een *Politiek* genaamt word, dat is met loze streken en veinseryen vervult, door welke hoedanigheden men dikwerf niet meerder uitricht, als al het volk tegen zich te wapenen, en het aan te sporen, ons valstrikken te leggen. Niemand oeffende zulk ene staatkunde in hoger graad, dan de koning Lodewyk de II. van Vrankryk, en niemand werd meer, dan die koning, bedrogen; want alles, wat hy dede of sprak, was verdacht en iets, waar aan niemand het geringst geloof sloeg. Zodanig een is een elendig staatsman, die door zyn gedrag genoegzaam alle menschen waarschouwt, op hunne hoede te zyn, en zich voor hem te wachten. Een recht *Politiek* is veeleer zodanig een te noemen, dien men 'er niet voor aanziet; die meent, 't geen hy zegt, en zyne woorden en beloften onverbrekelyk houd;

 daar

daar door stelt hy zich in staat, de grootste staatsgrepen te doen, en zyne staatkunde, met oprechtheid gepaart, kan alles uitwerken. Dus ziet men, dat Oran Zeb door zyne arglistigheid en veinseryen zich zyn' oudsten broeder Dara tot een' wederstrever maakte, en als hy 't meest de wysgeerte nabootste, en van de verachting der waereld sprak, deze hem nochtans voor den gevaarlyksten onder alle zyne broederen hield; des, zo hy met een weinig ligtgeloviger man, als Morad Bax, te doen gehad had, veelligt zyne eige arglistigheid hem verstrikt zoude hebben; weshalven hy den dekmantel van godsvrucht moest gebruiken, welk ongeoorloft middel men te baat neemt, als het vertrouwen verloren word. Na deze verklaring kan men te recht zeggen, dat de eerste een schrander vorst, doch de laatste een groter *Politiek*, of meester in de vermomming, geweest is.

Betreffende de krygsverrichtingen, was Saladin veel groter dan Oran Zeb. De laatste zegepraalde in burgerlyke oorlogen over zyne broederen, en veroverde vervolgens de beide koningryken Golconda en Visapour. De eerste in 't tegendeel was een onbeampt persoon, en richte ene grote monarchie op, 't geen door vele voorgaande slagen en overwinningen geschieden moest. Ja de historie getuigt, dat hy de grootste veldoverste van zyn' tyd in 't Oosten was, en zich in den slag beide als een soldaat en veldheer gedroeg. Beide waren arbeidzaam en onvermoeit in de zaken der regering, en strekte zich zulks by Oran Zeb tot een uiterste uit, vermits hy in de grootste zwakheden zyn' gewonen arbeid niet verliet, en dus het ampt van een' koning meer als een' last dan ene voortreffelykheid aanzag. Beide werden om hunne kuischheid en matigheid gepresen; inzonderheid Oran Zeb, die niets dan water, kruiden en confituren genoot, en derhalven by zodanig ene wysgerige levenswys byna een' honderdjarigen ouderdom bereikte. Het wonderbaarste

ste in dezen is, dat hy niets voor zyn' mond verteer-de, dan 't geen hy met zyne eigen handen verdient had; en vind men naauwlyks zodanig een voorbeeld in de historien. Beide waren mildadig; doch Saladin behaalde in die deugd den prys; want zyne mildheid was zo groot, dat hy zyne klederen en kleinodiën tot het doen van aalmoessen verkogt. Beide waren de devotie toegedaan; doch zo, dat hetgeen by Saladin godsvrucht heette, by Oran Zeb als ene schynheiligheid kan uitgelegt worden. 't Zelve moet men van vele andere deugden zeggen, die door deze twe grote vorsten geoeffent werden; namelyk, 't geen by den eersten natuurlyk was, deed de laatste uit arglistigheid; want het schynt, dat verscheide pryswaarde daden van den laatsten uit eigenbaat en roemzucht sproten, daar Saladin in het tegendeel alleen zyne voortreffelyke geaartheid volgde, en de deugden oeffende, dewyl hy zich 'er toe verplichtede en 'er een welbehagen in vond.

Gelyk zy nu beide gelyke deugden bezaten, vond men ook by hun enige gelyke feilen. Hunne hoofdfeil was ene onverzadelyke heerschzucht, die onrechtmatige oorlogen veroorzaakte; want de een voerde dezelve tegens de nakomelingen van Noradin en de ander tegens zyn' eigen vader en broeders; doch de onderneming van Oran Zeb kan gevoeglyker verschoont worden, wegens de verderffelyke gewoonte, die in Indostan ingevoert was, dat de vermogenste prins in de regering opvolgde, en geen middelweg tusschen de dood en den troon te vinden was. Saladin daar tegen liet het niet berusten, dat hy van een' onbeampten persoon sultan van Egipte geworden was, maar ontwrong ook vervolgens den kinderen van Noradin hunne vaderlyke erflanden. En kan Oran Zeb van ondankbaarheid beschuldigt worden, vermits hy met zynen ouden vader oorlog voerde, en hem een' langen tyd opgesloten hield, is Saladin mede van die beschul-

diging niet vry te spreken, vermits hy poogde, de erfgenamen van zynen weldoener hun eigendom te ontnemen, inzonderheid nadien hem gene noodzakelykheid daar toe aandreef. Dit is het, wat ik van die beide vorsten wilde zeggen, van welken, als men Akebar uitzondert, de een de grootste koning was, die in Indostan geregeert heeft; doch de ander de grootste overwinnaar, die uit niets ene grote heerschappy heeft opgerecht, en stichter van ene grote monarchie geworden is.

AKEBAR EN PETER ALEXIOWITZ.

INLEIDING.

Velen zyn van gevoelen, dat, gelyk de natuur een' iederen mensch in 't byzonder verscheide gaven mededeelt, zy ook door de uitdeling der deugden en ondeugden een gantsch volk en landschap van het ander onderkennelyk maakt. De Europeërs zyn van nature strydbaar; doch de Asiatische volkeren van nature bloharting: en zy gronden hunne mening op de historien, die schynen te bewyzen, dat gelyk het een volk in dapperheid, zo ook een ander in wysheid het ander verre overtreft. De wysheid had in vroeger dagen haren zetel in Asië en Egipte, alwaar thans de diepste blindheid en onkunde gevonden word; en als iemand in onze dagen dappere soldaten werft, ontbied hy dezelve geenzints uit Italië, veelmin uit Rome, alwaar in vroeger tyden zo grote, ja ongeloofslyke heldendaden verricht zyn. Niets

is wel niet zekerder, dan dat de lucht en het voedzel ene grote werking op het menschelyk lighaam heeft, en de gemoedsgesteltenis zeer veel van het lighaam af hangt; doch die tegenwerping is niet vermogend genoeg, het gevoelen te ontzenuwen van die mensen, dat deugd en dapperheid merendeels uit heilzame wetten en ene goede opvoeding voortvloeyen. De Spartanen, Corinthers, Thebanen en andere hunne naburen leefden in ene en dezelve luchtstreek en nochtans overtroffen de eersten alle de anderen in strydbaarheid. De Thebanen ademden dezelve lucht in, en genoten het zelve voedzel onder Pelopidas en Epaminondas, toen zy het moedigste en dapperste volk in Griekenland waren, als onder hunne anderen Beotische vorsten, toen zy zich het blohartigst gedroegen, en derhalven het meest veracht werden. Een ambachtsman leeft met menig een soldaat in ene lucht, en eet met hem uit enen schotel; doch het hart zit den een' hoger, dan den anderen. Hieruit blykt klaar, dat de lucht en het voedzel het een volk van het ander niet onderkennelyk maakt, en men de deugden niet eet noch drinkt. Het is wel waar, dat de lucht en het voedzel ene grote werking op het menschelyk lighaam hebben; want dus ziet men, dat het ene volk tot dit meerder, dan tot het ander geneigt

is:

is: dus is een Italiaan steeds onachtzamer dan een Westvries, een Spanjaard zo vlug niet dan een Franschman, en een Engelsman oplopener dan een Hollander. Mitsdien zyn de zulken, die oplopenheid en dapperheid voor ene zelve zaak houden, tot de gedachten gekomen, dat gantsehe volkeren, die te veel gal ter waereld brengen, ook dapper en deugdzaam geboren worden; doch tusschen toorn en manhaftigheid is een hemelschbreed onderscheid, en kan men niemand met recht het laatste toeschryven, ten zy hy bevorens het eerste afgelegt heeft. Een oplopend veldheer is nooit een goed veldheer; want tot dapperheid word voornamelyk gematigtheid vereischt, en de histoorien tonen, dat het de grootste veldoversten en dapperste soldaten zyn, die alleen ter nakoming van hun plicht hunne vyanden onder de ogen zien. Niemand was minder toornig en niemand te gelyk dapperder dan Epaminondas; niemand zag Socrates toornig, en niemand zag hem ooit in een' slag den rug keren. In het tegendeel leren de historien ook, dat de wreedste, oplopenste en bloedgierigste volkeren het minst tegen hunne vyanden stand hielden. Wil men verhit bloed met dapperheid vermengen, moeten alle huisvaders, die in keuken en kelder den

baas ſpelen, den naam van helden dragen; een Socrates in het tegendeel, ja een Hercules, die hunne vrouwen niet tegenſpraken, bloohartigen en verwyfden heten; doch de bevinding leert, dat zy, die binnen 's huis het hoogſte woord voeren, zich van een' iederen buiten 's huis laten afroſſchen, en zy, die zich binnen 's huis als ſchapen gedragen dikwerf helden zyn, ter plaatſe en ten tyde dapperheid vereiſcht word; en dus tonen de eerſten hunne dapperheid aan hunne vrouwen en dienſtmaagden, doch de laatſten aan hunne vyanden. Hier van konden ontelbare voorbeelden zowel uit de oude als nieuwe geſchichten en ook uit de dagelykſche ervarenheid bygebragt worden. Derhalven grond zich de dapperheid meer op bezadigtheid dan een verhit bloed, en word zowel by byzondere perſonen, als gantſche volkeren gevonden: by byzondere perſonen, die door de wysgeerte hun gemoed aangequeekt, en nagevorſcht hebben, waarin de eer van een' man alleen beſtaat: by gantſche volkeren ſpruit zy uit ene goede opvoeding en heilzame wetten; en kan een deugdzaam vorſt een geheel volk met zich deugdzaam maken, wanneer hy heilzame wetten van ſtraf en beloning verordent, en dezelve beſtipt uitvoert; als hy de onderdanen eerlyke en

re-

redelyke grondregelen inprent ; hun hoge gedachten van zich zelven inboezemt, en met zyn eigen voorbeeld voorgaat. Derhalven ziet men, dat deugden en ondeugden elkander volgen, en dan eens onder het een, dan weder onder het ander volk wonen, en gelyk men van de beſchaaftheid van een' heer enigzints verzekert kan zyn, wanneer zyne huisbedienden iemand beleefd bejegenen, is ook, als men dapperheid, eerlykheid en andere deugden in een land ziet heerſſchen, zulks een onfeilbaar bewys van de heilzame wetten en hunne handhaving in dat land. De verordeningen van ſtraf en beloning van den koning Frode maakten in vroeger tyden de Denen by alle hunne naburen geducht. De Lacedemoniërs waren onverwinnelyk, zo lang zy naar de wetten van Lycurgus leefden, en de Thebaners ſpeelden den meeſter in Griekenland, zo lange Epaminondas aan het roer zat. Doch wat zoeke ik naar voorbeelden in de oude geſchichten. Wy hebben in onze eeuw een volk gezien, 't geen door zyne naburen weinig geducht was, en in deze zelve eeuw het ſtrydbaarſte vierde gedeelte der waereld een ſchrik werd. In één jaar vloden 80000 Ruſſchen voor een hand vol Zweden, en weinig jaren 'er na moeſten 16000 Zweden voor een hand

vol

vol Russchen het geweer neder werpen. Een Peter Alexiowitz heeft, vermits hy bloharti-ge lieden onwinbaar maakte, bewezen, dat de menschen niet dapper geboren, maar gemaakt worden. Een Indiesch koning Akebar beheerschte een klein verwyft volk, en werd een der grootste en magtigste koningen in Asië. De geschichten dier beide grote vorsten te verhalen, heb ik voorgenomen, en begin met den laatsten, nadien hy lange voor den Russischen monarch regeerde.

AKEBAR,

GROOT MOGOL.

Het is bekent, dat de grote Tartaarſche of Mogolſche monarch Tamerlan onder andere grote ryken in Aſië zich ook het gedeelte van Indië, Indoſtan genaamt, onderworpen gemaakt heeft, 't geen thans na zyne overwinners, de Tartaren of Mogollers, het ryk van den groten Mogol genaamt word. De magtige en wyduitgeſtrekte heerſchappy van Tamerlan werd zedert onder zyne zonen verdeelt, van welke Miracha het Indieſch ryk veroverde; doch hy zowel als zyne nakomelingen hadden merendeels hunnen zetel in Tartaryë, tot eindelyk Babar, de vyfde vorſt zedert Tamerlan, zyn ryk verloor, en uit Samarcande gedreven werd. Want als de gezegde Babar zich te zwak zag, om zyne erflanden in Tartaryë weder te bekomen, vermits hy aldaar met ſtrydbare vyanden te doen had, beſloot hy, op den raad van zyn getrouwen bediende Ranguildas, zyn geluk in Indië te beproeven, waarop hy, als een afſtammeling van Tamerlan, vorderingen had. Die togt gelukte hem ook; want hy overwon Amwixa, koning der Patanen, die zyn verblyf in Dehli hield, veroverde die ſtad, en lag den grond tot de heerſchappy, welke heden ten dage het ryk van den groten Mogol genaamt word. Zyn zoon Amagum verdedigde zich ook in die nieuwe heerſchappy; want offchoon hy in den beginnen zo ongelukkig was, dat een an-

ander Pataner, genaamt Chircha, hem uit Dehli dreef, en hy naar Persië moest vluchten, hielp hem nochtans de koning van Persië weder op den troon, die zich daarby verscheide voordelen, onder anderen de stad Candahar, uit bedong, welke stad zedert de twistappel tusschen de koningen van Persië en den groten Mogol geweest is. Doch als de voortreffelyke koning Akebar tot de regering quam, werd de Mogolsche heerschappy in Indostan, na verscheide gelukkige oorlogen met de oude rajas en de Patanische koningen, tot den tegenwoordigen stand gebragt.

Doch alvorens verder te gaan, acht ik nodig, iets van den toestand van Indostan te melden, en ook alle de volkeren en secten, welke in die delen van Indië gevonden worden, te beschryven; want het, zonder grond in die kundigheid gelegt te hebben, onmogelyk zoude zyn, zich een denkbeeld van de Mogolsche historie te vormen, vermits Indostan genoegzaam een gemeen vaderland van allerly Asiatische volkeren is, die elkander in evenwicht houden, en te weeg brengen, dat de regering aldaar zo zeldzaam en verwerd is, als elders anders in de waereld. De heer Bernier, een Fransch geneesheer, die zich lange in Indostan ophield, heeft den verwonderlyken toestand van dat ryk met grote scherpzinnigheid beschreven, en den weg tot de kennis van de duistere en verwerde Mogolsche historie gebaant. Doch een Jesuit, genaamt Catrou, heeft dezelve noch duidelyker gemaakt in zyne zogenaamde *Histoire generale de l'Empire du Mogol*, door hem op het

het Portugeesch handschrift van den heer Manouchi gebouwt.

Als de vluchtende koning Babar in den jare 1501 den gemelden togt naar Indië ondernam, werd dat land door vier verscheide volkeren bewoont; namelyk 1. de oude Indianen. 2. de Patanen. 3. de Parsis, en 4. de Tartaren of Mogols. Volgens het gevoelen der schranderste Braminen, hadden de oude inwoonders van Indië hunnen oorsprong van de Egiptenaren, die zich aldaar in de vroegste tyden hadden nedergezet; welke mening gestaaft word, vermits de Indianen thans noch dezelve gewoontens, zeden en godsdienst als de oude Egiptenaren hebben; want de *Metempsychosis* of ziels verhuizing van het een lighaam in het ander, 't geen Pythagoras in Egipte leerde, noch een hoofdartikel der geleerdheid in Indië is. Brama was een groot wetgever der Indianen, waar van de zogenaamde Braminen, met welke het land noch vervult is, hunnen naam voeren. Die Brama verdeelde het volk in 4 stammen. In de eerste zyn de Brachmannen of Braminen, uit welke de priesteren, leraren en rechters verkozen worden, en is mitsdien als by de Joden de stam van Levi aan te merken. Tot den tweden stam behoren de Rasputen, die tot soldaten verordent zyn, op dat men zich van hun by de uitbreiding of verdediging der grenzen van het ryk zoude konnen bedienen. De derde stam maakt de Benianen uit, die alle kooplieden zyn, en de vierde bestaat uit ambachtslieden, die zich weder in andere stammen verdelen, en met elkander niet vermengen mogen. By voorbeeld, een akkerman, goudsmit, wever enz. mag zyn' zoon

zoon geen ander ambacht, dan het zyne, doen leren, en hunne kinderen moeten alleen personen van hunne eige hantering trouwen.

De Braminen zyn volgens de wet tot een zeer streng leven verbonden. Het word by hun voor ene doodzonde gehouden, visch en vleesch te eten, en voorts allerhande veldvruchten, die roodachtig of bloedverwig zyn. Een ieder mag niet meer dan ene vrouw hebben, en deze na het overlyden van haren man niet weder in een twede huwelyk treden; ook is het de vrouwen geoorloft, zich met de dode lyken harer mannen levend te verbranden. Die beide wetten zoude Brama om staatkundige redenen gegeven hebben. De eerste, vermits het vee zo schaars in Indië is, dat men gene ossen genoeg tot anderen nodigen arbeid zoude konnen erlangen, wanneer men dezelve aldaar, gelyk elders, slagte. Tot de andere zoude de oorzaak geweest zyn, op dat de vrouwen wederhouden mogten werden, hare mannen naar het leven te staan, 't geen denkelyk weleer in gebruik geweest zal zyn. En dus zyn die beide staatkundige wetten tot geloofsartikelen geworden, gelyk het verbod wegens de onreine dieren onder de Joden, 't geen, naar myn begrip, niet anders dan een staatkundige verordening was, vermits ten dien tyde de joden boven alle andere volkeren met melaatsheid en andere besmettelyke ziektens, welke uit alzulke spyzen ontstaan, behebt waren.

De Rasputen zyn aan gene zo gestrenge levenswys gebonden; want nadien zy tot den oorlog zyn verordent, heeft de wetgever hun die strenge wet niet onderworpen willen maken.

Doch

Doch het werd hun ten quade geduid, als zy kruipende of vliegende dieren vermoorden; echter vergund men hun vleesch te eten, wanneer zy het vinden. Een ieder van hun heeft ook de vryheid, vele vrouwen te nemen, vermits Brama gezegt heeft, dat men hunnen aanwasch moest bevorderen, om dat zo velen van hun in den oorlog omquamen.

De Benianen nemen voor alle anderen het verbod van de onthouding van vleesch en visch in acht, en de barmhartigheid zowel jegens onvernufte schepselen als menschen werd door hun in hoger graad, dan onder enig ander volk geoeffent; want behalven de gasthuizen, die zy voor kranken en wezen oprechten, ziet men ook anderen voor koeyen, apen, vogelen enz. Anderzints zyn zy loos en schrander in hunnen handel en omgang; doch wanneer men die feil uitzondert, en de vrees, die zy voor de vreemdelingen hebben, om door hunnen omgang ontreinigt te worden, kan men zeggen, dat zy het geschiktste, vriendelykste en aangenaamste volk der waereld zyn. De ambachtslieden hebben groter vryheid, vermits hun zware arbeid een zo streng en ingetogen leven niet gehengt.

Hunne koningen, die rajas heten, worden uit alle de stammen der Rasputen verkozen; want een Beniaan of ambachtsman koomt nooit tot den troon, en de Braminen verachten de koninglyke hoogheid. Meer dan 100 alzulke rajas zyn alomme in Indostan verstrooit. Onder hun is de zogenaamde Rana de magtigste, die van den koning Porus zoude afstammen, welke met Alexander de groten oorlog voerde. Neffens hem zyn 5 of 6 anderen, die zo magtig zyn, dat,

 wan-

wanneer zy hunne krachten verenen wilden, het hun ligt zoude vallen, den groten Mogol uit Indoſtan te jagen; doch het is een der voornaamſte ſtaatsregelen der Mogolſche koningen, onder de gedachte rajas twiſten te ſtichten, waar door zy alle in toom gehouden worden; en moeten zy niet alleen op bevel met een zeker getal Rasputen verſchynen, maar ook hofdienſten doen, en by verwiſſeling de wachten aan het hof van den groten Mogol waarnemen; doch niet op de wyze als de andere groten des lands, omhras genaamt; want als dezen op den burgt de wacht houden, leggen de rajas buiten dezelve onder tenten. Hoe zachtzinnig men met dezen handelen moet, toont onder anderen ene hiſtorie, die ten tyde van den ſchach Jehan gebeurde. Een raja, genaamt Amarſin, verſuimde een' dag, en deed zich niet op zyne poſt vinden. Dit werd hem door den ſecretaris van Staat, den vizier Cham, in 's konings tegenwoordigheid voorgehouden, waar over Amarſin zo toornig werd, dat hy zyn' dolk trok, en den ſecretaris van Staat een' ſtoot in het hart toebragt, zulks deze dood ter aarde viel, en 's konings klederen met zyn bloed bezoedelt wierden. Die vermetelheid werd wel aanſtonds geſtraft, en Amarſin op de plaats vermoord; doch de Rasputen wroken de dood van hunnen raja, en ſabelden allen, die zy in den burgt en de ſtad ontmoetten, neder, en bleef zulks ongeſtraft. Dit is de toeſtand van Indoſtan, betreffende de oude Indiaanſche inwoonders. Nu ſtaat noch iets van de vreemdelingen te melden.

De Patanen zyn vreemde Mahometanen, die

zich

zich 400 jaren voor den inval van den groten Tamerlan in Indië nedergezet hebben. 't Is vermoedelyk, dat dezelve uit Arabië te water over de Indische zee gekomen, en aan de zee-kust allereerst de stad, die thans noch Musulipatan heet, aangelegt hebben. Zedert zyn zy dieper in 't land gedrongen, hebben het koningryk Dehli verovert, en ook het zelve beheerscht, tot Tamerlan het zich onderworpen maakte; en dus moest die overwinnaar zowel die Patanische koningen, als ook de Heidensche rajas, bestryden, over welke de grote Rana genoegzaam keizer was. Die Patanen hebben echter enige malen weder adem gehaalt, en koningen van hun geslacht op den troon gezien. Het is bekent, hoe Chircha de stad Dehli ingenomen, en den groten Mogol gedwongen heeft, naar Persië te vluchten. Doch zedert zyn zy onderdanig geweest.

De Parsis zyn ongetwyffelt noch overblyfzels van de oude Persianen, die hun vaderland verlieten, als het Mahometaansch geloof in Persië de overhand nam, en zich in Indië nederzetteden. Zy eerbieden noch het vuur, zyn in 't gemeen arm, en leven in verachting; doch behalven die Heidensche zyn aldaar ook vele Mahometaansche Persianen, die den Alcoran wel niet gelyk de Mogollers en Turken uitleggen, maar echter in Indië groot aanzien genieten; en bestaan de groten in het land, omhras genaamt, merendeels uit alzulke Persianen, die dagelyks door nieuw aankomende vermeerdert worden, en zyn dezen het meest in achting; want zy, die in Indië in het derde of vierde lid geboren zyn, en hunne blanke ge-

 zichts-

zichtsverwe verloren hebben, geraken niet ligt tot hoge bedieningen. In den laatsten binnenlandschen oorlog in Indostan wende zich de sultan Sujah tot de Persische secte, om daar door te sterker tegens zynen broeder te worden; waaruit men zien kan, hoe magtig die lieden zyn, offschoon natuurlyke vyanden van het ryk, en dat gene regering in de waereld zo verwerd als de Mogolsche is. Want in alle de Persische oorlogen durft de groot Mogol zich van hun niet bedienen, offschoon zy de grootste ere en aanzien in het land genieten, maar moet in alzulk een geval allermeest de Heidensche rajas met hunne strydbare Rasputen gebruiken. Wil in het tegendeel een raja wuiffelen, kan men zich gewis op de anderen verlaten. Gelyk nu andere koningen ene grote magt tegen de buitenlandsche vyanden onderhouden, moet ook de groot Mogol gestadig verscheide aanzienlyke heiren op de been hebben, om die partyen elkander te doen opwegen.

De Mogols of Tartaren, als de heerschende secte, vermits die koningen uit hunnen stam gesproten zyn, quamen met Tamerlan naar Indië, bemagtigden aldaar de meeste vestingen, en maakten zich de oude rajas cynsbaar. Dit is dus de grond, dat deze laatsten noch hofdiensten doen, en de regeringen schattingen moeten betalen, hoewel een ieder nochtans vrymagtig in zyn land regeert. In alzulk een' toestand was Indostan, als Babar, de vyfde koning na Tamerlan, het land weder veroverde. Een gelyken toestand vond men ook, als de beroemde Akebar, wiens geschichten hier kortelyk verhaalt worden, den troon beklom.

Ama-

Amayum, de vierde groot Mogol na Tamerlan, was zo ongelukkig, dat hy door een' Pataan, genaamt Chircha, uit Dehli gedreven wierd, naar Persië vlieden en zich aldaar tot de dood van den gemelden Chircha in ballingschap ophouden moest. Zedert quam hy met een aanzienlyk Persisch heir weder naar Indië, en nam, na dat hy by Pampat, 3 mylen van Dehli, ene grote overwinning over de Patanen bevochten had, zyn vaderlyk ryk weder in. Op den raad van den koning van Persië gebruikte hy de volgende staatsregelen, om zyne regering te bevestigen; namelyk, hy vernederde de Pataners en verhoogde de oude Indianen, die hy zo hoog achte, dat hy, offschoon zelf een Mahometaan zynde, gene zwarigheid maakte, in hunne tempelen by hunne godsdiensts-verrichtingen te verschynen, bad ook 's morgens opentlyk de zon aan, en won daar door de harten der Rasputen. Hy overleed in den jare 1552, en liet de regering aan zynen zoon Akebar, die in waarheid onder alle de Mogolsche koningen den groten Tamerlan in deugden en dapperheid gelyk was. Hy bezat alle de deugden zyner voorvaderen, doch geenzints hunne feilen, was scherpzinnig, onvertzaagt, mildadig, medelydend en dankbaar, welke laatste deugd in hem te meer te roemen is, vermits zy zo zelden in den stam der Mogolsche koningen gevonden werd, inzonderheid by zynen eigen vader, die den koning van Persië, zynen grootsten weldoener, met ondankbaarheid beloonde, en hem weigerde, de grensvesting Candahar, die voor het van Persië erlangt ontzet ter weder inneming van

zyn vaderlyk ryk, bedongen was, over te geven. In een woord: Akebar was een groot koning, en te gelyk een eerlyk man.

Hy volgde welhaast de voetstappen van zynen vader, en bouwde op den grond, door dezen tot zekerheid der regering gelegt; want hy konde wel zien, dat de Mogolsche troon steeds wankelen zoude, ten zy hy de Patanen vernederde, die meer en meer in Indië toenamen, en dat de Tartaren of Mogols, offschoon de helft der regering in handen hebbende, echter te zwak waren, de grote magt dier lieden, welke langer dan 400 jaren in Indië gewoont en ondertusschen alle andere volkeren boven het hoofd gewassen waren, in toom te houden. Mitsdien was hy bedacht, de Persianen, die Amayum met zich naar Indië gebragt had, in zynen dienst te behouden, en bragt het door huwelyken zo verre, dat zy steeds in het land verbleven. Van daar koomt het, dat het getal der genen, die men blanken of Mogols noemt, meerder uit Persianen dan Tartaren bestaat. Buiten de gedachte Persianen poogde Akèbar ook de Rasputen, als de kern der Indische krygsmagt, te winnen. Tegen die lieden gedroeg hy zich zo vriendelyk, dat hy zonder moeite van hun de diensten en schattingen verkreeg, die zy zyne voorvaderen naauwlyks en met moeite betaald hadden. Om dat volk voorts voor altoos aan zich te verbinden, gebruikte hy de volgende list: Hunne dochteren nam hy tot zyne vrouwen, en gaf de rajas in tegendeel Mogolsche princessen ten echt, en nadien dezen bereids vooraf in de staatsregelen van Akebar onderricht waren,

brag-

bragten zy den enen raja tegens den anderen in het harnas; weshalven Akebar niet alleen in zekerheid regeerde, maar hunne geschillen hem gelegenheid aan de hand gaven, zyne magt te vergroten, en den grond tot het grote ryk te leggen, 't geen noch in zyne nakomelingen bloeit.

Als Akebar tot de regering quam, was het ryk geenzints zo wyd uitgebreid, als het thans is; want het zuidelyk Indostan, het rykst en bequaamst tot den koophandel, hadden anderen in handen. De koning bezat gene zee-havens; des alle handel bezwaarlyk en met rytuigen gedreven moest worden. Dit merkte Akebar, en besloot derhalven, die zuidelyke provinciën te bemagtigen, en de grenzen van zyn ryk tot de Indische zee uit te breiden, werwaards Tamerlan zyne overwinnende wapenen niet gebragt had; en was het koningryk Guzurate het eerste, 't geen men zich onderworpen wilde maken.

Het gedachte koningryk is een der vruchtbaarste in Indië, en bequaamst tot den koophandel, strekt zich van het oosten naar het westen uit, van de rivier Tapte, alwaar de bekende koopstad Suratte legt, tot aan den mond van de rivier Indus. De gantsche kust word door alle de Europesche natien bezeilt, en de Portugezen hadden reeds voor lange aldaar vasten voet gezet. De sultan Bahader of Badar regeerde toenmaals in Guzurate. Hy was een der Patanische vorsten, die uit Arabië naar Indië gekomen waren, en aldaar het zuidelyk en rykst gedeelte bemagtigt hadden. Die koning was ten dien tyde met de Portugezen in oorlog; doch als Akebar met een heir Guzuratte naderde, sloten zy een vrede, en vereenden

 hun-

hunne magten tegen hunnen gemenen vyand. De Portugesche landvoogd in Goa hield het inzonderheid gevaarlyk, dat men den groten Mogol, die bereids magtig in het Noorden was, ook in het Zuiden aan de zeekusten een vasten voet liet zetten; mitsdien zond hy Bahadar hulptroupen. Dus trok de koning van Guzuratte Akebar met een aanzienlyk heir te gemoet, 't geen uit Indianen en Portugezen bestond, welke laatsten het Mogolsche heir een' groten schrik aanbragten; want de Portugezen werden voor een onwinbaar volk in Indië gehouden, en men sidderde, als men van hunne zwemmende kastelen (dus werden hunne schepen in Dehli genaamt) hoorde spreken, en verbeelde zich, dat dezen ook te land gebruikt konden worden; ja de vrees nam zodanig de overhand, dat de Mogolsche troupen alle vertzaagt wierden, en uit elkander gaan wilden; doch Akebar alleen was onvertzaagt. Hy begaf zich ylings naar het heir, om het aan te moedigen, voerde zyn volk zelf aan, ging met ene onbegrypelyke behendigheid op de vyanden los, dreef dezelve op de vlucht, en toonde dus, dat de Portugezen niet onwinbaar waren. Badar nam de vlucht, en zyne zonen werden door den overwinnaar neder gemaakt. Door die ene overwinning werd Akebar vorst over het gantsche koningryk Guzurate, behalven de Portugesche steden, die hy, vermits zy volgens de Europesche wyze bevestigt waren, niet wilde aantasten, aangemerkt hem ene regelmatige belegering tot alzulke vreemde vestingen onbekent was.

Na de verovering van Guzurate toog hy naar het koningryk Decan, 't geen ten dien tyde tus-

schen

ſchen twe prinſen en ene princes verdeelt was, die met elkander oorlog voerden, doch hunne magt tegen Akebar vereenden, en hem met 40000 ruiters te gemoet trokken. Den enen prins, genaamt Moſtafa, werd het hoogſt bevel over het heir vertrouwt. De ander, Ambar genaamt, voerde den rechter vleugel aan, en de princes Candé, die geen mansperſoon in moed en dapperheid week, gebood den linker vleugel. Doch Akebar bevocht ene volkome overwinning, en belegerde vervolgens een' iederen van hun afzonderlyk in hunne hoofdvestingen. De veſting Acer, waarin zich Moſtafa geworpen had, was de hardſte noot te kraken; doch het voortreffelyk krygstuig van Akebar, dergelyken men aldaar noch nooit gezien had, beangſte de belegerden grotelyks; want men van gevoelen is, dat kruit en loot, lange voor derzelver gebruik in Europa bekent was, in Indië gevonden zy. Doch tegen alle vermoeden verdedigde zich de prins zeer lange, tot eindelyk het water in de veſting begon te mangelen. In die omſtandigheden week hy heimelyk uit de veſting Acer, en was willens, zich naar ene andere beveſtigde plaats te begeven, doch werd gevangen en dus voor Akebar gebragt. Nochtans verloor hy zynen gewonen heldenmoed niet; want als de Mogol hem vroeg, wie hy was? antwoordde hy ſtoutmoedig: *De veſting, die ik verdedige, lyd gebrek aan water, geef my een goeden raad, hoe ik dat ongeval ontgaan kan.* Akebar, die van nature een edel gemoed had, werd door die byzondere vrymoedigheid bewogen, en zond den prins terug, 't geen naauwlyks een Europeeſch veldheer ge-

 daan

daan zoude hebben, hoe zeer ook de waereld, die wy bewonen, op hare deugden roemt. Akebar veranderde vervolgens het beleg in ene insluiting, en rukte voor de hoofdstad, Brampur genaamt. Als hy deze verovert had, gaf Mostafa aanstonds Acer neffens zyn' eigen persoon over, en werd hy aan het Mogolsche hof als een Indische raja geacht.

De princes Candé verdedigde de stad Amanadager met gelyke dapperheid; doch moest dezelve na een beleg van 2 maanden overgeven, en werd door Akebar onder het getal zyner vrouwen aangenomen, en ook een geruimen tyd onder alle zyne sultaninnen voor de voornaamste gehouden. Gedurende de belegering zoude zy al het goud en zilver, 't geen in de stad gevonden werd, tot kogels hebben doen smelten en op dezelve woorden graveeren, die vervloekingen tegen den vyand behelsden. De heer Manouchi, op wiens berichten myn schryver zyne historie gegrond heeft, getuigt, zodanig een' kogel gezien, en deszelfs opschrift gelezen te hebben.

De laatste prins Ambar had een nieuw heir van 50000 mannen op de been gebragt; doch Akebar overrompelde die grote magt, aleer zy zich in orde gestelt had, en sloeg dezelve, zonder verlies van een' enig man aan zyne zyde; ook zoude de prins in dien slag gebleven zyn. Dus werd Akebar ook meester van het koningryk Decan en te gelyk van het grootste gedeelte der ryke en zuidelyke kusten in Indostan.

Door de bemagtiging dier beide ryken verwierf Akebar veel roem in Indië. Zyn naam al-

alleen hield alle de rajas in gehoorzaamheid, en verſchafte hem by zyne andere naburen vrede; des de Perſianen, die de grensveſting Kandahar gaarne aangetaſt hadden, gedurende zynen tyd geen' kans 'er op durfden wagen. Akebar vertrouwde op dat groot aanzien, en beſtond iets te ondernemen, 't geen een ander koning naauwlyks zoude hebben durven wagen; namelyk, de hoofdſtad Dehli te verdelgen, waarin de Mogolſche zowel als de Pataniſche koningen hunnen zetel gehad hebben, en ene nieuwe hoofdſtad aan te leggen, om daar door, naar het voorbeeld van grote overwinnaars, zynen naam onſterflyk te maken. Dit werd ook zonder wederſpraak werkſtellig gemaakt, en die ſtad Fetipur genaamt; doch als hy zedert vernam, dat de lucht aldaar ongezond was, en het water ziektens veroorzaakte, wraakte hy zyne verkiezing, deed aan de rivier Gemma ene andere ſtad aanleggen, en verleide eindelyk, vermits hy een groot lief hebber van veranderingen was, zyn hof naar Agra, 't geen thans noch de hoofdſtad van Indoſtan is, alwaar de groot Mogol gemeenlyk zyn hof houd. Dat Agra was ten dien tyde ſlegts ene geringe en onbeveſtigde ſtad, doch hy deed dezelve met ſterke muren omgeven, en zo zeer met inwoonders voorzien, dat men 'er in korten tyd naby 600000 zielen, zonder de vreemdelingen, tellen konde. In een woord Akebar, zag Agra, door hem geſticht, voor het grootſte meeſterſtuk in zyne roemwaarde regering aan, en deed het naar zynen naam Akebarabad, dat is, Akebars ſtad, noemen; doch na zyne dood bequam het zynen ouden naam Agra weder.

De begeerte, om de grenzen des ryks uit te

brei-

breiden, liet hem niet lange ſtil zitten. Hy konde in zyne nabuurſchap enen Indieſchen vorſt niet dulden, die van den bekenden Rana afſtamde, en noch gene andere heerſchappy onderhevig was. Deze vorſt noemde zich ook Rana, als zyne voorvaderen. Zy hadden zeer veel met hunne hoge geboorte op, als houdende den koning Porus, gelyk wy boven gezegt hebben, die met Alexander den groten oorlog voerde, voor hunnen ſtamvader. Alzulk een Rana was het ook, die genoegzaam de keizer van alle de Indiſche rajas is, welke Tamerlan, als deze in Indië oorlog voerde, ſpits boot. De landen van Rana, die ten tyde van Akebar regeerde, lagen ſlegts 12 dagreizen van Dehli, en de hoofdſtad werd Chitor genaamt, die men in Indië onwinbaar hield; doch den groten Akebar was niets onmogelyk. De oorlog werd wel met grote moeyelykheid gevoert, doch eindigde met den overgang van Chitor en de dood van Rana. By dat beleg zouden verſcheide zeldzame omſtandigheden voorgevallen zyn; doch nadien dezelve veeleer een *Roman*, dan ene geloofwaarde geſchiedenis ſchynen, zal ik niets daar van melden.

Die vele overwinningen hadden het ryk van den groten Mogol eens zo magtig gemaakt, dan het te voren was. Alles was uit den weg geruimt, wat het land konde ontruſten, en een volkomen vrede verworven; derhalven had nu Akebar gelegenheid, aan de binnelandſche verbetering van het land te arbeiden, en inzonderheid zyne nieuwe hoofdſtad Agra te verſieren. Onder anderen zoude hy willens geweeſt zyn, een'burgt van louter koper te bouwen, om zich te beter tegen de overmatige hette,

waar

waar mede men in Indië bezogt is, te beschutten; doch zedert ziende, dat alzulk een voornemen te veel zwarigheden onderhevig was, bleef het werk steken. In het tegendeel deed hy ene laan van bomen van Agra tot aan Lahor planten, 't geen in der daat een koninglyk werk is, vermits die beide steden meer dan 150 mylen van elkander leggen. Die laan is thans noch in stand, en dient den reizenden tot ene grote verquikking, vermits zy langs dien gantschen weg onder schaduwen konnen reizen, en dezelve daarenboven een der grootste sieradien in Indië te noemen is.

Vervolgens was hy bedacht, het land van rovers te zuiveren, doch 't geen hem groter moeite, dan alle zyne gevoerde oorlogen kostede; want de roofzuchte boeren verschansten zich in de bosschen, en deden met hunne vrouwen groten wederstand; dus dit enigermaten mede onder de grote oorlogen van Akebar te rekenen is, en volgens myne gedachten de roemwaardigste, want de anderen hadden slegts ene heerschzucht ten grond.

Terwyl Akebar met die rovers bezig was, stookten de misnoegden zynen zoon Jehan Gir tegens hem op; doch dewyl de party van dezen tegen den koning te zwak was, werd hy gevangen, en in ene vesting opgesloten, alwaar hy enige maanden in gestadige doodsangst doorbrengen moest. Doch Akebar was van nature zachtmoedig en medelydend, en konde niet bewogen worden, zynen zoon naar verdiensten te straffen. Derhalven deed hy hem uit de gevangenis zeer verre in een bosch omvoeren, alwaar 100 hoofden dier zaamgerotten aan de takken der bo-

men

men hingen; dezen werden hem getoont, en daar door zyne misdaat herinnert. Als Akebar den prins over zodanig ene vertoning ontroert zag, ſprak hy hem dus aan. *Gy verrader! hebt vergeten, dat ik uw' vader ben; doch ik kan niet vergeten, dat gy myn zoon zyt: men zal geen voorbeeld in onze jaarboeken vinden, dat een prins van Tamerlans bloed zynen vader naar het leven geſtaan heeft, dan Jehan Gir. Zie! ik ſchenk u nochtans het leven, waar van gy my beroven wilde; doch wacht u voor de ſchande, op dat gy niet weder in alzulk een ſnoodheid vervalt.* Door zodanig ene meer dan vaderlyke zachtmoedigheid werd de prins bewogen, en wiſchte de begane feil door ene beſtendige gehoorzaamheid uit.

Men is wel van gevoelen, dat het kanon, kruit en loot reeds lange in China gevonden was, aleer ons hun gebruik bekend werd, en de Chinezen, die ongetwyffelt Indoſtan bezaten, aldaar kanon gegoten hebben, 't geen zeer oud ſchynt te zyn, doch den Indianen ontbrak de behandeling. Dit en vele andere gebreken merkte die ſchrandere koning, en beſloot mitsdien, zich van Europeſche geſchutvoerders te bedienen, en hun door grote beloningen naar Agra te lokken. Nadien nu de Engelſchen het grootſt aanzien in Indië hadden verkregen, wegens de vele voordelen op de Portugezen behaalt, en zich onlangs in Suratte hadden nedergezet, deed Akebar dezelve van daar halen. Als een dier kanonniers, welke voor den beſten gehouden werd, doch te gelyk alle zyne landslieden in het drinken overtrof, vernam, dat in Indoſtan gene herbergen te vinden waren, vermits de wyn, volgens de wet van

Ma-

Mahomet, verboden is, liet hy den moed zinken; doch bedacht een' vond, om zich uit dat ongeval te redden. Als de koning eens zyne behendigheid zien wilde, en tot dat einde ene schyf had doen oprechten, om naar dezelve te schieten, schoot de Engelschman zo slegt, dat de koning zich 'er over verwonderde en hem vergramt toesprak. Waar op deze zuchtende zeide: *Myn heer! zedert ik geen' wyn te drinken kan bekomen, is myn gezicht zo zeer verzwakt, dat ik niet meer van verre zien kan*; derhalven deed de koning ene fles van den besten wyn halen, die de Engelsman in ene teug leegde, en daarop zo gewis schoot, dat zich een ieder 'er over verwonderen moest. Van dien tyd af vergunde Akebar de Europesche kanonniers, rondom Agra wyngaarden te planten. De deswegens uitgegeven verordening, die in de Indische chronyk vervat is, luid dus: *Nadien de Europeërs in den wyn, als de visschen in 't water geboren zyn, en het verbod van het gebruik des wyns hunne gezondheid krenkt, word hun geoorloft* enz.

Akebar deed niet alleen Engelsche kanonniers, maar ook verscheiden zoorten van ambachtslieden; namelyk steenhouwers, goudsmeden en juweliers, als mede artzen en wondhelers uit Goa ontbieden. Die vreemdelingen voerden met hunne kunsten ook een' smaak der Christelyke religie in. Doch dewyl de koning een scherpzinnig vorst was, en gaarne zelf alles wilde navorsschen, quam hy tot de gedachten, de Mahometaansche lere met de Christelyke te vergelyken, om te zien, welke van beide de gegrondste was. En dewyl dit een der voornaamste merkwaardigheden in de geschichten

van

van dien koning is, zal het nodig zyn, omstandiger 'er van te spreken.

De Portugesche landvoogd in Goa had een' gezant, genaamt Antonio Criminal, aan het hof van den groten Mogol gezonden. Nadien nu deze een geregelt en voorbeeldig leven leide, werd hy van den koning bemind en geacht; en vermits Akebar van alle de andere Christenen na dezen man oordeelde, bekroop hem de lust, de hoofdartikelen van het Christen geloof te weten, die hem de gezant kortelyk ontvouwde; doch te gelyk zeide, dat, als zyne majesteit een omstandiger bericht van het zelve begeerde, de Christen priesters hem deswegens genoegen zouden konnen geven; ook waren drie jesuiten in het koningryk Bengalen, die op het bevel des konings gewillig naar het hof zouden komen. Door die rede werd Akebar aangespoort, en deed enige Missionarissen uit Bengalen ontbieden, die hem de Christelyke religie leerden waarderen, en den Alcoran verachten. Op dat hy ook met die geestelyken te meermalen en in 't verborgen zoude konnen verkeren, deed hy zich in de Portugesche taal onderwyzen, en begreep dezelve ook zeer gezwind. Eindelyk besloot hy, zo vele jesuiten, als te vinden waren, in het ryk te brengen, en zond een' brief van den volgenden inhoud naar Goa:

AKEBAR, GROOTSTE KEIZER DER WAERELD, aan de eerwaarde vaders ...., LEERLINGEN VAN PAULUS.

Ik zende u hier by Ebadola met een' tolk, om de

liefde

liefde en goede wille, die ik u toedrage, te betuigen. Ik verzoeke, dat my enigen van uwe vaderen gezonden mogen worden, die in de heilige schrift ervaren en bequaam zyn, my in de geheimen van uw geloof te onderwyzen, nadien ik begerig ben, het zelve te leren, en ook aan te nemen. Voorts konnen zy zich op myne bescherming verlaten.

Die brief verwekte ene onbeschryffelyke vreugde in Goa, en het lot der bezending viel Rodolfo Aquaviva, Antonio Manserat en Francisco Henrico te beurt. De koning ontfing die paters zeer vriendelyk, bragt den gantschen nacht door in het aanhoren hunner redenen, en bood hun ene grote somme gelds aan, die zy weigerden te ontfangen, 't geen mitsdien de van hun opgevatte hoge gedachten merkelyk vergrotede. Zy vereerden hem een' Bybel in viererly talen gedrukt, gelyk ook de beeltenissen van Christus en de maagd Maria, die hy kuste, en zyne kinderen mede deed kussen.

De gestadige gesprekken met de gedachte jesuiten bragten den koning zo verre, dat hy iederen zaturdag tusschen de Christelyke en Mahometaansche leraren twistredenen deed verordenen. De pater Henrico, een geboren Persiaan, beklede by hem de plaats van tolk voor zyne medebroederen, en hielp zeer veel tot het in verlegenheid brengen der Mahometaansche geestelykheid. Men hield zich allermeest met de gelukzaligheid op, die Mahomet zyne aanhangelingen hierna belooft heeft, en toonde, dat het vleschelyke beloften waren, die slegts den wellustigen verlokten.

De koning stemde de ongegrondheid van den Alcoran hierin toe, en zeide ook, dat de Christenen door hun eigen bloed; maar de Mahometanen door dat van een' anderen hunne lere uitgebreid hadden.

Doch onaangezien dat goed begin, twyffelden de jesuiten nochtans aan de uitvoering van dat grote werk, vermits hun de natuur en eigenschap der Oostersche volkeren bekent waren, die wel goede woorden geven, doch wiens hart 'er niet mede overeen stemt. En als die toestand een lange wyl duurde, nam Aquaviva eindelyk het besluit, den koning vrymoedig te vragen, wanneer hy enen vasten tyd bepalen, en zich voor Christus of Mahomet verklaren wilde? Dit nam Akebar niet ongunstig op, maar antwoorde: *Zulks staat in Gods hand; doch ik zal niet nalaten, den hemel om hulp en bystand te bidden.* Dat schrander antwoord deed gewis niets anders, dan een' gewenschten uitslag hopen, waarin de paters versterkt werden, als men niet alleen aan het hof Christus een' autaar bouwde, maar hun ook de opvoeding van den tweden prins vertrouwde, inzonderheid ook, vermits hun bekent was, dat Akebar dien zoon het meest beminde. De koning bezogt hen dikwerf, om te horen, wat zy dezen zynen beminden zoon voorhielden, en als de prins eens in zyne tegenwoordigheid zyne lesse met deze woorden las: *Den almagtigen God zy prys en ere*, zeide de koning: *Doe 'er by, myn zoon! en Jesus Christus, den waren Profeet*; daar op begaf hy zich in de Capelle der jesuiten, bad Christus aan, en openbaarde eindelyk de gedachten zyn's harten, betreffende zekere zaken

ken in het Christen geloof, die hy niet begrypen konde, als de goddelyke geboorte, de twede persoon van eeuwigheid, zyne menschwording, en dergelyken, waarvan hy een klaar bewys begeerde; voorts aanbiedende, de andere artikelen des geloofs te ondertekenen. Als nu de jesuiten breedvoerig toonden, dat Christus zyn ampt door wonderen bevestigt, en zelf zyne eeuwige geboorte verkondigt hebbende, men zyne woorden geloven moest, verliet de koning hun wenende, en herhaalde enigemalen deze woorden: *Wat een gevaar is het voor een' koning, een Christen te worden, en het geloof zyner vaderen af te zweren? Wat een juk voor een' mensch, die in de weelde en vryheid van den Alcoran opgevoed is?*

Vermits nu Akebar van de valsheid van het Mahometaansch geloof ten vollen overtuigt was, strekte het hem tot genoegen, wanneer hy de leraren van 't zelve in verlegenheid konde brengen, weshalven hy dikwerf zeide: *Zo de boeken van Moses en de psalmen door ingeving van God geschreven zyn, gelyk Mahomet zelf belyd, waarom verbied hy ons dan hare lezing? De Alcoran zegt, dat het Euangelium van Christus Gods woord is, en wykt nochtans in de lere 'er geheel van af; is dan God tegens zich zelven? Op dat ik my dan uit die verwerringen wikkele, en Mahomet belyd, dat Christus een waar Profeet is, waartegens de Christenen Mahomet voor een' bedrieger houden, vordert de gezonden reden, dat ik den zekersten weg inslaan; namelyk den Alcoran, dien de Christenen doemen, verlaten, en het Euangelium, 't geen Mahomet voor Gods woord houd, volgen moet.*

Hoe grote gedachten Akebar van het Christen geloof opgevat mogte hebben, konde zulks hem echter niet tot de aanneming van 't zelve bewegen, offchoon hy ook de openbare godsdienstsoeffening vergunde, en dat de Portugeschen met de gewone plechtigheden volgens de gebruiken der Roomsche kerke begraven mogten worden. Doch wat de zendelingen door al hun vlyd en yver niet uitrechten konden, had schier een Mahometaansche Mula of leraar te weeg gebragt. Deze hetede Abdul Fasul, en als hy verstond, dat de koning met ene zo grote liefde voor de Christen lere aangedaan was, versterkte hy hem, om zyn geluk aan het hof te bevorderen, met al zyn vermogen in het zelve, en bragt gantsch andere beweegoorzaken dan de jesuiten by, door den koning het groot aanzien onder het oog te brengen, waarin hy de koningen, zyne voorvaderen, verre overtrof; hoe loffelyk het den lande zoude zyn, als daarin slegts een geloof gevonden wierd; dat het onmogelyk was, de Heidenen, die de kern van het ryk uitmaakten, tot de lere van Mahomet te brengen, vermits die geloofsgenoten hen onder het juk gebragt, en zy dus met hunne verloren vryheid en slaverny een' onverzoenelyken haat tegen die secte geërft hadden, en dat zy in het tegendeel het Christen geloof om gene redenen konden haten, maar zich 'er te eerder naar schikken zouden.

Die reden bragten Akebar geheel in 't harnas, en 't was daarom, dat hy ene openbare proeve nemen wilde, toen het gantsche land deswegens

gens in beweging geraakte. De Patanen begonnen opentlyk te rebelleren, en zyn eige broeder stookte gansch Cabulestan tegen hem op. Van die gelegenheid maakten de Mahometaansche leraren gebruik, om den koning van zyn voornemen af te trekken; 't geen ook geschiede; want de koning was zedert dien tyd zeer koel tegen de Christenen, vermeide den omgang der Jesuiten, zo veel doenlyk was, en wanneer hy met hun sprak, was het niet meer zo vertrouwlyk als te voren; weshalven de meeste zendelingen weder naar Goa keerden.

Het zaad echter, 't geen hunne lere in Indië verspreit had, werd daar door niet t'enemaal verstikt; want Akebar zelf gaf niet alleen nu en dan zyne vorige genegenheid te kennen, ofschoon zulks heimelyk geschiede, maar ook zyn zoon en navolger Jehan Gir vatte dat werk mede met veel yver aan, hoewel ook zonder gevolg, uit vreze voor oproer, waartoe het guichelspel en zeldzaam gedrag der Missionarissen het zyne toebragt, en waar door zy zowel hier als op andere plaatsen alles zelven verdorven hebben, gelyk schrandere Roomsch Catholyke schryveren zulks niet lochenen. Dus maakte het pater Joseph Acosta, als een Mahometaansche Mula in een openbaar religie gesprek voorgaf, dat de Bybel der Christenen vervalst was; want in plaats zulks door krachtige bewysredenen te wederleggen, sloeg hy voor, dat men een groot vuur ontsteken, en de gedachte Mula zich met den Alcoran daarin aan de ene zyde wagen zoude, terwyl hy Acosta zulks mede aan de andere zyde met het

Euangelium zoude doen, en dat de lere van hem, die onbeschadigt uit het vuur quam, voor de oprechte gehouden zoude worden; doch Jehan Gir, offchoon een zeldzaam vorst, en die eenvoudiger dan scherpzinnig was, vond geen welgevallen in dien voorslag, beklaagde veeleer den pater Acosta, dien hy beminde, en zedert den vader des vuurs noemde. Het wonderwerk, 't geen de P. Catrou zeer deftig, volgens het bericht van Thomas Rhoe verhaalt, is van het zelve zuurdeessem, en gelykt veelmeer naar een gochel-spel, dan de wonderwerken van Christus en zyne Apostelen, en was ook van zeer weinig nut ter bekering van verstandige Mahometanen en Heidenen, die daar door veeleer geërgert, dan gesticht werden. Een zeker quakzalver, zegt hy, had een' aap, die inzonderheid alles, wat men verborgen had, vinden en aan den dag brengen konde. Jehan Gir, in wiens tegenwoordigheid die aap eens zyne konst zoude vertonen, stak zynen ring in de vest van een' edelknaap. De aap zogt onder de gantsche vergadering den edelknaap, en haalde den ring uit de vest, waarin hy verborgen was. Vervolgens deed hy op 12 stukken papier de namen van 12 wetgevers schryven, als Christus, Mahomet, Brama en anderen, die in Indië het meest in aanzien waren, mengde alle die cedels onder een, en beval den aap, den naam te trekken van die de beste lere gepredikt had, waarop de aap de cedel trok, die met den naam van Christus getekent was. Hier over werd de koning ontzet, en beval uit zekerheid, zulks noch eens te

doen

doen, en dat men de namen der wetgevers met alzulke cyffers schryven zoude, die in geheime geschriften gebruikelyk zyn; de aap trok andermaal den naam van Christus 'er uit, en kuste het papier, en zulks geschiede ten derdemaal met gelyk gevolg tot algemene verwondering. Wanneer die historie verdicht is, gelyk gelooflyk schynt, kan zy by de Legende van den godvruchten hond gevoegt worden, die hen alle, welke niet op de kniën wilden vallen, als de priester het gewyde brood voor den Autaar om hoge hefte, aangevallen en gebeten zoude hebben. Is zy waar, kan men haar veeleer de handigheid van een gochelaar toeschryven, dan een wonderwerk noemen, nadien het onbetaamlyk zoude zyn te denken, dat God de bekering der Heidenen en Mahometanen door een' aap zoude willen verrichten, of een wanschapen dier de gaven der wonderwerken mededelen, en dezelve de gantsche jesuitsche societeit in Goa ontzeggen; dit is zeker, dat Jehan Gir noch niemand zyner hofbedienden zich hebben laten dopen. Voorts doet het weinig ter zaken, dat men tot bewys van de oprechtheid dier historie een' Protestantschen schryver aanhaalt; want men in alle secten ligtgelovige menschen aantreft. Zo men in ieder land een' zo vernuftigen mensch vond, als die aap was, zoude de loteryen welhaast vervallen, vermits hy altoos den hoogste prys zoude trekken.

Dus ziet men, dat alle bezendingen in Asië, wat een' gewenschten voortgang dezelve ook in den beginnen hadden, echter eindelyk me-

rendeels door de eigen feilen en zwakheden der leraars vruchteloos afgelopen zyn. In Japan scheen het, als of het gantsche ryk zich bekeert zoude hebben; doch thans durft geen Christen op levens straf 'er in komen; dus de Hollanders, die den Japanschen handel niet ontberen konden, met eden, gelyk bekent is, hebben moeten zweren, dat zy gene Christenen maar Hollanders waren, vermits de jesuiten zich met de staatszaken bemoeiden, en daar door by de regering verdacht geworden zyn. In China hebben de Missionarissen zelven door binnenlandsche onenigheden de nieuwbekeerden geërgert, en zy in Indië de voortplanting des geloofs door andere feilen gestremt, gelyk de Roomsch-Catholyken zelven belyden. In de Mahometaansche landen, Turkyë, Persië, Barbaryë en het ryk van den groten Mogol kan gene ene ziel gewonnen worden; zulks de Missionarissen aldaar, volgens hunne eige bekentenis, slegts maar gehouden worden, om de algemeenheid der Roomsche kerke te bewyzen, 't geen te moeyelyker te begrypen is, nadien de Mahometanen zelven Christus voor den grootsten profeet houden; doch het apenspel der geestelyken met het aanbidden der heiligen en beelden, gelyk ook het brassen en de dronkenschap der waereldlyke Christenen, bragt te weeg, dat het Christen geloof by een volk, 't geen een' zo groten afkeer van de beelden had, en het gebruik van den wyn verboden was, geen den geringsten voortgang konde winnen. Echter beschutte Akebar zowel als zyn zoon hen, zo lange zy leefden, en zoude de laatste

kort

kort voor zyn einde noch een' Christen priester ontboden hebben, hoewel de heer Bernier en anderen van gevoelen zyn, dat die wonderlyke vorst gestorven zoude wezen, gelyk hy geleeft had, dat is, zonder enige religie. Zyn zoon de schach Jehan, of Jaham, beroofde de Christenen van alle hunne inkomsten, vernielde hunne kerken, zowel in Lahor als Agra, en daar door werd hun alle verdere hoop tot een' goeden voortgang benomen. Doch het zal tyd zyn, dat ik my weder naar Akebar wende, en de verdere roemwaarde daden van dien koning verhale.

Hy wilde niet alleen in de zaken van den godsdienst alles zelf onderzoeken, maar zyne leergierigheid spoorde hem ook aan, verscheide andere, ook zeldzamer dingen, na te vorsschen, en kan men de nieuwsgierigheid zyne heerschende drift noemen. Dit bragt hem tot iets, waaraan naauwlyks een ander denken zoude; namelyk, hy wilde weten, wat taal een kind van nature zoude leren, wanneer het niet onderwezen wierd. Hy had gehoort, dat de Hebreeuwsche de natuurlyke taal was van hun, die door de opvoeding gene andere leerden. Om hierin zyne nieuwsgierigheid te voldoen, deed hy 12 jonge kinderen in een' burgt, 6 mylen van Agra gelegen, opsluiten, gaf hun 12 stomme minnen, en een' stommen portier, met bevel aan dezen laatsten, op levensstraf niemand binnen te laten. Als die kinderen den ouderdom van 12 jaren bereikt hadden, deed hy dezelve aan zyn hof brengen, alwaar toenmaals lieden verzamelt waren, die alle talen verston-

 den;

den; onder dezen bevond zich een Jood, die van de Hebreeuwsche taal konde oordelen; ook zag men 'er Chaldeën en Arabieren, als mede Indiesche wysgeren, die zeer veel werk maakten van hunne geleerde taal, de Hanscritische genaamt, en die men slegts tot de kennis der Indiesche wysgeerte en godgeleertheid leerde. Als die kinderen den koning voorgestelt werden, bevond men, dat zy geheel gene taal spreken konden, maar hunnen wil en gedachten alleen met gebaarden te kennen gaven, ja zo wild waren, dat men zedert moeiten had, hen te temmen, en hunne tongen los te maken, die zy in hunne tedere jaren niet gebruikt hadden. Hier van spruit veelligt voort, 't geen van Akebar verhaalt word; namelyk, dat hy die 12 kinderen had doen opsluiten, om te horen, wat taal zy spraken, en daar uit te oordelen, wat geloof het natuurlykst was; en vernomen hebbende, dat zy gene taal hadden, gezegt zoude hebben: *Dan wil ik ook gene religie aannemen*; doch dewyl men zulks niet in de Indiesche chronyk vind, kan het ook voor een verdichtzel en een Europeesch byvoegzel gehouden worden, waar mede men die historie heeft willen verbeteren en te aangenamer maken.

Ene gelyke begeerte, om alles te weten, dreef Akebar ook aan, om den oorsprong van de rivier Ganges te doen nasporen. Die rivier heeft dezelve eigenschap in Indië als de Nyl in Egipte, nadien zy het land overstroomt en vruchtbaar maakt. De Indianen vereren haar en houden haar water vermogend ter afwassing van hunne zonden. Haar oorsprong heeft tot

vele

vele ſtrydende giſſingen gelegenheid gegeven, zowel onder de Gymnoſophiſten in de oude als de Bramanen in onze tyden, en was ten tyde van Akebar noch onbekent, gelyk eerſt voor 100 jaren de oorſprong van den Nyl ontdekt is. De koning begerig, de bron van die rivier te kennen, welke Indië den grootſten rykdom aanbrengt, ſpaarde tot hare vinding moeite noch koſten. Des zond hy volk uit, dat haren oever zoude nagaan, tot het de plaats, alwaar zy ontſpringt, genadert zoude zyn. Den uitgezondenen werden levensmiddelen, geld, paarden en voorſchryvens-brieven mede gegeven, op dat zy door vreemde landen konden trekken. Deze lieden reisden ſteeds noordwaards, en hoe langer zy reisden, hoe ſmaller zy die rivier vonden, ja ontmoeteden dikwerf akelige boſſchen, en moeſten nieuwe wegen maken. Eindelyk quamen zy aan enen berg, die door kunſt in de gedaante van een' koekop uitgehouwen was. Van dezen ſtorte het water in grote menigte nederwaards, 't geen volgens hun gevoelen de oorſprong van de Ganges moeſt zyn, weshalven zy terug keerden, en den koning van hunne bevinding berichteden. 't Zelve is in de Indieſche chronyk aangehaalt, uit welke de heer Manouchi dit ontleent heeft; doch die goede lieden keerden te ſpoedig wederom; want zedert de tyden van Akebar bevonden is, dat de Ganges van elders op den berg valt, ter plaatſe men toenmaals haren oorſprong dachte ontdekt te hebben, en dat hare rechte bron verre van daar midden in Tartaryë gevonden word.

Men kan ligt beſeffen, dat een vorſt, van

natu-

nature zo begerig, om geheime dingen te ontdekken, ook iets nieuws in de religie verzinnen wilde. Zyn vader had hem in ene verachting voor de wet van Mahomet opgevoed, en zedert was hy door de jesuiten daarin gestyft, offschoon hy opentlyk van de secte van Aly belydenis deed; want men heeft aan te merken, dat het Mahometaansch geloof zich in twe secten verdeeld. Enigen volgen Aly en zyne nakomelingen, als de Persianen. Anderen houden het met Omar, of Osman, en noemen zich derhalven Osmanlys, als de Turken en de Tartaarsche Mogollers in Indostan; doch nadien de Persianen sterker ten hove zyn, dan de Mogollers zelven, kan men niet zeggen, welke de heerschende religie in dat land is, ten zy men 'er die voor wilde nemen, naar welke zich de koningen voegen, namelyk de Turksche, Sonnis genaamt; doch Akebar volgde de lere van Aly niet zo zeer, om de Persianen te verplichten, als veeleer, om den weg, door zyne voorvaderen gebaant, te volgen, en zich in alles te onderscheiden. Zedert de jesuiten het Christen geloof begonnen te prediken, stelde hy zyne gedachten allermeest op het zelve, voornamelyk ook uit nieuwsgierigheid. Eindelyk zette hy zich byzonder, om alle secten naauwkeurig te onderzoeken, en daaruit ene nieuwe religie te smeden, die alleen in Indostan geleert zoude worden. Die religie was uit de Joodsche, Christelyke, Mahometaansche en Heidensche zamengestelt, en met nieuwe gevoelens, in zyne eigen harsenen gesmeet, vermengt: *Want*, zeide hy, *myne welvaart zowel als myne ere vordert, dat ik ene nieuwe religie uit-*

den-

denke. In myn land is een zeldzaam vermengzel van Mahometanen, Christenen en Heidenen, die ik alle tot ene geloofsbelydenis wil brengen. Ik wil den doop der Christenen en de besnydenis der Mahometanen of Joden met de lere van Brama verenen. Ik wil de Metempsychosis, *of zielsverhuizing, en de* Polygamie, *of veelwyvery, met den dienst van Christus behouden. En als ik dus de hoofdartikelen van iedere secte uitkieze, zal het my niet zwaar vallen, de oude verwerring, die in Indostan heerscht, weg te nemen, en die gantsche kudde onder een' herder te verenen.* Des leide hy welhaast de hand aan dat grote werk, en had bereids den naam van schach Geladin, dat is, de magtigste koning der voortreffelyke wet, aangenomen. Offschoon die toeleg godloos en hoogmoedig genaamt kan worden, kan men nochtans niet lochenen, wanneer men den toestand van Indostan beschouwt, dat dezelve ook scherpzinnig was, en alleen in de harssenen van een' zo groten vorst geboren konde worden.

De stad Lahor, alwaar een koninglyke burgt was, scheen hem de bequaamste ten schouplaats van zyne nieuwe religie, vermits hy aldaar een heir op de been had, 't geen Cassimera zoude veroveren. In die stad verklaarde hy zich allereerst tegen de Mahometaansche lere, floot hare tempelen en maakte dezelve tot paardenstallen. Hierop werd het volk aangespoort, om het nieuw geloof aan te nemen, en het voorbeeld des konings te volgen, die driemaal des daags de zon aanbad; namelyk, by haren opgang, des middags, en by haren ondergang, welke eerbewyzen uit de Heidensche religie ontleent waren. Op zekere tyden bewees hy

Chris-

Christus en de maagd Maria ere, droeg een zo genaamt *Agnus Dei* benevens een Maria-beeld aan den hals, 't geen uit de Christelyke lere overgenomen was. Uit de Mahometaansche religie behield hy de besnydenis, en rekende, volgens de wyze der Musulmannen, de gebeden ter ere van God aan enen band, waaraan kleine kogels hingen. Hier mede schynt niet overeen te stemmen, 't geen de jesuiten schryven; namelyk, dat hy zich zelven ook voor een' God uitgegeven zoude hebben, en onder den gemenen man doen uitstroyen, dat hy wonderwerken verrichte; want het geloofbaarder is, dat de huichelende onderdanen hem die ere bewezen hebben, vermits zy hem wegens zyne grote overwinningen en uitmuntend verstand met groter verwondering, dan een' der koningen voor hem, beschouwden.

Over zulk een voornemen bedroefde zich de Pater Aquaviva van harten. Hy besloot, weder naar Goa te keren, en bezogt den koning by zyn afscheid in Lahor; met wenende ogen zyn ongeval en dat zyner medebroederen beklagende, nadien zy niet slechts gene vruchten van hunnen langen en moeyelyken arbeid geoogst hadden, maar men hen ook wilde beschuldigen, door hunne predikatien tot de ontheiliging van het Christen geloof gelegenheid gegeven te hebben, vermits het met de Heidensche afgodery en Mahometaansche ydelheid vermengt wierd, en verzogt derhalven zyn afscheid, aangemerkt hy zodanig ene godloosheid niet langer konde aanzien. De koning, die aan de ene zyde Aquaviva beminde, en ook aan de andere zyde ongaarne van zyn voornemen wilde

de afzien, hoorde die scherpe rede ongestoort aan, en trachte den gemelden Pater te overreden, in het land te blyven. Vervolgens werd de lang beraamde togt tegen het koningryk Cassimera ondernomen. Dit klein ryk, nadien het een der aangenaamste in de waereld is, en niet ten onrechte het Paradys van Indië genaamt word, acht ik de moeite waardig, kortelyk te beschryven, volgens het ontwerp, door den heer Bernier gemaakt, in een byzonder geschrift, genaamt de reize van Oran Zeb naar Cassimera.

De oude geschichten der Cassimerasche koningen willen, dat dit schoon land bevorens niets anders dan een groot meir geweest zy, 't geen een heilig oud man, Kacheb genaamt, tot land gemaakt had, vermits hy op ene bovennatuurlyke wyze een' berg had doorsneden en het water doen aflopen; offschoon het geloofbaarder is, dat zulks door ene aardbeving geschied zy, die ene onderaardsche opening gemaakt heeft, waarin die berg gezonken is, gelyk by Bad-el Mandel. Doch 't zy, hoe 't wil, thans is het een schoon en vruchtbaar land, 't geen aan de uitterste grenzen van Indostan noordwaards van Lahor legt, en met bergen omgeven is. Aldaar vind men alle kostelykheden, gelyk in Indië, doch geenzints zo vele moeyelykheden; want aldaar zelden of nooit slangen, tygers, leeuwen en andere gediertens, maar wel ene menigte vee en paarden, hoe schaars anderzints in Indië, gevonden worden. Uit de bergen vlieten ontelbare beken, die de inwoonders met greppen en groeven door het land leiden. Dezelve verde-

le

len zich in verscheide andere kleine takken, en maken ontelbare aangename watervallen, die zich eindelyk weder in ene kleine rivier verenen, die tamelyk grote vaartuigen dragen kan. Alle die uit het gebergte vlietende beken maken het land zo vruchtbaar, dat men het gantsche ryk voor een' groten tuin zoude aanzien, die met steden en dorpen bezet is, welke zich tusschen het geboomte vertonen. Het gantsche land is, gelyk Holland, met waterleidingen doorsneden, en teelt alle vruchten, die in Europa wassen; want nadien het door hoge bergen omgeven word, is de lucht aldaar milder, dan elders in Indië. Kortom, geen land kan meerder gelegenheid tot ene poëtische beschryving aan de hand geven; en getuigt de gedachte heer Bernier, dat de Indische poëten ten zynen tyde verscheide lofdichten tot roem van dat klein ryk ontworpen en dezelve Oran Zeb, als hy derwaards quam, overhandigt hebben. Aldaar houden zich de koningen meest in het heetste van den zomer op, nadien 'er de lucht zo mild als op vele plaatsen in Europa is, en was Jehan Gir, zoon van Akebar, zo zeer met Cassimera ingenomen, dat hy het niet weder verlaten konde, maar dikwerf zeide, veel liever zyn gantsche ryk, dan dat land te willen missen. De inwoonders zyn zeer vernuftig en beminnen de vrye kunsten, gelyk de Persianen. Van gestalte zyn zy ook schoner, dan hunne naburen, en daarom is het, dat de vreemdelingen, die zich in Indostan nederzetten, vrouwen uit Cassimera nemen, 't geen derhalven in aanmerking van de vele voortreffelykheden, waar mede het de natuur beschonken heeft, niet

ten

ten onrechte het Indiesch Paradys genaamt word. Dat heerlyk en kostbaar ryk viel ook zonder zwaard te trekken in de handen van Akebar; want zyn naam thans zo groot in Indië geworden was, dat niemand bestond, enigen wederstand te bieden.

Na de verovering van Cassimera had men mogen denken, dat de hoogmoed van Akebar noch hoger gestegen, en hy van zyne onderdanen ene goddelyke ere gevergt zoude hebben; doch hy werd daar door zo weinig opgeblazen, dat hy dien voorspoed veeleer als ene gave des hemels aanmerkte, van velen zyner vorige grote aanslagen afzag, en zyn hart voor den voorgemelden Abdul Fasul uitstorte, die hem te voren de bevordering van het Christen geloof aangeraden had; want thans gene jesuiten meer in het land waren. Die Abdul Fasul rade hem, op nieuw weder missionarissen in het ryk te roepen, 't geen geschiede. De brief, ten dien einde naar Goa gezonden, begon dus: *De magtige en onverwinnelyke keizer Akebar groet den vader van St. Paulus, die de gaven van den Heiligen Geest gesmaakt heeft, de wetten van den Messias volgt, en de menschen tot de kennis der zaligheid brengt* enz. Hy voerde ook ene beter levenswyze, gaf grote aalmoessen, en schafte zyne bywyven af, die hy aan zyne voornaamste hovelingen uithuuwde.

Dus stond het ten hove als twe nieuwe missionarissen, namelyk, Eduard Leiton en Christophorus Vega uit Goa weder in het land quamen. De koning ontfing hen zeer teder, en vergunde hun, aanstonds ene school te openen, en de jeugd Portugeesch te leren lezen en schry-

ven, bezocht hen dikwerf, leide hun verſcheide gewichtige vragen wegens de religie voor, en ſcheen met hun antwoord voldaan te zyn; doch het bleef daar ook by; want ene ſtaatkundige vreze meerder vermogen dan de liefde tot de waarheid op zyn harte had. Hy beminde wel de lere van Chriſtus; doch nam dezelve niet aan. Dit dan was de oorzaak, dat die beide nieuwe miſſionariſſen den moed lieten zinken en weder naar Goa keerden.

Doch hunne ſpoedige terug komſt mishaagde het hof van Rome; weshalven de generaal der jeſuiten-orde bevel gaf, twe anderen naar Indoſtan te zenden. Toen werden Jeronymus Xaverius, een bloedverwant van den groten zogenaamden Indieſchen Apoſtel, en Emanuel Pinnero beordent, ene nieuwe proeve te doen. Deze laatſten werden ook door den koning met grote eerbewyzen ontfangen. Hy beval hun aan zyne kinderen met deze woorden: *Zie hier deze Europeſche geeſtelyken, die u na myne dood in plaats van vaders zullen zyn: volgt hunne lere, en maakt u hun onderwys ten nutte.* Hy zelf verſcheen by hunne feeſten, die in de nieuwe capelle gehouden werden, bad aldaar op zyne kniën, beloofde op zyne koſten ene kerk te doen bouwen, en gaf hun verlof, opentlyk in Lahor een' nieuw bekeerden te dopen, waar uit men genoeg afnemen konde, dat hy in zyn hart een Chriſten was. Doch vermits hy zich verbeelde, dat het afſtaan van het groot ontwerp der invoering van ene nieuwe religie zyne ere krenken zoude, beleed hy heimelyk Chriſtus; doch opentlyk de nieuwe lere; offchoon, volgens het bericht der jeſuiten, verſcheide wonderwerken

ge-

geschiededen, die hem tot ene volkome bekering hadden moeten brengen; doch die wondertekenen bestonden merendeels in donder en blixem, die, als hy het zonnenfeest prachtig vierde, den burgt beschadigde; doch nadien zulks niet zelden in Indië gebeurt, en de Mahometanen, (welkers geloof, 't geen zyn vader ook toegedaan geweest was, hierby het meest leed) zich daarvan, zowel als de Christenen ten nutte konden bedienen, kan niet gezegt worden, dat zulks een hoofdbewys der verharding van den koning was. 't Zelve kan ook van het verdriet gezegt worden, 't geen Akebar in 't laatst zyner regering had. De jesuiten zeiden, dat zulks een bewys was van de straffe van God, vermits hy het geloof door hem heimelyk beleden, niet opentlyk wilde aannemen. In het tegendeel gaven de Mahometanen voor, dat hem zulks wedervoer, vermits hy zyne vaderlyke religie met voeten had getreden; en dus werd Akebar deswegens in verwerring gebragt, nadien het een ieder tot zyn eigen voordeel uitleide. Wanneer op die wyze de donder in de woning van den aardsbisschop te Parys sloeg, zoude het in het jesuiten Collegie ene straffe genaamt konnen worden, vermits de kardinaal zich tegen de pausselyke *Constitutie* kante; doch trof het onweer het grote jesuiten Collegie, konde het in het hof van den kardinaal ene bedryging heten, de orde gedaan, vermits zy de vryheid der Gallicaansche kerke opofferde. Derhalven is het zekerst, alzulke twyffelachtige bewyzen te laten varen, en de bevordering van het geloof onder de Heidenen alleen door duidelyke ver-

klaringen der lere en een heilig leven en wandel te bevorderen.

Het verdriet, 't geen Akebar in het laatst van zyn leven onderging, was dusdanig. Ik heb bereids hier voren by de verovering van het koningryk Decan aangemerkt, dat een prins, genaamt Mostafa, een' geruimen tyd aan het hof van den groten Mogol in vrede leefde; doch eindelyk gelegenheid vond, weder in zyn land te geraken. Aldaar vatte hy het geweer op, en noemde zich melec of koning. Alle, die van de regering van Akebar misnoegt waren, inzonderheid de yverige Mahometanen, wendden zich naar dien nieuwen koning. Op dat Akebar dien oproer mogte stillen, deed hy een aanzienlyk heir onder het bevel van zyn' tweden zoon Pahari, dien hy Morad deed noemen, uitrukken, 't geen genoegzaam te kennen gaf, dat hy hem meer dan den oudsten beminde, en het is ook buiten twyffel, dat zo de gedachte Morad gelukkig en zegeryk weder terug gekomen was, hy zich gewis den weg tot den troon gebaant zoude hebben. Beide de heiren geraakten niet verre van Cambaja slaags. De jonge Mogol had talryke benden; doch Mostafa bezat veel krygskunde, weshalven ook de laatste ene volkome overwinning behaalde, en het heir van den Mogol ene grote nederlaag leed. Na den slag vond men ook den jongen Mogol op het slagveld dood leggen.

Dat ongeval verwekte den koning grote bekommering. Hy verzamelde op nieuw een magtig heir, om den geleden schimp en schade te wreken. Gedurende de toerusting poogde hy alle de omhras en rajas, die hy aan den opstand

ſtand van Moſtafa ſchuldig hield, heimelyk uit den weg te ruimen. Tot dat einde bereide men enige vergifte pillen, die ene langzame dood veroorzaakten; doch deze bevorderden zyn eigen ondergang; want nadien hy ſteeds een goud doosje by zich droeg, waarin hartſterkende pillen afgezondert lagen, die hy na den maaltyd innam, en ook vergifte pillen, van deze afgeſcheiden, nam hy eens by vergiſſing de onrechte en vergaf dus zich zelven. Nadien nu die pillen ene langzame werking deden, en de ziekte lange duurde, verzuimde de Pater Xaverius niet, hem tot de aanneming van het Chriſten geloof te bewegen; doch ik vinde niet, dat hy op zyn ſterfbedde openbare belydenis van het zelve gedaan heeft. Hy overleed in den jare 1605.

Alzulk een einde nam de regering van dien beroemden koning, wiens gelyk men in de Oosterſche geſchichten niet vind. De Tartaren mogen ſteeds van hunnen Cingiskan en Tamerlan, de Chinezen van hunnen Xunchi en Cham Hi, de Perſianen van hunnen ſchach Abas, en de Turken van hunnen Soliman en Mahomet den II. breed opgeven. Dezelve bezaten alle grote deugden, maar ook grote feilen; de meeſten van hun waren wel grote helden, doch ook te gelyk grote tyrannen; gelukkig, doch ook hoogmoedig; ryk en magtig, maar te gelyk wellustig. Akebar had gene hunner feilen, maar alle hunne deugden. Hy wiſt op ene wonderbare wyze de Tartaarſche geſtrengheid met de Indieſche zachtmoedigheid te verenen: het een hield de groten in ontzag, en door het andere verwierf hy de gunſt en liefde der onderdanen. Twemaal

des daags gaf hy zyne onderdanen gehoor, en hoorde hunne begeerten, zonder zich te vermoeyen, ſtaande. In zyne dagelykſche kamer hing ene kleine goude ſchel, en had een ieder, dien zyne hulp benodigt was, verlof, aan dezelve te trekken, zo dikwerf het hem behaagde, om zyne klachten voortebrengen. In 't gemeen was hy niet bloedgierig; want zyne rechters waren verplicht, niemand met de dood te ſtraffen, ten zy zy alvorens 3 achtereen volgende dagen zyn mondeling bevel daartoe verkregen hadden. Als hy zich van het vergif bediende, geſchiede zulks alleen, om de geheime vyanden van den Staat met gering gerucht te ſtraffen, die anders ene veel ſtrenger dood verdient hadden. In ſpys en drank was hy ingetogen, en hem hierin niemand dan Oran Zeb gelyk. Nooit genoot hy vleeſch, maar vernoegde zich met rys, melk en vruchten. Hy beminde niet alleen de vrye konſten, maar was ook zelf geleert. Zyn grootſte vermaak was de omgang en verkering met vreemdelingen, om daar door hunne zeden en gewoontens te leren. 's Lands geſchichten, inzonderheid zyne eigen, deed hy zorgvuldig verzamelen, en zich voorlezen. Zyne vele gebouwde geſtichten verkonden zynen lof. Zyne manier van krygvoeren was, zyne vyanden te verraſſchen, en als zulks niet gelukken wilde, hen met een' leeuwenmoed aan te taſten. Hy vergrote de grenzen van zyn ryk met 3 koningryken, zonder de andere landen te rekenen. Zyne gantſche regering was een keten van geluk en voorſpoed, zo men den laatſten ſlag uitzondert, waarin zyn gelieſſte zoon Morad het leven verloor. Kortom, hy verklaarde en vervul-

vulde zyn' naam Akebar volkomen, die *weergaloos* beduid, en hem het volk by zyne komste tot de regering gaf. Is het byna wel te geloven, dat Akebar in Indië geboren en opgevoed was? Kan men zich wel verbeelden, dat alzulk een koning uit Tartaarſchen ſtamme was geſproten, wiens leven en daden ook Europeſche vorſten ten richtſnoer voorgeſtelt konnen worden? Wy hebben van de Ooſterſche geſchichten zo ſlegte gedachten, dat wy hunne lezing den jongen prinſen nadelig achten, en ons verbeelden, dat zy niets dan tyranny en weelde in zich bevatten. 't Is wel zeker, dat men in de Ooſterſche jaarboeken vele vorſten vind, die veeleer wilde en verſlindende dieren, dan menſchen gelyk zyn; doch men vind ook de zulken, welkers geſchichten met zo grote ſtichting als die van Trajanus, Auguſtus en Antoninus gelezen konnen worden; en hoe zeldzamer zy zyn, hoe koſtbaarder onze Akebar is, en hoe meer men zich over zyne regering moet verwonderen.

Ten beſluite kan hier ene eve zo gewichtige vrage, als in de geſchichten van den czaar gedaan worden; namelyk, hoe deze grote koning, die met zo veel verſtand begaaft was, de gerechtigheid zo zeer beminde, en geen' vlyt aan de verbetering van het ryk ſpaarde, gene ſtaatsfeil uit den weg geruimt heeft, die de grootſte en magtigſte landen in Aſië arm en onmagtig maakt; want men ziet ook in Indoſtan de armoede heerſchen, alwaar het grootſte gedeelte goud en zilver blyft leggen, na vele landen doorwandelt te hebben. Derhalven beſchouwt Sir Politique in de zinryke comedie by St. Evremont de aardkloot

 als

als een dier, 't geen met hardlyvigheid geplaagt is, en niet geholpen kan worden, ten zy men Indoſtan een Staats-clyſteer zet, en daar door den rykdom der waereld, die aldaar blyft leggen, weder doet omlopen. Want alle andere volkeren hebben Indieſche waren nodig, waar tegen de Indianen ſlegts weinige van de vreemdelingen gebruiken, die derhalven alles met goud en baren gelde moeten kopen, 't geen niet weder buiten het land geraakt. Doch des onaangezien ontbreekt aldaar geld, zo wel als op andere plaatſen, en de gemene man leeft in de uitterſte armoede. De oorzaak daarvan is, dat de koningen het gantſche land als in eigendom willen bezitten. Daarom vind men geen byzonder eigendom onder de onderdanen, noch ook niet, 't geen men in de meeſte ryken van Aſië en onder de Turken het myn en dyn noemt. Men zoude mogen denken, dat hoe minder de onderdanen bezitten, hoe ryker de regering moet worden, doch de bevinding leert, dat nadien de Ooſterſche koningen zich alles toegeëigent hebben, de onderdanen arm zyn.

Want dewyl alle, zowel hoge als lage onderdanen, aldaar ſlegts koninglyke pachters zyn, en gene goederen bezitten, die op hunne kinderen of nakomelingen overgaan, dragen zy gene zorgen, dat gene in een' goeden ſtand te houden, waarvan zy niet verzekert zyn iets te zullen behouden; want de zorgvuldigheid, die men voor het toekomende heeft, enig en alleen de waereld in ſtand houd: dit noopt den ambachtsman tot den arbeid, een' boer tot de verbetering van zyn land, en een' koopman tot

den

den koophandel; doch in Asië, alwaar een zoon zyne vaderlyke nalatenschap niet erft, ten zy met 's konings vergunning, draagt niemand zorge, zyn huis voor zyne nakomelingen in een' goeden staat te stellen. Heeft ook iemand enige middelen verzamelt, durft hy zulks niet doen blyken. De boer is bekommert voor den landheer, en begraaft dikwerf zyn weinig verspaart vermogen in de aarde, waarin het nutteloos blyft leggen, en eindelyk verderft. De landheer vreest zyne hoge overheid, en volgt het voorbeeld van den boer. Een koopman durft geen' groten koophandel ter hand nemen, op dat men niet zoude merken, dat hy middelen heeft, en men 'er hem by gelegenheid van zoude ontzetten. Derhalven ziet men de landen in Asië, die van nature het vruchtbaarst zyn, onbebouwt en ledig van inwoonders, elendige steden en dorpen en vervallen huizen; dus ziet men Mesopotamië, klein Asië, het Joodsche land en de prachtige Antiochische velden, gelyk ook andere bevorens zo vruchtbare en wel bebouwde landen thans half woest en onbebouwt; dus ziet men dat wonderbaar Egipte, alwaar voortyds zo vele duizende prachtige steden geteld werden, en ieder duimbreed gronds zo kostbaar was, alwaar het land als een mieren-nest van inwoonders grimmelde, en niet alleen een ieder zich voeden konde, maar 't geen ook ene spyskamer voor andere landen was, thans in een' zo slegten toestand, dat het naauwlyks in staat is, de weinige inwoonders te voeden, vermits niemand de geringste zorge draagt, enige onkosten te besteden, tot behoud der canalen, waar mede de rivier de Nyl door

het land geleid word en het vruchtbaar maakt. Eindelyk veroorzaakt die vernietiging der eigendommen enen droevigen toestand by de koningen zelven, die steeds grote heiren op de been moeten houden, om de onwillige onderdanen tot den arbeid te dryven, te beteugelen en te beletten, het land te verlaten; want wanneer een volk door mishandeling tot vertwyffeling gebragt word, moet men 'er naauwe wacht op houden, ten zy men als een zekere Brama in Pegu wilde handelen, die ter verhoeding van een' opstand de helft der inwoonders van het ryk van honger deed sterven, en van vruchtbare velden wildernissen en woestenyen deed maken, door welk godloos en te gelyk bespottelyk staatsmiddel deze ingebeelde schrandere staatkundige te weeg bragt, dat het ryk door ene hand vol vluchtige Chinezen ingenomen wierd, vermits geen volk voor handen was, om hen te wederstaan.

Derhalven is de vrage, waarom de schrandere Akebar, die 's lands welvaart ter harte nam, zodanig ene eigendoms bezitting niet ingevoert heeft, waar door hy zyn ryk tot groter bloeystand gebragt zoude konnen hebben, dan door alle zyne overwinningen en heilzame verordeningen? Hierop dient tot antwoord: dat hy zulks veelligt gedaan zoude hebben, wanneer iemand hem het nut daar van klaar getoont had, en de jesuiten hem te gelyk met het onderwys der wetenschappen en den beeldendienst slegts één ryk in de nabuurschap, by voorbeeld China, hadden aangewezen, 't geen van arbeidzame inwoonders grimmelt, en met magtige steden bezet is, die voor Parys of Londen niet

wy-

wyken, alles en alleen, om dat een ieder heer over het zyne is. Doch hierop denken de Mahometaansche koningen in Asië niet, de missionarissen trachten alleen hen zo wyd te brengen, dat zy een beeld leren kussen, den paus gehoorzaamheid beloven, en zich voorts doen dopen, en de staatsministers pogen slegts door pluimstryken hunne eige hoogheid te bevorderen. Ook is het enigzints gevaarlyk voor een' staatsminister in Turkyë en Asië, een' koning de waarheid te zeggen, ten zy hy het zo behendig als de Persische vizier Khasagas doen kan, van welken de volgende gebeurtenis verhaalt word, die onder de Turksche gevallen te vinden is: De vizier Khasagas durfde den koning de waarheid niet onbewimpelt zeggen, derhalven bediende hy zich van deze list. Als hy eens met den sultan op de jagt was, gaf hy voor, de taal der vogelen te verstaan, welke konst hy van een' natuurkundigen geleert had, en bood aan, daar van ene proeve te doen. Wanneer zy van de jagt terug gekomen waren, werden zy tegen den avond twe nachtegalen op een' boom gewaar, waarop de sultan tegen Khasagas zeide: *Hoor vizier! ik wenschte gaarne te weten, wat die beide nachtegalen met elkander kouten; ga heen, hoor wat zy zeggen, en geef 'er my voorts bericht van.* De vizier naderde den boom, gedroeg zich, als luisterde hy aandachtig, quam vervolgens te rug, en zeide: *Ik heb iets van hun gesprek verstaan; doch durve het niet zeggen, want zy spreken van uwe majesteit. Wat konnen zy van my zeggen?* hernam de koning; *zeg onbeschroomt wat het is, en verbloemd niets. Sire!* antwoorde de vizier, *een dier nachtegalen*

heeft

heeft een' zoon , en de ander ene dochter, die zy aan elkander huwen willen. De vader van den zoon zeide tot den vader van de dochter, ik kan myn' zoon u dochter niet geven; ten zy zy 40 verwoeste dorpen ten huwelyk brengt, waarop de ander nachtegaal tot antwoord gaf: het zal op een ontvolkt dorp meer of min niet aankomen; ik zal haar in plaats van 40 wel 500 ten huwelyk geven; want zo God den sulton Mahmoud by leven en gezondheid behoud, zullen ons, zo lang hy koning in Persië is, gene verwoeste dorpen ontbreken.

PE-

PETER ALEXIOWITZ.

Alexius Michaelowitz overlydende, liet uit het eerste huwelyk twe prinsen na; namelyk, Fœdor en Ivan, en ene princes genaamt Sophia, en uit het twede huwelyk een' prins genaamt Peter. De oudste broeder Fœdor, die hem in de regering volgde, overleed, na 6 jaren den troon bezeten te hebben. Voor zyne dood verklaarde hy Peter, zyn' halven broeder, zynen erfgenaam in de regering, vermits hy zyn' eigen broeder wegens zwakheden des lighaams daar toe onbequaam achte. Uit hoofde van die verklaring werd ook de jongste broeder tot czaar van Moscovië uitgeroepen, offschoon hy noch niet boven de 12 jaren oud was. Dit mishaagde de princes Sophia, want zy, de hand gaarne in de regering willende hebben, veelliever gezien had, dat de twede prins Ivan, haar' eigen broeder, tot den troon quam; of zy ten minsten mede aan de regering deel had. Tot dat einde gaf zy den bevelhebber der czaarsche lyfbenden, Strelitzen genaamt, goede woorden, en bragt hen eindelyk zowel als de voornaamsten van den adel, beneffens de geestelykheid, op hare zyde. En op dat alzulk een toeleg in de ogen van het gemeen schyn mogte hebben, deed zy uitstroyen, dat de vorige czaar Fœdor door de zodanigen met vergif omgebragt was, die toenmaals mede aan het roer zaten; ook verspreide men, om de Strelitzen aan te hitsen, dat men ten hove een' toeleg gesmeet had, om on-

onder het bier en den brandewyn vergif te mengen, ten einde hen allen daar door van kant te helpen. Als nu die toebereidzelen gemaakt en alles wel overlegt was, werd het groot treurſpel te werk geſtelt, en met de artzen geopent, die alle nedergezabelt werden; vervolgens trof dat lot de andere hoge bedienden, waar van men enigen mede nederzabelde, en anderen uit de venſters wierp, die op de ſpitzen der degens van de 'er onderſtaande Strelitzen ontfangen werden. Kortom, de gantſche ſtad rebelleerde, en de opſtand konde niet geſtilt worden, aleer de oudſte broeder Ivan met Peter te gelyk tot czaar verklaard wierd.

Te midden van dien opſtand nam de prins Galliczin den jongen czaar Peter op zyne armen, en bragt hem in het klooſter Froitsky, op dat hy aldaar in zekerheid konde zyn, tot de ſtorm uitgewoed had. Men lokte den bevelhebber der Strelitzen derwaards, die welhaaſt gevat en onthoofd werd, waarmede het oproer een einde nam, en de princes Sophia werd naar een klooſter niet verre van Moscow gebragt, waarin zy na ene gevangenis van 15 jaren overleed. De ſchryver van het verandert Rusland zegt, den czaar zelven van haar te hebben horen getuigen, dat wanneer de regeerzucht haar niet bedwelmt had, men haar ene volmaakte princes gezien zoude hebben. De belhamels der Strelitzen werden met alle hunne verwanten uitgeroeit, en hunne huizen tot den grond nedergeworpen. Vervolgens regeerden de beide broeders van den jare 1682 tot 1688 en waren de brieven en alle verordeningen dus ingericht: Ivan en Peter Alexiowitz

enz.

enz. Doch de oudste voerde slegts den naam, en het ging ten dien tyde in Moscovië, als weleer onder het burgermeesterschap van Cæsar, toen enigen uit scherts schreven : Julius en Cæsar, burgermeester in Rome; want zo onbequaam de oudste tot de regering was, zo vlug en vlytig was de jongste, by wien men welhaast ene begeerte bespeurde, om te leren en te weten hoe het in andere landen toeging, uit welke begeerte de grote en heilzame verordeningen sproten, die Moscovië tot een nieuw ryk gemaakt hebben. Als nu de zwakheid van den czaar Ivan meer en meer toenam, besloot hy in den jare 1688 de gantsche regering aan zynen jongeren broeder af te staan, en bragt zynen overigen tyd in rust door, tot hy den 29. january van den jare 1696 overleed.

De eerste, die den jongen vorst aanspoorde, enigzints verder dan zyne voorvaderen te gaan, was een Franschman, anderen zeggen een Genevois, genaamt Jacob le Fort, die weleer te Amsterdam op een koopmans comptoir geschreven had, doch zich zedert naar Moscovië begaf, aldaar in den krygsdienst trad, en het zo verre bragt, dat hy binnen korten tyd hoofdman der lyfwacht van den czaar wierd, in welke hoedanigheid hy onder anderen in den groten opstand bevel ontfing, om met zyn onderhebbend volk den persoon van den jongen czaar Peter te beschutten. Vermits deze le Fort schrander, vlug en aanminnig van omgang was, won hy de liefde van den jongen vorst, en moest zedert altoos by hem zyn, en hem met gesprekken over verscheide stoffen onderhouden. Inzonderheid was de czaar opmerkzaam, als hy hem van de

krygs-

krygsmagt, zeezaken, koophandel en rykdom der vreemde landen, in welke hy gereist had, en die door de scheepvaart te weeg gebragt waren, hoorde spreken. Vervolgens deed de czaar allereerst slegts tot tydverdryf enige schepen aan het Perrislausche meir bouwen, oeffende zich dikwerf aldaar, hield speelgevechten, en nam zedert den titel van zee-capitein aan.

In het 19. jaar zyn's ouderdoms huuwde hy met Ottokeia Fœderowna, dochter van een' bojaar, by wien hy Alexius en Alexandrus Petrowitz teelde; doch deed zich zedert om gewichtige redenen van die princes scheiden, en haar in een klooster sluiten. Zyne czaarsche majesteit had, ten tyde hy met zynen broeder regeerde, verscheide blyken zyner grote gemoedsgaven gegeven, die noch meerder uitblonken, als hy de regering alleen voerde.

Om ene duidelyke schets der regering van dien voortreffelyke vorst te geven, zal nodig zyn, stukswyze te spreken, 1. van zyne grote krygsdaden, 2. van zyne vele buitenlandsche reizen, om konsten en wetenschappen te leren, en 3. van de verbetering van den Staat; dus hy 1. voor een' groten krygsheld, 2. voor een' ervaren groten konstenaar, en 3. voor een' groten wetgever te houden is. Van zyn' krygsdaden zal ik, nadien dezelve door gantsch Europa bekend zyn, te korter spreken. In den jare 1694, als de keizer en de republieken Polen en Venetië met de Turken oorlog voerden, brak de czaar ook met de laatstgenoemden, en belegerde in het volgende jaar de vesting Asof, gelegen aan het Meotisch meir, by den mond van de rivier de Don. Dat Asof was weleer

ene

ene aanzienlyke koopſtad en genoegzaam de voorraadwinkel der Turkſche, Perſiaanſche, Tartaarſche en Venetiaanſche kooplieden; doch zo dra het in handen der Turken viel, hield alle koophandel op. De Coſakken maakten zich in den jare 1637 meeſter van het zelve, pleegden zeeroveryen met hunne aldaar gebouwde kleine vaartuigen, en ſtroopten ook dikwerf tot aan Conſtantinopolen, 't geen de Turken noodzaakte, hen weder op nieuw aan te taſten, die ook de gezegde veſting in den jare 1642 innamen en ſterk deden beveſtigen. Voor die ſtad verſcheen thans zyne czaarſche majeſteit met een heir van 80 of 90000 mannen, doch voerde dat jaar niet veel uit, zo om dat de bezetting toevoer en byſtand ter zee bequam, als om dat een vreemd geſchutbediende, genaamt Jacob, die door een' bojaar, onder wien hy ſtond, mishandelt was, uit verbittering de hem vertrouwde veldſtukken vernagelde, tot de Turken overliep, en de bezetting tot een' uitval aanmoedigde, welke ook met ene tamelyke nederlaag der Moſcoviten geſchiede, die door de vernagelde ſtukken in verwerring geraakten; weshalven het beleg opgebroken, en ſlegts in ene inſluiting verandert werd.

In het daarop volgende jaar deed zyne czaarſche majeſteit deszelfs heir verſterken, en te gelyk ene kleine vloot uitruſten, om den verderen toevoer ter zee af te ſnyden. Met die vloot leide hy zich in ene hinderlage onder een klein eiland, tot men de Turkſche ſchepen, die volk, levensmiddelen en geld ten ontzet aanbragten, in den ſtroom gelokt had, taſtede dezelve toen met alle magt aan, ſchoot enige

P vaar-

vaartuigen in den grond, en veroverde de anderen, en als de andere Turken zedert andermaal ene kans waagden, werden zy weder met verlies terug gedreven. Vervolgens deed hy de vesting onder het bevel van den veldheer Gordon, een krygskundige Schot, met ernst aantasten, als wanneer de bezetting, nadien zy gene hulp meer te verwachten had, de vesting onder beding overgaf, dat de overgebleven soldaten aftrekken, en zich zonder geweer begeven konden werwaards zy wilden.

Na de verovering van die gewichtige stad, waardoor zyne majesteit ene zekere haven in het Meotisch meir bekomen had, besloot hy, ene grote vloot uit te rusten, zo om die vesting te verdedigen, als de Turken op de zwarte zee in toom te houden. Tot dat einde deed hy niet alleen uit Holland maar ook van Venetië scheepstimmerlieden tot het bouwen van gallyen ontbieden, op dat men binnen 3 jaren 40 oorlogschepen en bombardeer galliotten, 26 brede gallyen en galleassen, en 26 halve gallyen zoude konnen byeen hebben. Dat bevel werd welhaast volbragt, en gaf zyne majesteit toen opentlyk zyn voornemen te kennen, om gedurende dien bouw ene reize naar vreemde landen te doen; ook benoemde hy verscheide jongelingen van adel, die hem volgen zouden, om by de vreemdelingen te leren en zien, wat het land voorts tot nut en voordeel konde gedyen.

De vorige czaren hadden slegts zeer weinig van de zeezaken verstaan. Michaël Fœdorowitz, grootvader van onzen beroemden vorst, was de eerste, wien in gedachten quam, zich

op

op de zeezaken toe te leggen, en te beproeven, of zyne onderdanen de zeevaart konden leren; doch de onlusten, door den valschen Demetrius in het ryk verwekt, hadden de uitvoering van zyn voornemen verhindert. Alexius Michaëlowitz erfde van zynen vader te gelyk met het ryk ook de lust tot de zeevaart. Hy deed verscheide scheepstimmerlieden uit Holland ontbieden, door welkers hulp in den jare 1669 enige schepen aan de Caspische zee gebouwt werden; doch de Cosakken, aan de rivier de Don wonende, verbranden die vaartuigen, en dus scheen Peter Alexiowitz tot de uitvoering van zo groot een werk verordent te zyn. Tot dat einde begaf zich deze in de beide jaren 1693 en 1694 naar Archangel, om aldaar de vreemde schepen te bezichtigen; doch als hy zich van Asof meester zag, werd, gelyk gezegt is, dat werk allereerst met ernst ondernomen.

Die toeberydzelen mishaagden de oude bojaren, nadien zy van begrip waren, dat de uitrusting van ene zo magtige vloot het land ten last zoude verstrekken, en het zenden van hunne kinderen buitens lands streed met hunne oude zeden en gewoontens, die in het blyven by de vorige onkunde bestond; ook was de geestelykheid van gevoelen, dat de jeugd door buitenlandsche reizen van de ware religie afgetrokken zoude konnen worden, nadien zy uit de heilige schrift betoogde, dat den kinderen Israels verboden was, met andere volkeren gemeenschap te houden, op dat zy niet tot afgodery vervoert mogten worden; weshalven den gezanten niet geoorloft was, hunne kinderen me-

de te nemen; ook mogt niemand op levensstraf, zonder byzondere bewilliging van den patriarch, buitens lands reizen. En mitsdien werden die nieuwe schikkingen van zyne czaarsche majesteit met groot verdriet aangezien; ook smertte het hun, dat hy de vreemdelingen zo zeer genegen was, en met hun zo openhartig en vertrouwelyk verkeerde, weshalven zy ene nieuwe rebellie begonnen te smeden, en zich onderling beradeden, de stad Moscow in brand te steken, en als de czaar volgens gewoonte ter lessing zoude toeschieten, hem by die gelegenheid te doden, de princes Sophia op den troon te brengen, de Strelitzen weder in hunnen vorigen stand te zetten, en alle de vreemdelingen uit te roeyen.

De uitvoering van dat groot voornemen namen drie bojaren en enige hoge bevelhebbers der Strelitzen op zich, en werd de 2. february van den jare 1697 tot dat treurspel bestemt; doch daags te voren knaagde het gemoed van twe der zaamgezwoornen, die den czaar gingen vinden, als hy zich ten huize van le Fort bevond, voor zyne voeten nedervielen, en hem den gantschen toeleg openbaarden. Zyne majesteit sprong van schrik van de tafel op, en deed aanstonds de voornaamste vatten, onder wien ook een zyner geheimen raden was, die op de pynbank de verradery met alle hare omstandigheden beleed, waarop alle de zaamgezwoornen op de grote markt ter dood gebragt werden. Na dus het land van dat onkruit gezuivert te hebben, werd de buitenlandsche reize ondernomen, doch waar van op ene andere plaats breder gesproken zal worden.

Ge-

Gedurende die reize werd een nieuwe opſtand geſmeet. De misnoegden, die de princes Sophia noch genegen bleven, leiden weder het gedrag en de daden van den czaar ten quade uit, waarin hun de geeſtelykheid behulpzaam was, die deed uitſtroyen, dat de toeleg van zyne majeſteit maar alleen tot den ondergang van hunne heilige religie gericht was, nadien hy buiten 's lands zo vele vreemdelingen in dienſt nam, om door den tyd over de natuurlyke onderdanen te heerſchen, hunne loffelyke zeden en gewoontens te veranderen, de Strelitzen uit te roeyen, en in plaats van dezelve vreemdelingen tot zyne lyfgarde te verkiezen. Alzulke betogingen veroorzaakten, dat niet alleen hoge ſtandsperſonen onder het gemeen, maar ook velen van die men de getrouwſte bedienaren van den czaar dachte te zyn, naar ene verandering in de regering haakten, en de princes Sophia op den troon poogden te brengen. En op dat men van een' te gelukkiger uitſlag tot dien toeleg verzekert mogte zyn, lokte men ook 10000 Strelitzen in het ſpel, die aan de Littauwſche grenzen in de winterquartieren lagen, en beraamde men, om den opſtand enigermate te konnen verſchonen, dat zy ter invordering van hunne achterſtallen uit de winterquartieren opbreken en lynrecht voor de hoofdſtad rukken zouden, alwaar de andere misnoegden zich by hun zouden voegen, en gezamentlyk dat werk uitvoeren.

Als de regering den toeleg der Strelitzen vernam, zond zy enige perſonen met volmagt en geld, om niet alleen hun achterwezen te voldoen, maar ook de ſoldy voor zes maanden

vooruit te betalen; doch men konde hen van hun voornemen niet afbrengen, nadien zy voorgaven hunne vrienden te willen bezoeken, en te zien, of de czaar noch in leven was. Dit verwekte een' groten schrik by groot en klein, en bequam de veldheer Gordon welhaast van de regering bevel, met zyne onderhebbende benden, welke merendeels uit oud bedreven volk bestonden, en met vreemde bevelhebbers voorzien waren, de oproerigen tegen te trekken. De veldheer Gordon deed hun denzelven voorslag, als de regering, doch mede te vergeefs, weshalven hy in den beginnen, om hen te vertzagen, slegts enige stukken op hun deed losbranden, echter zodanig, dat de kogels over hunne hoofden vlogen; doch als zy merkten, dat het schieten hun gene schaden veroorzaakte, werden zy te stouter, inzonderheid vermits de priesters hun wys maakten, dat God door zodanig een wonder hun zyne bescherming openbaarde; waarom de benden van den heer Gordon met groot geschreeuw aanvielen, en na een gevecht van 2 uren, waarin 3000 der misnoegden sneuvelden, de rest, behalven enige weinigen, die zich door de vlucht reddeden, krygsgevangen maakten. De czaar was in Wenen, als hy hier van naricht ontfing, weshalven hy zo spoedig terug keerde, dat hy bereids in de hoofdstad aangekomen was, aleer men van zyne komste kennis had. Vervolgens deed hy alle de schuldigen ondervragen, waaronder zich de prins Colorin, de veldheer Romanodoskowsky, beneffens verscheide andere voorname personen van de beide kunnen bevonden, over welke hy, na ene naauwkeurige rechts-

ple-

pleging, het vonnis des doods uitſprak, en dus enigen onthoofd, anderen gerabraakt, en weder anderen levend begraven wierden; ook werd de naam der Strelitzen voor eeuwig verdelgt, en rechte men in hunne plaats andere benden onder den naam van ſoldaten op. Den Strelitzen, die zo ſchuldig als de anderen niet waren, werd wel het leven geſchonken, doch moeſten zich naar Siberië, Aſtracan, Aſof en andere verre afgelegen plaatſen in ballingſchap begeven. Zodanig een gevolg had die derde opſtand, 't geen zyne czaarſche majeſteit in ſtaat ſtelde, de gantſche regering onverhindert in ene andere vorm te gieten.

Ondertuſſchen werd de oorlog tegen de Turken voortgezet, en had men twe heiren op de been, om denzelven met te meerder nadruk te voeren. Eindelyk quam het in den jare 1699 tot enen ſtilſtand van wapenen voor twe jaren, die zedert in enen dertig jarigen vrede verandert werd, uit krachte van welke zyne czaarſche majeſteit Aſof en enige andere veroverde ſteden behield. In dit jaar verloor hy twe zyner getrouwſte dienaren en bemindſte vrienden; namelyk de veldheren Gordon en le Fort. De eerſte was een ervaren ſoldaat, en had den czaar grote dienſten gedaan, zo in den oorlog als in den opſtand der Strelitzen. De ander had door ene zekere vlugheid en minzame omgang het zo verre gebragt, dat hy tot het opperbevel over het voetvolk geſtegen was. Veelligt zoude hy noch op een Hollandſch comptoir gezeten hebben, zo hem een goede geeſt niet naar Moscovië gevoert had, alwaar hy het geluk genoot, den czaar boven alle anderen te behagen,

gen, en men zegt, dat die vorst op het zien van zyn lyk bitter geweend had.

In het begin van deze eeuw werd zyne czaarsche majesteit in een' oorlog met Zweden gewikkelt, die zowel wegens zyne langdurigheid, als voorgevallen zware hoofdtreffen, een der grootste was, die Moscovië ooit gevoert had. Zweden had de Russchen te voren gering geacht; want de vorige koningen dikwerf met ene hand vol volks tot in het hart van Moscovië gedrongen waren; doch dewyl de schranderste koningen van Zweden bespeurt hadden, dat de Russchen zo goede natuurlyke hette en lighaams sterkte als ander volk bezitten, en daarenboven ook voor alle anderen het voordeel hebben, zwaren arbeid, honger en koude beter te konnen wederstaan, dus geen ruiters paard in andere landen zo vele moeyelykheden als een Muscovisch soldaat kan dragen; hadden zy het voor een' gegronden staatsregel gehouden, met een volk, 't geen niets als oeffening en krygservarenheid mangelden, geen' langen oorlog te voeren; en meent men ook om die reden, dat als Gustaaf Adolph, die onder alle de Zweedsche koningen de eigenschap, sterkte en zwakheid van zyn eigen volk zowel als die zyner naburen best kende, ten dien tyde op den troon gezeten had, deze oorlog van geen' zo langen duur geweest zoude zyn; doch de toenmaals regerende koning nam dien voornaamsten staatsregel niet in acht, weshalven ook de Noordsche waereld een gantsch ander aanzien en gedaante bekomen heeft, en een volk, wiens vriend- of vyandschap men te voren onverschillig aanzag, thans niet alleen in 't Noorden,

den,

den, maar ook in gantſch Europa, ja den Turken, Perſianen en Chineſen een ſchrik geworden is; want Moscovië heeft alle die volkeren ten naburen, en rekent men ſlegts enige dagreizen van zekere Tartaarſche provincien, die Moscovië onderdanig zyn, tot aan de Chineſche zee.

In den beginnen van den oorlog waren de Ruſſchen ongelukkig. De grote nederlaag by Nerva ſcheen een einde van den zelven te zullen maken, doch leide den grond tot hunne volgende voorſpoeden; want daaruit nam zyne majeſteit gelegenheid, alle de te voren begane feilen in de krygszaken te verbeteren, en liet zich inzonderheid door zynen bondgenoot, den koning van Polen, in de andere Europeſche krygswyzen onderrechten. Dus verkregen zedert dien tyd de zaken een geheel ander aanzien, en de Ruſſchen veroverden ook zedert verſcheide ſteden in Ingermanland en Lyfland, onder andere ene veſting aan den Finlandſchen zeeboezem, Nieuwſchans genaamt, niet verre van het meir Ladoga, die zyne majeſteit beveſtigde en naar zynen naam Petersburg deed noemen. In dat Petersburg leide hy mede ene nieuwe haven aan, en bragt het in korten tyd zo verre, dat het onder de aanzienlykſte veſtingen in Europa gerekent wierd, en ook, nadien de czaar zyn vaſt verblyf aldaar genomen heeft, tot ene der grootſte en prachtigſte ſteden geworden is. Het zoude te wydlopig zyn, alle de veldſlagen, belegeringen, ſtormen en veroveringen van ſteden, beneffens andere merkwaardigheden aan te tekenen, die voorgevallen zyn, als de czaar te gelyk met den koning

ning Augustus van Polen den oorlog in Ingermanland, Lyfland, Courland, Polen en Littauwen voerde, alwaar hy de ene stad en vesting na de andere veroverde, tot zich eindelyk de koning Augustus genoodzaakt zag, by Alt-Ranstad den ongelukkigen vrede met Zweden te sluiten, waardoor Moscovië alleen gelaten werd. Van dezen allen afzonderlyk te spreken, zegge ik, zoude te breedvoerig zyn, en dient ook niet tot myn oogmerk, waarom ik verder voortga.

Na de vrede van Alt-Ranstad toog de koning van Zweden met 36000 mannen, uitgelezen benden, uit Saxë naar Moscovië, en dacht een ieder, dat het den czaar niet beter dan den koning Augustus gaan zoude; doch op dien togt werden aan de zyde der Zweden twe hoofdfeilen begaan, waaraan allermeest het ongeval, Zweden zedert wedervaren, toe te schryven is. De eerste bestond hierin, dat de koning van Zweden, aleer hy over de rivier de Niper trok, de 16000 mannen niet afwachte, welke onder het bevel van den lieutenant generaal Löwenhaupt van Riga in aantogt waren, om zich by zyn heir te voegen; want de gedachte 16000 mannen werden by Lezno door de Russchen aangetast, en bevocht de czaar door zyne voorzichtigheid en wys beleid ene volkome overwinning, waarin de meeste Zweden nedergesabelt of krygsgevangen gemaakt werden, en alle hunne krygsbehoeftens en de voorraad, voor 's konings hoofdheir geschikt, in handen van den overwinnaar vielen.

De twede hoofdfeil was, dat de koning van Zweden zich 40 Russische mylen van Smolensko

ko in de Ukraine waagde, zonder van achteren van ene enige vesting verzekert te zyn; vertrouwende op den Cosakschen veldheer Mazeppa, die wel onder de Moscovische beschutting stond, maar echter zedert een' geruimen tyd met Zweden onder één dekzel gelegen had; doch het voornemen van den gedachten Mazeppa was door onderschepte brieven ontdekt, weshalven hy met enigen der voornaamste Cosaksche bevelhebbers tot den koning van Zweden overliep. Vervolgens taste de prins Menzikoff de Ukrainsche vesting Buturin aan, die den koning van Zweden in de handen gelevert zoude worden, en veroverde dezelve; des onaangezien wilde de koning van Zweden van zyn voornemen niet afzien, of van een' terug togt horen spreken. Na eindelyk het Zweedsche heir, vermits den verschrikkelyken strengen winter, grote honger en koude geleden had, geraakte het in den jare 1709 by Pultawa in een hoofdtreffen met de Moscoviten, waarin de Zweden geslagen werden, en de koning zelf met byna 3000 mannen zeer bezwaarlyk over de rivier de Niper naar de Turksche vesting Bender moest vluchten. Voorts gaf de legervoogd Löwenhaupt zich met de overgebleven Zweedsche benden, bestaande uit 16000 mannen, krygsgevangen, en rekende men, dat het geheel verlies aan de zyde der Zweden aan doden en gevangenen op 28000 mannen beliep. Het was in waarheid een wonder te horen, dat een zo aanzienlyk heir onder het bevel van een' dus ervaren en dapperen koning in zo een' korten tyd gesmolten was, en ook zeldzaam, dat

dat de 16000 mannen, die zich krygsgevangen gaven, daar toe door 9000 Russchen, waar over de veldheer Bauer het bevel voerde, gedwongen wierden. Na deze ongemeen grote overwinning keerde zyne czaarsche majesteit in zegepraal naar Moscou, en deed aldaar ene prachtige intrede, overeenkomstig de zegepraal der oude Romeinen.

Vervolgens werd de stoel des oorlogs in de Zweedsche provincien verplaatst, alwaar zyne czaarsche majesteit Riga, Wyburg en Pernau, en in Finland Abo en Kexholm veroverde; dus Zweden aan gene zyde van het Bothnische meir niets overig behield; doch inmiddels en als de Moscoviten dus de Zweedsche provincien overstroomden, had de vluchtende koning van Zweden de Turken overreed, met Moscovië te breken, weshalven de czaar genoodzaakt was, zich met zyne grootste magt naar de andere zyde te wenden. Hier, meent men, begingen de Russchen ten dien tyde ene gelyke feil, als bevorens de Zweden, nadien zy zich te wyd in 's vyands land waagden; en gelyk de Zweden op den afval der Cosakken vertrouwt hadden, vertrouwden thans de Russchen op den hospodar van Moldavië, die zich en zyn land hun ten dienste aangeboden had; doch als het tot de volvoering zoude komen, vielen niet alleen de Wallachen en Moldavers weder af, maar de Crimsche Tartaren stremden ook den toevoer van alle levensmiddelen naar het Moscovische heir, 't geen in die omstandigheid door ene driemaal sterker magt Turken overvallen werd. Zyne czaarsche majesteit toog daarop een weinig terug, legerde zich aan de

ri-

rivier de Pruth, en verdedigde zich aldaar gedurende twe dagen met zo onverschrokke dapperheid, dat de Turken, die enige malen poogden, hem uit zyne legerplaats te slaan, verplicht waren, met verlies van 10 of 12000 mannen van hun voornemen af te zien; doch de benardheid, waarin zich de Russchen bevonden, werd daar door niet weggenomen, nadien hun levensmiddelen ontbraken, die de Tartaren hun afgesneden hadden; ook mangelden hun de vereischte veldstukken en andere krygsnoodwendigheden, om meer aanvallen te wederstaan. Derhalven zond de czaar den derden dag een' trompetter met voorslagen van vrede naar het Turksche leger, en schraapte men alle de ducaten, die in het Russische heir gevonden werden, haastig byeen, om, zegt men, met dezelve de handen van den Turkschen vizier te vergulden; ook wil men, dat de czarin, welke dien togt mede bywoonde, zonder weten van den czaar een' loper aan den vizier gezonden, en dezen ene aanzienlyke somme aangeboden zoude hebben, wanneer hy zich in onderhandeling van vrede wilde inlaten. Als vervolgens de vrede gesloten was, zond de groot vizier enige personen naar het Russische leger, met verzoek, de ere te mogen hebben, hare majesteit de czarin te zien, vermits hy twyffelde, dat ene dame zich uit liefde voor haren gemaal op een' zo gevaarlyken veldtogt waagde. Ter gedachtenis van dat geval, deed de czaar haar ene ridderorde stichten, namelyk een kruis op een wit lint met de woorden: *Uit liefde en trouw voor het vaderland.* Na ene onderhandeling van een' halven dag werd de vrede gesloten, waarby zich de

de czaar verbond, Asoph in den toestand, waarin het in den jare 1696 was, terug te geven, de sterke vesting Taganrock, die hy aan het Meotische meir had doen aanleggen, en alwaar hy voorraadschuren en ene haven voor zyne schepen opgerecht had, te slechten, en ook twe kleine steden aan de rivier de Niper te doen nederwerpen.

Dit was gewis een zure appelbeet voor zyne czaarsche majesteit, nadien daar door zyne grote ontwerpen, tot het aanleggen van ene aanzienlyke zeemagt in de zwarte zee, vervielen; doch dewyl hy Petersburg en andere havens in de Oostzee bekomen had, waren zyne zeeontwerpen merendeels naar die zyde gericht, en mitsdien dat verlies zo smertelyk niet, als men zich verbeelde. Daarenboven had hy thans vrye handen, om den oorlog met Zweden te ernstiger voort te zetten. In zekere opzichten konde hy dien vrede gelukkig rekenen, vermits zyn eige persoon en de bloem der Russische magt in gevaar stond, den Turken in de handen te vallen. Hoe weinig die haastige vrede het Turksche hof behaagde, blykt, nadien de grootvizier terstond van zyne waardigheid afgezet en in ballingschap gezonden werd.

Na den gesloten vrede werd de oorlog tegens Zweden tot den jare 1721 met den uittersten yver voortgezet, als wanneer de bekende vrede tusschen de beide ryken tot stand quam, by welken Zweden, zo al niet de helft, immers het beste en gewichtigste gedeelte zyner landen, die van tyd tot tyd door zo vele

gro-

grote en dappere koningen de Zweedsche kroon ingelyfd waren, aan Moscovië afstond.

Dit is een kort begrip der krygsdaden van zyne czaarsche majesteit, waar door zo vele gewichtige provincien verovert, een ruuw en ongeoeffend volk strydbaar gemaakt, de bevorens onbekende zeelieden in bloey gebragt, havens in de oostzee verovert, en in dezelve ene magtige vloot met ontelbare galyen aangelegt werden. Die voortreffelyke en grote voordelen zyn, naast Godts byzondere bestiering, die het ene land verhoogt en het ander vernedert, aan de voortreffelyke gemoedsgaven van den czaar, gelyk ook den omgang met vreemdelingen, en de reizen naar landen, alwaar goede schikkingen gezien en geleert worden, toe te schryven; en is dit het ander merkwaardig punt van 't leven en de daden van zyne czaarsche majesteit, van welke ik belooft hebbe, mede iets te gedenken.

Boven is bereids gewag gemaakt van den omgang, in zyne jeugd met den heer le Fort gehouden, die hem dagelyks met het verhaal van de zeden en gewoontens, de krygszaken, den koophandel en de scheepvaart van andere landen onderhield, 't geen by den jongen vorst ene grote begeerte tot het zien van vreemde landen verwekte. Na den eersten Turkschen oorlog ten einde gebragt te hebben, openbaarde hy zyn voornemen tot die reize, 't geen den onderdanen zeldzaam voorquam, nadien het steeds in Moscovië voor een geloofsartikel gehouden werd, nooit buiten noodzaaklykheid met vreemdelingen te verkeren; en gaf zulks oorzaak tot een' groten oproer, welken die vorst

vorst gelukkig dempte, en vervolgens de reize aannam. Doch op dat die reize zonder groten omslag geschieden mogt, en hy zelf gelegenheid konde hebben, zich in de zaken, die hy gaarne wilde leren, te doen onderrichten, besloot hy, onbekent te reizen, en nam den gedachten heer le Fort, den prins Menzikoff en den grave Gallowin met zich, die den tytel van Russische gezanten voeren en onder welkers gevolg hy zich met enige jonge edellieden bevinden zoude. In de maand may van den jare 1697 werd daartoe een begin gemaakt, en was Riga de eerste vreemde stad, waarin hy quam. Aldaar bejegende zyne czaarsche majesteit iets zonderlings; want als hy alle de vestingwerken naauwkeurig wilde bezichtigen, werd hem zulks geweigert, onder voorwendzel, dat men zynen stand niet kende, 't geen zyne czaarsche majesteit zo euvel opnam, dat hy, Zweden zedert den oorlog verklarende, dat geval ook onder andere in het verdedigschrift deed aanhalen.

De twede gewichtige stad, die hy aantrof, was Koningsbergen. Aldaar werd hem vergunt, alles naar begeerte te bezien en te beschouwen, 't geen hem zowel behaagde, dat hy zich aldaar een' geruimen tyd ophield. In Koningsbergen zowel als Dantzig en andere zeesteden aankomende, werden hem aanzienlyke geschenken gedaan, echter onder den naam van zyne gezanten, die men grote ere bewees; doch zyne majesteit wilde voor zyn' eigen persoon gene plechtigheden ontfangen. Zelfs had hy ook geen behagen, aan vorstelyke hoven te gaan, maar bragt den meesten tyd met ambachtslieden

en

en kunstenaars door, om te leren, waar aan zyn land gebrek had, en gaf byzonder acht op de scheepvaart, den koophandel en het krygswezen.

Wanneer hy in ene zeehaven quam, of van daar vertrok, was hy gemeenlyk als een Hollandsch schipper gekleed, om te vryer met de zeelieden, zonder bekent te worden, te konnen verkeren. Hy hield zich niet lange in ene zekere zee-stad aan de Oostzee op, en ook slegts enige dagen in Hamburg, offschoon de burgers van die stad allen mogelyken vlyd aanwendeden, hem enig genoegen te geven, en wel wegens hunnen sterken koophandel op Archangel, maar zyne gedachten waren alleen naar Holland gericht. Nadien nu de Hollanders een' groten koophandel op Moscovië dreven, wenschten zy niets meer, dan den czaar te versterken in de gedachten, die hy van hun gemenebest, als de rechte school der kunsten en wetenschappen, opgevat had. Terstond zonden de algemene Staten hem zekere voorname personen met geschenken te gemoet, en deden verzekeren, dat men tot de vryhouding van het gezantschap, gedurende deszelfs verblyf in de verenigde provincien, alle schikkingen gemaakt had. In de steden, waar door hy trok, werd het kanon van de wallen gelost. In Amsterdam steeg de jongelingschap te paard, om zyne czaarsche majesteit in te halen, en zullen toen ongetwyffelt menige slepers en brouwers knollen ruiters dienst hebben moeten doen, vermits die stad, buiten dezelve, daar van weinig voorraad heeft.

Zyne czaarsche majesteit liet het gezantschap

enige mylen terug, om te beter onbekent het merkwaardigste te konnen bezichtigen. Op den weg vervoegden zich enige Russische kooplieden by hem, die zyne komste verstaan hadden; en nadien de czaar hun kende, moesten zy hem verkleed in de stad brengen; doch de stadsregering hiervan mede kennisse bekomen hebbende, zond hem enige raden te gemoet, die hem opwachten en geleiden zouden in een prachtig huis, daar toe afzonderlyk gemeubileert.

Maar zyne czaarsche majesteit was geheel anders gezint, en wilde geen' intrek in de stad aannemen, hoe ernstig men hem zulks verzogt, maar verkoos op de zogenaamde Oostersche kaay aan de waterkant een klein huis ter woning, en deed ernstig verbieden, dat het gemene volk 'er inkomen, en hem in zynen arbeid storen zoude. Aldaar hield hy zich enige maanden op met zyne vertrouwste vrienden, die tegelyk met hem den scheepsbouw zouden leren, bragt enige uren van den dag onder de Hollandsche scheepstimmerlieden met de byl en den bytel door, en ging op dezelve wyze als dezen gekleed. Op andere tyden vermaakte hy zich met zeilen en roeyen op het Y.

Ondertusschen verzuimde hy nochtans niet, het bezoek van voorname lieden te ontfangen, inzonderheid wanneer iemand quam, die enige kunststukken medebragt. Zelfs was hy dikwerf ten huize van den burgermeester Witsen, vermits deze een beminnaar der kunsten was, en vele kostbare mathematische werktuigen bezat. Ook bezag zyne majesteit, gedurende deszelfs verblyf in Amsterdam, dikwerf de schepen,

die

die op de Engelsche wyze gebouwt waren, en hem zowel behaagden, dat hy zich noch hoger gedachten van den Engelschen scheepsbouw vormde, en mitsdien voornam, ene reize naar Engeland te doen.

In Londen bleef hy slegts enige dagen, nadien hem de pracht en het hofleven mishaagden. Aldaar verkeerde hy merendeels met den marquis van Camarten, die zich byzonder naar zyne zinnelykheid wist te schikken, en hem in de dingen, welke hy wenschte te weten, ten wegwyzer diende. In het Engelsch zeewezen schepte hy een zo groot behagen, dat hy zich ontvallen liet, het leven van een Admiraal in Engeland veel gelukkiger, dan dat van een czaar in Moscovië te zyn. Zo men den Engelschen schryver Perry geloven mag, zoude het zyne majesteit toenmaals verdroten hebben, dat hy zich zo lange in Holland opgehouden had, alwaar de scheepsbouw, volgens zyn gevoelen, by den Engelschen in gene vergelyking quam. Voorts zoude hy ook gezegt hebben, dat wanneer hy niet naar Engeland gekomen was, hy gedurende zyn leven een leerling in die kunst gebleven zoude zyn; derhalven besloot hy, alle zyne schepen op de Engelsche wyze te doen bouwen, en nam ook verscheide konstenaren en bouwmeesters in zyn dienst, om hen in het toerusten van ene vloot te gebruiken. Ook begaf hy zich naar Oxford, om de hoge-schole aldaar te bezien, en gaf naauwkeurig acht op de ordening en den godsdienst der Engelsche kerke, vermits hy in den zin had, zyn gantsch land beide in het geest- en waereldlyke te hervormen. Allermeest

 hield

hield hy zich in Deptford op, alwaar hy, gelyk in Holland, een groot gedeelte van den dag met de byl in de hand onder de andere scheepstimmerlieden doorbragt; een zonderling gedrag van een' zo magtigen vorst, wiens gelyken men naauwlyks in de historien vinden zal. Geen kunst noch handwerk van den horologie-maker tot den schrynwerker was 'er, die hy niet met de grootste opmerking beschouwde, en hy deed ook onder andere dingen modellen van koffers en kisten naar Rusland zenden. In het tegendeel konde men hem nooit in ene comedie brengen, nadien hy dezelve nutteloos en slegts voor een tydverdryf hield; doch ik vinde, dat hy zedert schertzende zedelessen en hekelschriften beminde. Men verhaalt, dat hy eens een' Juvenalis ziende, gevraagt zoude hebben, wat dat voor een boek was, en als hem geantwoord werd, dat het een oud hekelschriftschryver was, met een verstoord gelaat gezegt had, dat men zodanig een boek billyk konde misschen; doch zedert, als men hem den inhoud breedvoerig ontvouwde, het in de Russische tale had doen vertolken. Hieruit kan men billyk besluiten, dat wanneer zyne czaarsche majesteit ten dien tyde van het rechte oogmerk der comediën onderricht was geworden, hy gewis niet verzuimt zoude hebben, dezelve toenmaals in Engeland te zien, inzonderheid zo hy de tale magtig was geweest.

Uit Engeland begaf zyne czaarsche majesteit zich weder naar Holland; doch geraakte onder weg wegens een' ontstanen hevigen storm in levens-gevaar: te midden van dat ongeval, als

de

de bootslieden hem den nypenden nood vertoonden, zeide hy lagchende: *Hebt gy wel ooit gehoort, dat een czaar van Moscovië in Holland verdronken is?* Uit Holland begaf hy zich over Cleef naar Leipzig en Dresden, en van daar naar Wenen. Na enige dagen in de laatstgenoemde stad vertoeft te hebben, besloot hy, naar Hongaryë en van daar naar Venetië te reizen, welke laatstgenoemde stad, beneffens Holland en Engeland, het eigentlyk doelwit zyner reize was, om aldaar de bouwing der galleyen en galleassen te zien, en bequame scheepstimmerlieden te konnen medenemen; doch bequam; als de postpaarden bereids voorgespannen waren, naricht van den derden opproer der Strelitzen; weshalven hy zich in alleryl terug moest begeven.

Na dat nu zyne majesteit gelukkig terug gekomen was, en de misnoegden streng had doen straffen, deed hy welhaast zien, met wat oogmerk hy zo yverig had willen leren, hoe het in andere welgeregelde ryken en landen toeging, en begon tot de volvoering van zyn groot oogmerk te treden; namelyk, om gantsch Rusland te hervormen, en het zowel in de geestelyke als waereldlyke zaken een beter aanzien te geven, 't geen de derde hoofdaanmerking in de historie van dien groten monarch is.

Met de Strelitzen werd het begin gemaakt. Dezen waren lyfbenden, en zo aanzienlyk in Moscovië, als de Janissaren in Turkyë; een moedwillig en ongeregeld volk, bequamer om burgeren dan vyandenbloed te vergieten, en dapperer in binnen- dan buitenlandsche oorlogen,

't geen voornamelyk uit de geschichten van dezen czaar blykt. Zyne majesteit deed dezelve voor eeuwig uitroeyen, en in hunne plaats nieuwe lyfbenden, onder den naam van soldaten oprechten. Het gantsche heir deed hy ook op enerly wyze kleden; zulks ieder regiment, volgens de andere Europesche gebruiken, slegts door de verwe van het laken te onderscheiden was; daar bevorens een ieder zyne klederen naar zyne eige zinnelykheid had doen maken.

Hieraan had zyne majesteit reeds lange te voren gearbeid; doch niet konnen goedvinden, zulks ruchtbaar te maken, aleer hy vele andere benden op de been gebragt had, om het met een gelukkig gevolg te konnen doen; en op dat de moetwillige Strelitzen niet bespeuren zouden, dat de oprechting van nieuwe benden geschiede, om hun te beteugelen, werd het begin daartoe dus gemaakt. Zyne czaarsche majesteit rechte ene compagnie van 50 mannen op, die hy op de wyze van andere Europesche soldaten deed kleden en in den wapenhandel oeffenen; doch stelde over dezelve vreemde onder- en opper-officieren, en maakte zich zelven allereerst tamboer, daarna onder-officier, en voorts kapitein. Met dien kleinen hoop oeffende hy zich dikwerf, en maakte de Russchen diets, dat hy denzelven slegts tot tydverdryf hield; weshalven de Strelitzen zich zelven vernoegt betuigden, als zy hunnen wapenhandel genoegzaam voor ene comedie aanzagen. Die geringe hoop nam meer en meer toe, en werd in korten tyd tot een bataillon, ja eindelyk tot vele regimenten; des uit die allereerst verachte kleine bende een nieuw volkomen heir sproot, 't

geen

geen de Strelitzen t'onder bragt, den czaar op den troon bevestigde, binnen 's lands zekerheid verwekte, en buiten 's lands aanzien deed verwerven. Derhalven merkte de czaar ook zelf die 10000 mannen nieuwe lyfbenden als den stut en steun des ryks aan.

Na die schikkingen, in het heir gemaakt, wende zyne majesteit allen vlyt aan, om ene vloot op de Zwarte-zee uit te rusten, en bediende zich daartoe allermeest van Engelsche scheepstimmerlieden, vermits hy de Engelsche schepen na zyne verkiezing het bequaamst geoordeelt had. Ook maakte hy met eigen hand zelfs de aftekening tot zekere vaartuigen; doch dat grote werk werd zedert naar de Oostzee verlegt.

Vervolgens besloot hy, ook ene verandering in de financien te maken, die bevorens in grote verwerring geweest waren. Zekere grote heren uit de voornaamste Russische huizen hadden tot op dien tyd met 's lands inkomsten naar hun welgevallen omgesprongen. Een ieder van dezelve hefte de inkomsten van de hem vertrouwde provincien naar believen, en dus stonden de goederen en welvaard der onderdanen in hunne handen; want nadien die posten drie jaren lang duurden, en zy, hoewel zonder jaarlyksche wedden, echter grote rykdommen verzamelden, kan ligt begrepen worden, hoe het toegegaan moest zyn. Dit nu onderzogt zyne czaarsche majesteit zeer naauwkeurig, en besloot mitsdien, die wanorde af te schaffen. Tot dat einde vernietigde hy de vele rentkamers in de provincien, en verordende in hunne

 plaats

plaats een raadhuis in Moscou, waarin hy een zeker getal aanzienlyke kooplieden aanstelde, die onder den naam van burgermeesteren de inkomsten van Moscou en deszelfs omtrek zouden ontfangen en verantwoorden. In de provincien werden dergelyke schikkingen gemaakt, op dat alle de inkomsten van ieder oort naar het zogenaamd raadhuis in Moscou, en van daar in de algemene schatkamer gebragt wierden; doch den ouden leenheren werd slegts geoorloft, zekere verpondingen en hoofdgelden te heffen. Dit ging den Russischen bojaren zeer aan het harte, die den czaar vertoonden, dat de adel steeds de ere gehad had, voor 's lands inkomsten te zorgen, weshalven zy hoopten, dat het dus zoude blyven, nadien zy daarin geenzints tegens hunne plicht en trouwe gehandelt hadden; doch het genomen besluit moest voortgang hebben, en dus werden de inkomsten merkelyk verbetert.

De verandering, die zyne majesteit wegens de kloosters maakte, is volgens myne gedachten ene der pryswaardigste, en ware het te wenschen, dat men alomme na de grote hervorming van Lutherus dien middelweg gehouden had. Zyne majesteit zag, dat de kloosters met jonge menschen vervult waren, die lui en ledig de inkomsten des lands verteerden; ook bespeurde hy, dat het zo min mogelyk als nut was, de kloosters geheel af te schaffen; derhalven deed hy ene ordening afkondigen, dat niemand beneden de 50 jaren in een klooster aangenomen zoude worden. Door die schrandere verordening won hy verscheide dingen. 1.

Wer-

Werden de inkomsten merkelyk vergroot; want nadien het getal der monniken zo zeer besnoeit was, konde hy, zonder nadeel der kloosters, een groot gedeelte hunner renten aan de kroon hegten. 2. Konde hy zich van de jonge manschap in verscheide gevallen met vrucht bedienen, en uit vette, jonge en luije monnikken goede compagnien soldaten ter bescherming van het land oprechten. 3. Bequamen de oude zwakke lieden, welke bevorens door de jonge verschoven waren, daardoor beter gelegenheid, in zodanige kloosters te komen. Dus nam hy het misbruik weg, doch niet de kloosters, welke oude lieden, die zich de waereld onttrekken, tot troost en onderhoud konden dienen, en als gasthuizen aangemerkt werden. Vele verstandige Roomsch-catholyken wenschten, dat in hunne landen mede alzulk ene verandering mogte geschieden, en ik zelf heb voor enige jaren den heer Fontenelle opentlyk op de academie te Parys in ene redevoering, ter ere van wylen den czaar gedaan, deze daad horen roemen, met bygevoegden wensch, dat alle koningen hem hierin mogten volgen.

Bevorens waren alomme onder de Russchen de lange baarden in gebruik, die tot den navel reikten. Met dezen pronkten zy zo zeer, als in vroeger tyden de Chinezen met hunne lange hoofdhairen. Gestadig moesten zy gekamt en in orde gebragt worden, en werden als onschatbare kleinodiën geacht, offschoon hun de daar door ontstane ongemakken niet onbekent waren; namelyk, dat als zy een' beker of kan aan den mond zetteden, de baard in het bier zwom. Die dwaze gewoonte wilde zyne czaar-

ſche majeſteit mede afſchaffen, en gebood, dat alle zyne onderdanen, hogen en lagen, de prieſters en boeren alleen uitgezondert, voor de vryheid, om baarden te dragen, jarelyks 100 roebels zouden betalen; ja een ieder van den gemenen man zoude, wanneer hy met zodanig een' baard in ene ſtad quam, aan de ſtadspoort een copek moeten betalen. Die baartſchatting ging den Ruſſchen zeer naauw aan het hart, en bragt hen in meer vertwyffeling, dan alle de andere grote verordeningen; dus konden ook de Chinezen zich naar al den hoon, hun door de Tartaren aangedaan, ſchikken; doch als hun bevolen werd, de hairen af te ſnyden, bogen zy gewillig het hoofd voor het zwaard van den beul, als of het frayer ſtond, zonder hoofd te zyn, dan korte hairen te dragen. Dus werd ook voortyds de oorlog, door de Franſchen *la guerre des Capuchons*, of de munniks-kappen oorlog, genaamt, met zo groten yver, als de oorlog tuſſchen de Arrianen en rechtzinnige Chriſtenen gevoert. De twiſten in de Ruſſiſche kerke, of men met drie of twe vingeren het teken van het heilige kruis moeſt maken, werd ook voortyds met zo veel hette gedreven, dat men ten tyde van den czaar Fœdor deswegens de Griekſche patriarchen naar Moscou deed komen; want in wat groot' aanzien de Ruſſiſche patriarch ook ſtond, was zulks in ene zo gewichtige zaak niet genoeg; weshalven men de Griekſche patriarchen te hulp riep, die de verordening van den Ruſſiſchen patriarch wegens de twe vingeren beveſtigden, 't geen de meeſten te vreden ſtelde; doch in het tegendeel vielen enigen deswegens van de

Ruſſi-

Russische kerke af, en wendeden zich tot de zogenaamde Roskolnikken, die zich veeleer zouden hebben laten vermoorden, dan het teken van het kruis met twe vingeren maken. De Russchen merkten die baardverordening aan, als de overtreding van een der hoofdartikelen van de religie, en beklaagden zich deswegens een' langen tyd zeer hooglyk; doch duchtende, dat de czaar welligt tot de gedachten mogte komen, zich hier in niet langer te laten wederstreven, maar de baard zodanig te doen afscheren, dat een stuk van de kin volgde, voegden zy zich eindelyk naar zynen wille, waartoe de jufferschap niet weinig toebragt, nadien deze veel meer van een gladde dan behairde kin houd. De heer Perry verhaalt, dat als hy op den groten arbeid by Veronisch zynde, een' zyner onderhebbende timmerlieden zag, die geen' baard had, en deswegens met hem schertste, die timmerman den baard uit zyn' zak haalde, en zeide, dat hy denzelven tot zynen dood zorgvuldig zoude bewaren, en eindelyk neffens hem in zyn kist doen leggen, om daarvan in het ander leven aan St. Nicolaas rekenschap te konnen geven. De reden, waarom de Russchen hunnen baard zo hoog achteden, is, vermits in de oude schilderyen God de vader met enen langen baard afgemaalt is.

Voortyds droegen de Russchen lange klederen, die op de heupen in vele vouwen zamen gelegt, en de vrouwen rokken niet ongelyk waren. Die dragt veranderde de czaar mede, en beval, dat geen bojaar, in zynen dienst staande, met lange klederen ten hove verschynen, maar een ieder zich naar de mode van

de

de andere Europeërs kleden zoude, en deed een model van de Engelsche kledy voor alle de poorten in Moscou hangen; zulks niemand, dan alleen de boeren, welke levensmiddelen in de stad bragten, verschoont werden, maar alle anderen, die de verordening overtraden, een zeker stuk gelds aan de stadspoorten betalen of dulden moesten, dat alles, wat de aarde raakte, als zy op hunne kniën lagen, van de rokken afgesneden wierd. Vermits nu enige honderd rokken zulks wedervoer, en de lieden, behalven ten spot te lopen, gene schade wilden lyden, geraakte de gewoonte, om lange rokken te dragen, welhaast te Moscou en in alle de byleggende steden uit de mode. Men zoude mogen vragen, wat nut zulks toebragt? Of het niet even betamelyk zy, lange dan korte klederen te dragen, en of het niet veel verstandiger is, steeds by ene mode te blyven, dan zich naar de grillen van andere Europeërs gestadig door nieuwe vindingen in de kledy onkenlyk te maken? Doch nadien zyne majesteit ook willens was, dat zyne onderdanen meer dan te voren met de Europeërs verkeerden, en van hun kunsten, wetenschappen en ene geschikte levenswys leerden; heeft hy ongetwyffelt met dat oogmerk ook dit verordent, op dat zy hun in de dragt hunner klederen gelyk zouden zyn. Met de jufferschap was het zo moeilyk niet, vermits die kunne de verandering niet haat; behalven, dat zy ook haar belang in de afschaffing van verscheide oude gewoontens vind.

In vroeger tyden was het de Russische vrouwen, volgens de gewoonte van andere Oostersche

fche volkeren, verboden, in het gezelschap der mannen te komen, en waren mitsdien in alle huizen byzondere ingangen voor de juffeerschap gebouwt. Die gewoonte schafte zyne czaarsche majesteit mede af, en verordende, dat alle vrouwen en jonge dochters, die op de Engelsche wyze gekleed waren, zich op alle bruiloften of andere grote gezelschappen mogten laten vinden, en den avond met dansen en spelen doorbrengen. Daarenboven werd ook noch ene verandering gemaakt, die haar zeer wel behaagde. Voortyds was gebruikelyk, dat jonge verloofde personen elkander voor den bruiloftsdag maar eens mogten zien; weshalven vele blind tot dat grote werk quamen, en zulk een gebruik flegte huwelyken te weeg bragt. Om dezelve te verhoeden deed zyne czaarsche majesteit verordenen, dat geen huwelyk zonder de vrywillige keuze der verloofde personen voltrokken mogt worden, en het dezen geoorloft zyn, ten minsten zes weken voor de bruiloft met elkander te verkeren. Die schikking behaagde de jonge lieden van de beide kunnen zeer wel, en veroorzaakte inzonderheid, dat de Russchen van de wetten en zeden van andere volkeren zeer goede gedachten bequamen.

Voorts hadden alle de bojaren weleer de wuidsche gewoonte, dat zy door ene menigte onnutte bedienden in hun gevolg omgeven waren, die met ontblote hoofden vooruit gingen, en door de straten van Moscou plaats maakten; in het tegendeel liep de czaar zelf met twe of drie bedienden van het ene huis in het ander, als een gemeen burger; doch zyn voorbeeld konde de mode der grote heren niet ver-

anderen; weshalven hy verordende, dat men hem ene lyst van alle de onnodige jonge personen zoude ter hand stellen, om dezelve in den krygsdienst aan te nemen. Dit stond die jonge lieden niet wel aan, inzonderheid, vermits vele onder dezelve edellieden waren, die ter hunner bevordering de bojaren ten dienst stonden; weshalven zy niet alleen met bidden, maar ook door geld verschoont poogden te worden; doch te vergeefs, want zy zich in den krygsdienst moesten begeven; en dus werd de armee met enige duizenden versterkt.

Betreffende de kerkelyke zaken was zyne majesteit bedacht, in dezelve gelyke nutte verordeningen te maken; inzonderheid, om de magt der geestelykheid te besnoeyen, die in Moscovië zo groot als ergens in enig ryk was. Ik stap veel voorby van 't geen van het aanzien der geestelykheid getuigen draagt, en merke slegts aan, dat geen dode in het hemelryk geraken konde, ten zy hy met een schriftelyk pasport van een' bisschop of priester voorzien was. Het voorschrift van zodanig een pasport luide dus: *Wy* N. N. *bisschop of priester alhier, getuigen hier mede, dat deze jegenwoordige* N. *by ons als een rechtschape Grieksch Christen geleeft heeft, en offschoon hy nu of dan zondigde, heeft hy nochtans zyne zonden gebiegt, en de absolutie en het heilige avondmaal tot vergeving zyner zonden ontfangen. Ook heeft hy God en zyne heiligen geëert, en volgens zynen plicht gevast en gebeden; insgelyks heeft hy zich met my* N., *als zynen biegtvader, vergeleken, op dat ik hem zyne zonden vergeven en niets tegen zyn' persoon in te brengen mogte hebben. Derhalven hebben wy hem deze pas verleent,*

teent, ten einde by denzelven St. Pieter en andere heiligen vertonen mag, en dus onverbindert in de deure des vredes ingelaten worden. Alzulk ene pas werd den overledenen tusschen twe vingeren in de kist mede gegeven; en kan een ieder ligt besluiten, wat penningen zodanige geleibrieven inbragten. Zyne czaarsche majesteit maakte een begin met de patriarchen. Weleer vond men in Moscovië ene zoort van pausdom, vermits de Russische patriarchen een zeer groot aanzien en enigermaten deel aan de hoge regering hebbende, het souverein gezag der czaren palen zetteden, vermits zy niet alleen de opperste rechters in geestelyke zaken waren, maar ook het vermogen hadden, alles, de goede zeden betreffende, te handhaven, en zelfs een doodsvonnis te vellen; zonder het hof daarvan kennis te geven. Als de patriarch op palmen-zondag den plechtigen omgang deed, moest de czaar zyn paard door de straten van Moscou voeren, en wel in volgende voegen: Men bedekte een paard met een wit linnen kleed, 't geen tot op de aarde hing, en verlengde met dat kleed zodanig de oren van het paard, dat dezelve de gedaante van ezels oren hadden. Op dat paard werd de patriarch gezet, met een crucifix in de hand, waarmede hy den zegen aan het volk op beiden de zyden van de straten uitdeelde. Op dat het bedekte paard den goeden patriarch geen zandruiter mogte maken, 't geen ligt konde geschieden, vermits hy dwars als een vrouwspersoon zat, moest een der bojaren den toom voeren, terwyl de czaar zelf den teugel met de ene hand en een palmtak in de andere hield; doch als de laatste patriarch

Adri-

Adriaan overleed, en wel kort na de terug komst van den czaar van zyne buitenlandsche reize, begeerde zyne majesteit niet, dat men tot ene nieuwe verkiezing zoude treden, maar hy zelf het opperhoofd van hunne kerke zyn. Mitsdien deed hy slegts den aardsbisschop van Razan, een geboren Pool, die hy voor den geleerdsten en bequaamsten van de gantsche geestelykheid hield, tot bestierder der kerke en geestelyke zaken verordenen; doch met beding, dat hy den czaar van alle gewichtige voorvallen kennisse zoude geven.

Die onvermoede verandering veroorzaakte onder de geestelykheid een groot ongenoegen; doch niet groter, dan 't geen over het affnyden der baarden ontstond, offchoon tusschen die beide veranderingen ten opzichte van hun gewicht gene evenredigheid te vinden was. Alle de bisschoppen deden gezamentlyk onderdanige vertogen aan den czaar, om tot de verkiezing van een' patriarch te mogen treden, op dat de kerke niet zonder hoofd zoude blyven, doch vruchteloos, vermits zyne czaarsche majesteit by deszelfs voornemen volharde en begeerde, dat zyn wil gehoorzaamt zoude worden, want thans gene Strelitzen meer by de hand waren, om hem in deze noch andere nutte schikkingen te verhinderen.

In vroeger tyden was het zeldzaam, ook onder de voornaamste geestelyken, dat iemand meer dan zyne moedertaal verstond, en gelyk zy zelven ongeleert waren, stelden zy alle mogelyke middelen in 't werk, om ook den aanwas der studiën te stremmen; derhalven bragten zy de vorige czaren in 't hoofd, dat

door

door vreemde talen en wetenſchappen, tot nadeel beide van kerk en Staat, vreemde zeden in 't land zouden ſluipen; dus zy noch geleerde boeken noch boekdrukkeryen hadden. Wel is waar, dat onder de regering van een' der vorige czaren ene boekdrukkery uit Polen gebragt was; doch het huis, waarin men dezelve geplaatſt had en bewaarde, werd des nachts in brand geſtoken en in aſſche gelegt, vermoedelyk door de berokkening der prieſters, die van gevoelen waren, dat men zich met de boeken, welke men te voren gehad had, moeſt vernoegen, namelyk, die van de eigendommen hunner landeryen en de wonderdaden hunner heiligen handelden, en alles wat zulks te boven ging, voor tovery hielden; weshalven, als voor meer dan 100 jaren een geheimſchryver uit Perſië door Moscou naar Denmarken trok, en ene toekomende zonsverduiſtering voorzeide, de Ruſſchen hem als een' ſnorker beguichten; doch zedert ziende, dat zyne uitrekening door het gevolg bewaarheid werd, rottede het gemene volk zamen en begeerde, dat men hem als een' tovenaar verbranden zoude, 't geen ook geſchied zoude zyn, zo hy zich niet in tyds door de vlucht gered had.

Ene andere hiſtorie, ten tyde van Boris Gudenow gebeurt, dient hierin ook ten bewyze. Bevorens had men van de geneeskunde de gedachten, dat wanneer een doctor de kranken niet genas, zulks geſchiede, vermits hy het niet doen wilde. Als de czaar Boris Gudenow aan het voeteuvel krank lag, deed hy opentlyk uitroepen, dat die hem genezen wilde, rykelyk betaalt zoude worden. De vrouw van een' bo-

jaar, die van haren man flegt behandelt werd, deed den czaar weten, dat haar man die quaal genezen konde, doch het niet goedwillig zoude willen doen. De bojaar werd ten hove ontboden en afgerost, op dat hy een doctor zoude worden. Hy verzogt 14 dagen uitstel, schraapte ondertusschen alle kruiden, quade en goede, die hy vinden konde, byeen, en bereide uit dezelve een bad voor den czaar, en nadien de pyn ten dien tyde by toeval verminderde, werd de bojaar zonder zyn schuld een groot doctor, en verkreeg beide geld en goederen ter beloning. Het schynt, dat Moliere hiervan de stof tot zyne comedie *le medicin malgre lui*, of de doctor tegen dank, ontleent heeft.

Ter oorzake van die onkunde had ook een Duitsch wondheler byna zyn leven verloren, want nadien hy een geraamte naby zyn venster had staan, en enige Russchen, die in zyn huis quamen, om hem op de luit te horen spelen, zagen, dat het geraamte, denkelyk door den wind by het openen van de deur, zich bewoog, werd hy voor een' tovenaar gehouden, die door zyn spelen levenloze geraamten konde doen danssen; moest het land ruimen, en werd het geraamt door de straten gesleept en eindelyk verbrand. Zo de historie waar is, die de heer Perry van den Oostindischen aap vertelt, kan zy ook van de vorige onkunde getuigen. Een Engelsch gezant bragt een' groten Oostindischen aap mede naar Moscou, die het zelve livry als zyne bedienden droeg. Die aap geraakte eens in ene Moscovische kerk, en vermaakte zich aldaar met de beelden der heiligen. De Russchen zich verbeeldende, dat hy een der

be-

bedienden van den gezant was, vermaanden hem zo met goede woorden als bedrygingen, zulks na te laten; doch de aap verſtond geen Ruſſiſch: maar grynsde en maakte allerly kromme ſprongen, waarop hem de dappere Strelitzen aanvielen, en gebonden buiten de ſtad bragten, alwaar hy geharquebuſeert werd. Alzulk ene dikke duiſternis had Moscovië in vorige tyden bedekt, en poogden de geeſtelyken dezelve te doen duren, op dat zy te beter naar hun welbehagen mogten regeren.

De zogenaamde popen of protopopen, dat is, prieſters en aardsprieſters, predikten nooit, enigen der voornaamſten ſlegts uitgezondert, en dezen noch maar alleen op de grote feeſtdagen voor den czaar in de hoofdkerk; en als een biſſchop een' gemenen geeſtelyken ordende, vergde hy niets meer van hem, dan dat hy wel zingen en het kerkgebed duidelyk voorlezen konde; ook werd hy voor een' byzonder bequamen man gehouden, als hy twaalf of vyftien maal achter den anderen in enen adem de woorden: *Hospidi Pomilio*, duidelyk konde zingen. De ſchryver van het veranderd Rusland noëmt het *Gospodin Pomilui*, dat is: *Heer ontferm u onzer!* 't geen dikwerf geſchiede, zowel in de kerken, als in hunne huizen, wanneer zy hun gebed verrichteden. 't Geen de Engelſche ſchryver Perry van andere zaken wegens die ſtoffe meld, ſtap ik voorby; want nadien men den gedachten ſchryver veeltyds misnoegt maakte, ſchynt hy vele dingen uit haat geſchreven te hebben, waarin men hem niet volgen kan of moet. Doch enige zaken zyn niet te verzwygen; want den vorigen toeſtand

van Rusland te verbloemen, zo veel is, als zyne czaarsche majesteit de ere, die hem van rechtswegen toekoomt, te benemen; ook strekt het de Russische natie tot gene bespotting, maar toont slegts, dat de Moscoviten gene natuurlyke gemoedsgaven ontbraken, nadien zy zo haastig door de heilzame schikkingen van zyne majesteit zodanig ene volmaaktheid in vele opzichten bereikten, dat zy bereids in krygszaken gene volkeren wyken, en ook in de geleertheid met den tyd de konsten en wetenschappen zo hoog als een' hunner naburen brengen zullen; weshalven de heer Cheuvreau, als hy weder van den doden verrees, zyn woord gaarne terug zoude halen; want hy eens in een gezelschap gevraagt zynde, wat dier een mensch het meest gelyk was, antwoorde: dat onder alle dieren geen den mensch in gestalte nader quam, dan een Moscoviet. Ik zegge, dat hy zyne woorden weder terug zoude halen, als hy den tegenwoordigen toestand van Moscovië beschouwde, en in Petersburg een Athenen zag, 't geen in geleerde schriften met de Fransche en Engelsche academiën om den prys twist.

Tot het uitroeyen van de onkunde, die onder de geestelykheid gevonden werd, deed zyne czaarsche majesteit vele heerlyke, zowel geestelyke als zedekundige schriften, gelyk ook alzulke boeken, die van de krygskunde en andere wetenschappen handelden, vertalen, welke in de nieuwe opgerechte boekdrukkery gedrukt en door het gantsche land verzonden moesten worden. Vervolgens deed hy scholen aanleggen, en beval, dat de middelen van hem, die jaarlyks 500 rubels inkomen had, en zyn zoon niet deed leren lezen en schryven, of in de

La-

Latynſche of andere vreemde talen onderwyzen, na zyne dood niet op zyn' zoon, maar den naaſten bloedverwant zouden verſterven; ook beval zyne majeſteit, dat de geeſtelyken met den tyd Latyn moeſten leren, of anderzints tot het bedienen van geeſtelyke ampten onbequaam geoordeelt zouden worden.

Bevorens was het onder de Ruſſchen, inzonderheid de bemiddelden, gebruikelyk, hunne kamers, voornamelyk boven de deuren, met beelden der heiligen te verſieren, voor welke de in huis komende zich kruiſten, en zeiden: *Hospidi Pomilio!* doch als iemand in ene kamer trad, en geen beeld zag, vroeg hy terſtond: *Gde Bog? Waar is God?* Ook hadden gegoede lieden het beeltenis van God den vader in de gedaante van een' ouden man met een' groten gryzen Ruſſiſchen baard in hunne huizen. Olearius in zyne Moſcoviſche reisbeſchryving verhaald twe hiſtorien, die van een byzonder bygeloof en onkunde getuigen. In den jare 1643 gebeurde het, dat een oud voornaam beeld een roder verwe dan bevorens begon te vertonen. Dit gaven de prieſters den czaar en den patriarch te kennen, die daar van een groot wonderwerk maakten, en ter afwending van een nakend onheil bede- en vaſtendagen inſtelden; doch de czaar deed een' ſchilder by zich komen, en beval hem te zeggen, of zulks op ene natuurlyke wyze konde geſchieden. De ſchilder kennis van den aard der verwen hebbende, getuigde, dat het geen wonderwerk, maar de verw door den ouderdom afgeſchilfert was, en mitsdien de rode grond zich vertoonde. Hierop werd alles ſtil en de vrees verdween. Voorts, als in den jare 1611 de Zweedſche veldheer Jacob de

la Gardie groot Neugard innam, en ten dien tyde brand ontſtond, nam een Moscoviet het beeltenis van St. Nicolaas, hield het boven het vuur, en bad het, de vlam te bluſſchen; doch wanneer hy zyn gebed vruchteloos zag, wierp hy het beeld in het vuur en zeide: *Als gy ons niet helpen wild, help dan nu u zelven.*

Doch zyne czaarſche majeſteit, die van God en zyn woord betamelyke gedachten had, wilde zulk een bygeloof met zyn uitterſte vermogen uitroeyen, en deed alle beelden, tot zelfs het crucifix, uit zyne eigen kamers wegnemen, waarin hem alle 's lands groten navolgden, behalven enige oude bojaren, die den beeldendienſt als een artikel des geloofs aanzagen.

Dezen zyn ſlegts enige der roemwaarde ſchikkingen, die zyne majeſteit onmiddelyk na zyne terug komſt van de buitenlandſche reizen maakte, en ſtrekken ten getuigen, dat hy een der grootſte en beroemſte wetgevers geweeſt is, die in de geſchichten gevonden konnen worden. De ouden mogen zich op hunnen Minos, Solon, Lycurgus en anderen beroemen; nochtans wykt de grote Peter Alexiowitz genen van dezen. Lycurgus word inzonderheid geroemt, wegens ene fraye vinding, om zyne wetten te beveſtigen, vermits hy zyne medeburgeren door ènen eed verbond, niets in dezelve te veranderen, alvorens hy van het orakel van Delphi terug gekomen zoude zyn; want derwaards, gaf hy voor, was zyne reize gericht, om te verſtaan, of iets vergeten mogte zyn, of enige veranderingen in dezelve vereiſt wierden: en de hiſtorie zegt, dat hy niet terug quam, en mitsdien Lacedemonië voor eeuwig tot de on-

der-

derhouding zyner wetten verbonden heeft; doch de vinding van zyne czaarsche majesteit, om deszelfs schikkingen te bevestigen, is myns erachtens veelmeer gegrond; want als een van zyne kortswylige raden met ene fraye juffer bruiloft zoude houden, deed zyne majesteit vele voorname lieden, zowel vreemdelingen als ingeborenen, op dezelve nodigen, en beval, dat alle de gasten in de dragt, die voor 200 jaren gebruikelyk was, zouden verschynen. De bojaren met mutsen op het hoofd, een' gehelen voet hoger, dan zy toenmaals gebruikten, hadden bespottelyke en zeldzame klederen aan, en waren alle te paard gezeten: het paardentuig was met af hangende vierkante zilvre platen bezet, die tegen elkander sloegen en het geluit van een klokkenspel gaven. Zyne czaarsche majesteit was in die dragt zelf tegenwoordig, en moest een ander oude bojaar zyn' hogen persoon verbeelden. De andere mindere aanzienlyken hadden de tuigen hunner paarden met vertint blek, in plaats van zilver, doen behangen, en de vrouwspersonen moesten mede in oude Russische dragt verschynen. Hunne mouwen waren ten minsten 12 ellen lang, doch in vouwen zamengetrokken; de hielen hunner schoenen en muilen bovenmaten hoog, en zy quamen in zeldzame en ongemakkelyke wagens aanryden. Op de bruiloftszaal zag men verscheide tafels, doch ene van dezelve drie voeten hoger dan de anderen, waaraan de verklede czaar beneffens de valsche czaar zaten, die een' iederen der gasten ene schaal brandewyn toereikten. Vervolgens plaatste men zich aan de tafels, en werden overtollig vele gerechten

aangebragt, die wonder zeldzaam toebereid waren, en in ſlegte ſchotels opgediſt werden. Hun drank konde men mede niet aanbieden; want het beſte, dat zy hadden, was brandewyn met honig vermengt, en als iemand zich daarover beklaagde, en een glas wyn verzocht, werd hem geantwoord, dat hunne loffelyke voorvaderen, waarop zy zich zo dikwerf beriepen, diergelyk een' drank gebruikt hadden. De dans en het muziek werd mede naar de oude eenvoudige wyze ingericht, en ofſchoon het te midden van den winter was, het bruidsbed naar de oude wyze in ene koude kamer geſpreid. Die byzondere zinryke vinding, waarover men zich niet genoeg verwonderen kan, leerde de Ruſſchen, hoe weinig recht zy hadden, zich op de zeden en gewoonten hunner voorvaderen te beroepen, die zy nu zelven niet zonder afſchuuw beſchouwen konden. Dit ſtopte den wederſpannigen den mond, en maakte hen te gewilliger, om zich te eerder naar heilzame verordeningen te ſchikken; want geen volk kan door de tyranny der oude ingewortelde zeden en gewoonten in een' zo ſlegten toeſtand geraakt zyn, dat zo een ſchrander vorſt niet vermogend zoude wezen, het zelve weder 'er uit te redden. Ik zegge, door de tyranny der gewoonten; want dat het ene volk van nature dommer en ongeſchikter zoude zyn, dan het ander, ſtryd tegen de wysheid en gerechtigheid van den ſchepper; derhalven zyn vele nieuwe ſchryvers in hunne oordeelvelling over de Ruſſiſche natie te verre gegaan; want dat de Ruſſchen van nature veel goede gemoedsgaven hadden, getuigt de geloofwaardige Olearius,

arius, wiens getuigenis ik hoger achte, dan alle anderen; ja die grote en haastige verbeteringen verstommen de zodanigen, die de Russische natie met zo slegte verwen afgemaalt hebben, en bestaat de roem van hunnen groten vorst niet daarin, dat hy een van nature wild, maar een door de gewoonte verdorven volk geregelt heeft.

De ontwerpen, die zyne majesteit tot aanwas van den koophandel smede, zyn zo groot, dat als zy nadrukkelyk en met ernst gevolgt wierden, dat is, wanneer zyne nakomelingen in vredes tyden daarin zyne voetstappen wilden volgen, Rusland noch eens zo aanzienlyk zoude konnen worden, als het reeds is. De vele bevaarbare stromen, die door het land vlieten, gaven gelegenheid tot die ontwerpen. Met behulp dier stromen was hy gezint, een' open weg te water tusschen de Zwarte- en Caspische-zeën te maken, gelyk ook tusschen Onega en de kleine Middelandsche-zee, de Witte-zee genaamt; zulks men langs dien stroom voorts tot aan de Caspische-zee zoude konnen komen; ja eindelyk langs bequame stromen, wanneer zy door rivieren verenigt werden, een' weg lynrecht van Archangel naar Japan banen, en niet meer nodig hebben, op den zo dikwerf in beraad genomen weg door 't Waaygat en over Nova Zembla te denken. Het zoude oneindig zyn, van alle de nutte inrichtingen te spreken, welke die grote en hoogverlichte vorst in 't werk stelde. Inzonderheid zullen de nakomelingen zulks ongelofelyk houden, als zy te gelyk zyne vele buitenlandsche reizen in aanmerking nemen; want behalven de te voren

gemelde, bragt hy zedert twe jaren in Duitsland, Denmarken, Holland en Vrankryk door, en zo men by die buitenlandſche reizen ook de binnenlandſche voegt, die zo dikwerf, nu eens naar de Zwarte- en dan eens naar de Caspiſche-zee geſchiededen, kan men van hem het zelve zeggen, 't geen van den keizer Carel den V. geſchreven word; namelyk, dat zyn gantſche leven ene geſtadige omwandeling geweeſt is. Derhalven zegge ik, dat het voor ongelofelyk gehouden zal worden, wanneer men zulks tegelyk in aanmerking neemt met de ſteeds durende oorlogen en vele binnelandſche onluſten, van welke de laatſte hem de ſmertelykſte was, namelyk de gene, die met het leven van den czarowitz eindigde. Het zal nodig wezen, daar van iets te melden; inzonderheid, vermits velen daaruit gelegenheid genomen hebben, over dien roemwaarden vorſt een ſlegt oordeel te vellen.

De grote veranderingen, door zyne czaarſche majeſteit in zyne landen gemaakt, verwekten, gelyk gemeenlyk geſchiet, ongenoegen onder hen alle, die in den ouden verwarden toeſtand in Moscovië hun belang gevonden hadden; inzonderheid was de geeſtelykheid, door het afſchaffen van het oude bygeloof en de onkunde, gelyk ook door het fnuiken van haar vorig groot aanzien, verbittert geworden; en vermits zy beſpeurde, dat de czarowitz Alexius Petrowitz by de ene en andere gelegenheid een gelyk misnoegen getoont had, zag zy zulks aan als het middel, om door den tyd Moscovië weder in zynen vorigen toeſtand te brengen. Zyne czaarſche majeſteit had reeds

lan-

lange bespeurt, dat die prins zyne voetstappen niet zoude volgen, doch gaf nochtans den moed niet op, maar poogde, door ene deftige opvoeding zyne natuurlyke neigingen te veranderen, en dus kan geen Dauphin in Vrankryk met groter zorge opgevoed zyn. Zyne majesteit was ook bedacht, hem ene fraye gemalin te verzorgen, die door haren omgang hem konde veranderen, en verkreeg voor hem ook tot dat einde de princes van Wolffenbuttel, die niet minder om hare fraayheid als deugden beroemt was. Doch hy gedroeg zich zo slegt tegen haar, dat zy, na ene echt van zes jaren, van verdriet overleed. In den beginnen weigerde de czarowitz tot dat huwelyk te verstaan, tot zyn vader hem met een klooster bedreigde; als wanneer hy zich het zelve deed welgevallen, en die princes huuwde, uit welke echt een prins en ene princes geteelt zyn, hoewel zyne gemalin den meesten tyd in verdriet en treurigheid doorbragt. Nooit sprak hy haar in gezelschappen aan, en offschoon zy beiden hun verblyf in één paleis hielden, bevond hy zich merendeels in den rechter, en zy in den linker vleugel, en zagen elkander naauwlyks eens in acht dagen; doch ondertusschen nam hy dag en nacht zyn vermaak met een gemeen vrouwspersoon uit Finland, 't geen de deugdryke princes, die de zuster van de Roomsch-keizerin was, met ontelbare andere wederwaardigheden verkroppen moest. Eindelyk nam haar verdriet zo zeer de overhand, dat zy den 7. november van den jare 1715 dit tydelyke verliet.

Uit dat gedrag en dergelyke andere konde zyne czaarsche majesteit ligt besluiten, wat regering

ring Rusland met den tyd na zyne dood te verwachten had; derhalven zond hy onmiddelyk na het overlyden van de princes hem een' bedenkelyken brief, en gaf hem te verſtaan, dat hy, 't zy zyn eigenzinnig en lui leven verlaten, of zich tot het klooſter ſchikken moeſt; doch de czarowits beloofde zo weinig betering, dat hy veeleer in zyn antwoord zyn wangedrag beleed, en zelf verlangde, in de munnikorde over te gaan.

Die brief van den czaar was geſchreven 18 dagen voor de regerende czarin een' jongen prins, Peter Petrowitz, ter waereld bragt, welke aanmerking dienen kan, om zyne czaarſche majeſteit te verſchonen tegen de zulken, die van gevoelen zyn, dat het gezegde gedrag van den czaar tegens den czarowitz alleen ſtrekte, om dien jongen prins op den troon te brengen.

Zyne czaarſche majeſteit beſpeurende, dat hy tyd poogde te winnen, zond hem een' tweeden brief, en vertoonde hem nochmaals, dat hy, 't zy zyn leven beteren en zich tot de regering bequaam maken, of naar het klooſter begeven moeſt; doch bequam een gelyk antwoord. Eindelyk gaf de czaar hem zes maanden tyd, zich te beraden, vertrok vervolgens naar Denmarken, en ſchreef hem uit Coppenhagen, dat hy derwaards zoude komen, om den Zweedſchen togt by te wonen, en zich in de krygskunde te oeffenen; doch in plaats van de vermaningen van zyn' vader zich ter betering ten nutte te maken, nam hy veeleer onverwacht de vlucht naar Napels in Italië, van waar men hem echter weder naar Rusland lokte, en zedert werd ſterk

by

by hem aangehouden, om hen allen te noemen, die hem in de gemelde wederspannigheid gestyft en die vlucht aangeraden hadden, van welke vele grote heren, zyne aanhangeren, gestraft werden. Eindelyk werd die ongelukkige prins, na een lang verhoor, zowel door het geestelyk als waereldlyk gericht ter dood gedoemt. Den 6. july van den jare 1718 bragt men hem voor het waereldlyk gericht, om zyn doodvonnis te horen uitspreken; doch hem overviel den volgenden dag ene hevige krankheid, dus de czaar hem ter zyner begeerte bezoeken, het te voren uitgesproken vonnis opheffen, en hem zynen vaderlyken zegen verlenen moest, waarna hy overleed, en volgens zynen staat begraven werd. Tot een' lyktext, die over hem verklaard werd, waren de woorden van David opgegeven: *Myn zone Absalom, myn zone, myn zone Absalom!*

Na dat nu zyne majesteit die laatste binnelandsche onlusten gestilt had, wende hy alle zyne krachten aan, om den oorlog met Zweden te eindigen; doch dat ryk zich verlatende op de Engelsche vloot, die ten ontzet in de Oostzee quam, wilde naar gene voorslagen van vrede horen, waar door de beste en vruchtbaarste landen verloren gingen. Nochtans konde de Engelsche vloot de Russchen niet beletten, dat dezen met hunne galyen ene landing deden, in de kern van oud Zweden vielen, aldaar steden en dorpen verwoesteden en in de assche leiden, en ook in den jare 1721 de Zweden noodzaakten, den bekenden vrede te Nystad in Finland te sluiten, waar door Moscovië voor eeuwig Lyf-Esth-en Ingermanland, een gedeelte van

Care-

Carelië, beneffens een districk van Wyburgsleen en de eilanden Oesel, Dagho en Moën in eigendom bequam, welke landen het Russische ryk veel magtiger maakten, dan het te voren was.

Peter Alexiowitz dus veel vermogender dan zyne voorvaderen geworden zynde, deed zich niet alleen in Moscovië tot keizer aller Russchen uitroepen, maar verzogt ook van de andere Europesche mogendheden den keizerlyken tytel. De Hollanders schikten zich 'er allereerst toe, en zouden hem ook gaarne, wanneer hy zelf een' hogeren tytel begeert had, den zelven ingewilligt hebben, vermits zy daar uit de bevordering van hunnen koophandel voorzagen. Wel is waar, dat zy in den beginne de schouderen ophaalden, en uitvluchten zogten, doch als de Russische gezant, de prins Kurakin, hun te verstaan had gegeven, dat zy daar door hunnen Russischen handel zouden benadelen, bedachten zy zich niet lange, maar waren van gevoelen, het even veel te zyn, of de czaar keizer, koning of hertog hetede, en dat hun Staat zulks veeleer, dan de geringste verhoging van tollen in de Russische havens dulden konde. In het tegendeel vond zyne czaarsche majesteit alomme by de andere mogendheden wederstand, inzonderheid by den Roomschen keizer, offschoon de Russische gezant te Wenen uit de Moscovische staatsschriften een' brief vertoonde, waarin de keizer Maximiliaan den czaar Basilius den keizerlyken tytel gegeven had. En had mitsdien dat verzoek toenmaals geen te gunstig gevolg.

De gehele waereld verwonderde zich ook over het

het gewichtig ontwerp van zyne czaarſche majeſteit, de opvolging in het ryk betreffende, nadien in den jare 1722 ene verordening te voorſchyn quam, uit krachte van welke het den czaren vry zoude ſtaan, zodanig een' hunner onderdanen, dien zy tot de regering het bequaamſt vonden, tot hunnen opvolger te benoemen. Enigen zagen zulks als ene byzondere heldendaat aan; doch anderen in het tegendeel namen de vryheid, die verordening met zeer hatelyke verwen af te malen; voorwendende, dat dit kenbaar genoeg ſtrekte, om den jongen zoon van den ongelukkigen czarowitz van de regering uit te ſluiten. Ook meenden enigen, dat de czaar bereids, gelyk men zeide, een' jongen Ruſſiſchen heer, genaamt Nariskin, tot zynen opvolger gedoodverwt ende kroon toegedacht had, vermits zyne majeſteit dezen, uit aanmerking zyner vlugheid en liefde tot de ſcheepvaart en mathematiſche wetenſchappen, byzonder beminde; doch wat voornemen de czaar hierin gehad mag hebben, is gedurende zyn' leeftyd niet bekent geworden.

De Ruſſiſche toenemende magt begon thans den gantſchen Europeſchen Staat te veranderen, en genoegzaam ene nieuwe tydreeks in te voeren. Tot noch toe had het zuidelyk gedeelte van Europa alle zyne krachten tegen Vrankryk en het noordelyk tegen Zweden aangewent. Alle gedachten hadden zich met zo veel yver op de beteugeling van die ryken bepaalt, dat men ondertuſſchen den aanwas van Moscovië niet opgemerkt had; doch thans begon men zyne czaarſche majeſteit van alle kanten te beſchouwen, en hem als een' ervaren vorſt

aan

aan te merken, die bequaam was, grote dingen uit te voeren, en als een' verrezienden prins, die luſt en begeerte had, zynen rykdom door den koophandel te vergroten, en de grenzen van zyn ryk door het zwaard uit te breiden. Men beſpeurde wel, dat Moscovië een' groten voorraad aan de meeſt nodige waren had; namelyk drie delen van al 't pek, 't geen in de gantſche waereld te vinden is, gelyk ook aan ſcheepsmaſten en alle Noordſche koopwaren van de Bothniſche zee tot aan de Pruiſſiſche kuſten. Zy, die zich lange in Rusland opgehouden hadden, berichten ook, dat zyne czaarſche majeſteit inzonderheid arbeidde, om zyne landen in ſtaat te ſtellen, de vreemde waren niet nodig te hebben, maar dat de vreemdelingen verplicht zouden zyn, de Ruſſiſche in baren gelde te komen kopen. Hy had allerhande handwerken aangelegt, waardoor alles tot het uitruſten van zyn heir en de vloot vervaardigt konde werden.

Alles, wat men bevorens van de vreemdelingen kogt, konde men thans in Rusland vinden, en aldaar binnen korten tyd zo veel wyn en tabak planten, als niet ſlegts voor de inwoonderen toereikende was, maar ook aan de vreemdelingen verkogt zoude konnen worden. De wynbergen in de zuidelyke provincien, door de hulp van vreemde arbeiders aangelegt, hadden zodanig een' voortgang, dat de daaruit gekelderde wyn den Hongaarſchen en Schiraſchen weinig week. De ſchepen koſteden weinig tot den bouw, en ook noch minder het onderhoud der zeelieden, vermits zy zonder bezolding dienden; dus de Ruſſchen 50 ten honderd zuiniger dan andere natien varen kon-

konden. . De gedachten, die men van het gebrek aan geld van den czaar had, werden ongegrond bevonden; want zyne vaste jaarlyksche inkomsten groot waren, en hy enen aanzienlyken rykdom uit de rivier Davia, die men zeide veel goud met zich te voeren, verwachte; zulks uit 100 ponden goud zand 70 ponden louter goud getrokken konden worden. Dit alles verwekte een groot nadenken by verscheide Europesche mogendheden. De geleerden scherpten ook naar gewoonte hunne pennen, tot het afschilderen van 't gevaar, waarin zich het Noordsch Europa bevond, en om 't zelve noch groter te maken, dan het in zich zelven was. De historieschryvers en rechtsgeleerden rammelden reeds van de vyfde monarchie, en de dromers doorbladeden de voorzeggingen van Nostradamus, of zy dien tyd mogten vinden; doch de poëten en hekeldichters liepen storm. Ten dien tyde quamen twe kleine Fransche geschriften in het licht; het eerste onder den tytel: *Memoire d'une personne interessee & sensible au commerce*, en het ander genaamt: *Memoire pour faire voir combien la puissance du czar est redoutable.* Alle de nieuwspapieren waren van de Moscovische ondernemingen gevult; ieder schip, 't geen in de Oost-zee verscheen, werd voor ene krygsvloot aangezien, gelyk vreesachtige lieden, alles wat zy zien, voor spoken houden. Nu eens werd Dantzig belegert, dan ene landing in Zweden gedaan. Alle de Europesche natien, ook de Spanjaarden, die te voren slegts van Moscovië gedroomt hadden, en de Portugeschen, die enige jaren te voren Rusland ene stad dachten te zyn, zonden gezanten naar

Petersburg. 't Was Europa niet alleen, 't geen zich over de aanwassende magt van Rusland verwonderde, maar ook Asië. Een' geruimen tyd zag men grote toebereidzelen en wervingen, doch zonder dat iemand bekent was, wie het gelden zoude. Eindelyk trof het Persië; want nadien de bekende Mierewys tegens den koning van Persië opgestaan was, bemagtigde zyne czaarsche majesteit, onder voorwendzel van den bekneldden koning by te staan, verscheide gewichtige steden aan de Caspische zee. Hier over werd het Turksche hof ongerust, en gedroeg zich, als wilde het met Rusland breken; doch vermits dat grote ryk thans in staat was, naar allen schyn de grote Ottomannische monarchie alleen te konnen bedwingen, bedacht het hof van Constantinopolen zich weder, en liet zyne czaarsche majesteit alles, wat hy van Persië verovert had, behouden. Na zulke ongehoorde daden overleed die grote vorst den 8. february van den jare 1725 aan ene opstopping van water, na de czarin te hebben doen kronen en tot regerende keizerin uitroepen; en gelyk men zeggen kan, dat zy ene der grootste koninginnen geweest is, die ooit regeerden, is het ook onwedersprekelyk, dat als men haar groot verstand en gemoedsgaven beschouwt, waar door zy zich uit een gering en arm persoon den weg tot een' der grootste tronen gebaant, en op denzelven met een onbepaalt gezag ter verwondering van de gehele waereld geregeert heeft, zegge ik, het onwedersprekelyk te zyn, dat zy gewis ene der grootste, zo niet de allergrootste der vrouwen geweest is, die in de geschichten te vinden zyn.

Dus

Dus eindigde de roemwaarde regering van dien groten vorst. Men mag niet alleen te recht van hem zeggen, dat niet slegts grote en ongelofelyke dingen in zynen tyd verricht wierden, maar ook, dat hy zelf alles gedaan heeft; want hy zonder wederspraak de grootste en schranderste staatsman in 't land, de ervarenste veldheer, de dapperste soldaat, en zowel in geestelyke als waereldlyke zaken de geleerdste onder de Russchen was; zeer kundig in de geschichten en kunsten, tot zelven de ambachten; een groot scheeps-timmerman, en een noch groter zee-man. Zyn ontelbare en nutte verordeningen zyn te roemwaarder, hoe groter moeyelykheden dezelve te bestryden hadden; want hier wilde men een onkundig volk niet onderwyzen, maar het bygeloof in ene verstandige lere, de wederspannigheid in gehoorzaamheid, en de bloheid in dapperheid veranderen. Ja de moeyelykheden, die hy te overwinnen had, waren zo groot, dat hy zich opentlyk deswegens met wenende ogen beklaagt zoude hebben. De schryver van het verandert Rusland verhaalt, dat hy den czaar op een schip tot zyn volk dus zoude hebben horen spreken: *Wie had voor 30 jaren konnen denken, lieve broeders! dat men my en u hier in de Oost-zee met ene vloot gezien, en wy door onze dapperheid en moeite zo vele steden verovert zouden hebben? Uit Russisch bloed zegeryke soldaten en ervaren matrozen gezien? zo vele van onze kinderen met geleerdheid en bequaamheid uit vreemde landen komen? Zo vele kunsten en wetenschappen in ons land wortelen schieten, en dat ons volk onder de vreemdelingen in een zo groot aanzien zoude komen? De historien getuigen,*

 dat

dat alle wetenschappen voortyds hunnen zetel in Griekenland en zedert in Italië hadden, van waar zy zich voorts over de andere Europesche landen uitbreideden; doch door de ongeschiktheid onzer voorvaderen hebben zy niet verder dan in Polen konnen doordringen. Thans is het onze tyd, by zo verre gy my in myne ernstige voornemens wildt ondersteunen, en u schikken, om door het navorsschen der rechte wetenschap het goede van het quade te onderscheiden. Ondertusschen vermane ik u het latynsche spreekwoord: Ora & labora, *in gedachten te houden, en dan kond gy verzekert zyn, dat gy ook in onzen leeftyd de beste volkeren zult konnen beschamen, en den Russischen naam op den grootsten trap van ere brengen.* Doch die nadrukkelyke woorden uit den mond van een' zo groten monarch hoorden de oude Russchen tamelyk koel aan, en antwoordeden slegts boven af: *je je prawda, 't is waarlyk zo;* vatten voorts met beide de handen den brandewyn-beker, en lieten den czaar zelven in zyn diep gepyns overleggen, hoe zulke grote dingen uitgevoert zouden konnen worden.

De aart en wyze, die hy gebruikte, om zyne onderdanen tot demoedigheid, arbeid en zoberheid te brengen, geschiede niet zo zeer uit hoofde van zyn onbepaalt en souverein gezag, als veeleer, dat hy een' iederen met een goed voorbeeld voorging. Zagen de Russchen zyne majesteit met ene byl en een' bytel in de hand onder andere gemene arbeidslieden, moesten zy, die te voren zich inbeeldeden, verstandiger dan andere lieden te zyn, die gedachten van hunne bequaamheid laten varen, en hun zelven leren kennen. Zagen zy den czaar in

slegte

ſlegte klederen van het ene huis in het ander lopen, ſchaamden de oude bojaren zich, naar gewoonte met een gevolg van 20 of 30 opwachters aan te komen; zagen zy dien vorſt alle graden in den zee- en landdienſt doorgaan, hielden zy het niet meer voor ene ſchande, hunne kinderen trapswyze te doen opklimmen; ja was die grote monarch zelf een vendrig, konde de zoon van een' bojaar of jonker zonder zwarigheid de bediening van een' ſergeant aannemen. Eindelyk als zy hem van den morgen tot den avond zagen arbeiden, moeſten zy zich zelven wegens hunne nalatigheid beſchuldigen. De wyze, door zyne majeſteit hier gebruikt, om zelf alle graden van ere door te gaan, is iets byzonders, en in andere geſchichten niet te vinden.

De eerſte tytel, dien hy aannam, was die van zee-kapitein; namelyk, toen hy in den jare 1695 enige ſchepen had doen bouwen, om zich op het Perislawſche meir te oeffenen. Als hy voor Aſoph quam, deed hy zich als vendrig aannemen. Na zyne terug komſt van de buitenlandſche reizen en de uitroeying der Strelitzen deed hy zich by de opgerechte nieuwe lyf benden als kapitein inſchryven. Als hy mede na zyne terug komſt met eige hand ene ſchets van een ſchip van 50 ſtukken getekend had, en dat ſchip vervaardigt was, deed hy zich opentlyk tot ſcheepstimmerbaas verklaren, en verzekerde de zodanigen, die hy aannam, verdere bevordering. Vervolgens bleef hy 8 jaren ſtil ſtaan, en mogt ondertuſſchen niemand, 't zy in byzondere of openbare gezelſchappen, hem anders als heer kapitein noemen. Als hy ver-

ſcheide voordelen tegens de Zweden en Polen behaalt had, werd hy tot kollonel, en eindelyk, na het winnen van den ſlag by Pultowa, tot de waardigheid van lieutenant generaal verheven. Ter zee werd hy voorts tot ſchout by nacht, en na het bevechten van ene overwinning ter zee tegen de Zweden op de Finlandſche kuſten, tot vice-admiraal verklaart. Die verheffing geſchiede op de volgende wyze: De vice-czaar Romadonofsky, die op een' troon zat, welke door raadsheren omgeven was, deed zyne czaarſche majeſteit als ſchout by nacht binnen roepen, om van de onlangs bevochte overwinning verſlag te doen. Na dat de gedachte vice-czaar zyn ſchriftelyk rapport van dien zeeſlag gelezen had, vroeg hy den ſchout by nacht naar dezen en genen, en verklaarde hem voorts tot vice-admiraal.

Mogelyk zullen enigen gevonden worden, die over een zo zeldzaam gedrag ſlegts een matig oordeel vellen en het als ene comedie aanzien zullen, welke een' zo groten monarch onbetamelyk was; en gewiſſelyk als een ander koning zich zo gedroeg, zoude het veelligt een' hekeldichter gelegenheid geven, zyne pen te ſcherpen; doch wanneer men den toeſtand van Moscovië overweegt, en wat zyne majeſteit daartoe bewogen heeft, bevind men, dat deze zowel als andere zyne ondernemingen op verſtand en wysheid gegrond zyn. Hy had, om bequame ſoldaten en zeelieden aan te queken, ene lyſt van de zonen der bojaren en andere edellieden doen maken, van welken hy enigen buiten 's lands zond; doch anderen moeſten zowel te land als ter zee op hunne eigen koſten die-

dienen, en wanneer zy dus een' tamelyken tyd in dienst geweest waren, konden zy nochtans niet hoger dan tot de bediening van vendrig stygen. Op dat nu de bojaren gene reden mogten hebben, zich over zodanig ene verordening te beklagen, ging hy hun daarin zelf met zyn eigen voorbeeld voor. Wel is waar, dat men algemene regerings-regelen heeft, die door wetgeveren en staatsmannen voorgeschreven konnen worden, doch dezelve schikken zich niet altoos op alle plaatsen en in alle tyden. De beste regelen zyn de zulken, die de bevinding, welke de natuurlyke eigenschappen der onderdanen leert, ten grond hebben. De gemeenzame verkering van Alexander den groten met de Macedoniërs konde hem by de Persen en Meden verachtelyk maken; en werd een hertog van Anjou koning van Spanje, moet hy een Spaansch aanzicht aannemen, en alle de hoedanigheden, die hem in Vrankryk aangenaam maakten, laten varen. Ik lochene geenzints, dat het schynen kan, dat het gedrag van den czaar hierin te verre ging, en dat alzulk een' vice-koning in enige andere landen, alwaar het uitwendige alle tekenen van de hoogste magt voert, eindelyk by gelegenheid in gedachten zoude konnen komen, na dusdanig ene comedie een naspel te beginnen, 't geen volgens de oude wyze op ene slagting uitquam; doch zyne czaarsche majesteit had de eigenschappen van zyn volk bestudeert, kende de Russchen in den grond, en droeg mitsdien steeds een viool in de ene en het zwaard in de andere hand; weshalven hier door ook mede de gestrengheden, beide tegen hoge en lage zo dikwerf geoeffent, verschoont

konnen worden; want dat hy anderzints van nature veel meer tot zachtmoedigheid geneigt was, bewyst zyn gedrag jegens de vreemdelingen, en de gunste, de Zweedsche krygsgevangenen bewezen.

Om die redenen is ook enigermaten te verschonen, dat de sterke dranken niet afgeschaft wierden; want offschoon zyne majesteit verordent had, dat niemand gedwongen zoude worden, op zekere zamenkomsten in Petersburg tegen zyn' wil boven vermogen te drinken, moesten niettemin de vreemdelingen steeds in gevaar staan, door toegediende sterke dranken leven en gezondheid te verliezen, en verhaalt een zeker voornaam vreemdeling, dat hy in den jare 1716 in Moscoviё zynde, zich van den vice-czaar Romadonofsky niet had durven laten zien, vermits deze de gewoonte had, zyne gasten te noodzaken, een' groten beker brandewyn, met peper gemengt, tot ene welkomst te legen, welke drank hun door een' staanden beer toegebragt werd, die den genen, welke denzelven weigerde te drinken, den hoed en de paruik aftrok; doch het sterk drinken af te schaffen was zo veel, als den Russchen het mes op de keel te zetten; ook zag zyne majesteit, dat de gemene man, na twe of drie dagen honger en dorst geleden te hebben, dikwerf met een glas brandewyn te vreden gestelt konde worden, weshalven hy het niet dienstig achte, zulks op eenmaal af te schaffen.

Niemand kan lochenen, dat het gedrag met den czarowitz tot verscheide oordelen gelegenheid gegeven heeft, en vele van gevoelen geweest zyn, dat offschoon zyne czaarsche majesteit

fteit zo zeer arbeide aan de affchaffing van alle feilen, die de Ruffifche vorften met de Afiatifche koningen gemeen hadden, hy door dat gedrag echter deed zien, dat zyne goedaartigheid en zachtmoedigheid in zyne buitenlandfche reizen en door den omgang met vreemdelingen geenzints de volmaaktheid, gelyk de kunften en wetenfchappen, bereikten; doch dezen hebben niet ingedacht, dat een der verftandigfte koningen van Spanje tot gelyke geftrengheid vervallen is, en de voorvechters van Philippus den II. groter moeite zouden hebben, zynen handel te rechtvaardigen, dan het geeftelyk en waereldlyk gerecht in Rusland, om van hun vonnis des doods, over den czarowitz geveld, rekenfchap te geven. Het is bekent genoeg, dat wanneer Alexius Petrowitz den troon beklommen had, naar alle menfchelyk vermoeden de vorige onbefchaaftheid en onkunde door den tyd weder het hoofd opgebeurt zouden hebben.

Ten befluite zoude eindelyk gevraagt konnen werden, hoe die grote wetgever, welke zo veel moeite aanwende, om alle de qualen, die Rusland onderworpen was, te helen, de flaverny ook niet vernietigt heeft, in welke de gemene man en boeren door hunne meerderen en landheren gehouden worden, waar door dezelve tot deugden en arbeidzaamheid aangefpoort, en het land in te groter voorfpoed gebragt zoude zyn; want nadien de bojaren en andere landdroften de heerfchappy over de goederen en het vermogen der boeren oeffenen, hebben dezen genen luft, hunne krachten te befteden, en door arbeid middelen te verwerven, die hun

weder ontnomen konnen worden; en zy, die ook enig geld gewonnen hebben, begraven het in de aarde, alwaar het vruchteloos ligt en eindelyk geheel weggeraakt. Hebben nu aan de andere kant de landheren de boeren uitgezogen, durven zy mede hunne onrechtvaardig verkregen middelen niet vertonen, maar moeten dezelve, naar het voorbeeld der boeren, 't zy in hunne koffers verbergen, of in buitenlandsche banken zetten. Dus werd al het baar geld onzichtbaar, en kan ten nutte van het land niet circuleren. Men heeft den czaar vertogen gedaan, zodanig ene slaverny weg te nemen en ene gematigde vryheid in te voeren, die de onderdanen aanmoedigen en de regering ten voordeel gedyen konde; doch vermits zyne majesteit de natuur der Russchen kende, en wist, dat zy niet zonder dwang geregeert konnen worden, had hy reden, dergelyk een' voorslag te verwerpen.

Doch 't zy, hoe 't wil, en dat deze laatste post onder zyne feilen getelt mag worden of niet, staat nochtans vast, dat hy een vorst was, die met weinigen in de geschichten te vergelyken is, en wien niemand overtroffen heeft; ja wanneer men aanmerkt, in welk land hy geboren is, en wat opvoeding hy genoten heeft, kan men met waarheid zeggen, dat hy alle vorsten te boven ging, en hem aanmerken als zodanig een', dien God op ene onmiddelbare wyze verwekt heeft, om een groot gedeelte der waereld te verlichten. Zo men zich onder anderen onder het oge brengt een oort, alwaar voor weinige jaren slegts enige visschers hutten stonden, maar thans vele duizenden huizen,

en

en onder dezelve vele prachtige paleizen, ene hoge ſchool voor allerly wetenſchappen, ene ontzaggelyke vloot, ene hofhouding, vele collegien, en ene cancellery, waarin 16 tolken en geheimſchryvers voor 16 verſcheide talen, als de Ruſſiſche, Poolſche, Latynſche, Duitſche, Deenſche, Engelſche, Hollandſche, Franſche, Italiaanſche, Spaanſche, Griekſche, Turkſche, Chineſche, Tartaarſche, Calmukſche en Mongaalſche gevonden worden, moet men met verbaaſtheid ſtille ſtaan, en zeggen: *Hier is meer, dan een menſchelyke vinger.*

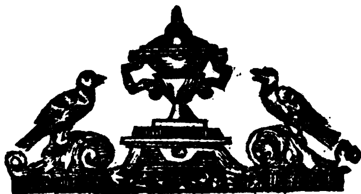

VERGELYKING.

Na ene fchets van die twe grote vorften gegeven te hebben, is het tyd, hunne vergelyking ter hand te nemen, en vinde ik, dat zy beide met zonderbare gemoedsgaven befchonken waren, die meer de natuur, dan de opvoeding toe te fchryven zyn. Akebar was in Indië geboren, en volgens de Tartaarfche wyze opgevoed; ook vond hy in de jaarboeken zyner voorvaderen genen met alzulke deugden begaafd, als hy nochtans zelf fteeds oeffende. Peter Alexiowitz was aan een hof opgequeekt, alwaar hoogmoed, pracht en de diepfte onkunde heerfchte, en was echter de nedrigfte, zoberfte, en in alle wetenfchappen ervarenfte prins van zynen tyd. Beide befteden den gantfchen tyd hunner regering aan de verbetering hunner ryken; Akebar met het bouwen van fteden, burgten en prachtige gebouwen; doch Peter Alexiowitz in het tegendeel alleen met noodwendige dingen, als tot den aanwas van den koophandel, vloten zamen te brengen, havens aan te leggen, en ter verfterking en bevestiging van het ryk oorlogs-vloten uit te ruften. Beide hadden ene overmatige begeerte, om alles te weten, de eerfte ook tot zeldzaamheden en verborgen dingen, gelyk de bron en oorfprong van de rivier de Ganges; wat taal een menfch zonder onderwys fpreken zoude; allerhande religie-gevoelens enz.; doch de laatfte flegts tot de dingen, die ten algemenen nutte ftrekken, als de Mathefis, fcheeps-bouwkunft, zeevaart, krygskunde, en zelfs de gemene ambachten; dus hy niet alleen van alles oordelen, maar ook zelf alles maken konde. De eerfte was een groot wysgeer, de laatfte een groot kunftenaar. Beide hadden den aart en de eigenfchappen van hun volk tot in den grond beftudeert; de eerfte tot zyne eige zekerheid, en de an-

ander tot welzyn van zyn volk; dus was de eerste een schrander Staatsman, de laatste een groot Wetgever. Beide bemoeiden zich met de zaken der religie; gene om ene nieuwe religie uit te denken, en zich zelven groot te maken; dees om slegts het oude bygeloof uit te roeyen, en zyne onderdanen menschelyk te maken. De eerzucht was beider hoofddrift; de eerste om zyn volk groot en magtig, de twede om het zyne te gelyk geleert en verstandig te maken. Beide breideden de grenzen hunner ryken uit; de eerste tegen de Tartaren en Indianen, de laatste in het tegendeel tegens een strydbaar Europeesch volk, en tegens een' koning, wiens naam het dapperste waereld-deel een schrik was. Uit het gezegde blykt, dat de laatste den voorrang had. In het tegendeel oeffenden beide noch andere deugden, waar van nochtans de eerste het meeste schynzel gaf. Zy beide waren zober, en konden zich met gering voedzel generen, doch de ingetogenheid van den eersten was bestendiger, dan van den laatsten, inzonderheid het drinken betreffende; want het ongelofelyk schynt, dat een Asiatisch vorst, aan een wellustig hof opgevoed, zich den gantschen tyd zyn's levens met kruiden en wortelen heeft kunnen vernoegen. Beide beminden de gerechtigheid; doch de Russische monarch deed verscheide dingen door overyling, 't geen hem daarna leed was; waar tegen de Indiaan niet gehengen wilde, dat iemand ter dood gebragt zoude worden, ten zy men zyne mondelinge bewilliging daartoe driewerf in drie dagen bekomen had, en vinde ik niets in de geschichten, 't geen met de cabinet-schel te vergelyken is, waaraan alle beangsten tot het voordragen hunner noden trekken mogten. De Russische monarch deed zynen zoon ter dood doemen, vermits men hem beschuldigde, met oproer zwanger te gaan; daartegen sprak de Indiesche monarch zyn' zoon vry, offschoon hy in het plegen van openbare verradery gevat was. Voorts kan men zeggen, dat Akebar minder feilen, doch Peter meerder deugden bezat. De eerste overleide,

leide, hoe zelf volmaakt te worden; doch de twede wende allen vlyt aan tot de volmaking van zyn gantsche volk; weshalven de eerste een groter mensch, en de laatste een groter koning kan heten; want de inwoonders van Indostan bleven steeds, die zy geweest waren, waar tegen de Russchen een nieuw volk en Rusland een nieuw ryk geworden zyn, die den staat van gantsch Europa verandert, de belangen der Christen koningen op een' anderen voet gebragt, en ene nieuwe periode in Europa en Asië ingevoert hebben. Beide bouwden, na het voorbeeld van grote overwinnaars, twe nieuwe hoofdsteden; namelyk, Akebar de stad Agra, en Alexiowitz Petersburg. De eerstgenoemde stad was iets meer als een goed vlek, doch werd zeer spoedig ene der prachtigste en volkrykste steden van Asië; de laatste in het tegendeel bestond weleer slegts uit enige weinige visschers-hutten, maar alwaar men thans ene prachtige haven, ene onwinbare vesting, vele duizende gebouwen, en hoge scholen tot alle wetenschappen ziet. Agra konde niet zo haastig tot alzulk een' wasdom komen, als alleen onder een' ryken en magtigen koning, gelyk Akebar was. Petersburg konde in weinig jaren tot gene alzulk ene volmaaktheid stygen, als onder een' groten kunstenaar en ervaren bouwmeester, gelyk Peter Alexiowitz was.

ZISKA,

EN

SCANDERBEG.

INLEIDING.

Onder vele dingen, die in de dagelykſche ſpreekwyzen en geſchriften het misbruik onderworpen zyn, verdient ook de tytel van held ene plaats. Homerus, dien de dichters en zedekundigen zich tot een voorſchrift ter navolging voorſtellen, heeft allereerſt den grond tot die dwaling gelegt, vermits hy in zyne heldendichten zekere mannen tot voorbeelden der deugd en dapperheid ſtelt, wier daden en bedryven veeleer in den afgrond der vergetelheid bedolven behoorden te zyn, en wier leven met de rechte heldendeugd gene de geringſte overeenſtemming heeft; want zo Achilles en Ulyſſes alzulken zyn, moet de omſchryving daar van dus luiden. Een held is een man, die rooft, plondert en menſchen doodſlaat, met een zo beſtendig geluk en gevolg, dat niemand zich verſtouten durft of kan, hem deswegens reken-

kenſchap te vergen, maar God de wraak moet overlaten; of wel: Een held is zodanig een, die door bedriegery en argliſtigheid rykdommen en voorſpoed verkrygt, en zowel zich zelven als zyn land in een' ſtaat ſtelt, dat hy de ſchrik zyner naburen word. Aan dusdanige helden heeft de aarde zowel thans, als in vorige dagen, een' goeden voorraad gehad; doch zal 'er zich niet zeer groot mede maken. Gelyk de dichters zich bevlytigen, den ſtyl, de hoge gedachten en wuidſche woorden van Homerus na te bootzen, zo zeer behoren zy zich ook te hoeden, zyne zedeleſſen en afbeeldingen te volgen; want zy anderzints in de dwalingen zouden vervallen, om van openbare feilen en misdaden hoofddeugden te maken. Hoe weinig de daden van Achilles met de heldendeugd overeenſtemmen, blykt klaar, als men het dekſel wegneemt, en meer op de daden in haar zelven, dan de hoogdravende woorden acht ſlaat. Een man, in wiens hart haat, wraakzucht, wreedheid, toorn en diergelyke hartstochten wortelen geſchoten hebben, kan geenzints het menſchelyk geſlacht ten ſieraad verſtrekken. In het tegendeel zulk een kan niet alleen met ſchrik, maar ook met verachting beſchouwt, ja veeleer voor een' blohartigen dan dapperen man gehouden worden, als hy niet vermogend is, zyne

drif-

driften te beteugelen, maar toont, dat hy een verachte ſlaaf van dezelve zy; want tuſſchen dapperheid en oplopenheid is zo groot een verſchil, als tuſſchen godsvrucht en zwaarmoedigheid, en tuſſchen gerechtigheid en geſtrengheid. Nadien nu niets anders dan ſterkte des lighaams en heet bloed Achilles eigentlyk maar alleen onder de Grieken onderſcheiden heeft, en men te gelyk die hoedanigheden by de onvernufte ſchepſelen vind, heeft men zekerlyk moeite, wanneer niets anders tot zyn' roem voortgebragt kan worden, van hem een' menſch, men zwygen een' held te maken.

Het ongemeen verſtand, en de ervarenheid in ſtaats- en krygszaken, beneffens de welſprekenheid, die Ulyſſes, den tweden held van Homerus, toegeſchreven word, beſtond mede alleen in bedriegery, veinſery en valſche woorden en beloften; derhalven was de een zo verre als de ander van de heldendeugd verwydert; ja zo men het by het licht beſchouwt, was de eerſte een bedriegelyk dier, en de laatſte een vos, of zodanig een, die de gemene man thans een *Politicus* noemt, 't geen een' doortrapten ſchalk te kennen geeft. Hun beider hoedanigheden verklaart Cicero *libr.* 1. *Offic.* dus: *Scientia, quæ remota a juſtitia eſt, calliditas potius, quam ſapientia eſt appellanda.*

Item, animus paratus ad periculum, si sua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habeat, quam fortitudinis. Dat is: „ Alle wetenſchap, die van „ de gerechtigheid afwykt, is veeleer ene „ loosheid dan wysheid; en hy, die zyn „ leven uit eigen drift en niet veelmeer ten „ gemenen beſte waagt, is niet dapper maar „ vermetel te noemen.

Derhalven hebben verſcheide dichters, die na de tyden van Homerus ſchreven, opgemerkt, hoe die man in zyne afbeeldingen gedoolt heeft, en ziet men, dat Virgilius zynen held in ene gantſch andere vorm gegoten, en de godsvrucht, zachtmoedigheid en eerlykheid tot hoofddeugden van Æneas gemaakt heeft. Doch dit alles beſtaat ſlegts in blote woorden; ja wanneer men zonder optooy de daden van Æneas beſchouwt, die hier op uitquamen, dat hy onder trouwbeloften de ere van ene koningin ſchond, en haar daarop verliet, een' vreemdeling zyne bruid ontvoerde, en zyn' medevryer ombragt; ware het beter geweeſt, 'er van te zwygen, dan dezelve in een heldendicht by te brengen; 't geen Virgilius ongetwyffelt zelf opgemerkt, en derhalven de ſchuld op de Goden en Godinnen geſchoven heeft, op dat het deugden en godvruchtigheden mogten heten, vermits het uit noodwendigheid ge-

ſchie-

ſchiede, om de bevelen des hemels te gehoorzamen. Niemand twyffelt, dat Hercules gewiſſelyk een groot held was. Maar waarom? Vermits hy met een' knods herom liep, en menſchen dood ſloeg. Men zegt wel, dat hy de waereld van quade menſchen zuiverde; doch de geſchichten tonen, dat vele goede en onſchuldige lieden het zelve lot als de bozen ondergaan moeſten. Derhalven is hy zo verre van de heldendeugd verwydert, als een doctor, die zowel quaden als goeden ten grave helpt. Neen, 'er word veel meer vereiſcht, om den tytel van een' held te verwerven. Een held is een in deugden volmaakt man, dien de Hemel veeleer tot verloſſing en behoud, dan verderf der menſchen geſchapen heeft, en mitsdien is een huisvader, die de waereld een douzein wel opgevoede kinderen levert, de heldendeugd veel nader, dan de grote Alexander, die enige millioenen menſchen opofferde. Wanneer de heldendeugd beſtond, als iemand met zyn hoofd tegen den muur liep, en zyn leven en dat van anderen gering achte, zoude men dien eertytel zowel onvernufte dieren als menſchen kunnen toeſchryven.

Nochtans ziet men, dat niet alleen het ſlegte volk, maar ook geleerde en aanzienlyke ſchryvers in het omſchryven der deugden en feilen *quid pro quo* nemen, en dikwerf

werf uit doling de afschouwelykste feilen en zwakheden tot deugden, van ogendienst godsvrucht, van hoogmoed en staatszucht betamelyke eergierigheid, van verquisting milddadigheid, van gierigheid huishoudelykheid, van hartnekkigheid ene eerlyke standvastigheid, en van loze streken verstand maken. Inzonderheid vermengen zy toorn en verhit bloed met de dapperheid, en van daar is 't, dat men in lofdichten en plechtige redevoeringen de vorsten by Alexander, Cæzar enz. vergelykt, en een' iegelyk aanspoort, hunne voetstappen te volgen; ja dat men zeer zelden by alzulke gelegenheden hoort spreken van Phocion, Timoleon, Aristides, Cimon en Socrates, welke laatsten rechte heldenhoedanigheden bezaten, en by welke men hun zo grote dapperheid en rechtmatigheid, als by de eersten oplopenheid en staatzucht vond. Alexander de grote werd door een onbedachtzaam woord, 't geen zyn vriend zich eens ontvallen liet, zo zeer verstoort, dat hy hem in het zelve ogenblik nedermaakte, doch wilde, kort 'er na, als de toorn gestilt was, zich zelven van hartzeer het leven benemen. Socrates werd van een' onverstandigen persoon op de straat met ene oorvyg begroet; doch verkropte het onverschillig en met verachting, zeggende alleen, het zal best zyn, dat men voortaan het aanzicht en hoofd met

yzere platen bedekke. Hier zoude men mogen vragen, welke van die beide daden het meest den naam van dapperheid verdienen? De een laat zich door toorn en zwakheid overwinnen en tot iets dwingen, dat hem zedert leed is; de ander heerscht met een' heldenmoed over zyne hartstochten, en toont, dat hy niet alleen anderen, maar ook zich zelven overwinnen kan; want dat het gedult van Socrates niet uit lafhartigheid sproot, bewyst de roem, hem in den slag gegeven; namelyk, dat hy als een leeuw gevochten had; dat is, dat hy zyne sterkte en arm gebruikte, als de bevryding des vaderlands zulks vorderde; want het is geenzints het ware kenmerk van een' held, tegen zyne vyanden tot op het uitterste, maar op de rechte plaats te stryden, op dat, zo hy sneuvelt, het op de post der ere zy.

Dit overwegende zal men ligtelyk konnen opmaken, welke van de beide mannen, welkers daden ik hier ontwerpen zal, en die beide in de geschichten grote helden genaamt worden, dien tytel het meest verdient. Dat hy Johannes Ziska niet toekoomt, zal ene klare en ligt uitgemaakte zaak worden. 't Is zeker, dat offschoon zyne gevoerde oorlog in opzicht van den oorsprong niet onrechtvaardig was, dezelve nochtans op ene onrechtvaardige en zeer barbaarsche wyze ge-

voert is; en daaruit ziet men, dat toorn en wraakgierigheid by dien man gene palen hadden. Wat in het tegendeel den Epirootschen prins betreft, is my geen soldaat bekent, wiens leven en gedrag de heldendeugd nader gekomen zyn. Men verhaalt wel, dat zyn yver in den slag zo groot was, dat het bloed hem uit de ogen sprong; doch dewyl hy steeds tegens de vyanden van het Christendom en tyrannen van het menschelyk geslacht streed, is zulks veel eer als een' pryswaarden yver aan te merken; want men vind anders by dien groten man niet dan gematigtheid, goedheid en vergeting van geleden ongelyk. Ja het medelyden over den toestand van het Christendom bragt hem alleen in 't geweer, en sterkte hem tegens zyne vyanden. Beschouwt men mitsdien de vele kampers, welke zich in deze eeuw opdeden, kan men zeggen, dat vele den tytel van grote veldheren verdienen, doch niemand dan Scanderbeg den tytel van een' held toekoomt. Want het is gelyk Cicero zegt: *Fortes & magnanimi sunt, non qui faciunt injuriam, sed qui propulsant.* „ 't Zyn „ geen helden, die geweld oeffenen, maar „ het zelve veeleer af keren ". Thans moet ik my weder tot de geschichten wenden.

ZISKA.

Johannes de Trocznou, zedert zo zeer berucht onder den naam van Ziska, of de eenogige, vermits hy in een' ſlag zyn oog verloren had, ſtamt af van ene oude adelyke Boheemſche familie, en zag allereerſt het licht in de ſtad Trocznou, die enige reguliere kanonniken toebehoorde. Van zyne jeugd af had hy ene grote afkerigheid van de geeſtelykheid, wier onordentelyk leven toenmaals tot den hoogſten top geſtegen was. Die afkerigheid, zeggen enigen, veranderde in haat, als een munnik of prieſter zyne zuſter, die ene klooſter-dochter was, bezwangerde. In zyne jeugd trad hy in Polen in den krygsdienſt, en gaf aldaar blyken van ene grote dapperheid, inzonderheid in den jare 1410 in den ſlag tegen de Duitſche orde. De wreedheid tegens Johan Hus gepleegt, dien hy ſteeds veel achting had toegedragen, deed de afkerigheid en ingewortelde haat tegens de geeſtelykheid ten top ſtygen. Een zeker toenmaals levend ſchryver verhaalt: Dat als hy eens in diepe gepynzen op de plaats van den burgt in Praag rondom wandelde, en de koning Wenceslaus, die zulks merkte, hem by zich riep, en vroeg, om wat redenen hy zo diep in gedachten was, hy ten antwoord gaf: *Ik denke op het leed, de Boheemſche natie door het ombrengen van Johan Hus toegebragt.* Waar op de koning hernam: *Gy noch ik zyn niet in ſtaat, zulks te wreken; doch poog de ere van de natie te redden, zo gy 'er enig middel toe vinden kond.* Die woorden nam

Ziska ter harte, en arbeide zedert aan 't geen hy vervolgens tot verwondering van de gantſche waereld te werk ſtelde.

De beweging der Boheemſche natie over de wreedheid aan Johan Hus gepleegt, werd grotelyks vermeerdert door ene gelyke daad aan Hieronimus van Praag geoeffent, die insgelyks te Coſtnits verbrand werd. De Huſſiten ſloegen de prieſters dood, als zy enigen konden magtig worden, leideden kerken en kloosters in de aſſche, en hadden ten leuze: *Vivant Wiclef en Hus.* Ziska en een ander Boheemſch edelman, genaamt Nicolaas van Huſſinetz, ſtelden zich aan hun hoofd, en de Huſſiten namen een' berg in, Tabor geheten en enige mylen van Praag gelegen, waarop zy hunne vergadering hielden, en het heilig avondmaal onder beide de gedaanten uitdeelden. Enigen geven voor, dat de koning Wenceslaus zelf Ziska door een patent tot dien oproer gerechtigt zoude hebben; doch dit is zeker, dat velen van die gedachten waren, weshalven hy ook dagelyks een' groten toeloop bequam. Allermeeſt ſtroopte hy in de provincie Pilſen, en bemagtigde hare hoofdſtad; doch nadien hy ene veſting nodig had, om zyn volk in zekerheid te ſtellen, ontworp hy een plan tot ene nieuwe ſtad, die het in de geſchichten zo zeer bekend Tabor was.

Zyn aanhang vermeerderde welhaaſt zodanig, dat dezelve in 40000 perſonen beſtond. Hy zond vervolgens een' brief aan den ſtadvoogt van Triſta, waarin hy hem te gelyk met de inwoonders tot een' getrouwen byſtand aanmoedigde, en betytelde zich in dien brief: *Ziska de Calice, hoofd der Taboriten.*

Zyne

Zyne grootste en eerste zorge was, Tabor te bevestigen, 't geen ook geschiede, en werd het zelve ene aanzienlyke stad en vesting. In den beginne viel het hem bezwaarlyk, zich in het veld tegens een' vyand te vertonen, vermits hy gene ruitery had; want de Taboriten waren schamele en gemene lieden, die moeiten hadden, zich van geweer, men zwyge van paarden, te voorzien; doch hy overrompelde toenmaals een' Boheemschen bevelhebber, die 1000 ruiters gebood, wien hy al hun geweer en paarden ontnam, waar mede hy zyn volk verzorgde, en dit was dus de oorsprong van de Hussitische ruitery.

Ondertusschen vlood de koning uit de ene stad in de andere, vermits hy zich nergens zeker achte; doch Ziska verzuimde die gelegenheid niet, om zyne zaken te styven. Na zyn volk in de krygskunde geoeffent te hebben, quam hy in de hoofdstad Praag, en nadien de burgers aldaar merendeels de lere van Hus aangenomen hadden, werd hy vriendelyk ontfangen. Te dier plaatse verwoeste hy terstond een Carmeliter-klooster, en deed een' priester ophangen, welke gezegt word dezelve geweest te zyn, die zyne zuster onteerd had. Vervolgens rukte hy voor het raadhuis, alwaar de meeste raadsheren vergadert waren. Elf van dezen ontquamen door de vlucht; doch de overigen vielen in de handen van Ziska, die hen uit de vensters deed werpen. Enigen beweren, dat de burgers van Praag die daad zelven verricht hebben; doch anderen in het tegendeel zeggen, zulks het bedryf van Ziska geweest te zyn, vermits hy tegens den raad zeer verbittert was.

Als die wrede daad beneffens anderen den koning ter oren quam, werd hy deswegens zeer ontroert, en als een zyner hof-bedienden, namelyk een opper-schenker, zich ontvallen liet, zodanig een ongeluk voorzien te hebben, nam de koning zulks op als een verwyt zyner nalatigheid, vloog hem in de hairen, wierp hem ter aarde, en zoude hem met een' dolk doorstoken hebben, zo de omstanders het niet belet hadden. Die oplopenheid bragt te weeg, dat de koning van ene beroerte aangetast wierd, en dus zyn leven eindigde.

Over dien koning zyn vele ongunstige oordelen gevelt, en van hem verschrikkelyke historien verhaalt; onder anderen, dat hy eens zyn' kok had doen braden, vermits hy geweigert had, spyzen te bereiden; een' doctor in de godgeleertheid doen verdrinken, dewyl deze gezegt had, dat niemand een recht koning was; dan alleen de gene, die wel regeerde; dat hy een' hond zeer beminde, dewyl hy allen aanviel, op wien hy wees; dat hy steeds een' scherprechter in zyn gevolg had, en dergelyken meer; doch het is gelofelyk, dat hem zeer veel, inzonderheid door de Duitsche natie, opgedicht is, vermits zy een' opstand verwekt, en hem van den keizerlyken troon berooft had.

Na de dood van Wenceslaus stond de Boheemsche troon lange ledig, en werd in dien tusschen tyd de grond tot de magt der Hussiten gelegt. De koningin weduwe Sophia gaf in de verdediging van het land blyken van groter moed, dan Wenceslaus, ook bragt zy Ziska twemalen zodanig in het naauw, dat hy byna in hare handen gevallen was; want Ziska met zyn volk

op

op ene hoogte door ene aanzienlyke menigte ruitery omcingelt werd; doch deze, vermits de onbruikbare wegen, geen' aanval konnende doen, ten ware zy afzat, merkte zulks Ziska, en beval alle de vrouwen, welke zich in zyn heir bevonden, hunne klederen en lywaat voor de ruiters te werpen; die zich in dezelve zo zeer verwarden, dat Ziska hen onverhindert nedermaakte, en overwinnende naar Tabor keerde. Vervolgens moesten de kerken en kloosters aanhouden, waar tegens Ziska zo zeer verbittert was, dat in zyn' tyd naby 550 verdelgt wierden, en kan men besluiten, hoe zeer de Hussiten door den rykdom, in die kerken en kloosters gevonden, gestyft werden; want Æneas Sylvius getuigt, dat de Boheemsche kerken alle anderen in Europa in pracht en heerlykheid overtroffen.

In den jare 1420 verwoeste hy de stad Austi, en belegerde vervolgens Raby, 't geen hy stormenderhand innam; doch die overwinning quam hem duur te staan; want als hy op een' boom geklommen was, om alles gade te slaan, en zyn volk aan te moedigen, werd hy van een' kogel getroffen, die hem van het noch overbehouden oog beroofde; weshalven hy uit toorn de stad deed verbranden. De keizer Sigismundus, broeder van den overleden keizer Wenceslaus, die na de dood van dezen zich tot de Boheemsche kroon gerechtigt oordeelde, bemoeide zich wel spoedig, om dien opstand te stillen; doch vermits hy in den beginne te groot een geweld oeffende, won hy daar door niets; maar bragt veeleer gantsch Bohemen in beweging, en verkreeg de naam van Ziska te

gro-

groter aanzien. Als de keizer Sigismundus enige duizenden ruiters in Bohemen deed rukken, om de misnoegden in toom te houden, tafte Ziska dezelve tusfchen Tabor en Praag aan, en bevocht ene volkome overwinning. Wanneer kort 'er na de ftad Praag door de keizerlyken beangft werd, ontzette hy dezelve, wierp 'er zich gelukkig in, en werd door de inwoonders met grote vreugde ontfangen. Vervolgens traden verfcheide fteden in Bohemen ter algemene befchutting tegens den keizer Sigismundus in verbond.

Thans befloot Sigismundus, de zaken ernftig ter hand te vatten; weshalven hy een heir in 't veld bragt, 't geen, volgens de mening van enigen, uit 140000 mannen beftaan zoude hebben, en waarin verfcheide Duitfche vorften, inzonderheid de keurvorft Fredrik van Brandenburg, zich bevonden. Met een gedeelte van dat heir belegerde de keizer Praag, en nadien het nodig was, Ziska van een' berg te doen verhuizen, waarop hy zeer naby die ftad poft gevat had, tafteden de keizerlyken hem aldaar aan, doch moeften met verlies terug wyken. In dien aanval fneuvelde ook een groot gedeelte Husfiten, en Ziska zelf viel ter aarde, doch ontquam, hoewel gewond, in zekerheid.

Na dat verlies was Sigismundus verplicht, het beleg van Praag op te breken; doch konde dien fchimp niet verkroppen, weshalven hy, vernemende dat Ziska de Wifcherad belegert had, befloot, hem aldaar aan te taften. Enigen radeden hem zulks af, en zeiden, het gevaarlyk te zyn, met een' wanhopigen vyand te kampen; doch de keizer antwoordde: *Ik zal met*

dien

dien knodsdrager een' ſlag wagen. Een groot gedeelte van zyn heir beſtond uit Moraviërs, wier legervoogd op nieuw dezelve vertogen deed, zonder daar door iets anders te winnen, dan den keizer te vertoornen, die zeide: *Gy Moraviërs zyt blobartige lieden*; waarop de Moraviërs van hunne paarden geſtegen zynde, zeiden: *Wy alle zullen gaan, werwaards uwe majeſteit ons niet durft volgen*, en voorts de Huſſiten aantaſtende, werden zy alle door de knodzen der Huſſiten, die de keizer zo zeer veracht had, ter neder gemaakt. Wanneer de Hongaren de keizerlyken byſpringen wilden, hadden zy geen beter geluk, weshalven het gantſche heir te gelyk met den keizer de vlucht nam. Een der keizerlyken, welke dien ſlag zelf beſchreven heeft, getuigt, dat ten dien tyde alleen 300 voorname Boheemſche heren ſneuvelden. Na die overwinning veroverde Ziska de Wiſcherad en ſlegte dezelve. De inwoonders van Praag beraadſlaagden vervolgens met elkander, om Sigismundus, die hun de religie-vryheid ontzeide, te verwerpen, en Jagello, koning van Polen, tot hunnen landheer aan te nemen; doch Nicolaus van Huſſinetz kantte zich 'er tegen, en zeide: *Wy hebben eerſt onlangs een' vreemden vorſt verdreven, en wildt gy thans weder een' anderen vreemdeling aannemen?* en verliet vervolgens Praag met zyne Taboriten. Kort 'er na overleed hy en dus verkreeg Ziska het hoogſt bevel.

In het volgende jaar 1421 quam de keizer met een groot heir weder naar Bohemen, en vielen hem toen verſcheide voorname heren toe. Dit maakte de burgers van Praag zo bekommert, dat

zy

zy ſpoedig van Ziska hulp verzochten. Ook verſcheen hy aldaar aanſtonds, en werd onder het gelui der klokken binnen de ſtad gebragt. Vervolgens behaalde hy de een en andere voordelen op de keizerlyke benden, en dus konde de keizer genen voortgang maken. Ene grote party Boheemſche heren, die zich by den keizer gevoegt hadden, ontruſteden Ziska allermeeſt. Dezen hadden een' afkeer van zyn wreed gedrag, zagen hem aan voor een' rover, en verwekten ene ſterke party tegens hem; ook werden de burgers van Praag om die oorzaak zyne vyanden; dus Ziska met zyne eigen landslieden alleen genoeg te doen had. Echter overwon die ontzaggelyke man, welken Æneas Sylvius den tweden Hannibal noemt, zowel door zyne dapperheid als krygsliſt, de zamengerotten in den jare 1424 in een' groten ſlag, en mitsdien moeſt de ſtad Praag zich eindelyk met hem vergelyken. De keizer zag uit de geſteltenis der zaken zeer wel, dat het hem onmogelyk zoude worden, dien wreden kamper iets af te winnen, weshalven hy hem vredes-voorſlagen deed, en de landvoogdy over het gantſche ryk aanbood. Ene zo voordelige aanbieding konde niet anders dan Ziska behagen; doch als hy zich naar Moraviё begaf, om deswegens met den keizer verder in onderhandeling te treden, overleed hy onderweg aan de peſt.

Zodanig een einde nam die geduchte man, wiens naam zelfs de grootſte mogentheden een' ſchrik aanjoeg; want offchoon hy in de laatſte jaren blind was, woonde hy nochtans alle ſlagen en belegeringen met de gewone vlugheid by, en maakte volgens de berichten, hem in

den

den ſlag van den toeſtand van zyn heir en dat van den vyand gegeven, zo deftige ſchikkingen, dat een ander veldheer met vier ogen in het hoofd naauwlyks groter voorzichtigheid zoude hebben konnen gebruiken ; weshalven ook zyne vyanden merkten, dat zy by het verlies zyner beide ogen niets gewonnen hadden, en mitsdien voorſlagen van vrede deden. Alle ſchryvers ſtemmen overeen, dat hy voor zyne dood bevolen had, hem te villen, en zyn vel over een' trommel te ſpannen, wiens geluid de vyanden der Huſſiten met ſchrik bevangen zoude. Anderen zeggen, dat hy bevolen zoude hebben, zyn lyk de wilde dieren en vogelen voor te werpen, nadien hy beter keurde, door de dieren, dan de wormen, verteert te worden. Doch Theobaldus houd dit voor een verdichtzel ; hoewel het zyn kan, dat Ziska zulks in jok gezegt heeft, en zyne aanhangeren het als zynen ernſtigen wille uitgegeven, ja werkelyk voorgewend hebben, dat het gezegde van den trommel, ter vervaring van den keizerlyken uitgevoert is. Betreffende het ander, dat men zyn lyk de wilde dieren zoude voorwerpen, is zulks, offchoon het zyn wil geweeſt mag zyn, niet volvoert; want zyn afgeſtorven lighaam in ene kerk te Graditz ter aarde beſtelt is, van waar men het zedert noch onverdorven naar Czaslaw gevoert en aldaar begraven heeft. Theobaldus getuigt, ten zynen tyde noch het grafſchrift van Ziska met deze woorden gezien te hebben : *Hier ruſt Johannes Ziska, die in krygskunde geen' veldheer week; een wreker van den hoogmoed en de gierigheid der geeſtelykheid. Alles wat de blinde Appius Claudius door zynen raad*

ten

ten nutte van het Roomsch gemenebest uitwerkte; en Marcus Furius Camillus door zyne dapperheid te weeg bragt, heb ik ter bevryding van myn vaderland uitgevoert. Offschoon ik blind was, ontbrak my nochtans gene voorzichtigheid. Ik heb in elf grote slagen overwonnen. Ik heb de beangsten tegens het geweld der geestelykheid verdedigt. Als haat en wangunst my niet in den weg stond, konde ik onder de alleraanzienlykste mannen getelt worden; doch myn gebeente rust ten spyt van den Roomschen paus op deze heilige plaats. By zyn graf zag men den groten knots, dien hy in den kryg gebruikt had, en verhaalt Balduinus een zeldzaam geval van denzelven. De keizer Ferdinand de I. wilde eens, te Czaslaw zynde, de hoofdkerk bezien: als hy in dezelve gekomen was, werd hy een' groten yzeren knods aan een graf hangende gewaar. Nadien hem zulks zeer aanmerkelyk voorquam, vroeg hy, wie aldaar begraven lag, en als men hem antwoorde, dat het Johannes Ziska was, riep hy: *Foei, foei! dat quaad beest kan ook noch lange na zyn dood eerlyke lieden een' schrik aanjagen.* Die knods werd noch ten tyde van Ferdinand den II. gezien, die denzelven deed wegnemen en het grafschrift uitwisschen.

Om het caracter van dien groten man te ontwerpen, verhaalt men, dat hy gestreng en wraakgierig was, en het leven der menschen niet hoger dan dat van een' vlieg achte. 't Is zeker, dat hy niet zonder oorzake tegen de geestelykheid en den keizer Sigismundus verbittert was geworden; inzonderheid vermits men een' man, die door hem en de Boheemsche natie van harten bemind was, tegens trouw en beloften en gegeven gelybrief, ten vure gedoemt had; weshal-

halven ook zyne vyanden niet zeggen konnen, dat hy en de aanhangeren van Hus hun veel goeds verschuldigt waren; doch men kan ook niet lochenen, dat die wraak te verre ging; en zyne wrede bedryven tonen, dat hy tot ene gestrengheid geneigt was, die tot barbaarsheden uitliep. Dit alles ongeacht moeten zyne vyanden nochtans toestaan, dat hy met grote hoedanigheden begaaft was, en is zyne dapperheid, voorzichtigheid, schrander beleid en behendigheid, om zich uit de grootste moeyelykheden te redden, van een' iederen geprezen. Een der bitterste vyanden der Hussiten, namelyk Cochlæus, spreekt dus van hem: *Wanneer men de overwinningen van Ziska beschouwt, kan men hem niet alleen met de grootste veldheren in ene classe stellen, maar ook noch boven dezelve verheffen; want word wel iemand gevonden, die meer slagen gelevert, of meer overwinningen als hy bevochten heeft, hoewel hy geheel blind was?* Een ander schryver zegt: *Als men dan de ene zyde overweegt, dat hy zyne beide ogen verloren had, waar door anderen tot het opperbevel onbequaam worden, en aan de andere zyde zyne grote daden in dien toestand beschouwt, kan men hem boven Hannibal en Sertorius verheffen, die slegts een oog verloren hadden.*

Deze Ziska leerde allereerst de Bohemers oorlog voeren, en vond de verschansingen uit, die van wagens gemaakt worden, waarvan de Bohemers zich zowel by zyn' leeftyd als na zyne dood bedienden; ook gaf hy hun andere wapenen, dan zy te voren gewoon waren te voeren, namelyk yzere knodzen; weshalven zy veeleer als boeren dan soldaten gewapend

waren; doch met dat boeren geweer verrichtede hy ongelofelyke dingen, en is bereids hier voren gezegt, dat de knods van Ziska meer als 100 jaren na zyne dood den keizer Ferdinand deed ontzetten. Balbinus getuigt, een der schriften van Ziska in handen gehad te hebben, waarin hy leerde, wat orde in den oorlog in acht genomen moet worden; hoe de deserteurs en zy, die de krygswetten overtreden, te straffen; hoe men camperen, den vyand te gemoet trekken, en den buit verdelen moest. Dat geschrift was met zyne eige hand dus ondertekent: *Johan Ziska de Calica*, gelyk ook van 6 voorname Boheemsche heren, enigen van minder adel en de stadvoogden van verscheide steden, en, zegt de schryver: het was waardig, in het licht te komen.

Zo gestreng hy tegens zyne vyanden was, zo vriendelyk en goedhartig was hy tegens zyne eigen soldaten, noemde hen zyne broeders; en liet zich door hun alzo weder betytelen. De buit deelde hy in persoon uit, en behield zelf niets, dan hammen en gerookt vleesch, die hy gemenelyk spinwebben noemde, vermits zy in de schoorstenen der boeren hingen.

Als hy zyn gezicht verloren had, deed hy zich op een' wagen by de hoofdvaan voeren, die *magnum vexillum* genaamt werd; aldaar ontfing hy alle de berichten van de orde van het heir, de gelegenheid van de plaats, en dergelyken, volgens welke hy alles bestelde.

In het begin van de Boheemsche onlusten bragt hem inzonderheid ene daad, die hy uitvoerde, by het volk in aanzien, en met dezelve was het dus gelegen. Nadien het getal

der

der Hussiten dagelyks toenam, verzogten zy in den jare 1417 van den koning Wenceslaus, dat hun meer kerken ingeruimt mogten worden: de koning verzogt uitstel, en deed hun eindelyk zeggen, dat hy hun zeer wel genegen was, doch wenschte, dat zy, ten bewyze van hunne trouw, hun geweer op den burgt overleveren zouden. Deswegens wilden enige wuifelen; doch Ziska, die den koning kende, rade hen, alle in den burgt te verschynen, 't geen ook geschiede; en voerde hen niet alleen zelf aan, maar was zo vermetel, van alleen in den burgt te gaan, alwaar hy den koning aankondigde, dat de Hussiten op zyn bevel verschenen waren, doch gewapent, vermits zy geloofden, dat de koning gezint was, hen tegens zyne vyanden te gebruiken, en dat, als zulks zo was, hy hem verzekerde, dat zy bereid waren, hun lyf en leven ten dienste van zyne majesteit op te offeren. Door dat krygs-compliment werd de koning zo bewogen, dat hy hun in vrede liet vertrekken, terwyl Ziska door die daad een groot aanzien verwierf.

Zyn gantsche leven is een bewys, dat hy een' groten yver voor den godsdienst had; weshalven ook velen niet hebben konnen begrypen, hoe een man van die hoedanigheden alzulke gestrengheden en byna onmenschelyke daden heeft konnen oeffenen; doch de zulken gedenken niet, dat niets gevaarlyker is, dan in de handen van devote vyanden te vallen, en dat de wysgeren naauwkeurig opgemerkt hebben, dat ene onbezonne devotie 't zelve als een heilige haat en verbittering is; weshalven zulks ook niet als iets wonderbaars in het leven

V 2 van

van dien man aangemerkt moet worden. Anderzints is het bezwaarlyk, van de gevoelens van Ziska in de religie te oordelen. In den beginne schynt het, dat hy geheel een Hussiet was, vermits hy ter wreking van de dood van Johan Hus het geweer opvatte; doch, nadien hy zich zedert tot de Horebiten wende, die met de Wiclefiten en Waldenzen gelyke gevoelens schynen gehad te hebben, vermits zy de tegenwoordigheid van het lighaam van Christus, of om duidelyker te spreken, de Transsubstantiatie in het heilig avondmaal lochenden, en alle Roomsche plechtigheden verwierpen; kan men besluiten, dat hy ook hun geloof toegedaan was: doch aangemerkt men ook ziet, dat hy de Picarden ongemeen hatede, die men wil, dat met de Waldenzen in het geloof overeen gestemt hebben, kan men besluiten, dat hy niet verder dan Johan Hus gegaan is; dat is, de tyranny van de geestelykheid afgekeurt en den kelk in het avondmaal verdedigt heeft; weshalven hy ook eigentlyk een Calixtiner of Subutraquist was, offschoon het gelofelyk is, dat, nadien hy geheel ongelettert was, hy ook zelfs zyne rechtzinnigheid niet konde verantwoorden. Dat het gebruik van den kelk hem het meest ter harte ging, blykt uit den tytel, dien hy zich zelven gaf, namelyk: *Johan Ciska de Calice*, gelyk ook, dat hy een' kelk op zyn schild voerde. Balbinus getuigt, dat hy ene vesting aangelegt en dezelve Calich of Calix genaamt heeft, en men ziet, dat zyne aanhangeren alomme in Bohemen, alwaar zy gekomen zyn, kelken afgemaalt

heb-

hebben, 't geen mitsdien tot het bekende vaers aanleiding gegeven heeft.

Tot pingit calices Bohemorum terra per urbes,
Ut credas, Bacchi numina sola coli.

Dat Ziska anderzints een voorvechter der kerkplechtigheden was, en de misse na het gewone Roomsche gebruik heeft doen verrichten, blykt uit den spot, dien de Picarden met zyne mispapen dreven, die zy Lintearii of lywaatdragers noemden, vermits zy witte mishembden droegen; doch Ziska, die gene scherts verdragen konde, deed velen van hun verbranden, onder anderen enen, genaamt Loquis, welke in ene pekton geworpen en daarin door het vuur verteert werd. Ten bewyze hier van dient ook het verguld altaar, dat neffens zyne begraafplaats in Czaslaw stond, waarop men zielmissen voor hem deed, en het schynt t'enemaal zeker te zyn, dat hy slegts in de twe gezegde punten van de Roomsche kerk afgeweken is.

Zyne lyfsgestalte betreffende, getuigt Balbinus, dat enige Boheemsche edellieden zyn beeltenis, by zyn' leeftyd ontworpen, gedragen hebben, en hy zelf alzulk een afbeeldzel, in een' toren by Tabor gezien heeft. Hy was van ene middelbare gestalte, had een sterk en gezet lighaam, brede borst en schouders, een groot, dik en geschoren hoofd, kastanje bruin hair, een' krommen neus en een' groten mond met knevels, naar de Poolsche wyze. Zyne kleding was ook Poolsch, en zyn wapen een lans en knods.

De grote hoedanigheden, welke die man be-

zat, blyken uit de ontsteltenis, die zyne dood veroorzaakte; want men alomme niet dan wenen en klagen hoorde over de natuur, die hem, welke billyk onsterffelyk had behoren te zyn, tot sterven veroordeelt had; en offchoon de Taboriten een' afkeer van alle beelden hadden, zetteden zy nochtans het afbeeldzel van Ziska boven de poort der stad, met een' engel, die een' kelk in de ene hand had, en vierden zyn feest eenmaal 's jaars. Na het heir hem ter aarde bestelt had, verdeelde het zich in drie delen. Het een verkoos Procopius, gemenelyk de grote genaamt, tot veldheer, en wel op de eige aanbeveling van Ziska, en is hy dezelve Procopius, die den naam der Bohemers ten hoogsten top bragt. De twede party, die zich Orfeliners noemden, wilde geen' aanvoerder verkiezen, vermits zy niemand waardig keurden, Ziska op te volgen. De derde party noemde zich Horebiten, en namen Hincko Krusina de Cumburg tot opperhoofd.

SCAN-

SCANDERBEG.

Kort voor de verovering der ſtad Conſtantinopolen en den ondergang van het Ooſterſch keizerdom, regeerde een vorſt in Epirus, genaamt Johannes Caſtriotus, die vier zonen had, waarvan de jongſte, Georgius genaamt, de held is, wiens leven ik beſchryven zal. Voor zyne geboorte zouden zich verſcheide wonderbare dingen geopenbaart hebben, waaruit men den groten naam voorſpelde, dien hy door zyne daden verwerven zoude; ook zoude hy met een maal op zyn arm, 't geen een zwaard gelyk ſcheen, geboren zyn. Als de Turkſche ſultan zich de meeſte oorden in Griekenland onderworpen maakte, moeſt ook Johannes Caſtriotus hem voor zyn' vorſt erkennen, en dezen jongen Georgius beneffens zynen broeder tot gyſelaars ſtellen. Amurath deed hun aanſtonds volgens de Turkſche wyze beſnyden, gaf Georgius enen anderen naam, namelyk Scanderbeg, welke den groten Alexander beduid, en daar door te kennen, wat gedachten hy van dien jongen Epiroot opgevat had, welken ook niet miſten; want Georgius leerde in zyne kindsheid met wonderbaren ſpoed verſcheide wetenſchappen en talen, inzonderheid de Turkſche, Arabiſche, Italiaanſche en Illyriſche; en als hy verder opwieſch, deed hy ook dezelve begeerte tot het leren van alle krygsoefeningen blyken, en bragt zich daar door by den ſultan in zo groot een aanzien, dat deze hem tot een ſanzach maakte, 't geen de naaſte na de

waardigheid van bassa is. In zyn 19. jaar woonde hy den kryg in Asië by, en verkreeg binnen korten tyd het bevel over een heir, waarin hy zo vele blyken van dapperheid gaf, dat zyn naam alomme berucht wierd.

Als hy na vele overwinningen in Adrianopolen terug quam, 't geen toenmaals de verblyfplaats van den Turkschen sultan was, liet zich aldaar een hoogmoedig Scytisch kampvechter vinden, die tot het vertonen zyner sterkte en wakkerheid iemand van het volk van den sultan tot een kampgevecht uitdaagde; doch niemand had lust, met dien ontsaggelyken Scyth in een twegevecht te geraken, dan alleen Scanderbeg, die 'er zich toe aanbood, en den groten kamper ter aarde wierp. Kort hierna trad hy met twe sterke Persianen in een ander kampgevecht, en lag dezen in de tegenwoordigheid van den sultan den een' na den anderen ter neder. Dit vermeerderde het aanzien, waarin hy zich by den sultan gebragt had, zodanig, dat deze hem onmiddelyk daarna den oorlog tegens de Christenen in Hongarye en Griekenland vertrouwde. In dien oorlog gedroeg Scanderbeg zich zodanig, dat hy de Christenen, welkers vriend hy van harten was, zoveel mogelyk verschoonde, doch steeds met zoveel voorzichtigheid, dat de Turken geen argwaan tegens hem konden opvatten. Ten dien tyde overleed Johannes Castriotus, de vader van Scanderbeg; weshalven Amurath deszelfs gantsche land beneffens de hoofdstad Croja aanstonds in bezit deed nemen, en de laatstgenoemde met ene sterke bezetting voorzien. Hy konde ligt besluiten, dat de zonen van den overleden niet zonder hartzeer de be-

ro-

roving van hunne vaderlyke erflanden zouden konnen aanzien; weshalven hy den broeder van Scanderbeg heimelyk deed verwurgen; doch Scanderbeg zelven, wiens dienst hy niet ontberen konde, met goede woorden poogde te bevredigen, belovende hem landeryen in Asië, die van groter waarde, dan Epirus, zouden zyn. Hier mede scheen Scanderbeg zich te vernoegen, op dat hem het zelve lot van zynen broeder niet mogte treffen; doch de opgevatte ergwaan van den sultan konde niet uitgeroeit worden, maar nam in het tegendeel zodanig toe, dat hy eindelyk zyn' ondergang besloot. Echter verhinderde hem de grote verdiensten en het aanzien, 't geen Scanderbeg by het heir verkregen had; weshalven hy niet durvende wagen, opentlyk de hand aan hem te slaan, hem alleen in de gevaarlykste togten tegens de Christenen gebruikte, in hope, dat hy welhaast, wegens zyne vermetelheid, in het blootstellen van zyn' persoon, zyne dagen zoude eindigen. Toenmaals werd hy allereerst tegens Georgius, Hospodar van Servië, met een heir in 't veld gezonden. In dien oorlog loerde Scanderbeg op gelegenheid, om in vryheid te geraken, en zyn vaderlyk erfdeel weder te bemagtigen, 't geen hy ook op de volgende wyze te werk stelde.

Uladislaus, koning van Hongaryë, trok zich te gelyk met anderen de belangen van den beknelden hospodar aan, en behaalde door den dapperen held Hunniades een' volkome overwinning tegens de Turken, en men meent, dat Scanderbeg voor den slag zulks heimelyk met Hunniades overlegt had; ook toont het volgende, dat die mening niet ongegrond is; want als

Scanderbeg by die nederlaag en de verwerring, onder de Turken ontstaan, zich in staat zag, zyn' lang verborgen gehouden toeleg in 't werk te stellen, dwong hy den geheimschryver van den Turkschen bassa, hem uit naam van den Turkschen sultan een bevel aan de hoge bevelhebbers in Croja op te stellen, om de stad Croja hem, Scanderbeg, in handen te stellen; 't geen ook geschiede, en dus werd deze door die list meester van ene der gewichtigste steden in Epirus. Zo dra hy dezelve in zyne handen zag, deed hy de gantsche Turksche bezetting nederzabelen, en veroverde vervolgens in allervyl de andere Epirootsche steden; dus de Turksche naam in Epirus geheel verdelgt werd. Ondertusschen gaf Scanderbeg zodanige blyken zyner vlugheid en waakzaamheid, dat hy des nachts niet langer dan 2 uren sliep, en den overigen tyd bestede, om de Epirootsche steden onder zyne gehoorzaamheid te brengen.

Als de Turksche sultan van de nederlaag van zyn heir, den afval van Scanderbeg, en het verlies van Epirus bericht bequam, besloot hy, zich te wreken, en zond een aanzienlyk heir onder het bevel van Aly Bassa, om de afgevallenen te straffen, en het land weder onder zyne gehoorzaamheid te brengen. Dit vertzaagde Scanderbeg zo weinig, dat hy veeleer de Turksche menigte met een matig heir Epiroten en zo veel dapperheid te gemoet trok, dat hy ene volkome overwinning behaalde, waarin 22000 Turken gedood en 2000 gevangen werden, waartegen men aan de kant der Epiroten slegts 120 mannen misten. Dat verlies ontruste den sultan noch meer; doch waar aan hy

zich

zich niet ten eersten poogde te wreken, in aanmerking van de krygstoerustingen, die in Hongaryë en Polen tegens hem gemaakt werden; weshalven hy de Epirootsche zaken een' tyd lang aan ene zyde moest stellen, en zyne magt tegens die grote vyanden wenden. De Hongaren en Polen verzogten hulp van Scanderbeg; en hy weigerde ook geenzints, hun tegens den gemenen vyand van de Christenheid bystand te verlenen, maar bragt enige duizend Epiroten op de been, met welke hy optoog, om zich met de Polen en Hongaren te verenen; doch als hy met zyne benden in Servië quam, poogde de hospodar Georgius hem de pas door zyn land af te snyden, en was die vertoeving de reden, waarom hy niet ten rechten tyde konde aankomen, maar de Hongaren alleen stryden moesten. Deze was de grote en bekende slag by Varna, wiens uitslag voor de Christenen zeer droevig was, vermits het Hongaarsch en Poolsch heir na een hart en bloedig treffen, geslagen en verstrooit en de jonge koning Uladislaus zelf in den slag gedood werd. Scanderbeg, die noch aan de grenzen van Servië stond, bericht van dat ongeval bekomende, werd zodanig op den hospodar verbitteert, dat hy alom in zyne landen brande en blaakte.

Onaangezien de grote overwinning, door de Turken te Varna bevochten, had dezelve hun zoveel bloed gekost, dat zy zich niet in staat bevonden, zo haastig iets nieuws ter hand te nemen; derhalven beproefde Amurath, om Scanderbeg in der minne weder onder zyne gehoorzaamheid te brengen, en zond hem tot dat einde kort na den slag by Varna een' brief,

waar-

waarin hy de hem bewezen weldaden optelde, hem van ondankbaarheid beschuldigde, en eindelyk grote beloften deed, als hy zich zyne gehoorzaamheid weder zoude onderwerpen; doch op dien brief volgde een standvastig antwoord; weshalven de sultan allereerst ene troup van 9000 mannen naar Epirus zond, 't geen slegts ene matelyke magt was; want zyn toeleg alleen strekte, om Scanderbeg te overrompelen, op dat hy vyanden op den hals mogt hebben, aleer tyding van hunnen aantogt inkomen konde; doch Scanderbeg, die steeds een wakend oog hield, taste de Turksche magt onvermoed aan, en bevocht ene volkome overwinning. Welhaast werd een ander heir beordent, doch had geen beter geluk; want het geheel vernielt werd, en weinigen zich door de vlucht konden redden. Onder de vluchtenden bevond zich ook de aanvoerder Mustapha, die den sultan rade, best te zyn, in het vervolg enigen tyd behoedzamer te werk te gaan, en slegts met ene matelyke magt de grenzen te dekken, tot men gelegenheid zoude vinden, iets gewichtigs te ondernemen, 't geen ook geschiede. Ondertusschen ontstonden enige twisten tusschen Scanderbeg en de Venetianen, die tot een' openbaren oorlog uitbersteden. In dien oorlog was Scanderbeg naar gewoonte gelukkig, want hy een aanzienlyk Venetiaansch heir vernielde; doch welke overwinning hy zich niet ten nutte maakte, maar zich met dat gemenebest op ene zeer voordelige wyze vergeleek, om te beter zyne magt tegens de Turken te konnen gebruiken; waarom het gezegde gemenebest wegens zyn gehouden gedrag zodanig ene liefde voor hem

op-

opvatte, dat het hem aanzienlyke geschenken zond, en hem onder de Venetiaansche edelen deed inschryven, 't geen voor een groot eerbewys aangezien werd.

Uit die twisten, onder de Christen ontstaan, poogde de Turksche veldheer Mustapha enig voordeel te trekken, en verzocht mitsdien van den Turkschen sultan de vryheid, om de Epiroten op nieuw te beoorlogen, waartoe hy verlof bequam, en zich dus met een nieuw heir vertoonde; doch had thans geen beter geluk, dan te voren, vermits 10000 der zynen op het slagveld bleven, en hy zelf beneffens 12 der voornaamste heren in de handen van Scanderbeg viel, waaruit de sultan hen met geld moest losschen.

De gehele waereld verwonderde zich, dat de Turksche magt, die zo dikwerf Europa en Asië deed sidderen, aan ene kleine provincie het hoofd stoten moest; een merkwaardig voorbeeld, wat de deugd en dapperheid van één man vermogend is uit te voeren. Amurath bespeurde thans, van wat gewicht het was, Scanderbeg ten vriend te hebben, en besloot dus den oorlog op ene andere wyze, dan tot noch toe, te voeren, vermits hy zich verbeelde, in den persoon van Scanderbeg met de gehele Christenheid en Persië te gelyk te doen te hebben; weshalven hy het niet alleen nodig achtede, een groot en talryk heir in 't veld te brengen, maar het ook zelf te gebieden. Met dat oogmerk werden grote toebereydzelen gemaakt, en de kern der Turksche soldaten, die in Europa en Asië byeen te brengen was, uitgerust, om ene kleine provincie te overstromen, die men

aangewend; ook liepen de Epiroten enige malen storm en werden door Scanderbeg zelven aangevoerd, die vele Turken naar gewoonte met eige hand dode; doch de sterkte der vestingwerken en de waakzaamheid der bezetting maakte alles vruchteloos, des men het beleg met verlies van 500 mannen moest opbreken. De voornaamste beweegoorzaak hiervan was, dat Scanderbeg van den aantogt van een nieuw Turksch heir naricht bequam; want als Amurath het beleg van Sfetigrad vernomen had, besloot hy, aanstonds de stad te ontzetten, en offschoon hy zedert verstond, dat het beleg opgebroken was, bleef hy by zyn voornemen volharden, en rukte met een noch groter heir, als het vorige geweest was, naar Epirus, in voornemen, de gewichtige stad Croja aan te tasten, 't geen ook kort 'er na geschiede. Croja was met ene goede bezetting onder het bevel van den dapperen Uranaconte voorzien, die ook in dat beleg een' onsterffelyken roem behaalde. Dit was de tweedemaal dat de magtige Amurath met de kern zyner benden tegens Scanderbeg te veld trok, 't geen toont, dat hy dien oorlog zeer gewichtig hield. Zyne meeste vorige oorlogen tegens de Persianen en verscheide vereende Christen ryken waren slegts door zyne legerhoofden gevoerd; doch hier tegens een' kleinen vorst achtte hy nodig, den oorlog in eigen persoon by te wonen, offschoon hy reeds tot een' gryzen ouderdom gestegen was, en 80 jaren bereikte; ja zyn enige zoon Mahomed, een der beroemste helden in de geschichten, gelyk ook het grootste sieraad en de enige hoop van den Ottomannischen naam, moest hem volgen,

zulks

zulks het scheen, als of men de gantsche Christenheid te gelyk wilde aantasten.

Dus werd de stad Croja belegert, en alle bedenkelyke middelen tot hare verovering in 't werk gestelt. Hoe heet het in dat beleg toeging, blykt, nadien in één' storm 8000 Turken sneuvelden. Ondertusschen was Scanderbeg steeds in beweging, en tastte de Turken nu hier dan daar aan. Eens had hy zich zo verre onder hun begeven, dat zyn eigen volk hem verloren achte; weshalven hy zich alleen door ene wonderbare en ongelofelyke dapperheid en behendigheid redde, en daarom was het, dat Amurath zelf hem by een verslindend dier vergeleek, wiens tegenwoordigheid men behoorde te schuwen, en 't zelve zich door zyne eige wreedheid laten verteren. Doch hy oeffende alzulke wreedheid alleen tegens zyne vyanden en die van het Christendom; want anderzints was hy zachtmoedig en genadig, en bezat alle deugden, geheel anders dan Mahomet, de zoon van den sultan, die toenmaals naast Scanderbeg de strydbaarste held, doch te gelyk, zowel tegens zyn eigen volk, als zyne vyanden, bloedgierig was. Als nu de belegering een' geruimen tyd geduurt had, en zo veel Turksch bloed was vergoten, dat men duchten konde, dat het gantsche Ottomannische heir vernielt zoude worden, viel de oude Amurath van droefheid in ene hevige zwakheid, en gaf zynen geest. Kort voor zyn einde zoude hy zich over het noodlot beklaagt hebben, 't geen hem zo lang had doen leven, dat hy alle zyne vorige grote daden door een klein en gering volk, 't geen hy te voren verachte, had zien bezwalken. Na zyn overlyden

stond zyn zoon Mahomet niet raadzaam, het beleg voort te zetten; des hy het opbrak, en zich met de overgebleven benden weder naar Adrianopolen begaf, alwaar hy den troon van zynen vader onverhindert beklom; en is hy dezelve Mahomet, die van het Oosterſch-keizerryk een einde maakte, en Conſtantinopolen bemagtigde, in welke ſtad de Turkſche ſultans zedert ſteeds hunnen zetel gehad en zich keizers betytelt hebben. Ongetwyffelt was hy de ſtrydbaarſte onder de Turkſche ſultans, en zyne voorvaderen in tyranny en wreedheid gelyk, zo hy al niet veeleer hen alle daarin overtrof: doch zyne feilen waren met verſcheide grote deugden vermengt; want hy was vlug, arbeidzaam, matig en een yverig handhaver der gerechtigheid; bezat grote kundigheid in de geſchichten; verſtond verſcheide talen, als Griekſch, Perſiſch en Arabiſch, en had zich ook op de ſterrekunſt en andere wetenſchappen gelegt.

Zo dra hy de regering aanvaard had, deed hy Scanderbeg den vrede aanbieden, onder voorwaarden, dat hy zyne landen behouden, doch hem van dezelve ene jaarlykſche ſchatting betalen zoude. Als Scanderbeg die aanbieding ſchamper afſloeg, zond Mahomet twe heiren naar Epirus. Het eerſte, onder het bevel van Ameſa, werd welhaaſt geſlagen, en die veldheer viel in handen van Scanderbeg; en het ander, onder de aanvoering van zekeren Debrea, had geen beter geluk; want Scanderbeg dien veldheer met eigen handen dode, en vervolgens het gantſche heir verſtrooide. Zyne manier in alle hoofdtreffen was gemeenlyk, den aanvoerder uit te kippen, en was hy gewoon

te

te zeggen, dat als het hoofd geveld was, het lighaam van zelven viel.

Dus gelukkig was Scanderbeg in het begin der regering van Mahomet; en als mitsdien de sultan zag, dat tegens dien kamper, wien niemand meer wederſtaan konde, niets uit te voeren was, beſloot hy, liſt te gebruiken. Onder de Epiroten werd iemand gevonden, genaamd Moſes, die naaſt Scanderbeg de ſtrydbaarſte en in de krygskunde de bedrevenſte was. Dezen poogde Mahomet op zyne zyde te lokken, en beloofde hem, de heerſchappy over Epirus, wanneer hy Scanderbeg wilde verlaten. Door die aanbieding liet hy zich verblinden, en was zedert bedacht, hoe Scanderbeg te overvallen. De Epirootſche held had ten dien tyde beſloten, tegelyk met andere Chriſten prinſen de gewichtige ſtad Belgrado te belegeren, en wilde, als naar gewoonte, Moſes mede in 't veld nemen; doch deze was gezint, van zyne afwezenheid gebruik te maken, en zyne voorgenome rol te ſpelen, weshalven hy zich ontſchuldigde, met voor te wenden, dat zyne tegenwoordigheid vereiſcht werd, in geval Mahomet, gelyk te vermoeden was, ene nieuwe poging deed. Scanderbeg vatte tegens zyne trouw gene verdenking op, prees zyn voorſtel, en liet hem dus achter blyven. Na alle gemaakte toeberydzelen, en als men een aanzienlyk heir op de been gebragt had, rukte Scanderbeg voor Belgrado, en werd die ſtad haaſtig met zo veel yver aangetaſt, dat de bezetting over de overgave begon te handelen, en een' ſtilſtand van wapenen voor ene maand begeerde, na verloop van welke, als geen ontzet quam, de plaats overgelevert zoude

worden. Scanderbeg floeg die aanbieding af doch liet zich door de andere hoge bevelhebbers overreden, een' ftilftand voor 16 dagen in te willigen. Welhaaft zond de ftad in allervl renboden aan den fultan, om hem haren toeftand te berichten. Mahomet had toenmaals een heir op de been, waar mede hy het Trebifondifche keizerryk dachte te bemagtigen; doch verfchoof die onderneming, en deed zyn heir ten ontzet van de ftad Belgrado aanrukken. Dit alles gefchiede met zo veel ftilte, dat de Turkfche veldheer Sebalia de Chriftenen overviel, aleer dezen van zyn' aantogt het geringfte bericht bekomen hadden. Toen leed het gedeelte van het heir, onder het bevel van Mufachius, ene grote nederlaag, en werd die dappere man, beneffens enige duizenden Chriftenen, merendeels Italianen, die Alphonfus, koning van Napels, den Epiroten bygevoegt had, gedood. In het tegendeel hield Scanderbeg met de zynen ftand tot in den duifteren nacht, alswanneer hy ook eindelyk moeft wyken. Echter waagden de Turken niet, hunne overwinning te vervolgen, en op nieuw met hem in een' ftryd te geraken, maar bemagtigden flegts de legerplaats der Chriftenen, en voerden den gemaakten buit en het kanon in de ftad. In dien flag velde Scanderbeg onder anderen twe voorname Turken, die hem te gelyk aanvielen, en befpeurde men toenmaals allereerft het zeldzame, 't geen van hem aangetekend word; namelyk, dat het bloed ftroomswyze van zyne lippen vloeide, 't geen ook zo dikwerf gebeurde, als hy zeer hevig vertoornt was. Dit was de eerfte maal, dat die held zyne vyanden de overwin-

winning moeſt overlaten; want de Chriſtenen in dien ſlag naby 5000 mannen verloren; doch Mahomet was van begrip, dat offchoon het heir geſlagen was, Scanderbeg nochtans gezegepraalt had.

Als men in Epirus bericht van die nederlaag bequam, meende de meergemelde Moſes, het thans tyd te zyn, de verradery, waar mede hy reeds lange zwanger gegaan had, in 't werk te ſtellen; doch nadien hy genen groten aanhang in het land bekomen konde, vlood hy met enig weinig volk naar Conſtantinopolen, en verzogt aldaar een matig heir, waar mede hy beloofde, Epirus te bedwingen. Mahomet, wien het bekent was, hoe weinig vertrouwen op verraders te ſtellen is, wilde in den beginne daarin niet bewilligen; doch ziende, dat het Moſes ernſt was, vertrouwde hy hem een heir van 15000 uitgelezen mannen, waar mede deze welhaaſt naar Epirus toog. In den beginne konde Scanderbeg niet geloven, dat een man, die door vriendſchap zo naauw aan hem verbonden was, en tot noch toe zo trouw en dapper voor zyn vaderland geſtreden had, dus zonder gegeven oorzaak tot de vyanden der Chriſtenheid overgaan zoude; weshalven hy zulks aanvangelyk alleen onverſchillig beſchouwde, in mening, dat Moſes daar onder iets verborgen had; doch eindelyk ziende, dat het hem ernſt was, trok hy hem gewapenderhand te gemoet, en quam het tot een' bloedigen ſlag, waarin Scanderbeg ene volkome overwinning behaalde. Moſes had voor zyn vertrek den ſultan belooft, dat hy Scanderbeg tot een twegevecht zoude uitdagen; doch als deze zich vertoonde, werd hy door

 zyne

zyne tegenwoordigheid zodanig ontroert, dat hy zulks niet wagen wilde. Nochtans was een Turk in den slag dus vermetel, en vloog Scanderbeg zo vergramt aan, dat deze ruglings van zyn paard stortte; doch haastig weder opgestaan zynde, aleer de ander iets verder ondernemen konde, wrook hy zich op de daad en dode zynen vyand. In dien slag werd het grootste gedeelte van de Turksche magt nedergehouwen, en dus quam Moses in enen elendigen toestand, met hoon en bespotting, en begeleid door 4000 mannen, weder naar Constantinopolen. Mahomet wilde hem terstond ter dood doen brengen; doch vermits hy in den slag alles gedaan had, wat van een' bequamen veldheer vereischt word, en de overgebleven manschap daar van ene deftige getuigenis gaf, schonk de sultan hem het leven; maar behandelde hem echter zedert met verachting en onverschillig; weshalven die stoutmoedige man eindelyk zyne dwaasheid begon te betreuren, en, na zich enigen tyd met groot verdriet te Constantinopolen opgehouden te hebben, heimelyk van daar vertrok, weder naar Epirus quam, en zich voor de voeten van Scanderbeg nederwierp, die hem niet alleen zyn misdryf vergaf, maar ook zyne vorige waardigheid opdroeg.

Kort hierna bequam Scanderbeg bericht van een' anderen afval, die hem meer ter harte ging, en by een' iederen veel groter verwondering verwekte; vermits Amesa, zoon van zynen eigen broeder, dien hy steeds als zyn eigen kind bemind en zo goed als de regering deelachtig gemaakt had, onvermoed met vrouw en kinderen naar Constantinopolen gevloden was. Aldaar

braak-

braakte hy niet dan beschuldigingen tegens zynen oom uit, en bequam eindelyk op zyn verzoek een heir, waarmede hy beloofde, Epirus te bedwingen. Dat heir, waar onder men alleen 50000 ruiters telde, werd Isach Bassa vertrouwt, en hoopte men, met alzulk ene magt den Epirootschen oorlog te eindigen. Scanderbeg verzuimde naar gewoonte niets, van 't geen tot tegenweer dienen konde; want bragt een heir van 11000 mannen te veld, waar mede hy den vyand te gemoet trok. Toen het Turksch heir naderde, trok hy terug, en begaf zich diep in het land, niet uit vreze, maar om zich van den vyand te beter te verzekeren; en geschiede zulks te meer, op dat Amesa zelf, wien alle de krygslisten van zyn' oom bekent waren, geenzints twyffelen zoude, dat het uit vreze geschiede. Daar op werden de Turken stouter, en Isach Bassa deed Amesa met grote plegtigheden tot koning van Epirus uitroepen; doch als zy in de grootste zekerheid dachten te zyn, overviel Scanderbeg hen onvermoed, en bevocht ene volkome overwinning, waarin 30000 Turken sneuvelden, en de overigen met den Bassa de vlucht namen. Onder de gevangenen was Amesa zelf, welken het volk van Scanderbeg bevel had, niet te vermoorden.

Die zege vervulde het gehele land met ene mateloze vreugde, en geschiede voorts ene zegepralende intrede binnen Croja, waartoe de buit, beneffens de gevangenen, ten sieraad dienen moesten. Onder de gevangenen, in triumph opgebragt, bevond zich Amesa zelf, die, met de handen op den rug in ketenen gesloten, door de stad gevoerd werd. Ene wonderlyke verto-

 ning

ning voor de inwoonders, die hem noch onlangs voor den grootsten en naast Scanderbeg eerwaardigsten man aangezien hadden. Scanderbeg zond hem vervolgens aan zynen vertrouwden vriend Alphonsus, koning van Napels, op dat hy in zyne landen bewaard wierd, en bleef hy aldaar ook gedurende het leven van dien koning gevangen. Na de dood van Alphonsus werd hy weder naar Epirus gebragt, en in Croja naauw bewaart. Aldaar poogde hy door verscheide bewegelyke brieven zynen oom te vermurwen, en beloofde, weder op vrye voeten gestelt zynde, Scanderbeg zo grote diensten te doen, als hy hem te voren verdriet verwekt had. Zulks konde op de volgende wyze geschieden. Men zoude hem gelegenheid geven, uit de gevangenis te ontvluchten, als wanneer hy zich naar Constantinopolen zoude begeven, alwaar zyne vrouw en kinderen zich noch bevonden, en den sultan op nieuw om bystand verzoeken; en als hy dus weder de gunst van den sultan verworven had, zoude hy gestadig Scanderbeg van de aanslagen van het Turksche hof bericht geven. Scanderbeg liet zich hier toe bewegen, en gedroeg zich, over de vlucht van Amesa zeer bekommert te wezen. Dus geraakte deze weder binnen Constantinopolen, en was ongemeen welkoom; doch vermits hy kort daarna schielyk overleed, vermoede men, dat de sultan hem eindelyk met vergif had doen ombrengen.

Na dat de Turken tot hun groot nadeel Scanderbeg op de proef gestelt hadden, begonnen zy thans zyne vriendschap te zoeken; doch waren niet vermogend, hem tot het sluiten van een

open-

openbaar verbond te bewegen ; echter nadien hy willens was , een' krygstogt naar Italië te ondernemen , deed hy zich overreden , een' ſtilſtand van wapenen voor één jaar in te gaan. Na de ſluiting van dien ſtilſtand begaf hy zich met een heir naar het koningryk Napels , om den nieuwen koning Ferdinand , natuurlyken zoon van Alphonſus , te ontzetten, dien de hertog van Anjou, welke een beter recht op dat koningryk meende te hebben, overvallen had. Aldaar had hy het geluk, het Franſche heir t'enemaal te vernielen, en alle de oproerige Napolitaanſche ſteden weder onder de gehoorzaamheid van Ferdinand te brengen; en het is merkwaardig, dat die ſteden zich alleen op de verzekering van Scanderbeg, dat hy den koning wegens hunnen afval vermurwen zoude, overgaven; 't geen een blyk uitlevert, dat men zich van de redelykheid van dien man alomme verzekerd hield. De troon van Ferdinand dus beveſtigt hebbende, begaf hy zich weder naar Epirus.

Gedurende zyn verblyf in Italië nam Mahomet een beſluit, aleer noch de ſtilſtand van wapenen eindigde, een' nieuwen ſprong op Epirus te wagen. Tot dat einde maakte hy grote toeberydzelen, en zond verſcheide heiren derwaards. Het eerſte beſtond uit 20000 mannen, onder het bevel van Sinan Baſſa; doch aleer die inval geſchiede, was Scanderbeg bereids terug gekomen, die in alleryl 5000 mannen verzamelde, en met dezelve des nachts de Turken zo verwoed overviel, dat hunne magt welhaaſt geſlagen en verſtrooit wierd; zulks de veldheer zelf neffens enige weinigen ter naau-

wer nood ontvloden. Kort hier na taftte hy een' anderen Turkfchen veldheer aan, genaamt Affambeg, die 30000 mannen onder zyn bevel had, en behaalde een evengelyk voordeel; vermits het grootfte gedeelte van dezelve nedergemaakt of op de vlucht gedreven werd, en Affambeg zich met de overigen op genade en ongenade moeft overgeven. De derde Turkfche veldheer Juffumbeg, wien het ongeval der anderen niet konde affchrikken, beproefde mede zyn geluk met 18000 mannen; doch niets konde den ontzaggelyken Scanderbeg wederftaan, en dus werd dat derde heir mede geflagen en vernielt.

Dit moeft gewis een iegelyk met fchrik en verwondering vervullen, inzonderheid, nadien Scanderbeg met alzulk enen vyand, als Mahomet was, te doen had, die twe keizerryken beneffens verfcheide koningryken bedwongen had, en een der grootfte monarchen en ontzaggelykfte helden was, die in de gefchichten te vinden zyn. Niemand onderftond meer, zich tot het voeren van den Epirootfchen oorlog aan te bieden, vermits de naam van Scanderbeg de gantfche Ottomannifche monarchie een fchrik geworden was. Eindelyk bood zich een oud foldaat aan, genaamt Carazabeg, die zo wel ten tyde van Amurath als Mahomet grote ere verworven had. Deze gaf men een aanzienlyk heir, waarmede hy naar Epirus toog. In wat aanzien Carazabeg was, is af te nemen, vermits Scanderbeg zeide, veelmeer den veldheer, dan het gantfche heir te duchten. Carazabeg zond 4000 mannen voor af, die de voorhoede uitmaken, en hem met het overige van het heir by Chiery in Macedonië verwach-

ten zouden; doch de gezegde 4000 mannen werden weder in allervl aangetast en verstrooit, 't geen Carazabeg zodanig ontzettede, dat hy naar Constantinopolen keerde, waar over Mahomet zich nochtans tegens hem niet verstoorde, maar het voor een geluk schattede, dat hy onverzeerder terug quam, dan andere veldheren, wien zulks niet gebeurt was.

In zulker voegen bestreed Scanderbeg in korten tyd vier Turksche heiren, onder zo vele verscheide veldheren; weshalven Mahomet niet raadzaam oordelende, langer tegens een' man te stryden, dien hy onverwinbaar bevonden had, door vlyende brieven zyne vriendschap poogde te winnen, waartoe Scanderbeg zich eindelyk schikte, en dus werd de vrede tusschen hun beide gesloten. Doch met dien vrede waren enige andere Christen staten, inzonderheid Venetië, niet vernoegt; weshalven dat gemenebest hem weder in het harnas poogde te brengen, met hem door een gezantschap te vertonen, dat nadien de meesten Christen vorsten zich gezamentlyk tegens de Turken verbonden hadden, en men hem billyk als de ziel van der Christenen magt aanzien moest, het hoopte, dat hy mede niet zoude nalaten, zich met 't zelve in de grote onderneming te verenen. Offschoon Scanderbeg willens was, den vrede met den sultan te onderhouden, op dat hy zyne onderdanen verryken, en den koophandel binnen 's lands in een' bloeyenden staat brengen mogt, besloot hy nochtans, nadien hy den aanstaanden togt als een' religie-oorlog aanmerkte, den vrede te breken, en viel vervolgens in de landen van den sultan, alwaar een onge-

ongemeen grote buit behaalt werd; doch vermits de paus Pius de II., die de Christenen in 't harnas gebragt had, ten dien tyde overleed, ontstond naar gewoonte verschil onder hun; zulks een ieder naar huis keerde, en Scanderbeg alleen in de pekel gelaten werd. Als Mahomet zich dus van de bekommering onthest zag, die hem de vreemde magt der Christenen verwekt had, wendde hy zyne gedachten weder op den Epirootschen oorlog, en was mitsdien Scanderbeg naauwlyks met zynen gemaakten aanzienlyken buit terug gekomen, als weder een nieuw Turksch heir verscheen; doch het zelve was ook niets anders dan een luchtverschynzel, 't geen zich slegts vertoonde en te gelyk weder verdween, vermits Scanderbeg de Turken onvermoed overviel, 10000 mannen dode, en den veldheer zelven gevangen bequám.

Die nieuwe nederlaag maakte Mahomet razende; weshalven hy aanstonds naar een' anderen omzag, die de soldaten konde aanvoeren. Niemand werd daar toe bequamer gekeurt, dan een Epiroot, genaamt Ballabanus Badera, die van kindsbeen af in den dienst der Turken geweest was, en in de verovering van Constantinopolen allereerst de muren dier stad beklommen had. Zyne krygskunde en listigheid was zo groot, als zyne dapperheid, en een ieder van gevoelen, dat men in hem den man gevonden had, die van de heerschappy van Scanderbeg een einde zoude maken. In den beginne vervulde Ballabanus enigermate het van hem opgevat gevoelen; want offchoon hy in den eersten slag tegens Scanderbeg wyken moest, werd echter hardnekkiger dan te vóren gevochten;

ten; ook had hy het geluk, dat acht der aanzienlykste Epiroten, waar van een ieder bequaam was het bevel over een heir te voeren, hem, als zy zich te verre waagden, in de handen vielen. Onder die acht helden was de bekende Moses, gelyk ook Perlatus, die in het beleg van Sfetigrad ene zo grote dapperheid getoond had. Ballabanus zond hen naar Constantinopolen, alwaar Mahomet hen levend deed villen, welk ongeval gantsch Epirus in rouwe zettede. Doch des onaangezien liet Scanderbeg den moed niet vallen, maar tastede Ballabanus uit loutere wraak op nieuw aan, en vernielde t'enemaal zyn heir; zulks hy alleen met enige weinige vluchtelingen weder binnen Constantinopolen quam. Allereerst gedroeg Mahomet zich verstoort; doch vermits hy tot het voortzetten van den oorlog niemand bequamer dan dien man oordeelde, inzonderheid wegens zyne kundigheid van dat land, zond hy hem op nieuw met een ander heir derwaards. Vervolgens quam het naby Sfetigrad weder tot een hoofdtreffen, waarin aan beide zyden zeer lange hartnekkig gevochten werd, en gaf Scanderbeg toenmaals alzulke blyken van manmoedigheid en vlugheid, dat hem alle, zowel Turken als Christenen, voor een wonder en meer dan een' mensch aanzagen. De Epiroten, door den gestadigen oorlog en de vele overwinningen verhard geworden, stonden ook in dien slag als rotzen, en gene magt was in staat, hen van hunne posten te dryven. Te midden van den slag nodigde een Turksch kamper, Soliman genaamt, Scanderbeg tot een twegevecht, en werd aanstonds geveld. Door zyn' val werd de gantsche

ſche Turkſche magt zodanig vertzaagt, dat zy na de vlucht omzag, en Ballabanus weder ter naauwer nood met enige weinigen ontſnapte.

By zyne terug komſt in Conſtantinopolen verantwoorde hy zyn gehouden gedrag zo gegrond, dat de ſultan het billykte, en beſloot, zich in het vervolg van hem in alzulke gelegenheden te bedienen; ook moet men in waarheid zeggen, dat hy de plichten van een' wakkeren veldheer in acht genomen had, en hem dit verlies zo min als de vorigen toegerekent konde worden; ook niet het Turkſch heir, 't geen zich in alle andere gevallen wel en dapper gedragen had, doch toenmaals niet vermogend geweeſt was, de magt van Scanderbeg te wederſtaan, gelyk de Venetianen en Franſchen in Italië mede geen beter geluk tegens dien onverwinbaren held hadden. Thans maakte Ballabanus zich tot een' nieuwen togt gereed, en nadien de ſultan hem de vryheid gegeven had, den oorlog naar eigen goedvinden te voeren, verzamelde hy ene aanzienlyke magt van de beſte en uitgelezenſte benden, die hy in twe hopen verdeelde, en het bevel over het een gedeelte zekeren Jagup opdroeg, vermits hy willens was, Scanderbeg met twe heiren te gelyk aan te taſten. En gewis zoude de laatſtgenoemde held in groot gevaar geweeſt zyn, zo de aanſlag van Ballabanus gelukt was. Ballabanus verſcheen allereerſt met zyn heir, en Scanderbeg naderde aanſtonds met enige weinige ruiters, om 's vyands leger te gaan onderkennen; doch onderweg overvielen hem enige Turken, die bedekt lagen, en hem poogden op

te

te ligten, zulks hy met groot gevaar van zyn leven, beneffens flegts een' enigen van zyn gevolg, terug quam. Toen befpeurde hy, dat zyn geluk beftaan zoude, met Ballabanus in gevecht te geraken, aleer het ander heir zich by dezen voegen konde, waarom hy den vyand aanftonds aanviel, en hem tegen zynen wil tot vechten noodzaakte. De flag was zwaar en bloedig, en Ballabanus ftreed zo dapper als voorzichtig; doch zyn heir moeft de wyk nemen, en reddeden zich flegts enige weinigen beneffens den veldheer door de vlucht, en als ten zelven tyde tyding quam, dat de andere veldheer Jagup met zyn heir in Epirus gevallen was, toog Scanderbeg dezen te gemoet, en leverde hem flag, aleer hy bericht van de nederlaag van Ballabanus verkregen had. In dien flag zogt Scanderbeg aanftonds den veldheer zelven, en dode hem met eige hand; waarop het gantfche heir de moed ontzonk, en hunnen vyand den rug keerde. Dus werden andermaal weder twe aanzienlyke heiren t'enemaal vernielt, en de naam van Scanderbeg gaf in alle landen ftof tot gefprekken en lofdichten.

Als dit nieuwe ongeval Mahomet ter oren quam, duchtte hy, dat het aanzien, tot noch toe wegens zyne andere en grote daden verworven, in aanmerking van den hoon, hem zo dikwerf en fteeds in Epirus wedervaren, onder zyn eigen volk in verachting zoude verkeren, en befloot mitsdien, in eigen perfoon het uiterfte te wagen; des toog hy zelf met een heir van 200000 mannen naar Epirus, en belegerde op nieuw de ftad Croja. Doch aleer dat beleg te ondernemen, deed hy ene twede poging op

den

den perfoon van Scanderbeg, door twe perfonen met geld om te kopen, die hem, 't zy vermoorden of met vergif ombrengen zouden; doch die beide oneens wordende, werden hunne oogmerken bekent, en zy opgehangen. Als die toeleg in rook verdwenen was, moest Mahomet alleen zyne magt aanwenden, en werd toen het beleg van Croja met veel yver voortgezet; doch de belegerden verdedigden zich zeer dapper, en deden dagelyks grote en gelukkige uitvallen. Scanderbeg, die inmiddels een vliegend heir gebood, brak nu eens aan deze, dan weder aan de andere zyde, in het Turkfche leger, en veroorzaakte alzulk ene fchade, dat Mahomet zich eindelyk met een gedeelte van zyn heir naar Conftantinopolen begaf, en Ballabanus tot voortzetting van het beleg achter liet. Inmiddels deed Scanderbeg ene reize, om hulp uit andere landen te verkrygen. Met dat oogmerk quam hy ook te Rome, en bewoog den paus, zich zyne zaken met ernft aan te trekken. Als hy ene aanzienlyke magt hulpbenden zamengebragt had, quam hy weder naar Epirus, en was willens, het Turkfch heir aan te taften; doch de belegering werd kort 'er na opgebroken, en de Turken verlieten weder de ftad en het land, vermits Ballabanus in een' ftorm gebleven was. Alzulk een einde had die togt, die van allen de grootfte was.

Enige fchryvers hebben uit die reize, welke Scanderbeg gedurende het beleg van Croja naar Italië deed, gelegenheid genomen, hem als een' verdreven prins af te malen, die beide Croja en zyne andere landen verloren had; doch de geloofwaardigfte fchryvers, als Barlettus en Chalco-

cocondylas, getuigen, dat Mahomet in dien togt zo ongelukkig als in de vorigen was; ja dat hy noch eens alzulk ene poging zowel tegen Croja als Dyrachium ondernomen heeft, doch onverrichter zaken moest aftrekken, en dus het geluk en de zegen van Scanderbeg tot zyne dood duurde, die in den jare 1466, het 63. van zynen ouderdom en het 24. zyner regering, volgde. Zyne dood verwekte jammerklachten en geween door het gantsche land, vermits men wist, dat het niet door 's lands vermogen, maar alleen door de schranderheid en den arm van Scanderbeg geschied was, dat Epirus dus lange zyne vryheid verdedigt had. Als hy lag te zieltogen, vermits hem ene hevige koorts had aangetast, en tyding van een' naderen inval der Turken gebragt werd, sprong hy van het bed, en wilde naar gewoonte de wapenen opvatten; doch zyne zwakheid gehengde zulks niet, des hy zich weder te bedde moest begeven, waar op hy kort 'er na overleed. Men kan dien vorst naar waarheid den grootsten held noemen, die de natuur voortgebragt heeft; en niemand, zowel in de aloude als latere geschichten, is met hem te vergelyken; want niets was verwonderlyker, dan dat een klein prins met ene hand vol volks gedurende 24 jaren tegens twe grote monarchen oorlog voerde, voor welke Persië, Egipte, en gantsch Europa beven moesten. Hy vernielde 20 magtige heiren, dode de meeste veldheren en kampers, die hem uitdaagden, met eige hand; en de schryvers van die tyden getuigen, dat hy 3000 mannen met zyn eigen zwaard nedergemaakt heeft, 't geen meer is, als men van een' enigen mensch op

aarde zeggen kan. Zyne dapperheid en manhaftigheid hadden weldadigheid en goedaardigheid ten gezellinnen. Ook had hy een' byzonderen yver voor het Chriſten geloof, en ziet men uit alle zyne brieven, dat hy zich den tytel gaf: *Georgius Caſtriotus*, *Chriſti ſtryder*. Velen hebben zyne hiſtorie beſchreven, doch Marinus Barlettus, een Epiroot, het uitvoerigſt in 13 boeken, welken ſchryver ik ook voornamelyk gevolgt heb. De gezegde Barlettus getuigt, dat als de Turken by vervolg van tyden de ſtad bemagtigden, waarin hy begraven lag, zy zyn lyk opgegraven en de ſtukken van zyn gebeente onder zich verdeelt hebben, die zy als heiligdommen aanmerkten; ja om hunne halzen hingen, en zich inbeeldeden, dat daar uit geluk en zegen ſpruiten zoude.

VER-

VERGELYKING.

In de daden dier beide grote ſtryders vind men veel overeenſtemming. Beide richteden hunne ſtandaarden op tegens de magtigſte vyanden; als Scanderbeg tegens Mahomet den II. die de gantſche Chriſtenheid een ſchrik was, en Ziska tegens de pauſſelyke monarchie, waar onder keizers en koningen bevorens bukken moeſten. De wapenen van beide konnen een noodweer genaamt worden. De eerſte vattede het geweer op, om zyn erfvorſtendom van een onrechtvaardig juk te bevryden; de twede trok van leder, om de vryheid der religie te beſchermen, en de dood van zynen vriend te wreken. Nochtans is dit onderſcheid tuſſchen beide, dat het voornemen van den eerſten geprezen, en van den laatſten daar tegen enigermate verſchoont kan worden, vermits Scanderbeg een regerend vorſt, doch Ziska ſlegts een onderdaan was, en derhalven moeite zoude hebben, zynen begonnen oorlog te wettigen, zo de koning Wenceslaus zelf zyn oproer niet door de vingeren gezien had. Beide voerden den oorlog met ene wonderbare voorſpoed, en keerden hunne vyanden nooit den rug. Beide maakten uit twe onaanzienlyke en bevorens weinig bekende natien de beroemſten van hunnen tyd; en zo verre de Epiroten en Bohemers door middel van die grote veldheren alle natien in ſtrydbaarheid overtroffen, zo zeer overtroffen die beide veldheren hun eigen volk in moed, behendigheid en ſterkte des lighaams. Zo men de vyanden van Ziska ſtrydbarer dan die van Scanderbeg kan noemen, waren de vyanden van Scanderbeg in het tegendeel talryker en magtiger, en hadden ook Amurath en Mahomet ten aanvoerders, wier namen gantſch Europa een ſchrik wa-

 ren.

ren. 't Schynt wel, dat Ziska de meeste verwondering verdiend, vermits hy zo grote dingen uitvoerde, offchoon hy beide zyne ogen verloren had; doch daar tegen kan men ook zeggen, dat de overwinningen van Scanderbeg groter en meerder waren, en hy zo groot een' oorlog met ene hand vol Epiroten voerde, daar Ziska de sterksten van de gantsche Boheemsche natie op zyne zyde had. Beide waren even ontzaggelyk in de veldslagen, en het is onzeker, welker aanschouwing de vyanden geduchter was, het zwaard van Scanderbeg, of de knods van Ziska.

Hier uit ziet men, dat die beide mannen in het opperbevel, de krygskunde, manmoedigheid, behendigheid, en sterkte des lighaams zeer veel met elkander gemeen hadden; doch zo men verder gaat; en de heldendeugden naauwkeurig betracht, kan de laatste in gene dingen met den eersten vergeleken worden, wiens gantsche leven met goedaardigheid, gunstbewyzen, vergeving van geleden ongelyk, en oprechte heldendeugden versiert was; weshalven het ook schynt, dat hy genen oorlog voerde, om ere in te leggen, maar zyn' plicht in acht te nemen, en het groot talent, hem door God toevertrouwt, om den wreedsten vyand, dien de Christenheid ooit had, te breidelen, besteed heeft; dus zyne dapperheid niet anders, dan een heilige yver was, en zodanig een, als by Judas Machabeus en zyne broederen gevonden werd; waarom hy ook geen' hogeren tytel begeerde, dan dezen: *Georgius Castriotus, soldaat van Jesus Christus.* Het is waarlyk te beklagen, dat het toenmaals de gewoonte was, gene anderen, dan schynheilige munniken en de aanbidders der priesteren te canoniseren; want in der daat velen, die op de lyst der heiligen staan, zich geenzints zo verdienstig gemaakt hebben, dan deze man, wiens gantsche leven ene keten van Christelyke deugden uitlevert, en door wiens hand God handtastelyke wonderen wrocht, in het beteugelen van de magt van een' ont-

ontzaggelyken vyand, die de Christenen twe keizer-ryken, vele koningryken en ontelbare landen en steden ontwrongen had. Ik zegge, handtastelyke wonderen, in tegenstelling van velen, welke zekere heiligen toegeschreven worden, en die veeleer gochelary, dan hemelsche werkingen geweest schynen te zyn. Met een woord, Scanderbeg was de grootste soldaat, veldheer en te gelyk held in de historien.

SCHACH ABAS,

EN

SOLIMAN.

INLEIDING.

Wanneer men gezint is, zekere en oprechte schetzen van grote helden en hunne natuurlyke eigenschappen, deugden en feilen te ontwerpen, word vereischt, zowel tyd en plaats, als de personen zelven, in het oog te houden; want ene deugd, die ten aanzien van hare oeffening even groot is, is nochtans ten aanzien van den persoon, die dezelve oeffend, niet altoos van het zelve gewicht; gelyk ene feil steeds ene feil blyft, doch nu eens groter dan weder kleiner is, na men haar by dezen of genen aantreft. Dus roeme ik wel iemand, die in de schole van Pythagoras opgevoed is, om zyne zachtmoedigheid en goedaardigheid; doch nochtans verdient zodanig een veel groter lof, die dezelve voortreffelykheden bezit, en echter uit de Tartaarsche horden gesproten is. Anachar-

charsis was voor een' groten man te houden, offschoon hy te Athenen geboren en opgevoed was; doch zyn roem is veel groter, vermits hy Scythië ten vaderland had; want hier brengt de plaats te weeg, dat dezelve deugden, die groot en gewichtig by den enen zyn, by den anderen veel groter en gewichtiger gehouden moeten worden. 't Zelve is ook by de feilen en ondeugden in acht te nemen; want offschoon velen steeds even groot zyn, worden zy nochtans niet altoos voor even strafbaar gehouden; dus is de dronkenschap in de Duitschen en Engelschen zo laakbaar niet, dan in een' Spanjaard en Italiaan: de blohartigheid is in een' Chinees ene geringer feil, dan in een' Japonnees: de stoutmoedigheid in een' soldaat minder laakbaar, dan in een' burger, en een gemelyk en vertoornt wezen staat een' hoveling, die in vleyery en welgemaniertheid opgevoed is, zo wel niet, als een' schoolmeester, wiens dagelyksche bezigheden beurtelings in het gebruik van den stok en de plak bestaan. Om die reden hebben schrandere wetgevers straffen en beloningen naar den aart en de eigenschap van ieder land verordent. Dus ziet men, dat ene misdaát op de ene plaats met galg en rad gestraft word, die men op ene andere plaats met geld en afzetting boet; en zulks is zeer verstandig gehandelt, vermits

 dik-

dikwerf ene geringe ſtraffe by het ene volk veel groter uitwerking doet, dan ene groter by een ander. Als derhalven gevraagt word, welke de beſte en ſchranderſte wet is, kan men antwoorden, de zodanige, die het beſt op de onderdanen ſchikt; even gelyk zodanige zaden en planten de beſte zyn, die zich het beſt naar het aardryk ſchikken, waarin zy gezaait en geplant zullen worden. Als men mitsdien in de affchetzing der deugden en ondeugden dit ten grond legt, en overweegt, dat als op den weg der deugd twe te gelyk tot het doelwit komen, hy, die den moeyelykſten weg bewandelt heeft, de beſte erekroon verdient; ja dat een ſchip, 't geen van tuſſchen banken en klippen, offchoon deerlyk gehavend, in de haven koomt, veel groter gelukwenſching verdient, dan 't geen, offchoon gantſch onbeſchadigt, uit volle zee koomt. Dus hope ik, op dien grondſlag dit myn oogmerk te verdedigen, als ik onder de grote helden, wier leven en daden tot voorbeelden en opwekking dienen konnen, enen ſchach Abas en Soliman ſtelle; want zy beide die ere verdienen; vermits de laatſte een Turkſch keizer, en de eerſte een koning van Perſië was. Offchoon zy beide klein en middelmatig onder de Grieken, Romeinen en andere Europeſche helden ſchynen mogten, zyn zy nochtans alzints, onaangezien hunne

fei-

feilen en ondeugden, hoog te schatten, vermits zy Turken en Persianen waren, en in landen regeerden, alwaar men door de voorbeelden van andere koningen alleen tot de snoodste ondeugden aangespoort werd; alwaar geweld, tyranny en roof genoegzaam door wetten gebillykte handelingen waren, en alwaar de regering te voeren zoveel was, als alle begeerten den ruimen teugel te vieren; alles te doen, wat zo iemand behaagde, en zich te verbeelden, dat enige millioenen menschen alleen ter verzadiging van den wellust van een' enigen man geschapen zyn. Als ik mitsdien by een' Turkschen en Persiaanschen koning in vele dingen gematigtheid vinde, verblind dezelve my genoegzaam de ogen; zulks ik de wreedheden, door hun in zekere dingen geoeffent, niet zien kan, nadien zy in de oeffening van wreedheid en andere ondeugden door ene oude ingewortelde gewoonte overwonnen worden, doch in zachtmoedigheid en oeffening van andere deugden zich zelven overwinnen. Derhalven kan ik de koningen niet zonder verwondering beschouwen, die in serailen opgevoed, en genoegzaam door wellusten en ondeugden gezoogt zynde, nochtans met grote wysheid regeren, en aan den voorspoed des lands, den bloey des koophandels en der wetenschappen, de handhaving van recht en

gerechtigheid en de uitroeying van de oude landsgebreken arbeiden. Ik verwondere my over enen Mahomet, zoon van Chodabendes, als ik dusdanige hoedanigheden in hem zie, en myne verwondering zoude noch groter zyn, wanneer ik alzulke deugden by een' keizer van Marocco, of in een ander land vond, alwaar men een noch geringer denkbeeld van de deugden heeft. Met welk ene verwondering heeft men niet in onze dagen een' Russischen vorst onder de Europesche koningen en vorsten in deugden en kunst van regeren zien uitblinken, die in een land geboren en opgevoed was, alwaar men gene denkbeelden van heldendeugden had? Wanneer Soliman en schach Abas wegens hunne daden gene plaats op de lyst van grote helden verdienen, konnen zy nochtans dien rang in opzicht van hunne geboorte en opvoeding genieten, en om dat zy in alle de goedaardigheden, welke by hun gevonden worden, hunne eigen leermeesters geweest zyn. En het zy genoeg tot roem van die beide monarchen gezegt, dat offschoon zy onder vele koningen en vorsten menigen boven zich hebben, men echter onder de Turksche en Persische vorsten genen haar's gelyken vind. Het leven en de daden dier beide Monarchen te beschryven, heb ik my thans voorgestelt.

ABAS,

A B A S,

DE GROTE.

Die grote koning heeft daarin een byzonder zober geluk gehad, dat niemand zyne historie beschreven heeft, offchoon men zich nochtans die moeite omtrent vele Oosterſche mogendheden niet beklaagt, wier leven en daden nochtans geenzints zo merkwaardig zyn. Wel is waar, dat in alle reisbeſchryvingen zyne daden gedacht worden; doch zulks geſchied gemenelyk ſlegts by de ene of andere gelegenheid. Olearius ſpreekt alleen van het begin en einde zyner regering, gelyk ook van de moord aan zynen zoon begaan. Mandeslo ſlegts van zynen oorlog, met de Portugeſchen gevoerd, gelyk ook van dien met den groten Mogol, in welke oorlogen Ormus en Candahar verovert zyn. Kæmpher in zyne beſchryving van Perſië, maakt onder alle de koningen van Perſië van dezen groten man het minſten gewag. In de reizen van Tavernier en Chardin ontmoet men wel verſcheide dingen, doch alleen ſtukswyze, en Herbelot in zyne grote boekery gaat hem onaangeroert voorby; mitsdien heb ik alle die boeken zorgvuldig moeten doorlezen, om ene verzameling van enige bladzyden uit dezelve te maken; als ook de Mogolſche geſchiedenissen, in welke by de ene en andere gelegenheid enige fraye zaken van dien koning bygebragt worden. Doch aleer ik ter zake zelve kome, zal ik kortelyk zyne voorvaderen gedenken, en ook

ook den toeſtand beſchryven, waarin Perſië was, als hy de regering aanvaarde.

Het koningryk Perſië heeft met Indoſtan en andere ryken in Aſië een gelyk noodlot gehad, vermits de Mahometanen het zelve overſtroomt en de oude rechte inwoonders, zo niet uitgeroeit, immers tot ſlaverny gebragt hebben. Hoe Tamerlan Perſië bemagtigde, heb ik in de hiſtorie van dien held getoont, en ook dikwerf bevorens aangehaalt, dat onder de Mahometanen twe hoofdſecten zyn, waar van de ene Omar en de andere Aly aanhangen. De eerſten worden gemeenlyk ſunnys genaamt, en alle hunne beſtierders, uit den ſtam van Omar, califen; doch de koningen en vorſten in het tegendeel, die van Aly afſtammen, heteden imans. De Babyloniſche califen vervolgden de imans te vuur en te zwaard, niet konnende dulden, dat dezen zich vicariſſen van Mahomet betytelden, welken tytel zy zich alleen wilden toeëigenen; weshalven zy hen uit Arabië verdreven, en noodzaakten, naar Perſië te vluchten, alwaar zy de lere van Ali beſtendigden en beveſtigden; doch aldaar mede niet in ruſt konnende blyven, vermits de Babyloniſche califen niet nalieten, hen te vervolgen, werden zy eindelyk door de Tartaren van hunne heerſchappy ontzet. Nadien nu de Arabieren en Mogolſche Tartaren ſunnys waren, bragten zy de lere van Omar naar Perſië, als zy dat ryk bemagtigden, roeyden alomme de gedachtenis van Ali en de andere imans uit, verdelgde hunne begraafplaatſen en de andere gedenktekenen van dezelve. Die ſunnys of Omariten verloren van tyd tot tyd hun aanzien in Perſië, en de ſecte van Ali nam

de

de overhand, terwyl de naam van Omar een vloek werd, en men alleen de imans voor rechte erven van Mahomet hield. Dezen waren 12 in getale, en hebben de Persianen hun in het volgende vaers besloten:

Met 3 Mahomets zyn 2 Hasseins,
Een Musa, een Jafer, 4 Ali's en een Hussein.

Die 12 imans erkennen de Persianen alleen voor rechte navolgers van Mahomet, en is zulks by hun een artikel des geloofs. Zy wenden voor, dat de laatste dier imans, als de califen hem vervolgden, door God uit de waereld genomen is, en op ene zekere onbekende plaats bewaart word; doch dat hy tegen het einde der waereld wederkomen, en het gantsche menschelyk geslacht tot de lere van Ali brengen zal; ook, dat hy noch de rechte en enige koning van Persië is, en de tegenwoordige koningen slegts als zyne stadhouderen regeren. Dit heeft men nodig te weten, om te konnen beseffen, waarom de thans regerende koningen zich stadhouders van den koning van Persië noemen, en zodanig eén' tytel voor ene ere schatten, 't geen inzonderheid uit de historie van dezen koning gezien kan worden; want als de grote Mogol een' Persiaan vroeg, hoe de koning van Persië leefde? beantwoorde hy zulks niet; des de grote Mogol, merkende dat hy zich versproken had, by herhaling vroeg, hoe de stadhouder van den Persischen koning leefde? Waarop de Persiaan antwoordde: de schach Abas leefd wel, en de historie zegt, dat de koning zyn gehouden gedrag ongemeen gunstig goedkeurde.

De

De eerste monarch en stamvader der tegenwoordige koningen was een schynheilig man, genaamt schach Sophy of Sephy, die zich door ene geveinsde godsvrucht tot zo groot een aanzien bragt, dat hy meester van het gantsche landschap Medië wierd. Als de gedachte Sephy bespeurde, dat de Mahometanen in Persië de secte van Iman t'enemaal toegedaan waren, en geloofden, dat de monarchie alleen aan de afkomelingen van Ali behoorde, gaf hy zich uit voor een' der nakomelingen van Hussein, den zoon van Ali, van de zwaardzyde, waarin alle de andere koningen zyne opvolgers hem navolgden, vermits zy zich van zodanig ene afkomst beroemden.

De gezegde schach Sephy is dus de stamvader van de laatste Persische koningen; weshalven zy alle zich Sophy of Sephy betytelt hebben. Hy leide de grond tot de nieuwe Persische heerschappy, gelyk de schach Abas tot hare magt, en kan dus de eerstgenoemde de stichter, doch de laatste de vergroter des ryks genaamt worden; want als hy tot de regering quam, was het Persische ryk slegts van gering belang, tegen het geen het zedert toenam. Het was genoegzaam in vele delen gescheurt, en onder meer dan 20 vorsten verdeelt, met welke Abas, gelyk als met vreemde vyanden, oorlog moest voeren. Doch aleer verder te gaan, moet ik iets van zyne geboorte en minderjarigheid aantekenen.

De schach Mahumet Chodabende overleed in den jare 1585, nalatende 3 zonen; namelyk Emir Hemse Myrsa, Abas Myrsa, en Ismael Myrsa. Emir Hemse Myrsa, als de oudste, beklom

klom den troon na de dood van zynen vader. De jongste broeder overleed kort 'er na, en Abas was in Herat, 't geen hy ter leen bezat; doch nadien hy noch zeer jong was, moest hy zich door zynen opzichter Murschid-Culican, een aanzienlyk en dapper krysman, laten bestieren. Vermits de opziener duchtte, dat de nieuwe koning de handen aan hem zelven en zynen onmondigen, den jongen Abas, zoude slaan, inzonderheid, nadien hy reeds gedurende den leeftyd van den vader verscheide blyken van vyandschap tegens dien jongeren broeder gegeven had; en daarenboven wenschte, hem op den troon te zien, onder wiens minderjarigheid hy de regering konde voeren, was hy bedacht, den nieuwen koning uit den weg te ruimen. Dit zyn voornemen openbaarde hy aan enige raden van Emir Hemse, die hy vertrouwen konde, en na onderling elkander trouw gezworen te hebben, overrededen zy des konings wondheler, genaamt Chudi, hem de keel af te snyden. De gezegde Chudi was daar toe bereidwillig, vermits men hem ene grote bevordering beloofde, en verrichtte die grouwelyke daad in de tegenwoordigheid der zaamgezworen heren; doch op dat dezen buiten verdenking mogten blyven, deden zy hem aanstonds in stukken houwen, en op ene houtmyt werpen. Dus eindigde Emir Hemse zyn leven, na ene regering van 8 maanden. Alzulke moorddaden worden zowel in Persië, als in andere Oostersche landen, voor staatsgrepen gehouden; want hy zich bereids toegerust zoude hebben, om zynen jongeren broeder Abas aan te tasten. Als nu Hemse Myr-

sa

ſa vermoord was, werd Abas met grote vreugd der onderdanen tot koning gekroont; want zyn verſtand en andere gemoedsgaven deden ene gelukkige regering hopen, en daar door had hy de harten des volks tot zich getrokken.

Doch dien koningsmoord, door toedoen van Murſchid Culican, liet de Hemel niet ongewroken; want als hy ſteeds voortvoer te gouverneren, en zomtyds den koning ſchamper bejegende, verdroot zulks Abas zeer gevoelig; en ging hem byzonder ter harte, als Murſchid Culican eens in den vollen raad hem gebood te zwygen, zeggende: dat hy noch een kind was, 't geen zodanige zaken niet verſtond; want zulks ſcheen den jongen koning ondragelyk en zyn koninglyk aanzien te krenken te zyn. Des beklaagde hy zich jegens 2 zyner raden, op wien hy het grootſte vertrouwen ſtelde, menende het ten hoogſte tyd te zyn, zyn' opzichter uit den weg te ruimen. Deze beide poogden hem tot andere gedachten te brengen, doch te vergeefs; want hy daarop ſterk bleef aandringen, en begeerde, dat zy dat werk zelven verrichten zouden; weshalven zy, om niet in 's konings ongenade te vallen, beloofden, hem hier in van dienſt te wezen. Derhalven begaven zy zich des nachts naar de ſlaapkamer van den opzichter, en vonden hem met open mond op den rug leggen. Abas gaf hem de eerſte ſnede over den mond, 't geen ook voorts door de anderen gedaan werd. De opzichter, die een ſterk en moedig man was, ſprong op, en wilde zich verweren; inmiddels quam zyn ſtalknecht, die door dat tumult ontwaakt was, met ene byl aanſnellen, en vroeg, wat 'er te doen was; doch

doch Abas gaf hem ten antwoord: Het raakt het leven van myn' vyand, Murschid Culican, loopt derwaards, en maak hem af, als wanneer ik u tot een' vorst maken zal; dus schoot de stalknecht zonder verder bedenken toe, sloeg hem met zyne byl ter neder, en werd ook ter beloning landsheer in Herat gemaakt. Vervolgens deed de koning het gantsch geslacht van Murschid Culican uitroeyen, op dat hy niets meer te vrezen mogt hebben.

Na dat Abas dus dien magtigen opzichter uit den weg geruimt had, vatte hy zelf het roer der regering in de hand, en gedroeg zich zo verstandig en voorzichtig, dat zyn naam nooit in Persië zal uitsterven. Aleer hy zich tot de uitbreiding van zyn ryk schikte, was hy bedacht, de inwendige breuken te helen, en deszelfs verwarden toestand in orde te brengen, offchoon vele zyner daartoe gebruikte middelen laakbaar waren. Ik heb bereids gezegt, dat het ryk in vele stukken gescheurt was, en ieder stadhouder zich in zyne provincie vrymagtig gemaakt had; zulks den koning niets dan de hoofdstad Casbin overig bleef. Het koninglyk gezag stond toenmaals op zeer zwakke schroeven, vermits den koningen de handen gebonden waren; de grootsten in het land hun den duim op de keel hielden, en het heir, gelyk hedendaags het Turksche, hen afzette, en by wylen om 't leven bragt; doch hy deed welhaast alles naar zyne pypen danssen; want onder den schyn, van de verdere scheuring van het ryk te verhoeden, bragt hy het geheel onder het juk, vermits hy aan de ene kant de benden afdankte, en aan de andere kant de grote familiën verdelgde. Die familiën stam-

den alle af van de strydbare Turcomannen en Saraçenen, en werden Curtchers genaamt. Zy alle leefden gezamentlyk in ene vaste vereniging en verbond, speelden waarlyk den meester in 't ryk, en maakten de sterkte van Persië uit; doch Abas gebruikte het volgende middel, om hen te beteugelen. Hy vervulde zyn hof zowel als het heir met lieden, die hy uit de noorder gedeeltens van Persië, als Georgië en Iberië, deed halen. Dezen, als geboren Christenen, hadden enen dodelyken haat tegens de gezegde Curtchers, die alle oude en yverige Mahometanen waren. Die lieden maakte hy zich door verscheide weldaden verbonden, en vertrouwde hun aanzienlyke bedieningen; ja richtede uit dezelve ene militie van 12000 mannen op; en terwyl het getal dier benden toenam, verzwakte hy de andere oude ingeboren Persianen, vermits hy enigen van dezelve afdankte, doch de verstandigste en dapperste, om hen te verstroyen, met ampten en bedieningen in ver afgelegen provincien begiftigde; waar na hy eindelyk zo velen deed ombrengen, als met enigen schyn en naar gelegenheid geschieden konde.

Dus had de schach Abas dat magtig geslacht, 't geen genoegzaam een adel in het land en de kern van Persië was, onderdrukt, en besloot, voorts de geestelykheid te beteugelen, die ook rechters in het land zyn; want de geestelyke en rechtszaken zyn in alle Mahometaansche landen een. Eindelyk trof het het gemene volk, 't geen hy ook onder de knie bragt, vermits hy het gedeeltelyk met vreemdelingen en volk van ene andere religie vermengde, en gedeeltelyk

de

de grensfteden verdelgde, en tot woeftenyen maakte, onder het voorwendzel, dat de buitenlandfche vyanden daar door wederhouden zouden worden, in Perfië te vallen; ook zond hy volkplantingen, die uit 30000 zielen te gelyk beftonden, naar andere oorden, welke 2 of 300 mylen van de plaats hunner geboorte aflagen. Door dat middel verwierf hy een onbepaald gezag; doch onderftond niet, de laatfte hand aan dat werk te leggen, namelyk, de voornaamften des lands ter dood te doen brengen; want vermits hy fteeds in oorlogen gewikkelt was, had hy hunnen dienft nodig. Echter ftelde zyn opvolger Sephy zulks in 't werk, en deed de voornaamfte zo burgerlyke als krygsbedienden vermoorden; weshalven zyne regering ene fteedsdurende bloedplenging was. Dit is de oorfprong van het overmatig gezag der Perfifche koningen, 't geen zy zedert zonder kunft en moeite konden behouden; want de voornaamfte ampten den Georgiërs en Ibëriërs vertrouwt worden, en vermits deze alle geboren flaven en vreemdelingen zyn, en niet weten, van waar herkomftig, bepaalt zich hunne oplettenheid alleen tot rykdommen en welluftigheden, en benaarftigen zy zich enig en alleen tot ene flaaffche gehoorzaamheid, zonder zich voorts weinig over de welvaart des lands te bekommeren. De oude Perfianen voeden een' onfterffelyken haat tegens die vreemdelingen, welke zy Karaogli, dat is, het flaven-geflacht noemen, en zyn de koningen in Perfië tot hunne eige zekerheid bedacht, dien haat aan te queken.

Dit was het gedrag van den koning, ten aanzien

zien van de binnenlandſche rykszaken. Betreffende zyne buitenlandſche gevoerde oorlogen, in dezelve was hy byzonder gelukkig, en vergrotede het ryk met verſcheide gewichtige landen en ſteden, onder anderen met het landſchap Georgië, waarvan ik de volgende omſtandigheden vinde. Na dat de grote Ismaël, door de Europeſche ſchryveren Sophy bygenaamt, verſcheide landen weſtwaards van de Caspiſche zee, gelyk ook Medië, en een gedeelte van Armenië verovert, en de Turken uit alle die plaatſen verdreven had, viel hy ook in Georgië, en was in dien oorlog zo gelukkig, dat hy de Georgianen dwong, den koning van Perſië cynsbaar te zyn. Dat land had ten dien tyde verſcheide koningen, eriſtaven genaamt, die geſtadig onderling oneens waren, 't geen den voorſpoed van Ismaël niet weinig bevorderde. Georgië was dus aan Perſië cynsbaar, zo lange Ismaël leefde, gelyk ook onder zynen navolger Thamas, die een ſtrydbaar vorſt, en gelukkig in oorlogen was; doch na zyne dood ſchuddeden de Georgianen het juk af, en leefden onder Ismaël den II. in vryheid, gelyk ook in de 4 eerſte jaren der regering van Mahomet Chodabendes, die een heir naar Georgië zond, om dat land weder onder gehoorzaamheid te brengen; echter quam zulks eerſt onder den ſchach Abas tot volkomenheid; want als in het begin der regering van dezen koning de koning Simon van Carthuel overleed, en een' onmondigen zoon, genaamt Luarzab, tot troonsopvolger naliet, beoorlogde Abas dezen, onder voorwendzel, dat men hem zyne zuſter, op wie hy verlieft was, en die hy ten huwelyk

ver-

verzogt had, had geweigert. Als nu de koning met een heir in Georgië viel, vluchte Luarzab naar Mingrelië, waarop Abas zyne landen bemagtigde; doch duchtende, dat alzulk ene verovering van geen' langen duur zoude zyn, zo lang de rechte koning van Georgië in vryheid bleef, schreef hy hem een' brief, en verzogt hem, onverhindert weder in zyn vaders ryk terug te keren, 't zelve weder in bezit te nemen en zich van zyne beschutting verzekert te houden; met bedryging nochtans, dat zo hy in zyne omzwerving bleef volharden, en in zyne woorden en beloften geen vertrouwen wilde stellen, hy geheel Georgië in de assche zoude leggen. Op dat Luarzab den ondergang van zyn ryk verhoeden mogt, quam hy weder terug, en gaf zich over in de handen des konings. De schach Abas ontfing hem zeer vriendelyk, en zette hem weder op den troon van zynen vader; doch dit geschiede slegts, om de Georgianen te meer in slaap te wiegen en zonder slag of stoot het ryk te bemagtigen. Hy gaf hem verscheide vereringen, onder anderen ene pluimage met kostbare gesteentens bezet, en verzogt, dezelve altoos te dragen, inzonderheid als hy hem wilde bezoeken. Vervolgens maakte Abas zich gereed, om de hoofdstad Tefflis te verlaten, en zeide aan Luarzab, dat hy zich 6 mylen van daar ophouden zoude, om zyn heir te monsteren, met verzoek, hem te volgen. Doch Abas beval aan een' zyner behendigste soldaten, onderweg Luarzab de pluimage te ontstelen, 't geen ook geschiede. Als hy nu voor den koning quam, werd hem naar de verering gevraagt, die de koning hem

zien van de binnenlandsche rykszaken. Betreffende zyne buitenlandsche gevoerde oorlogen, in dezelve was hy byzonder gelukkig, en vergrotede het ryk met verscheide gewichtige landen en steden, onder anderen met het landschap Georgië, waarvan ik de volgende omstandigheden vinde. Na dat de grote Ismaël, door de Europesche schryveren Sophy bygenaamt, verscheide landen westwaards van de Caspische zee, gelyk ook Medië, en een gedeelte van Armenië verovert, en de Turken uit alle die plaatsen verdreven had, viel hy ook in Georgië, en was in dien oorlog zo gelukkig, dat hy de Georgianen dwong, den koning van Persië cynsbaar te zyn. Dat land had ten dien tyde verscheide koningen, eristaven genaamt, die gestadig onderling oneens waren, 't geen den voorspoed van Ismaël niet weinig bevorderde. Georgië was dus aan Persië cynsbaar, zo lange Ismaël leefde, gelyk ook onder zynen navolger Thamas, die een strydbaar vorst, en gelukkig in oorlogen was; doch na zyne dood schuddeden de Georgianen het juk af, en leefden onder Ismaël den II. in vryheid, gelyk ook in de 4 eerste jaren der regering van Mahomet Chodabendes, die een heir naar Georgië zond, om dat land weder onder gehoorzaamheid te brengen; echter quam zulks eerst onder den schach Abas tot volkomenheid; want als in het begin der regering van dezen koning de koning Simon van Carthuel overleed, en een' onmondigen zoon, genaamt Luarzab, tot troonsopvolger naliet, beoorlogde Abas dezen, onder voorwendzel, dat men hem zyne zuster, op wie hy verlieft was, en die hy ten huwelyk

ver-

verzogt had, had geweigert. Als nu de koning met een heir in Georgië viel, vluchte Luarzab naar Mingrelië, waarop Abas zyne landen bemagtigde; doch duchtende, dat alzulk ene verovering van geen' langen duur zoude zyn, zo lang de rechte koning van Georgië in vryheid bleef, schreef hy hem een' brief, en verzogt hem, onverhindert weder in zyn vaders ryk terug te keren, 't zelve weder in bezit te nemen en zich van zyne beschutting verzekert te houden; met bedryging nochtans, dat zo hy in zyne omzwerving bleef volharden, en in zyne woorden en beloften geen vertrouwen wilde stellen, hy geheel Georgië in de assche zoude leggen. Op dat Luarzab den ondergang van zyn ryk verhoeden mogt, quam hy weder terug, en gaf zich over in de handen des konings. De schach Abas ontfing hem zeer vriendelyk, en zette hem weder op den troon van zynen vader; doch dit geschiede slegts, om de Georgianen te meer in slaap te wiegen en zonder slag of stoot het ryk te bemagtigen. Hy gaf hem verscheide vereringen, onder anderen ene pluimage met kostbare gesteentens bezet, en verzogt, dezelve altoos te dragen, inzonderheid als hy hem wilde bezoeken. Vervolgens maakte Abas zich gereed, om de hoofdstad Tefflis te verlaten, en zeide aan Luarzab, dat hy zich 6 mylen van daar ophouden zoude, om zyn heir te monsteren, met verzoek, hem te volgen. Doch Abas beval aan een' zyner behendigste soldaten, onderweg Luarzab de pluimage te ontstelen, 't geen ook geschiede. Als hy nu voor den koning quam, werd hem naar de verering gevraagt, die de koning hem

gedaan had, en als hy antwoordde, dat dezelve hem ontstolen was, geliet de koning zich zeer vertoornt, als of Luarzab zulks uit verachting had gedaan, en deed hem gevangen nemen; doch durfde hem niet opentlyk ter dood brengen, uit vreze voor een' opstand in Georgië, maar zond hem eerst naar Mazanderan of Hircanië, in hope, dat de quade lucht hem aldaar zoude doen omkomen; maar als zulks niet gelukken wilde, deed hy hem naar Schiras voeren, en vond eindelyk gelegenheid, hem op de volgende wyze om 't leven te brengen.

De Georgiaansche vorsten hadden reeds lange den czaar van Moscovië verzogt, door zyne voorspraak by den schach Abas de vryheid van Luarzab te bevorderen, weshalven de czaar ook, alleen om die reden, een gezantschap naar Persië zond. Nadien nu de schach Abas zo min de begeerte van den czaar afslaan als den Georgischen koning in vryheid stellen wilde, zond hy spoedig aan den stadhouder van Schiras bevel, Luarzab op ene geheime wyze om te brengen. Dit geschiede, en Abas bequam 2 dagen voor de komst van het gezantschap 'er bericht van. Toen wist hy zyne rol voortreffelyk te spelen. Hy veinsde over die dood zeer aangedaan te zyn, en zeide zuchtende tegen den bode: *Ach! dat is jammer; maar hoe stierf hy?* Waarop de bode antwoorde: hy was uit visschen gegaan, en als hy het net uitgeworpen had, viel hy in zee en verdronk. De koning hernam: *Ik zal alle zyne bedienden doen ombrengen, vermits zy gene betere zorge voor hem gedragen hebben.* Vervolgens werd het gezantschap ter gehoor geleid. De koning verzogt het, hem

hem de begeerte van zyn' broeder, den Russischen monarch, te openbaren, waarop het gezantschap zyn voorstel deed; doch als het op Luarzab quam, viel het de koning in de rede, en zeide zuchtende: *Ach! hy is reeds dood! Ik wenschte wel, dat hy noch leefde, op dat ik het vermaak mogte hebben, de begeerte van uwen meester te voldoen.* Dat geval toont kortelyk de feilen van den schach Abas, en dat, zo hy al den tytel van een' groten koning verdient, hy nochtans geen goeden koning genaamt kan worden; want hier werden geweld en onrecht, list en streken, en eindelyk de uitterste huichelary, om een snode daad te verbergen, geoeffent.

Na dat de broeder van Luarzab het Christen geloof verlaten en een Mahometaan geworden was, maakte de schach Abas hem stadhouder in Georgië. De andere Georgiaanschen prins Taimuras, die in het koningryk Caket regeerde, deed met behulp der Turken en Christen vorsten, aan de zwarte zee wonende, langen wederstand, doch te vergeefs; want Abas bemagtigde eindelyk het land, en deed aldaar vestingen aanleggen, die hy met geboren Persianen bevolkte. Van de oude inwoonders des lands deed hy meer dan 50000 familiën wegvoeren, en hun woningen in Mazanderan of Hircanië, als mede in Armenië, Medië en Persië aanwyzen; doch op dat de Georgianen enigermaten te vreden gesteld mogten worden, vergunde hy hun de volgende voordelen: Hun land zoude met gene schattingen belast worden, en zy, gelyk te voren, het Christen geloof onverhindert oeffenen; men zoude gene hunner kerken nederwerpen, of Mahometaan-

fche tempelen in het land oprechten; de ftadhouder zoude altoos een gebore Georgiaan uit den ouden koninglyken ftam zyn, doch de Mahometaanfche lere belyden; een zyner zonen, die van godsdienft wilde veranderen, zoude landvoogd in Ispahan zyn, tot hy zynen vader in Georgië konde opvolgen. Dus werd dat gewichtig landfchap met het Perfifche ryk vereent, 't geen het noch onderdanig is.

De verovering der gewichtige ftad Tauris is gene der geringfte daden van dien koning. Dat Tauris was te voren de hoofdftad van de eerfte Perfifche koningen uit den ftam van den fchach Sephy; want deze verleide den koninglyken zetel derwaards, die te voren in Ardevil was; doch in den jare 1514 veroverde de Turkfche fultan Selim de ftad Tauris, en voerde een ryken buit beneffens 3000 familiën ambachtslieden, merendeels Armeniërs, van daar, die zich in Conftantinopolen moeften nederzetten; doch niet lange na zyne terug reize muitineerden de inwoonders van Tauris, zabelden de Turkfche bezetting neder, en bemagtigden met behulp van enige Perfifche benden de ftad, die ook ten tyde van den gedachten Selim onder Perfië verbleef. Doch als de grote Soliman den troon beklom, viel zy weder in de handen der Turken, en werd aldaar ene vefting aangelegt, die men zegt met 350 ftukken kanon bezet geweeft te zyn; ook werd in dezelve ene bezetting van 4000 mannen gelegt, om die magtige ftad in toom te houden. Des onaangezien wierp zy echter het juk weder aanftonds af, waarop de bekende Turkfche veldheer Ibrahim Baffa in den jare 1548 op nieuw derwaards gezonden werd.

werd. Deze Ibrahim nam haar toen stormenderhand in, en deed haar jammerlyk uitplunderen. De meeste gebouwen werden ten dien tyde vernielt, gelyk ook de plaats van den koning Thamas. Echter konden de Turken niet in het gerust bezit dier stad geraken; want onder de regering van Amurath stonden de burgers weder op, en zabelden, met behulp van enige weinige Persische benden, 10000 der in bezetting leggende Turken neder; derhalven zond Amurath zyn' groten vizier Osman met een magtig heir derwaards, die in den jare 1585 Tauris bemagtigde, en weder uitplunderde, en vervolgens de schansen en vestingwerken, bevorens door de Turken aangelegt, deed verbeteren en versterken; doch 18 jaren 'er na, als deze Abas op den Persischen troon zat, veroverden de Persianen Tauris weder, en wel met ongelofelyke behendigheid, zonder enig verlies; namelyk, hy deed 500 soldaten als kooplieden kleden, die verzogten, binnen de stad gelaten te worden, zeggende, tot ene Caravane te behoren, welke zy enige dagreizen van daar verlaten hadden. Men geloofde hunne woorden; vermits het de gewoonte is, dat de kooplieden vooraan reizen, als zy de grote steden naderen; doch Abas volgde hen op de hielen, en drong, ziende dat men hen binnen gelaten had, met 6000 mannen in de stad, terwyl twe zyner legerhoofden op denzelven tyd, een ieder van ene byzondere kant, een' evengelyken aanval deden, 't geen de Turksche bezetting zo zeer vertzaagde, dat zy zich overgaf, en alleen om lyfsgenade smeekte. De historie merkt aan, dat Abas hier voor de eerstemaal een regiment

met musquetten voorzien had, en als hy de uitwerking van dat fchietgeweer zag, 'er zich zedert altoos van bediende. Dus zag Abas zich meefter van Tauris, die na Ispahan de gewichtigfte ftad in het Perfifche ryk was, en noch wegens hare grote en volkrykheid met Parys, London en de grootfte fteden in Europa vergeleken kan worden. Zy was geftadig de twiftappel tuffchen de Turken en Perfianen; doch is zedert altoos met het ryk der laatftgenoemde vereent geweeft.

De fchach Abas breide zyne grenzen niet alleen naar het Noorden, maar ook naar Indië door de verovering zo wel van Ormus als Candahar uit, welke eerftgenoemde ftad hy den Portugefchen ontnam en daardoor den rykdom en koophandel van Perfië niet weinig bevorderde.

Het eiland Ormus legt 2 goede mylen van het vafte land en heeft 6 mylen in zyn omtrek. Bevorens had het zyne eigen koningen, die op dat eiland hun verblyf hielden, zelfs ten tyde de Portugefchen aldaar de overhand hadden. Dezen waren een' geruimen tyd meefters van dat eiland, en hadden een kafteel met 5 bolwerken op 't zelve aangelegt, 't geen met kanon en ene fterke bezetting wel verzorgt was. Voorts hadden zy zich enig en alleen van den koophandel meefters gemaakt; zulks de inwoonders, Perfianen en andere volkeren hun alles moeften afkopen. De Portugefche landvoogd dreef zelf koophandel en deed zyne eigen fchepen naar Indië varen; ook mogt niemand enige waren verkopen, voor dat hy zich de zyne quyt gemaakt had, welke lorrendrajery hem grote

ryk-

rykdommen inbragt. Men liet den koning van Ormus wel op het eiland, doch echter in ene stad buiten de Portugesche vesting wonen; maar als de laatste koning overleed, nam men de stad in, en wilde van geen koning meer horen. In den jare 1507 hadden de Portugeschen door hunnen beroemden zeeheld Alfonzo Albukerk het eiland Ormus bemagtigt, en in den beginne ene zeer zachte regering gevoerd, waar door zy de harten der inwoonders wonnen, en velen tot het Christendom bragten; doch gierigheid en hoogmoed nam eindelyk zodanig de overhand, dat zy als tyrannen aangezien wierden.

Als de schach Abas eindelyk bespeurde, dat de Portugeschen steeds magtiger wierden, en den koophandel naar eigen goedvinden tot schade en afbreuk van zyne onderdanen dreven, besloot hy, van hunne regering aldaar een einde te maken, en hen t'enemaal van Ormus te dryven. Daartoe gaf hem in den jare 1621 een Italiaan, die langen tyd in de gunste des konings gestaan had, gelegenheid. Dien Italiaan bekroop eindelyk de lust, zyn vaderland weder te zien, en vermits hy in het minnelyke zyn afscheid niet verwerven konde, gebruikte hy ene list, quam naar Ormus, en werd door hulp der Portugeschen buiten 's lands gebragt. Dit verdroot den koning geweldig, en nadien hy daarenboven niets goeds tegens de Portugeschen in den zin had, maakte hy een verbond met de Engelschen, die ten dien tyde sterk op Ormus en Persië handelden, uit krachte van 't welk hun niet alleen voor hun zelven vrydom van tollen, maar ook de helft der inkomende rech-

rechten belooft werd, als zy Ormus van de Portugeſchen wilden helpen zuiveren. De Engelſchen omhelsden die aanbieding gewillig, tasteden Ormus met 6 oorlogſchepen aan, bemagtigden de haven, namen het ſlot en de ſtad in, verdreven de Portugeſchen, en leverden het gantſche eiland den koning over. Vervolgens deed de ſchach Abas de ſtad ſlechten, de bouwſtoffen op het vaſte land brengen, en van dezelve ene ſtad bouwen, die naar zynen naam Bender Abaſſi genaamd werd, en noch ene aanzienelyke koopſtad is. Of de Engelſchen voor dien bewezen dienſt de halve inkomende rechten van dezen koning genoten, kan ik niet zeggen. Dit is zeker, dat hun dat recht zedert betwiſt is, en ik vinde in de reisbeſchryving van Chardin, dat het Engelſch gezantſchap, 't geen op dat recht aandrong, te Ispahan zeer koel ontfangen wierd, en ongetrooſt weder moeſt vertrekken.

De oorzaak van den togt tegens Candahar was deze: Als de groot Mogol Amayum uit zyn ryk gedreven werd, nam hy zyne toevlucht tot het Perſiſche hof, en verzogt hulp van den koning van Perſië, die hy ook verkreeg, onder beding, dat hy de ſtad Candahar aan het Perſiſche ryk zoude afſtaan; doch Amayum hield zyne beloften niet; en zyn navolger Akebar was wegens zyne dapperheid en verſtand in alzulk een aanzien, dat de Perſianen het niet oorbaar achteden, ten zynen tyde enige vyandelykheden te oeffenen. Maar als Jehan Gir, een wellüſtig koning, den troon van Indoſtan beklommen had, begeerde de ſchach Abas, dat Candahar terug gegeven wierd, en nadien

de

de groot Mogol daartoe in der minne niet te bewegen was, belegerde hy de ſtad. De bevelhebber in Candahar gaf het Mogolſche hof aanſtonds bericht 'er van, en verzogt hulp, doch die ten tyde van den vreedzamen Jehan Gir langzaam volgde. Ondertuſſchen werd de ſtad en veſting dag en nacht onophoudelyk beſchoten; en als het beleg 6 maanden geduurt had, en de groot Mogol zag, dat de ſtad niet gered konde worden, beval hy den bevelhebber, dezelve liever ter betaling van ene oude ſchuld over te geven, dan haar door geweld te doen innemen. De bevelhebber hield den hem gezonden brief voor valſch, en verweerde zich tot het uitterſte, tot eindelyk een baſtion door een myn ſprong, en den Perſianen de weg geopend werd, die 'er zich ook meeſters van maakten. Zedert is Candahar de twiſtappel met den groten Mogol geweeſt, gelyk Choraſan met de Usbekſche Tartaren, en Bagdad of Babylon en Erivan met de Turken.

Hoe de ſchach Abas de ſtad Babylon gelyk ook het koningryk Laar verovert heeft, is, zo veel ik wete, door de Europeſche ſchryveren niets aangetekend. Olearius gedenkt Babylon ſlegts in het voorby gaan, en zegt, dat hy het ingenomen heeft, en aldaar begraven wilde worden, en Chardin zegt, dat hy in den jare 1612 het koningryk Laar veroverde, waarvan hy een uitvoerig bericht in zyne Perſiſche hiſtorie belooft, doch die niet te voorſchyn gekomen is.

Deze en andere grote overwinningen bragten den ſchach Abas en Perſië in veel aanzien, en maakten het van een gering en onmagtig ryk een

een der aanzienlykften in Afië. In de gewichtigfte togten gebruikte hy den bekenden groten veldheer Iman Culican, dien hy wegens zyne trouw en krygskunde als zynen vader eerde. Bevorens heb ik reeds het middel verhaalt, waar door de fchach Abas de inwendige fterkte des lands bevorderde; ook poogde hy door heilzame wetten verfcheide misbruiken af te fchaffen, handhaafde het recht en de gerechtigheid in het land, verfierde het zelve met ontelbare prachtige gebouwen, voerde kunften en wetenfchappen in, en befchaafde de Perfianen zodanig, dat zy thans, na de Chinefchen, voor het doorflepenfte volk in Afië gehouden worden. Hunne beleeftheid in den omgang is onbefchryffelyk, en hunne fpreekwyzen zyn zo innemend, dat de fierlykfte talen in Europa tegens de Perfifche als boerfch gehouden worden. Als zy by voorbeeld een bezoek ontfangen, zeggen zy: *Gy reinigt en zuivert ons door uwe tegenwoordigheid.* Is iemand overleden, zeggen zy niet: Hy is dood; maar: *Hy heeft uw het gedeelte zyns levens gefchonken, 't geen hy noch overig had.* De heer Chardin verhaalt een zeldzaam geval, 't geen ten zynen tyde, deze ftoffe betreffende, gebeurde. Abas de II. had den bevelhebber over de musquettiers een' witten beer in bewaring gegeven, die onder zyne handen ftierf. Dit vernam de koning, en vroeg hem, waar zyn beer gebleven was? Waarop deze antwoorde: *Hy heeft uwe majefteit het noch overige gedeelte zyn's levens gefchonken.* Hier over lachte de koning, en zeide: *Gy zyt zeer mild, vermits gy den ouderdom van een' beer den mynen wild toevoegen.* In de vrye kunften en weten-

fchap-

schappen namen de Persianen zo zeer toe, dat zy daarin alle Oostersche volkeren, zelfs de Chineschen, overtroffen; doch dit veroorzaakte, dat zy zedert tot ene verwyfdheid vervielen, en van hunne oude strydbaarheid afweken, vermits zy te veel werk van de studiën maakten. Hoe veel goeds de schach Abas te weeg bragt, en hoe vele misbruiken hy afschafte, zag hy zich echter niet in staat, de verderffelyke gewoonte, die de Persianen hadden, en noch behouden, af te schaffen; namelyk, het overmatig gebruik van het Opium en andere sterke dranken, die het lighaam verzwakken, en de harssenen bedwelmen. De bovengenoemde Chardin beschryft de zeldzame werking van dien drank dus: Nadien de wet van Mahomet den wyn verbied, onthouden de deftigste lieden zich 'er van, doch gebruiken in plaats van denzelven Opium, dat tienmaal meer dan de wyn verhit. Men bereid het op verscheide wyzen, en zy, die 't zelve drinken, ondervinden ene aangename verwerring der harssenen, en geraken van vreugde buiten hun zelven. De werking ondervinden zy een uur na het gebruik, worden eerst vrolyk, daar na door het veel lagchen onmagtig, doen en spreken duizend zotheden, en stellen zich als gochelaars aan. Na zodanig ene wonderbare werking word het gantsche lighaam koud en het gemoed treurig, tot zy het weder door ene nieuwe teug opwekken. Een' Carmeliter zendeling in Ispahan, genaamt P. Angelus van S. Joseph, die in de artzeny kunst en andere wetenschappen ervaren was, bekroop de lust, om de werking van dien drank eens te onderzoeken, en verhaalt, hoe het

hem

hem gegaan was; namelyk, dat hem honderde zeldzame en ongerymde dingen voor de ogen gekomen waren, waarin hy een byzonder genoegen en welgevallen gevonden had. Dat schadelyk gebruik poogde de schach Abas af te schaffen, doch hy noch zyne navolgers konden zulks te boven komen; want het zo veel is, als of men den Persianen een mes op de keel wilde zetten.

Hy gaf zich ook vergeefsche moeite, hun de tabak te ontwennen, welkers gestadig gebruik in een dor land, als Persië is, het lighaam verzwakt, en de weinige vochtigheden, die 'er in zyn, opdroogt; doch de Persianen vinden daarin een zo groot behagen, dat zy veeleer de spysen als de tabak willen missen. De koning beproefde alle middelen, om hen van die quade gewoonte af te brengen, speende zich zelven van de tabak, ten einde anderen met zyn voorbeeld voor te gaan, en sprak gestadig van hare schadelyke werking; doch konde niets uitrechten. Onder anderen word verhaalt, dat, als hy eens alle de groten ter maaltyd had laten nodigen, hy de pypen met paarden mest deed vullen, en enigen vroeg, hoe hun de tabak smaakte, en als zy antwoorde, dat het ene voortreffelyke tabak was, hun berispt zoude hebben, dat zy met zodanig ene begeerte tot een kruit aangedaan waren, 't geen zy van de paarden mest niet konden onderscheiden.

't Is onbeschryffelyk, hoe zeer deze koning 's lands welvaard ter harte nam. Het volgende is 'er onder anderen een bewys van. Hy deed ene grote menigte Armeniërs, alle naarstige en arbeidzame lieden, naar de hoofdstad brengen, en dezen

qua-

quamen binnen 30 jaren tot zodanig een' rykdom, dat men meer dan 60 kooplieden onder hun vond, waar van een ieder enige tonnen gouds tot 2 millioenen vermogen hadden; doch zo dra hy overleed, hielden ook hunne winsten op. En nadien, beneffens de Armeniërs, de zogenaamde Gebri, of vuur-aanbidders, oude inwoonders van Persië, de bequaamste lieden zyn, bewees de schach Abas hun vele gunsten, vermits zyn voornaamste oogmerk was, door den arbeid en den koophandel Persië in bloey te brengen. De andere Persische koningen hebben zyne staatsregelen niet gevolgt. De schach Soliman was eens gezint, alle de Armeniërs uit Persië te dryven, ten zy zy de lere van Mahomet wilden aannemen; en andere koningen hebben de Gebri vervolgt, dezelve naar Indië verdreven, en dus het ryk van den groten Mogol met de beste en arbeidzaamste lieden vervult; dat is, hunne aangrenzende vyanden het zwaard in de hand gegeven, om Persië te benadelen. Een blinde religie yver is de oorzaak van die staatsfeil; want men verbeeld zich, dat de inwendige sterkte van een land in onverdraagzaamheid bestaat; doch de ervarenheid leert de ongegrondheid van dien stelregel. De burgerlyke oorlogen, die Vrankryk verwoest hebben, sproten niet uit de vrye godsdienstoeffening, den gereformeerden verleent, maar alleen uit de vervolging; 't geen onder anderen Holland bewyst: want nadien aldaar gene vervolging geoorloft is, hoort men 'er ook van gene religie oorlogen, en een Roomsch-Catholyk vecht met gelyken yver tegens Vrankryk en Spanje,

 als

als een, die het fynode van Dordrecht onderte-kend heeft.

Zo gunftig zich deze koning jegens de Armeniërs gedroeg, zo hard viel hy in het tegendeel de Indiesche kooplieden, Benjanen genaamt, wien hy den handel op Perfië niet vergunnen wilde, en niet zonder redenen; want de Benjanen zyn in Indië en Perfië, 't geen elders de Joden zyn, die het land door onbillyken woeker uitzuigen, vermits zy penningen op panden fchieten en 2 tot derdehalf per cento maandelyks nemen; 't geen Tavernier, in den jare 1662 in Ispahan zynde, zelf gezien heeft, en mitsdien ftaat de rykdom van het gantfche land in hunne handen. Derhalven merkte de koning hen aan, als een peft voor het ryk, en verbood hun allen handel op Perfië. Doch onder zyne navolgers Sephy en Abas de II. hebben zy gelegenheid gevonden, zich in Perfië neder te zetten, en den koophandel naar zich te trekken.

De fchach Abas wilde niet alleen, dat alle koophandel in de handen van zyne onderdanen zoude blyven, maar ook niet gehengen, dat het daar door gewonnen geld uitgevoerd wierd. Hy zag, dat de bedevaarten der Perfianen naar Mecca en Medina den lande nadelig waren, vermits het derwaards gebragte goud en zilver gedeeltelyk tot betaling van de fchatting, die de Turken en Arabieren voor de vergunning van bedevaarten invorderden, en gedeeltelyk tot reiskoften, aalmoeffen en vereringen aan den tempel, befteed werden. Om dan te beletten, dat het geld dus uit den lande gefleept wierd, verzon hy het volgende middel.

In

In de provincie Corassan deed hy enen prachtigen tempel bouwen, en denzelven Iman Reza noemen, naar een' der Persische heiligen, of imans, voor welke zy ene grote eerbied betuigden. In dien tempel werd een poot van Mahomets cameel, die boven het graf van Iman Reza gehangen was, als een heiligdom bewaart. De schach Abas reisde zelf naar dien tempel, om in denzelven zyne aandacht te verrichten, en bewoog de groten des lands, zyn voorbeeld en voetstappen te volgen; ook deed men verscheide wonderwerken, die aldaar geschied zouden zyn, alomme verbreiden, om den gemenen man derwaards te lokken, en daar door de bedevaarten naar Mecca te beletten, die Persië jaarlyks grote schatten kostteden.

De gantsche historie van dien koning toont, dat niets hem zo zeer, dan de aanwas van den koophandel, ter harte ging. Onder anderen beproefde hy, enige lieden met ruwe zyde naar Europa te zenden, om te vernemen, hoe hoog de prys van dezelve aldaar was. Tot dat einde zond hy een' gezant naar Spanje, in wiens gevolg zich een Persische koopman bevond, die een aanzienlyk gedeelte van zodanige zyde by zich had, doch dit liep door een zonderling geval slegt af; want een Augustiner munnik, die den gedachten gezant volgde, rade hem, de medegebragte zyde den koning van Spanje te vereren, in plaats van dezelve te verkopen, in mening, dat vermits de koning van Spanje een grootmoedig en mild vorst was, hy den koning van Persië in wedervergelding een aanzienlyker verering zoude doen, dan de verkoop konde opbrengen. Die voorslag behaagde den

gezant, die zulks ook, als hy in Spanje gekomen was, wilde uitvoeren; doch de Persische koopman kante 'er zich met al zyn vermogen tegen, verliet den gezant, als hy zag, dat zyne vertogen vruchteloos waren, en keerde alleen naar Persië, alwaar hy den koning het voorgevallene berichtede. De schach Abas roemde zyn gedrag, en verwachte met gedult de terug komst van den gezant. Ondertusschen werd de zyde den koning van Spanje vereert; doch de gezant stond niet weinig verbaast, als hy zag, dat de koning dezelve zeer koel aannam, die ook vroeg: *Of de koning van Persië hem voor ene vrouw hield, vermits hy hem zyde, om te spinnen, zond*; mitsdien waren ook de tegen vereringen gantsch zober, weshalven de gezant zeer bedrukt weder de terug reize aannam. Als hy in Ispahan quam, en de koning van den gantschen handel onderricht was, bragt men hem aanstonds naar de meidan, of grote markt der stad, die de schach Abas had doen aanleggen, en sneed hem, in het aanzien van 't gantsche volk, zyn buik op, 't geen de gewone doodstraf in Persië is; doch de raadgever, namelyk de Augustiner munnik, bleef in Spanje terug, waardoor hy niet alleen de aanstaande straffe ontweek, maar ook het bisdom van Ceuta bequam, vermits hy zich aan het Spaansch hof beroemde, de persoon te zyn, die den koning van Persië het eerst geraden had, zich met Spanje in een' koophandel in te laten.

Die ongelukkige reize schrikte den schach Abas van zyn voornemen niet af; want hy zond kort hierna een' ryken koopmans zoon uit Ispahan met ene grote menigte ruwe zyde naar Vene-

ne-

netië; doch die togt liep zo dol als de vorige af; want vermits die jongeling een liefhebber van pracht, overdaad en vrouwen was, en in ene der wellustigste steden van Europa quam, konden de hem mede gegeven penningen niet toeryken, maar geraakte hy noch daarenboven in schulden, en verkogt de ene party zyde na de andere. De republyk verwonderde zich over het wulps gedrag van dien jongeling, en dacht, gelyk ook waar was, dat hy, als een ontrouw gemagtigde, dat gene zyne wellust opofferde, 't geen hem zyne zenders in commissie gegeven hadden; mitsdien gaf zy zich veel moeite, na te vorsschen, wie hy was en waar te huis horende, en als men verstond, dat hy van Ispahan en wegens 's konings zaken gekomen was, deed de regering zich van zyn' persoon verzekeren, en zond een' bode aan den koning van Persië, wien men het gedrag van dien jongeling berichtede, en dat het nodig was, in zyne plaats een' anderen naar Venetië te zenden, om de noch overige waren te verkopen, 't geen ook geschiede. De jonge koopman waagde niet weder naar huis te keren, maar verbleef steeds in Europa. Uit die beide gevallen bespeurde de schach Abas, hoe onbequaam de Persianen tot zodanige zaken zyn; weshalven hy besloot, tot voortzetting van dien handel Armeniërs te gebruiken, die vlugge en arbeidszame lieden en ook bequaam zyn, lange reizen te doen. Van het voorzetten van dien handel vind ik niets uitvoerig aangetekent; want de heer Tavernier, van wien dit ontleent is, 'er voorts niets van meld; echter ziet men uit andere

dere Persische verhalen, dat die zydehandel zeer gewichtig geworden is.

Doch de vele deugden, die men in dien beroemden vorst vond, werden door de vele gestrengheden, die hy, zelfs ook inzonderheid aan zyn' eigen onschuldigen zoon oeffende, niet weinig bezwalkt, en zulks geschiede alleen uit ergwaan. Want als een gedeelte van de grote chans in Persië de steeds toenemende gestrengheden van den koning zagen, werden zy eindelyk zyne regering wars, en wenschten den scepter in handen van zyn' zoon te zien; weshalven zy eens in het huis van den prins een' brief deden werpen, waarby zy hun verdriet over de langdurige en gestrenge regering van den koning te kennen gaven, en daar beneffens hunne begeerte, om de kroon ten eersten op het hoofd van den prins te zetten. Sephy Myrsa, als een deugdzaam vorst, die zyn' vader beminde, overhandigde hem terstond den brief, om daar door zyne weerzin van dusdanig ene verradery te tonen. Abas gedroeg zich, als of hem de gevoelens van zyn' zoon ongemeen wel behaagden, doch vatte te gelyk daar over zodanig ene vreze en wantrouwen op, dat hy eindelyk driemalen 's nachts zyne slaapstede veranderde. Ja de schrik nam zodanig toe, dat hy zich niet zeker op den troon achtede, ten zy hy zyn' zoon had doen opofferen. Als hy eens met zyne gantsche huishouding naar Kilan vertrokken was, en een oorblazer hem in zyn wantrouwen styfde, voorgevende, bespeurt te hebben, dat wezendlyk iets gesmeed wierd, deed de koning zyn' veldheer by zich roepen, en beval hem,

Sephy

Sephy Myrſa te vermoorden; doch deze wierp zich voor de voeten van den koning, leide zyn' ſabel af, en verzekerde, veel liever zyn hoofd te willen verliezen, dan zich tot zodanig ene daad te laten gebruiken; *Want*, zeide hy tegen den koning, *de gunſte, die gy en uw huis my bewezen hebben, is zo groot, dat ik niets quaads tegen u en uw bloed beramen, ik zwyge zodanig ene daat uitvoeren zoude.* Dus verſchoonde Abas hem van het plegen van dien moord, en droeg 't zelve op aan een' edelman, genaamt Bebutbek, die zich daar toe gewillig toonde, den prins, als hy uit het bad quam, te gemoet ging, den toom van zyn paard vattede, en zeide. *Klim af: Sephy Mirſa! de wil uw's vaders is, dat gy ſterven zult.* De prins vouwde de handen zamen, ſloeg zyne ogen ten hemel, en zeide zuchtende: *Ach hemel! waarmede heb ik my aan de ongenade van myn' vader ſchuldig gemaakt? Wee den verrader, die daar aan ſchuldig is: Doch de wille van God en den koning moet geſchieden.* Daarop bragt Bebutbek hem twe ſteken met zyn' dolk toe, dat hy ter aarde ſtortte en ſtierf, en bleef zyn ontzielt lighaam meer dan vier uren in het ſlyk op dezelve plaats leggen. Dus word die moord door Olearius verhaald, die enige jaren na de dood van dezen koning in Perſië was, en mitsdien meer geloof verdiend, dan Tavernier, die andere omſtandigheden verhaalt; namelyk, dat Abas den prins reeds lange enen haat toegedragen had, vermits hy door het volk bemind wierd, en zoude die haat vermeerdert zyn, dewyl Sephy Myrſa eens op de jagt een wild zwyn had geſchoten, aleer de koning noch een' ſchoot gedaan had, 't geen niemand in Perſië

op levensstraf doen mag. De schach Abas had hem doen blinden, en alzo doen ombrengen, gelyk Olearius verhaalt.

Als dit ruchtbaar werd, ontstond een groot geschrey en jammerklachten, niet alleen by de gemalin en onder de vrienden van den ontzielden prins, maar ook door de gantsche stad, en liepen enigen, die niet wisten op wiens bevel zulks geschied was, naar den koninglyken burgt en eischten met groot geschrey wraak over den dader van dien moord; weshalven de voornaamste heren uit den burgt weken, en den koning alleen lieten. De koningin, moeder van Sephy Myrsa, quam ook met losse hairen gelopen, niet denkende om het gevaar, waaraan zy bloot stond, overviel den koning, sloeg naar hem, en zeide: *Gy tyran! Wie is, of zyt gy een moordenaar van uw eigen bloed, uwe eige eer en van het gantsche ryk geworden? Wie zal nu na u regeren? Gy geeft het land uw vyanden over: Waar mede heeft uw vrome zoon, die u zo teder beminde, zodanig ene dood verdient?* De schach Abas werd hier over t'enemaal ontstelt, stond lange spraakloos en stil, en liet zich eindelyk deze woorden met tranen ontvallen: *Ach! wat zoude ik doen, men had my gezegt, dat hy beneffens anderen aan ene verradery tegen myn' persoon arbeide! Wat hulp! het is geschied.*

Deze daad smerte den koning zo gevoelig, dat hy in 10 dagen niet te voorschyn quam, maar opgesloten als in vertwyffeling bleef zitten, en gestadig een' neusdoek voor zyn aanzicht hield, zonder in ene maand te willen eten noch drinken; ja hy ging een geheel jaar in den rouw, en den overigen tyd van zyn leven in

sleg-

ſlegte en een' koning wanvoeglyke klederen. De plaats, alwaar die moord geſchiede, deed hy met een' muur omringen, maakte dezelve tot ene vrye en zekere toevlucht van alle, die in vervolging waren, en deed aldaar een gebouw voor de armen ſtichten. Na zich dus 10 dagen opgeſloten gehouden te hebben, vertrok hy naar Casbin, en ontbood aldaar de chans, jegens welken beneffens zyn' zoon men ergwaan opgevat had, nodigde hen ter tafel, deed zowel voor hen als den oorblazer, die den prins beſchuldigt had, vergif onder den wyn mengen, en hield hen ook by zich, tot zy alle ter aarde ſtorteden.

Bebutbek, die den moord verricht had, werd wel zedert ter beloning daruga in Casbin en eindelyk chan in Kesker; doch de bereidwilligheid, in het vermoorden van den prins getoont, bleef niet ongeſtraft; want als de ſchach Abas enige jaren er na in Casbin quam, beval hy hem, zyn' eigen zoon het hoofd af te ſlaan en het voor hem te brengen. Bebutbek verliet den koning bedroeft, doch moeſt het bevel uitvoeren, en het hoofd van zyn' zoon vertonen. Dit geſchiedende vroeg de koning, hoe hy te moede was? Waarop Bebutbek met tranen in de ogen antwoorde: *Gy kond ligt denken, hoe myn hart geſtelt moet zyn, vermits ik myn' eigen zoon zelf vermoord heb.* Hier op hervatte de koning: *Gy kond ook giſſen, hoe na het my aan het hart gegaan is, als ik door uwe hand myn' zoon moeſt doen ombrengen. Doch ſtel u te vreden: Onze zonen zyn wederzyds verſcheiden, en nu zyn wy ook hierin malkander gelyk.*

Niet lang hierna, als Bebutbek een' zyner

dienaren met de dood bedreigde, vermits hy op een voornaam gastmaal na den maaltyd het water in het handbekken zo heet gemaakt had, dat hy zyne handen brandede, beraadslaagde deze met een' anderen, die mede in ongunst geraakt was, om hunnen heer te vermoorden. Des overvielen zy hem, als hy beschonken was, bragten hem om 't leven, en namen de vlucht. Hoe zeer de koning zich de dood van zynen zoon noch aantrok, is af te nemen, vermits hy de misdaders naauwlyks zoude hebben doen vervolgen, zo de groten des lands zulks niet ernstig verzogt hadden, voorwendende, dat wanneer zodanig een moord ongestraft bleef, geen heer, zyn' dienaar hard toesprekende, van zyn leven verzekert konde zyn; weshalven zy vervolgt, gevat en ter dood gebragt werden.

Hoe groot een verdriet en inwendige droefheid de koning over de dood van zyn' zoon had doen blyken, duchte men nochtans, dat dit treurspel ook wel aan zyn' kleinzoon Sam Myrsa herhaalt mogte werden; weshalven zyne moeder hem verbergde, en niet voor zyn' grootvader wilde doen brengen, offschoon de schach Abas dien jongen prins beminde, en hem tot zyn' opvolger wilde bestemmen; want hy zyne beide zonen Chodabende Myrsa en Iman Myrsa in zynen toorn had doen blinden, en dus tot de regering onbequaam gemaakt.

Eindelyk overviel den koning in den jare 1629 ene krankheid, die zodanig toenam, dat alle hope des levens verdween; weshalven hy enige zyner raden en hofbedienden by zich deed komen, en hun zeide, te bespeuren, dat hy

die zware krankheid niet dan door de dood zoude konnen ontworſtelen, hun mitsdien bevelende, hoe de zaken des ryks na zyne dood te beſtieren, en onder anderen dat Sam, oudſte zoon van Sephy Myrſa, hem in de regering zoude volgen. Om dit te bevorderen, moeſten zich de gemelde raden by eden verbinden, en offchoon een der Perſiſche natuurkundigen gezegt had, dat Sam ſlegts 18 maanden zoude regeren, had de koning geantwoord: *Hy mag regeren zo lang hy kan, al was het maar 3 dagen, als hy ſlegts de koninglyke kroon op het hoofd draagt, die zyn' vader toequam.*

De toeberydzelen tot zyne begravenis zyn zeer zonderling; want hy beval, op dat niemand mogte weten, waar zyn lyk ruſte, drie kiſten te maken, die men op zo vele verſchillende plaatſen, namelyk in Ardebil, Meſchet en Babylon begraven zoude; doch de meeſten geloven, dat hy naar Babylon gebragt is; want als hy die ſtad veroverde, en aldaar ene fraye plaats ter begravenis zag, zoude hy gezegt hebben: *Dit zal na myne dood myne ruſtplaaats zyn.* Hy overleed in den ouderdom van 63 jaren, na, volgens het bericht van Olearius, 45, of volgens de rekening van Tavernier 40 jaren geregeert te hebben. Men hield zyne dood 40 dagen verborgen, ter verhoeding van een' opſtand en wanorde, tot de nieuwe koning gekroont konde worden; en gebruikte, volgens het bevel van den ſchach Abas, de volgende liſt: Men deed het dode lighaam kleden, en met open ogen ter gewoner plaatſe voor een tapyt zetten; achter het zelve zat de kamerdienaar Juſaff Aga, gaf de zodanigen, die volgens gewoonte iets voorſtelden, antwoord, en bewoog ook by

wy-

wylen door het tapyt de armen van het dode lighaam; weshalven zy allen, die verre van daar in de kamer ſtonden, en dat ſpel aanzagen, geloofden, dat de koning leefde; ondertusſchen vertrok Senelchan haaſtig naar Ispahan, en openbaarde Chosrow Myrſa, dat de ſchach Abas overleden was. Deze beide vervoegden zich voorts naar de plaats, alwaar Sam Myrſa zich met zyne moeder onthield, en verzogten, dat de jonge prins te voorſchyn gebragt en dus gekroont mogte worden. Dit ontzettede de moeder niet weinig, die, duchtende, dat het ene nieuwe verradery was, welke de dood van haren zoon betrof, den prins niet voor den dag wilde brengen, offſchoon men alle middelen gebruikte, om haar daar toe te bewegen, en de gantſche zaak omſtandig met eden bekrachtigde. Na dus 3 dagen lang te vergeefs voor de deur gelegen te hebben, en vermits de kroning niet langer verſchoven konde worden, namen zy noch andere heren te hulp, en wilden de kamer opbreken. Als de moeder zag, dat het ernſt wierd, opende zy de deur, en zeide: *Ga heen, myn zoon, door de handen van uwe moordenaars tot uwen vader. God zal het wreken.* Als de beide heren binnen traden, ſtond Sam Myrſa te ſidderen en te beven; doch als hy zag, dat zy zich voor hem nederwierpen, zyne voeten kusten, en hem met de regering geluk wenſchten, werd alle vreze in vreugd verandert. Hier op werd hy gekroond, en naar zynen vader ſchach Sephy genaamt, welke naam den volke aangenaam was; doch de vreugd, die zyne komſt tot de regering te weeg bragt, werd welhaaſt in tranen verandert; want hy zich als een der wreed-

wreedste tyrannen gedroeg, die ooit op den Persischen troon zaten.

Vermits de schach Abas, onaangezien zyne feilen, nochtans een der schranderste koningen in Persië was, liet hy ook dat ryk in een' voortreffelyken toestand, en waren in de schatkamer grote rykdommen te vinden. Alleen beliepen de goude vaten, die tot zyne tafel gebruikt werden, naby 3600 ponden.

Hy was een groot bevorderaar van het recht en de gerechtigheid, en deed de zodanigen streng straffen, die gaven en geschenken aannamen. Eens had hy vernomen, dat een kadi, of rechter van Ispahan, in ene gewichtige zaak van beide de partyen geld genomen had; weshalven hy hem ruglings op een' ezel deed zetten en door de straten leiden. Voor hem ging iemand die deze woorden uitriep: *Dus zal de koning met hun alle handelen, die vereringen aannemen, en het recht verkeren.*

Om te beter onderricht te worden, of zyne bevelen gehoorzaamt en de gerechtigheid gehandhaafd wierd, verklede hy zich dikwerf. Eens ging hy des avonds, als een boer verkleed, in een' bakkers winkel, om een brood te kopen, en van daar naar een' vleeschhouwer, van wien hy een stuk vleesch kogt, begaf zich voorts naar den burgt, en deed beide vleesch en brood nawegen. Als hy zag, dat zo min het een als het ander zyn gewicht hield, werd hy zodanig op den policymeester der stad vertoornt, dat hy hem terstond ter dood zoude hebben doen brengen, zo niet enige grote heren door hunne voorbede zulks verhoed hadden. Des anderen daags deed hy een' bakoven

ge-

geheel gloeyend maken, den gedachten bakker en vleeschhouwer in hechtenis nemen, anderen ten spiegel door de stad voeren, en in den gloeyenden oven werpen. Toen zy door de straten gingen, moesten de daartoe verordenden uitroepen: *Deze bakker zal in een' gloeyenden oven geworpen worden, vermits hy te ligt brood verkogt heeft: en deze vleeschhouwer zal levend gebraden worden, vermits hy het vleesch mede met valsch gewicht verkogt heeft.* Deze en diergelyke voorbeelden maakten een' iederen bevreest, en dus bestond niemand in 't gantsche ryk, zodanige bedriegeryen te oeffenen.

Hy verplaatste allereerst den koninglyken zetel van Casbin naar Ispahan, 't geen uit ene middelmatige en slegt gebouwde stad zodanig toenam, dat men in het einde zyner regering daarin 500000 zielen telde.

De schach Abas was geenzints het bygeloof zo zeer toegedaan, als de andere Oostersche vorsten, waar van onder andere de bekende gebeurtenis met zynen hovenier ten bewys dienen kan. Het is bekent, dat in gantsch Asië niet alleen de koningen zelven, maar ook vele grote heren niets in 't werk stellen, dan alvorens zich met sterrenkykers beraden te hebben, of de tyd en plaats daartoe bequaam is; weshalven het den een' en anderen Europeschen gezanten vreemt voorgekomen is, als hun gehoor geweigert wierd, onder voorwendzel, dat de sterrenkykers dienstig oordeelden, daar toe den tyd te verschuiven. Ja zelfs gaat zulks zo verre, dat menig een veldheer dikwerf de beste gelegenheid, om zynen vyand met voordeel aan te tasten, verschuift en verzuimt. Hoe groot

groot en onbepaalt ook het vermogen der Oosterſche vorſten is, heerſchen nochtans alzulke tydbepalers en doctoren over hun, en weet de een zowel als de ander zyne rol voortreffelyk te ſpelen, om hun aanzien te handhaven. Wanneer, by voorbeeld, een arts de zieken niet genezen kan, zegt men, dat de ſterrenkyker den rechten tyd niet beſtemt heeft: deze in het tegendeel werpt de ſchuld op den geneesheer, en zegt, dat het begin niet goed was. Daarom is 't, dat de ſterrenkykers by wylen gevaar in hun aanzien lopen, als de uitkomſt met de voorzegging niet overeen ſtemt; gelyk aan het hof van den groten Mogol, alwaar de grootſte ſterrenkyker in het water viel en verdronk; doch de hoge gedachten, welke men van die ydele wetenſchap opgevat heeft, zyn zo ingewortelt, dat hun aanzien niet ligt omver geſtoten kan worden. Niets echter kon hen in groter verwerring brengen, dan 't geval, 't geen ten tyde van den ſchach Abas gebeurde. Die koning had een klein ſtuk gronds in zyn ſerail tot een' tuin doen afzonderen, men had reeds verſcheide kleine bomen byeen gebragt, die de hovenier den volgenden dag zoude planten. Inmiddels deed een voornaam ſterrenkyker den koning weten, dat het nodig was, den hemel wegens den daartoe bequamen tyd raad te vragen. Dit vond de ſchach Abas ook goed, en na dat de ſterrenkyker zyne boeken doorbladert en zyne rekening gemaakt had, beſloot hy, dat men de bomen op dat zelve uur moeſt planten, 't geen ook in de afwezenheid van den hovenier geſchiede, die, 's avonds komende en het werk reeds voor hem verricht vindende,

daar

daar over verwonderd stond. Doch als hy zag, dat de plaats, alwaar dezelve geplant waren, niet wel verkozen, en de manier van planten onregelmatig was, deed hy verstoort alle de bomen weder uitgraven. De sterrenkyker zulks vernemende, beklaagde zich deswegens aan den koning, die den hovenier deed halen, en vroeg, waarom hy had durven bestaan, de bomen uit te graven, die hy zelf met eigen hand geplant had? De hovenier, enigzints onbeschaaft, en daarenboven door Schiratsche wyn beschonken, zag den sterrenkyker aan, en zeide: *Gy sterrenkykers zyt wakkere kaerls; gy beschouwt de hemelstekenen, en doorbladert de boeken, om de bomen op ene plaats te planten, alwaar zy 's avonds weder uitgetrokken worden.* Als de schach Abas dit hoorde, keerde hy den sterrenkyker den rug, lagchte en ging weg. Anderzints weten zy ook hunne rol tot verwondering zodanig te spelen, dat hoe hunne voorzegging luiden mag, zy gemeenlyk gedekt zyn. In den groten binnenlandschen oorlog in Indostan voorzeide een sterrenkyker, dat de oudste prins Dara koning zoude worden, en zette ook den prins zyn hoofd en leven ten pand. Als iemand zyner vrienden hem vroeg, waarom hy zyn leven in de waagschaal stelde, antwoorde hy: *Ik wage minder, dan gy gelooft: want, zo de prins op den troon geraakt, word myne voorzegging bewaarheid, en make ik 'er myn geluk door; doch behoud een zyner broederen de overhand, werd hy zelf van kant geholpen, en dus, het mag uitvallen hoe het wil, blyf ik buiten gevaar.* Ook zyn 'er enigen, die geweldige middelen gebruiken, om hunne voorzeggingen te doen vervullen. Een sterrenkyker rade-

radede den groten Mogol, schach Jehan, de hoofdstad Dehli te verlaten, onder voorwendzel, dat de aanzienlykste persoon in de stad binnen ene maand in doods gevaar stond. De schach Jehan verliet mitsdien de stad Dehli, en gaf de regering een' aanzienlyken man over. Op dat ondertusschen de voorzegging vervult mogte werden, deed de sterrenkyker door een' doctor den stadhouder met vergif ombrengen. Als de koning zedert weder terug quam, en het aanzienlykst hoofd der stad dood vond, beloonde hy den sterrenkyker, en werd zelf noch meer in zyn bygeloof gestyft. De heer Bernier, verhaalt in zyne beschryving van de hoofdsteden van Indostan, dat de pater Buré, een Jesuit, op de markt een' verlopen Portugeesch van Goa vond, staande met een oud zee-compas in de hand onder ene menigte volks, 't geen zyn noodlot wilde weten, en dat, als de Jesuit zich 'er over verwonderde, de Portugeesch met een lagchend wezen zeide: *A tal bestias tal astrologo: Voor zulke beesten zulk een sterrenkyker.*

De schach Abas was alzints tot scherts genegen; weshalven men ten zynen tyde vele schrandere bollen vond, en onder anderen Senelchan, die in een gezantschap aan den groten Mogol, den schach Jehan, gezonden werd. Als de gemelde schach Jehan den gezant deed weten, dat hem geen gehoor verleent zoude worden, ten zy hy op de Indiesche wyze groetede, dat is, met het hoofd ter aarde gebogen, en de gezant daar toe ongenegen was, beval de schach, de grote deur te sluiten, en den gezant door ene andere binnen te leiden, die

zo laag was, dat hy 'er niet door konde, ten zy hy het hoofd ter aarde boog. De gezant welhaast bespeurende, met wat oogmerk zulks geschiede, kroop 'er achterwaards door, weshalven zich de rug het eerst vertoonde. Als de schach Jehan zyn toeleg verydelt zag, zeide hy verstoort: *Meend gy, dat gy in een' ezelsstal koomt?* Waarop de gezant antwoorde, zich niet te konnen verbeelden, dat men door zo lage deuren by menschen quam. Op enen anderen tyd, als de gezant hem enigzints onbeleeft bejegende, zeide de groot Mogol: *Heeft de schach Abas gene beleefder lieden aan zyn hof, dan dat hy my zulk een' gek, als gy zyt, op den hals zend?* Waarop de gezant antwoorde: *Gewis heeft de koning van Persië veel beleefder lieden in zynen dienst, doch die zend hy niet naar Indië.*

Hy had een' hofnar, van wiens aartigheid verscheide historien verhaalt worden. Bevorens heb ik op ene andere plaats aangemerkt, dat de Persianen ene grote begeerte naar Opium hebben, en ook gezegt, van wat schadelyke werking die drank is. Als nu de koning door een bevel het gebruik van dien drank deed verbieden, en de Persianen daarover in de uitterste vertwyffeling geraakten, verzon de gezegde hofnar iets klugtigs, om dat bevel te doen intrekken. Hy huurde een' kramers winkel, waarin hy ene grote menigte rouwgoed deed brengen, stond 'er gestadig by, en mete het. In die bezigheid vond hem de koning, en vroeg, wat zulks beduide, waarop hy antwoorde: *Ik hope op dit rouwgoed veel geld te winnen, vermits het gantsche land voor dood ter neder legt; want de Persianen zien zich van al hun wellust en verquikking,*

king, namelyk de Opium, berooft. Hier uit bespeurde de koning, dat hy die schadelyke gewoonte niet zonder gevaar uitroeyen konde, en trok mitsdien zyn gegeven bevel in. Voorts vind men noch ene andere uitvinding van dien hofnar, die mede zeer zinryk was. De koning had een' vogel, waar van hy veel werk maakte, een' Persiaan in bewaring gegeven, en hem doen zeggen, dat die hem bericht zoude brengen, dat die vogel gestorven was, zyn hoofd zoude verliezen. Als nu de vogel stierf, en hy, die dezelve in bewaring had, daar over in de uitterste verlegenheid geraakte, beloofde de hofnar, hem uit dat ongeval te redden, ging by den koning, en verhaalde hem, de vogel gezien te hebben; en als de koning vroeg, hoe zich dezelve bevond, zeide hy: *zeer wel*, en beschreef voorts, in welke gestalte hy den vogel gezien had; namelyk, op den rug leggende met uitgespreide poten, geslote ogen, enz. Als nu de koning hier op zeide: *Dan is hy dood*, antwoorde hy: *Dat zeg ik niet, maar uwe majesteit heeft het zelf gezegt.*

Behalven dezen worden noch ontelbare andere kluchtige gevallen verhaalt, die ten zynen tyde gebeurt zyn. De koning had ene dochter, die hy aan een' zyner veldheren uithuuwde, wien zy zo vele verachting bewees, dat hy zich deswegens aan den koning beklaagde, en zeide, dat zyne majesteit hem, in plaats van ene huisvrouw, ene tygerin gegeven had, die hy niet te na durfde komen, vermits zy hem twemalen met een' dolk had vervolgt. Hier over lagchte de koning, en vroeg, of hy vele blanke slavinnen in zyn huis had; waar op hy zeide, 45

van dezelve te hebben. De koning zeide, laat haar alle, de ene na de andere by u slapen, en ik houde my verzekert, dat zulks myne dochter tot reden zal brengen. De veldheer volgde den raad van den koning, waar over zich de princes zeer hevig vertoornde, hem voorhoudende, dat hy den echt gebroken had; en als zy vernam, dat hy, onaangezien hare bedrygingen, bleef volharden, zyne slavinnen te bezoeken, beklaagde zy hem by den koning. De schach Abas antwoorde haar met een verstoort gelaat, dat zulks op zyn eigen bevel geschied was, en gaf haar te gelyk te verstaan, dat zy in den volgenden nacht haren gemaal in hare slaapkamer zoude doen halen, en zich by hem te bedde leggen; 't geen zy niet alleen deed, maar ook zedert zeer wel met hem leefde.

Als hy den koninglyken zetel naar Ispahan verplaatste, verzogt hy niet alleen alle grote heren, maar ook de gegoede burgeren, dat zy, tot sieraad der stad, fraye gebouwen wilden doen stichten; en vernemende, dat een zeer ryk kruidenier in de stad was, ging hy by hem, bezogt hem in zyn' winkel, en zeide: *Ik heb u lange niet alleen voor een' eerlyk, maar ook voor een' bemiddelt man aangezien, en ben van gevoelen, dat God u met rykdommen gezegent heeft, om uwe deugden te belonen. Ik wenschte gaarne, dat een zo oud en braaf man my tot zynen zoon en erfgenaam verklaarde. Ik zal u voor mynen vader houden, en uwen zoon als mynen broeder, of zo u dit niet behaagt, verzoek ik, dat gy tot sieraad der stad een fraay gebouw doed stichten.* Door welke vriendelykheid van dien groten koning de oude kruidenier zo zeer bewogen werd, dat hy terstond

ene

ene caravanfera, die 3000 tomans of 45000 ryksdalers koste, deed bouwen.

Een ander voorbeeld van zyne snaaksche inborst en goedaartigheid is dit. Eens was hy by den groten veldheer Iman Culican te gast, dien hy dikwerf bezogt, zonder zich te doen aanmelden. Na den maaltyd beschonken zynde, bekroop hem de lust, in het vrouwen-serail van den veldheer te gaan; doch de hoofdman, die mede ene roes weg had, verbood hem den ingang, en als de koning vroeg, of hy hem niet kende, gaf deze tot antwoord: ja, en wel te weten, dat hy een koning der mannen, doch niet der vrouwen was; waar over Abas zich zo weinig verstoorde, dat hy veeleer zyne trouw jegens zynen heer roemde, en hem een stadhouderschap, Sultanië genaamt, aanvertrouwde. Deze zowel als vele andere historien tonen, dat de schach Abas van nature een wakker en goedaartig vorst was, en zyne dikwerf geoeffende strengheden alzints de boze zeden en gewoontens der Oostersche landen, en de flegte voorbeelden zyner voorvaderen toe te schryven zyn. Onder de andere bewyzen zyner goedaartigheid kan ook het volgende getelt worden. Ten tyde hy den koninglyken zetel van Caswin, of Casbin, naar Ispahan verplaatste, en van dat onaanzienlyk vlek ene der grootste steden in Asië maakte, deed hy onder andere sieraden in de nieuwe hoofdstad ook ene prachtige markt, of meidan, aanleggen, met verscheide gewelven en verdelingen tot kamers; zulks de inwoonders van Ispahan dagelyks 'er in quamen, en den tyd met coffy, tabak en gesprekken verdreven; doch als de koning bespeurde,

 dat

dat zulks tot cabalen tegens de regering aanleiding konde geven, besloot hy, 't zelve op ene gemakkelyke wyze te verhinderen, zonder de burgers hun tydverdryf te benemen, of dezelve in ongelegenheid te brengen, als hy verspieders wilde gebruiken, om hem van 't geen aldaar gesproken werd, te berichten; derhalven verordende hy geleerde en geestelyke mannen, mullahs genaamt, die zich 's morgens vroeg, aleer de burgers quamen, in die kamers lieten vinden, en de coffydrinkers en tabaksrokers met andere gesprekken onderhielden, nu van de wetten en rechten, en dan van de dichtkunst en andere stoffen; welke verordening steeds in acht genomen werd. Als nu twe of drie uren dus doorgebragt waren, stonden de mullahs op en zeiden: *Nu is het tyd te gaan; en dat een ieder zich tot zyn beroep begeve;* waarop dan ook een ieder zyn's wegs ging.

Eindelyk is ook een bewys zyner goedaartigheid, en een sieraad in zyne geschichten, dat als de grootvizier, die in het Persisch Athemat Dulet genaamt word, de zogenaamde Benjanen, of afgodendienaars, met geweld en geschenken zo verre gebragt had, dat zy het Mahometaansch geloof aannamen, en de koning bespeurde, dat zy van harten gene goede Mahometanen waren, hy enen iederen vergunde, die het geloof van Mahomet alleen uit vreze aangenomen had, weder tot zyne vorige secte te keren; van gevoelen zynde, het beter te wezen, een dwalend dan huigchelend of gantsch geen geloof te hebben. Een merkwaardig voorbeeld, waaraan zich de Roomsch-catholyke overheid behoorde te spiegelen, die door de pynbank en den houdstapel

ſtapel Chriſtelyke onderdanen dwingt, een' godsdienſt te belyden, dien zy in het hart doemen, en dus van Chriſtenen verdoemde huigchelaars maken.

Nadien eindelyk de ſchach Abas een der verſtandigſte koningen in Perſië was, en ſchrandere vorſten niet gaarne wakkere ſtaatslieden ontberen, vond men ook aan zyn hof vele voortreffelyke mannen, onder welke de voornaamſte waren de groot veldheer Iman Culican, van wien bereids geſproken is, en de groot nazar, of ſchatmeeſter, Mahomet Aly Beg, die beide in grote gunſt en aanzien ſtonden, zo lang deze koning leefde. Den eerſten, namelyk Iman Culican, had de koning, vermits niemand hem in krygservarenheid gelyk was, en de ſchach Abas onder zyn bevel gantſche koningryken verovert had, door veelvuldige en prachtige geſchenken tot een' der rykſte onderdanen in Perſië gemaakt, en hem tot ſtadhouder over de magtige provincie Schiras verheven, die zynent halven door de byvoeging van verſcheide aangrenzende ſteden noch meer uitgebreid was; dus bezat Iman Culican grote rykdommen en aanzien, werd van een' iegelyk bemind en geëert, en had de beste en uitgelezenſte Perſiſche benden by zich. Ook was hy oprecht en mildadig, en ſteeg zyne uitgave zo hoog, als de koninglyke; weshalven de koning, die ſteeds met hem een' vertrouwden omgang onderhield, eens uit ſcherts tegens hem zeide, dat Iman billyk des daags een mahmudi minder, dan hy zelf, behoorde te verteren, op dat ten minſte een gering onderſcheid tusſchen de uitgave van den koning en die van Culican mogte zyn. Door zyne deugden won hy

een ieders gunst; want hy was mildadig, beloonde brave soldaten en geleerde lieden, beminde de vreemdelingen, en bevorderde de vrye kunsten. In Schiras deed hy een schoon collegie voor de geleerde jeugd, en verscheide caravansera's, zo wel in de stad zelve, als op de wegen, tot gemak der reizigers bouwen; ook deed hy bergen doorgraven, om de wegen te verkorten, en tot het zelve einde over snellopende rivieren bruggen leggen.

In zodanig een aanzien was Iman Culican, zo lange de schach Abas leefde, na wiens dood hy steeds te Schiras verbleef, en niet meer ten hove quam; zich deswegens op zynen hogen ouderdom beroepende, die rust vereischte. Toen begon men aan zyn' val en ondergang te arbeiden; want de moeder van den nieuwen koning konde niet dulden, dat zyn hofstoet prachtiger, dan de koninglyke zelf was; ook niet dat hy over alle de inkomsten van Schiras, Laar, Ormus en den gantschen Persischen zeeboezem te zeggen zoude hebben; zulks daarvan niets in de koninglyke schatkisten quam, maar de koning zelf noch jaarlyks gelden naar Schiras moest zenden, om de troupen aldaar te onderhouden; doch allermeest was zy tegens dien groten man verbittert, vermits zyn oudste zoon zich had laten verluiden, groter recht tot de kroon als de jonge koning te hebben, nadien hy een zoon van den schach Abas, en de jonge koning slegts zyn kleinzoon was. Die pretensie gronde zich hier op: Als de koningen van Persië hunne hofbedienden ene byzondere gunst willen bewyzen, geven zy hun ene harer bywyven ten echt: zodanig ene, die

de

de schach Abas ongemeen beminde, werd uit de koninglyke haran of vrouwenhof, genomen, en Iman Culican ten echt gegeven; en vermits men in 't algemeen het daar voor hield, dat die Dame toenmaal reeds drie maanden zwanger was, aleer zy met Iman Culican huuwde, en ook zes maanden na dien nieuwen echt een zoon ter waereld bragt, maakte deze, tot zyn' wasch-dom gekomen, gene zwarigheid, zich te laten verluiden, de naaste erfgenaam tot den troon te zyn; weshalven hy ook zynen vermeenden vader, Iman Culican, tegens den jongen koning zoude hebben gepoogt op te rokkenen; doch de oude heer daartoe nooit te bewegen zyn geweest. De moeder des konings, door hare uitgezonde verspieders 'er van benaricht, belas den jongen vorst, die daarenboven van nature bloedgierig was, Iman en zyn gantsch huis uit te roeyen. Dus werd zyn ondergang besloten; doch het was bezwaarlyk, hem in het net te lokken; want hem opentlyk aan te tasten was te gevaarlyk, aangemerkt de hoogachting en het aanzien, 't geen hem de by zich hebbende benden toedroegen. Eindelyk bood zich de volgende gelegenheid 'er toe aan. De Turksche keizer Amurath viel ten dien tyde in Persië, veroverde Erivan en Tauris, en deed het gantsche land sidderen; weshalven de koning aan alle de stadhouders der provincien bevel zond, zich personelyk in Casbin te laten vinden, alwaar hy het gantsch heir wilde monsteren. Zo dra de stadhouder in Schiras het koninglyk bevel bequam, spoede hy zich, als de voornaamste chan in Persië en opperbevelhebber van het gantsche heir des lands, met zyne uitgelezen benden, om

 ter

ter plaatfe, door den koning beftemt, te verfchynen. De oudfte zoon, die enige ergwaan opvattede, zeide onderweg tegens zynen vader: *Wy fpoeden te fterk, om te eerder onze hoofden voor de voeten des konings neder te leggen*; waar op de vader antwoorde: *Mogelyk profeteert gy wel, myn zoon; maar ik ben fteeds een getrouw onderdaan geweeft; 's konings bevelen moeten gehoorzaamt worden, het mag koften, wat het wil.* Dus quam Iman Culican naar Casbin, alwaar hy door den koning zeer wel ontfangen werd. Den volgenden dag werd hy met zyne drie zonen op een groot gaftmaal genodigt, waar van hy zich, vermits zynen ouderdom, verfchoonde, doch op 't welke de zonen verfchenen. Na die gasteryen drie dagen lang geduurt hadden, nam het treurfpel een begin. De koning ftond op, en ging in ene andere kamer, waar op drie fterke kaerls met ontblote zwaarden binnen traden, en hunne hoofden affloegen, die in een goud bekken gelegt en den koning, gebragt werden, welke beval, dezelve aanftonds hunnen ouden vader te vertonen, en voorts zyn hoofd mede in 't zelve bekken te leggen. De daar toe verordenden vonden den chan in zyn aandacht en gebed, en toonden hem de hoofden zyner zonen, doch waar door hy zich niet liet vertzagen, maar noch ernftiger bad, tot hy zyne aandacht verricht had, als wanneer hy gantfch onverfchillig zeide: *'s Konings wil moet volbragt worden*; waarop hem het hoofd voor de voeten gelegt werd. Terftond zond de koning een' bode naar Schiras, met bevel, alle de andere kinderen van den chan om te brengen, 't geen ook gefchiede, weshalven van 52 kinderen,

dien

dien groten man behorende, slegts 2, die noch zogen, door de vlyt en hulpe van hunne min gered werden, en dus die voortreffelyke man voor zyne trouw en grote diensten beloont.

Betreffende den groten nazar, of schatmeester, Mahomet Aly Beg, verhaalt Tavernier, die het geluk gehad heeft, hem te zien en te kennen, zyne historie dus: De schach Abas was eens op de jagt, en ontmoete van verre een' jongen herder, die op de fluit speelde. De koning naderde hem, en vroeg naar verscheide zaken, die de herder zeer verstandig en vaardig beantwoorde, zonder te weten, wien hy voor zich had. De schach Abas hoorde hem met verwondering, en wenkte Iman Culican, by zich te komen, voer met vragen voort, en de antwoorden van den jongen herder vielen zodanig uit, dat de verwondering van den koning noch groter wierd. Eindelyk vroeg hy Iman Culican, wat hy van het verstand van dien boeren jongen dacht? Die grote veldheer antwoorde, dat, als de jongen lezen en schryven konde, hy niet twyffelde, of hy zoude zyne majesteit door den tyd grote diensten konnen bewyzen; weshalven de koning hem mede nam en in handen van den gedachten chan overleverde, met bevel, alle mogelyke zorge voor zyne opvoeding en onderricht te dragen. Die jongen nam in het leren zodanig toe, en verrichtte al het geen hem door den veldheer vertrouwt werd, met zo veel bequaamheid, dat de koning, hier van benaricht, hem tot het ampt van zynen schatmeester verhefte, en den naam van Mahomet Aly Beg gaf. Dat groot geluk en die waardigheid verwekte by de andere hof bedienden wangunst, en dezen poogden hem den

voet

voet te ligten, waartoe zy gene gelegenheid konden verkrygen; want de gedachte nazar, of schatmeester, leide een onberispelyk leven, en nam 's konings dienst met grote trouw en bequaamheid waar. Hy was mildadig, beminde de vreemdelingen, beschermde de armen tegens de ryken, en, 't geen het allerzeldzaamst in de Oostersche landen is, liet zich nooit door gaven en geschenken verblinden, dus men hem gewis den eerlykften man noemen kan, dien Persië in enige hondert jaren gehad had. Derhalven werd hy van den schach Abas, die deugdzame en bequame mannen beminde, tegens zyne vyanden beschut, en leefde in vrede, hoogachting en ere, zo lange die grote koning op den troon zat; doch als de schach Sephy tot de regering quam, begonnen de oude hofbedienden met ernst een' sprong te wagen, om hem te doen buitelen. Zy, die by de koningin wel gezien waren, spraken by alle gelegenheden tot zyn nadeel, doch zo menigmaal zy daarvan repten, gedroeg de koning zich, als of hy het niet hoorde; offschoon niets ligter was, dan den schach Sephy tot het vergieten van onschuldig bloed aan te stoken, vermits hy een der grootste tyrannen was, die ooit op den Persischen troon zaten. Nochtans hadden zy eens een gewonnen spel; want als den koning by geval de lust bekroop, de met edele gesteentens bezette sabels te zien, die de gemelde nazar onder andere kostbare zaken in bewaring had, roemde een der vyanden van Mahomet Aly Beg een' sabel, met diamanten bezet, die de Turksche keizer den schach Abas gezonden had, en bad den koning, denzelven te

doen

doen halen. Nu was het zeker, dat de schach Abas zodanig een' sabel bekomen had; doch hy had lange te voren, aleer Mahomet Aly Beg schatmeester werd, de stenen doen uitsteken en dezelve tot een ander gebruik geschikt; weshalven men lange te vergeefs naar den sabel zogt, 't geen den koning ongemeen verbaasde, te meer, vermits men denzelven in de boeken vond, waarin dergelyke vereringen aangetekent waren. Thans had men gelegenheid, den nazar te bekladden, en dit als een bewys van zyne ontrouw by te brengen. Men sprak van de vele caravansera's en andere gebouwen, die hy op zyn' eigen naam had doen stichten, gelyk ook van de pracht, die zich in zyn huis vertoonde, en rade den koning, 't zelve te beschouwen, om daar door van zynen rykdom overtuigt te worden, dien hy niet dan met verkorting van de koninglyke schatkamer had konnen verzamelen.

Terwyl zy den koning dus aanstookten, quam de nazar, doch werd onvriendelyk ontfangen, over den vermisten sabel ondervraagt, en hem eindelyk opgelegt, binnen 14 dagen rekenschap te doen van de kostbaarheden, die hy in bewaring had. De nazar had een rein gewisse, en liet zich daar door niet vertzagen; maar bad den koning, dat het hem behagen mogt, des anderen daags de schatkamer te bezichtigen. De koning quam, vond alles in de beste orde, en werd te gelyk benaricht, waar de gedachte sabel gebleven was. Vervolgens ging hy naar binnen, om het huis van den nazar te bezichtigen, doch vond niets, dan soberheid en slegte tapyten; waar tegen de wanden der huizen van andere

Per-

Perfische heren met behangzels van goude en zilvere ftoffen verfiert waren; weshalven de koning zich over den foberen toeftand van een' zo hogen beampte verwonderen moeft. Ten einde van ene gallery vond men ene grote deur, die fterk met floten en grendelen bewaard was, en de koning in het voorby gaan niet opgemerkt had. Doch als hy terug quam, werd hem die deur door een' zyner hof bedienden gewezen, als den weg tot den fchat, dien men zogt; weshalven de koning, begerende naar binnen te gaan, den nazar vroeg, wat hy aldaar met zo fterke floten en grendelen bewaarde? waar op deze antwoorde: *Dat is ene kamer, waarin ik bewaart heb, 't geen my het allerliefft en myn rechte eigendom is. Alles, wat uwe majefteit in dit huis gezien heeft, behoort hem toe; doch 't geen in deze kamer bewaart legt, is myn eigen, en ik hope, dat uwe majefteit het my nooit zal laten ontnemen.* Die rede maakte den koning noch begeriger, om te zien, wat daarin verborgen was; maar als de deur geopend werd, moeft hy zich verwonderen, niets dan 4 blote wanden te zien, waar aan alleen een herdersftaf, een herderskleed, een fluit en een ledige tas hingen. Als de nazar befpeurde, dat de koning verwonderd ftond, en niet begrypen konde, wat zulks beduiden wilde, begon hy dus te fpreken: *Als de grote fchach Abas my op enen berg ontmoete, en ik myne kudde hoedde, had ik niets anders, dan 't geen hier bewaart legt. De hoogftgedachte koning liet my dit in eigendom behouden, en ik hope, dat uwe majefteit het my mede niet onttrekken zal, maar het my weder laten mede nemen, op dat ik gaan kan, en my in vrede op myne wyze generen, 't geen ik als ene grote weldaad zal er-*

erkennen. Hier door werd de koning zo zeer bewogen, dat hy zyn eigen kleed uit- en het den nazar deed aantrekken, 't geen het grootste gunstbewys is, dat een koning van Persië een' onderdaan geven kan. Zedert dien tyd durfde niemand iets quaads tegens dien groten man smeden; ook bragt hy den overigen tyd zyn's levens in hoogachting en eer door, en stierf in zyne hoge posten. Tavernier verhaalt, dat hy tot zyne dood voortvoer, zyne oude deugden te oeffenen, en zegt, dat zo dikwerf hy hem of andere Europeërs op de straten in Ispahan bejegende, hy hun vroeg, of hun iets ontbrak, en had hun ook Schirasche wyn en andere verquikkingen gezonden. Dit zy genoeg gezegt van die twee grote mannen, die onder den groten schach Abas Persië versierden. Zodanig een vorst was ook zodanige dienaars waardig.

SOLIMAN.

Nadien deze prins onder de Turksche sultans, of keizers, de enigste is, dien ik waardig schatte, onder deze myne beroemde mannen aan te halen, acht ik nodig, daar van redenen te geven, en aleer ik verder ga, iets van de geaartheid en eigenschappen der Turksche natie te spreken.

Ontrent honderd jaren na de dood van den valschen profeet Mahomet quamen enige Scytische volkeren over het hoge gebergte Caucasus, en sloegen zich in het gedeelte van Asië neder, 't geen thans Georgië of Turcomannië genaamt word. Na dat dezen met de Saracenen zware oorlogen gevoert hadden, namen zy eindelyk hunnen godsdienst aan, en vereenden zich met hun tot één volk. De heerschappy dier vereende volkeren werd door den tyd in verscheide Dynastien of Califaten verdeelt, welkers hoofden califen of sultans heten. Onder die sultans was een, genaamt Otman, de beroemste, die de aangrenzende califen bedwong, en den grond tot de grote Turksche heerschappy leide, welke noch onder den naam van de Ottomannische porte bloeit; want dus word de zetel des ryks genaamt.

Die opgerechte heerschappy vermeerderde onder de opvolgers van Otman zodanig, dat alle de landen en provincien, het Oosterisch keizerdom onderhorig, daar onder vereent wierden, en de Griekische keizer niets, dan alleen Constantinopolen, noch overig had. Einde-

delyk bemagtigde Mahomet de II. ook die aanzienlyke ſtad, en maakte van het Griekſch keizerdom een einde. Na dien tyd zyn de ſultans Turkſche keizers genaamt; en als zedert Selim, vader van onzen Soliman, ook Egipte veroverde, bereikte de Ottomanniſche monarchie haren hoogſten top, en is tot op dezen tyd zowel voor Perſië als de gantſche Chriſtenheid een ſchrik geweeſt.

Die merkwaarde overwinningen konden gewis niet zonder veel bloedſtorting verkregen, en ook niet dan met de ontvolking van de ſchoonſte en volkrykſte landen behouden worden, 't geen ook geſchied is; want klein Aſië, Syrië, Paleſtina, Egipte, en Griekenland, die weleer van inwoonders grimmelden, en waarin men zo vele heerlyke en prachtige ſteden telden, zyn thans, tegens het geen zy te voren waren, in woeſtenyen verandert; want het was den Turken niet zo zeer om het behoud der veroverde landen te doen, als wel om de inwoonders in geſtadige ſlaverny te houden, en de landeryen onder de krygsvolkeren te konnen verdelen. Een gelyk noodlot hadden ook de kunſten, wetenſchappen en letteren onder die volkeren, nadien men het voor een' ſtaatsregel hield, de menſchen in de diepſte onkunde te doen leven; zulks te recht gezegt kan worden, dat nooit van den beginne der waereld een zo ſchadelyk volk onder de zon geweeſt is; ja de Turken gewis voor ene peſt van het menſchelyk geſlacht te houden zyn. Men zoude konnen denken, dat evengelyke barbaarſche natien zyn gevonden, en tot bewys de Gothen, Tartaren, Arabieren en anderen bybrengen, die de beſte

landen overstroomden; doch gene dier natien is met de Turksche te vergelyken; want ofschoon, wat de beschaaftheid betreft, de gedachte natien daarvan zo weinig als de Turken voorzien waren, vond men nochtans by de eerste meer leergierigheid en geleertheid. Want men ziet, dat de Gothen en Longobarden de moden der overheerde beschaafde natien aangenomen hebben, en spoedig zodanig veranderd zyn, dat men hen in zeden en gewoonten van de Romeinen niet konde onderscheiden; ja een der grootste Gothische vorsten, die Italië bemagtigde, namelyk Theodoricus, in zedelyke en schrandere regering voor geen' vorst van zynen tyd week. Wat volk de Tartaren geweest zyn, en hoe zy in beschaaftheid onder de een' en andere grote vorsten toegenomen hebben, is uit de geschichten van Cingiskan en Tamerlan af te nemen. De eerste Arabieren waren grof en ongeschikt, namen de natuurwet weinig in acht, en verachteden de kunsten, geleertheid en wetenschappen zodanig, dat zy zelfs de schriften verdorven, en gantsche boekeryen verbrandeden; doch werden welhaast zedige lieden, en heeft de geleertheid eens genoegzaam haren zetel in Arabië gehad. Maar de Turken hebben steeds in hunne wreedheid en haat tegens alle andere volkeren volhart, en konnen mitsdien als vyanden van het menschelyk geslacht aangemerkt worden. De vreemdelingen, die zich onder hun ophouden, zyn hun leven en goederen niet zeker, en de zodanigen, die in zekerheid willen leven en ongestoort de straten van Constantinopolen betreden, moeten Janissaren voor geld tot hunne beschutting huren:

over-

overeenkomften en verbonden worden gemeenlyk overtreden, en het algemeen recht der volkeren gefchonden; weshalven men ook gene zwarigheid maakt, aan de gezanten de hand te flaan, en het de belangen van alle natien fchynt te zyn, zich tegens een zo fchadelyk volk te verenen, en ene heerfchappy overhoop te werpen, die flegts door geweldige middelen in ftand gehouden word. Daarom is 't, dat velen zich over de voordelen der Chriftenen in onze tyden verheugt hebben; want men door de verftoring van het Ottomannifch huis hoop zoude konnen fcheppen, dat de waereld hare vorige geftalte weder zoude verkrygen en eenzame plaatfen in ryke en fchone landen verkeren. Nadien de Turkfche natie van zodanig ene gefchapenheid is, behoeft men zich niet te verwonderen, dat in den gantfchen loop harer gefchichten flegts maar een enig vorft, namelyk Soliman de. II., gevonden word, die zich veeleer als een vorft, dan tyran gedragen heeft, van wiens regering ik een kort ontwerp zal maken.

Als de Turkfche keizer Selim Egipte, Syrië Paleftina en de fteden aan de rode zee binnen 8 jaren verovert had, overleed hy in den jare Chrifti 1520 en van de Hegira het 926., nalatende een' enigen zoon, genaamt Soliman, die zynen vader in de regering opvolgde, ten tyde Karel de V. tot Rooms-keizer verklaard werd. Vermits deze Soliman de enigfte erfgenaam van het keizerryk was, en grote natuurlyke gemoedsgaven bezat, deed zyn vader hem geheel anders, dan de andere prinfen van den bloede, opvoeden, en beval zynen gouverneur Piri

inzonderheid, hem zorgvuldig in de rykszaken te onderwyzen, en een gegrond begrip te doen hebben, zówel van de gesteltenis van het Ottomannisch ryk, als de sterkte en zwakheid zyner vyanden.

Gazelle, stadhouder in Syrië, die zynen vader Selim trouw gedient had, begon terstond na de dood van den gemelden Selim onlusten te stichten, gaf zich vele moeite, om het Mameluksch ryk in Egipte weder op te rechten, en hoopte, zich den weg tot dien troon te banen; doch niet sterk genoeg zynde, zulks met eigen vermogen uit te voeren, poogde hy Cajerbeg, stadhouder van Egipte, mede in dat spel te trekken; maar Cajerbeg voorziende, dat zodanig een toeleg zwaar zoude vallen, en daarenboven ligt konnende merken, dat wanneer zulks gelukte, Gazelle daar van alleen de vruchten zoude plukken, deed hy Soliman zulks aanstonds berichten, en ten blyke van zyne trouw de gezanten van Gazelle vermoorden. Derhalven zónd Soliman een groot heir naar Syrië, onder het bevel van den bassa Ferrat, die zynen vader met roem gedient had. Gazelle uit het achterblyven van zynen gezant bespeurende, dat de stadhouder van Egipte hem verraden had, vatte het geweer op, verzogt van de ridders van Rhodus geschut, kruit en loot, 't geen hy verkreeg, en bemagtigde verscheide plaatsen, tot eindelyk de gemelde bassa Ferrat hem met de Turksche magt op 't lyf quam, als wanneer een bloedige slag voorviel, waarin Gazelle, na verscheide voorname Janissaren met eigen hand nedergemaakt te hebben, geslagen en zyn heir verstrooit werd.

Die overwinning bragt den jongen Soliman

in groot aanzien, en merkte men welhaast uit zyn gedrag, dat hy alle zyne voorvaderen in beroemde daden poogde te overtreffen. Zyne regering aanvaardende, by welke gelegenheid het gebruikelyk is, dat de Janisſaren van den nieuwen keizer ene gunſte verzoeken, had hy bewilligt, dat geen Chriſten zich in Conſtantinopolen te paard zoude mogen vertonen, vermits zodanig ene ere alleen de Muſelmannen toequam. Op dat hy de onderdanen te meer aan zich mogte verbinden, deed hy bekend maken, dat zy alle, die weleer in hunne goederen of middelen nadeel geleden hadden, de vergoeding hunner ſchaden uit zyne ſchatkamer genieten zouden. Alle, die de hospitalen en heilige geſtichten aangerand en beſchadigt hadden, deed hy ſtraffen, en alle wanorde in 't gerecht afſchaffen, by welke gelegenheid verſcheide cadis of rechters gedood werden. Over de bemagtigde provincien ſtelde hy brave en deugdzame ſtadhouders, waar toe hy inzonderheid bemiddelde lieden verkoos; van gevoelen zynde, dat de behoeftigen en hongerigen gene reine handen konden houden. De daden zyner voorvaderen deed hy zich dikwerf voorlezen, en als hy bevond, dat dezelve de ſtad Belgrado in Hongaryë en het eiland Rhodus niet hadden konnen bemagtigen, nam hy een beſluit, die beide plaatſen aan te taſten, en mogelyk te maken, 't geen zyne voorvaderen onmogelyk geweeſt was.

Men konde in een' geruimen tyd niet beſluiten, welke van die plaatſen het eerſt aan te vallen, doch het begin werd met Belgrado gemaakt: ene beroemde Hongaarſche veſting, die aan de-

ze zyde genoegzaam de voormuur der Christenheid is. In Hongaryë regeerde toenmaals een jong koning, genaamt Lodewyk, in wiens tyden het ryk, wegens de onenigheden onder de groten ontstaan, in enen zeer verwerden toestand was, welke verwerringen Soliman goede vorderingen deden hopen; doch vermits hy niet, naar het voorbeeld zyner voorvaderen, zonder redenen enen oorlog wilde beginnen, ontbrak hem tot den Hongaarschen togt ene gelegenheid, die zich echter zedert op de volgende wyze opdeed. Hy zond een' gezant aan den jongen koning, om hem zyne komst tot de regering bekent te maken. De Hongaarsche vorst behandelde dien gezant als een' verspieder, en stremde zyne terug reize, 't geen Soliman als ene schending van het recht der volkeren aanmerkte; weshalven hy spoedig den bassa Piri met een heir zond, om de stad Belgrado te belegeren, en welhaast in eigen persoon volgde.

Die stad werd wegens hare voortreffelyke vestingwerken onverwinnelyk geoordeelt, weshalven Mahomet de II. en Amurath dezelve ook onverrichter zaken moesten verlaten. Doch dit moedigde Soliman te sterker aan, om de belegering met te meer yver voort te zetten. De belegerden verweerden zich zo dapper, dat de Turken in 12 stormen afgeslagen wierden. Eindelyk, als hy mynen had doen graven, en door hare werking de stadsmuren omver geworpen werden, moest de bezetting tot verdragpunten komen; en was Soliman over de verovering van die gewichtige stad zo vernoegt, dat hy niets meer in Hongaryë ondernam, maar terug trok. Als hy weder in zyne eigen landen quam, ontmoete hem

ene

ene vrouw met hangende hairen, die luidkeels riep: *Uwe roofzuchtige soldaten hebben in den verleden nacht myn huis geplondert; zulks ik niets heb, waar mede my en myne vele kinderen te voeden!* Soliman zeide lagchende: *Vermits gy de dievery niet eerder, dan 's morgens heb gemerkt, is zulks een blyk, dat gy zorgeloos geweest zyt, en te lange geslapen hebt.* De vrouw hernam onbeschroomt: *Ja, ik heb geslapen, doch in hope, dat gy waken zoud; want vorsten zyn verplicht, voor de welvaard hunner onderdanen te waken*; door welk antwoord Soliman zo bewogen werd, dat hy beval, de vrouw het ontnomene weder te geven, en haar daarenboven noch ene somme gelds vereerde. Zulks zoude waarschynelyk ten tyde van andere keizers gantsch andere uitwerkzelen gehad hebben; maar 'er waren vele dingen, waar in Soliman zyne voorvaderen niet wilde navolgen.

Na ene gelukkige uitvoering van die onderneming besloot hy, het ander zich voorgestelt groot werk te ondernemen; namelyk, het eiland Rhodus aan te tasten, welkers dappere beschermers, de ridders der Hospitalen-orde, bereids lange den Turken een schrik geweest waren. De grootste hoop tot een' gelukkigen uitslag gaf hem de geheime verstandhouding, die hy met Andreas Amaral, cancelier der orde, een' portugeesch, onderhield, welken de haat tegens den grootmeester der orde tot die verradery aanspoorde.

In den jare 1522 lande derhalven een magtig heir op dat eiland, 't geen welhaast door Soliman zelven gevolgt werd. De ridders verdedigden zich met ene ongelofelyke dapperheid;

zulks meer dan 40000 Turken in die belegering opgeoffert werden; weshalven Soliman den veldheer Mostapha, die hem dien togt aangeraden had, ter dood wilde doen brengen; doch vermits hy door den verrader Amaral van den elendigen toestand der belegerden verwittigt werd, besloot hy op nieuw, de belegering voort te zetten; 't geen ook met de gewone dapperheid geschiede. Ondertusschen werd de verradery van Amaral ontdekt, hy ter dood gebragt, en 4 delen van zyn lighaam op zo veel bolwerken der stad ten toon gestelt, om de Turken een' schrik aan te jagen; doch dit konde Soliman niet bewegen, van zyn voornemen af te zien. Eindelyk, als alle hoop voor de ridders verdwenen was, gaven zy het eiland met verdrag over, 't geen Soliman niet alleen onverbrekelyk onderhield, maar ook den grootmeester der orde de l'Isle Adam wegens zyne dapperheid roemde, en hem met vele hoflykheden onthaalde. Door die overwinning deed Soliman zynen roem ten top stygen, en zettede geheel Europa in schrik.

Zo dra die togt geëindigt was, wilde deze oorlogzuchtige vorst, ter gelegenheid van de binnelandsche onenigheden in Hongaryë, dat koningryk weder bezoeken. De Hongaarsche koning Lodewyk nam alle mogelyke middelen tot wederstand by de hand, en benoemde den bekenden Franciscaner munnik Paulus Tomoneus tot veldheer over zyn heir; doch alles, wat hy in dien verwarden toestand des ryks op de been konde brengen, bestond uit 30000 mannen, waar tegens het Turksch heir 250000 koppen sterk was. Derhalven radeden velen

den

den jongen koning, geen' ſlag te wagen, voor hy de verwachte hulpbenden bekomen had; doch de veldheer Paulus meende, men moeſt het geluk beproeven, 't geen ook geſchiede; des werd by Mohaz de ongelukkige ſlag gelevert, waarin het Hongaarſch heir t'enemaal geſlagen, en de koning zelf beneffens zyn veldheer ter neder gehouwen werd. Des konings lyk vond men eerſt twe maanden 'er na in een moeras. 'Men zegt, dat Soliman over het noodlot van den jongen vorſt zyn medelyden betuigt, en zynen bozen raadgever geſcholden zoude hebben. Het wonderbaarſt is, dat Soliman zich die overwinning niet verder ten nutte maakte; want hy gene veſtingen aantaſtede, maar ſlegts in het land brande en blaakte; waarna hy zich met een' groten buit, waar onder zich 25000 Chriſtenen bevonden, weder in zegepraal naar Conſtantinopolen begaf.

Na het beklagenswaardig einde van den Hongaarſchen koning Lodewyk ontſtond een opvolgens-twiſt tuſſchen Johan van Zapulia, waywode van Zevenbergen, en Ferdinand, broeder van den keizer Karel den V. De eerſte werd door Soliman, en de laatſte door den keizer Karel onderſteunt, waaruit de langdurige en bloedige oorlog ſproot, die het bloeyend koningryk Hongaryë tot in den grond verdorven heeft. Het is ons oogmerk niet, de tuſſchen beiden voorgevallen gevechten, veroveringen van ſteden en hoofdtreffen te verhalen. Vermits Soliman in dien oorlog met den magtigen keizer Karel te doen had, werd de kryg met wiſſelvallig geluk gevoert, en moeſt hy, als hy in den jare 1532 met ene ontzaggelyke magt Wenen

belegert had, onverrichter zaken weder aftrekken.

In den jare 1534 wende Soliman zyne wapenen tegens Persië, en liet zich door den bekenden bassa Ibrahim, zynen gunsteling, daar toe overreden. In Persië regeërde toenmaals de schach Thamas, zoon van den bekenden Ismaël Sephy, die te zwak was, om de Turksche magt te wederstaan; want Soliman bemagtigde de beide gewichtige steden Babylon en Tauris, en noodzaakte Thamas, naar het binnenst gedeelte van Persië te vluchten; ook behield hy in den 'er opvolgenden vrede die steden. Na zyne terug komst was men aan het Turksch hof bezig, zynen gunsteling den voet te ligten. De val van dien man was te bezwaarlyker uit te werken, vermits Soliman zelf hem, zo lang hy leefde, van zyne gunste verzekert had. Zyne vyanden moesten derhalven de hofjuffers te hulp nemen, en dus Ibrahim te kort schieten; want hy op het bevel van den keizer geworgt, en zyn lighaam, de visschen ten spyze, in 't water geworpen werd. Men berispte in Soliman, dat hy dien groten staatsman tegens zyne zo heilig gegeven beloften opofferde; doch noch veel meer, dat hy zich van ene uitvlucht bediende, om zulks te verschonen; nadien hy hem in den slaap hebbende doen verworgen, zeide, dat een slapende meer dood als levend was, en hy dus ook zyne belofte niet gebroken had. Men wil, dat de groot mufti hem met die geestelyke bewering gepaait, en alzo de schuld op zich genomen had.

De zaken van Hongaryë hielden Soliman gedurende zyn gantsche leven in gestadige bezigheid; zulks, zedert de tyden van Mahomet den II.

II., geen Turkſch keizer de Chriſtenheid zo ontzaggelyk geweeſt is; ja men mag wel zeggen, dat hy, zo al geen groot ſoldaat, immers een veel groter vorſt geweeſt is; want geen Turkſch keizer de zwakheid en ſterkte der Chriſtenen beter dan hy kende. Hy zoude van gevoelen geweeſt zyn, dat, als men de Chriſtenheid wilde bedwingen, men een begin met den Roomſchen paus moeſt maken; weshalven Italië ten zynen tyde in geſtadige vrees was, en de paus ſteeds de Chriſten mogentheden vermaanden, hunne krachten tegens Soliman te verenén. Doch de oorzaak, waarom hy gene zo grote voortgangen, als Mahomet de II., maakte, was, vermits de omſtandigheden toenmaals van ene gantſch andere geſteltenis waren, en hy met Karel den V., den magtigſten Chriſten keizer zedert de tyden van Carolus Magnus, te doen had, die toenmaals alleen de vermogenſte vyanden konde wederſtaan. Beide hadden ook grote bevelhebbers zo te land als ter zee, en Karel de V. had enen Andreas Dorias, die zo ontzaggelyk in de Middelandſche zee, als de Turkſche admiraal Barbaroſſa was; doch gelyk de Chriſten keizers in het einde hunner regering veel van hun geluk plegen te verliezen, ging het ook met Soliman; want als de gevluchte ridders van Rhodus zich op het eiland Malta nedergezet hadden, wilde hy hen in den jare 1565, gelyk hy op Rhodus gedaan had, verdryven; doch dat eiland werd door de ridders, toenmaals Malthezer-ridders genaamt, met zo veel dapperheid verdedigt, dat hy met groot verlies van zyne onderneming moeſt afzien; want de Turkſche baſſa Ulug Aly in verſcheide

aan-

aanvallen 23000 mannen van zyne beste benden verloor.

De laatste togt, die Soliman in eigen persoon bywoonde, was naar Hongaryë, alwaar hy de vesting Sigeth belegerde en veroverde. Aldaar overleed hy in zyn leger in den jare Christi 1566, van de Hegira het 974. in den ouderdom van 74 jaren, en van zyne regering het 46. Onder de Turken werd hy voor den grootsten vorst van het Ottomannisch huis gehouden; want behalven zyne dapperheid en grote kundigheid in de krygszaken, oeffende hy noch verscheide deugden, die men by zyne voorvaderen niet vond, hield de hand aan het handhaven van het recht, vervulde zyn woord en beloften, wist zyn' toorn en gemoeds bewegingen te beteugelen, en had ene zekere beschaaftheid, die by de Turken anderzints niet gevonden word. Behalven de Arabische verstond hy ook de Persische en Turksche talen. Voorts zoude hy mede in de Grieksche ervaren geweest zyn, en verscheide boeken, onder anderen de aantekeningen van Cæsar, in het Turksch hebben doen overzetten. De Italiaansche schryver Sagredo ontwerpt van hem het volgend afbeeldzel: Hy was een wreed en te gelyk strydbaar vorst, ook eergierig, en heeft 46 jaren geregeert, in welken tyd de grenzen van zyn ryk door hem merkelyk uitgebreid zyn. Van verwe was hy bruin en donker, had een majestueusch wezen, zwarte ogen, en een kromme neus; van nature was hy droefgeestig, matig in spys en drank, speende zich geheel van den wyn, en was genadiger dan streng. Hy hield zyne beloften, beloonde de dapperheid, doch hatede

de trage en luye lieden. Hy onderhield ene ſtrenge tucht, en was van het heir niet minder gelieft dan gevreeſt. In vlytigheid waren weinige vorſten hem gelyk; want hy woonde alle togten by, en overleed in zyne tent in Hongaryë, als hy over de 70 jaren oud was. By alle zyne deugden had hy ook grote feilen; want liet zich van zyne gunſtelingen en hofdames regéren: dezen verleiden hem, om den baſſa Ibrahim op te offeren, die het ryk zo grote dienſten bewezen had, en jegens zyne kinderen wreedheden te oeffenen. En nadien te voren niets daar van is aangemerkt, zal ik daar mede zyne hiſtorie beſluiten.

Soliman had twe gemalinnen. De ene was ene Circaſſiſche, en de twede hetede Roſſolana, die ook wel Roſa genaamt word. De eerſte was ene hoogmoedige en bloeddorſtige vrouw; doch de laatſte in het tegendeel vriendelyk, echter zeer loos en argliſtig. Soliman had by de eerſte vier zonen geteeld; namelyk, Moſtapha, Giangor, Meemeth en Bajazeth; daartegen had Roſſolana alleen een' zoon, genaamt Selim, ter waereld gebragt. Als de Circaſſiſche beſpeurde, dat Roſſolana door hare vriendelykheid en aangenamen omgang meer en meer in de gunſt van den ſultan geraakte, werd zy zo toornig, dat zy haar ſloeg en haar aanzicht ſchond. Als nu Soliman op enen tyd des nachts Roſſolana by zich deed roepen, ontſchuldigde deze zich, voor reden gevende, zo ſlegt gehavend te zyn, dat zy niet waardig was gezien, veel min door den keizer gelief kooſt te worden. Dit maakte Soliman noch begeriger, om haar te zien, waarom hy beval, dat zy terſtond zoude bin-

binnen komen, en haar ziende, vroeg hy, wie haar dus deerlyk mishandelt had. Rossolana verhaalde de gehele zaak; weshalven Soliman de Circassische met scheldwoorden bejegende; doch zy hoogmoedig en trots zynde, en zich verlatende op de vele prinsen, door haar ter waereld gebragt, zeide, dat alle andere vrouwen haar moesten wyken, en bedreigde Rossolana noch slimmer te handelen, zo zy zich niet eerbiediger gedroeg. Over die vermetelheid werd Soliman op haar zeer verstoort; waar tegen zyne liefde jegens Rossolana meer en meer toenam; weshalven hy zich eindelyk alleen by haar hield, en haar den gantschen tyd van haar leven bestendig beminde.

Van de vier zonen der Circassische overleed Meemeth, en Rossolana, die haren eigen zoon Selim, offschoon de jongste, den weg tot den troon banen wilde, bragt het zo verre, dat Bajazeth van het hof en naar Caramenië gezonden wierd. Mostapha, de oudste prins en van grote hope, was vriendelyk, dapper en daarenboven demoedig; weshalven een ieder hem beminde, inzonderheid de Janissaren, die hem als een' afgod eerden, zulks het Rossolana moeyelyk viel, zodanig een' prins den voet te ligten. Doch het aanzien, waarin zich Mostapha gebragt had, spoorde die listige vrouw aan, met te meer yver aan zyn' val te arbeiden. Om zulks uit te voeren, bediende zy zich van Rustan Bassa, die hare dochter ten vrouwe had. De Circassische, moeder van Mostapha, bespeurende, dat men diergelyke aanslagen tegens haren zoon smede, deed hem heimelyk waarschouwen, om zich voor zyne vyanden te hoeden.

den. De twede zoon Giangor liet men ongemoeit, vermits hy gebrekkelyk en gebugchelt was; doch de sultan was hem wegens zynen lustigen omgang zeer genegen.

Rossolana verzuimde gene gelegenheid, om Mostapha verdacht te maken, schilderde hem af als een' persoon, die met grote ontwerpen zwanger ging, en dat de mildadigheid, den soldaten bewezen, ene regeerzucht ten doelwit had: zy zeide, dat hy van den ouderdom van zynen vader met verachting sprak, en voorgaf, dat hy te zwak was, om den last des ryks te dragen. Die steedsdurende lastering maakte eindelyk den ouden vorst zo wantrouwende, dat hy Mostapha voor zich deed komen, en ten bywezen der zynen door vier stomme hofbedienden liet worgen. Deze tegens de natuur strydende daad poogde hy by het heir met den schyn van noodzakelykheid te verschonen, als of Mostapha hem naar het leven gestaan had; doch de soldaten werden deswegens zo verbittert, dat zo zich te dier gelegenheid een belhamel opgedaan had, zy zyn' moord gewis terstond gewroken zouden hebben. Ten dien tyde leefde een ambachtsman, die den vermoorden prins zeer wel geleek; weshalven men deed uitstrojen, dat deze Mostapha was, die zich door de vlucht gered had, en viel hem een zo groot getal van het gemene volk toe, dat hy eindelyk 40000 mannen op de been bragt, een' eigen vizier aannam, en zich eindelyk niet verre van Constantinopolen deed zien. Terstond zond Soliman den Portau Bassa met 60000 mannen die rebellen te gemoet, welke men niet alleen sloeg, maar ook hunnen aanvoerder zelven ge-

van-

vangen maakte. By zyn verhoor beleed hy te Sinope geboren te zyn, en in Constantinopolen een' kleinen winkel gehad te hebben; voorts, dat hy bespeurt hebbende, dat een ieder Mostapha betreurde, en hy den ter dood gebragten prins in lyfsgestalte geleek, zich had laten verleiden, om de rol van zyn' persoon te spelen. Na men hem op de pynbank gebragt had, om zyne medeplichtigen te ontdekken, werden hem de neus en oren afgesneden, en zyn lighaam aan een' paardenstaart door de straten van Constantinopolen gesleept.

Na die executie trof het zelve lot de aanhangeren van Mostapha, van welke genen, ook niet de jonge kinderen in de wieg, verschoont werden. Enigen tyd 'er na, als de twede prins Giangor met zynen vader op de jagt was, vroeg hy Soliman, naar het streng gedrag jegens zynen broeder, en van waar het doch komen mogt, dat de gestrengheid in den ouderdom toenam, en een vader, die in zyne jeugd zyne kinderen beminde, in den ouderdom zodanige wreedheden jegens hun oeffenen konde? Door die vrage werd de sultan zo vertoornt, dat hy niet alleen Giangor schamper bejegende, maar hem ook kort 'er na door vergif deed ombrengen; hoewel enigen van gevoelen zyn, dat de prins zelf vergif nam, om van de gestadige vrees, waarin hy leefde, bevryd te wezen. Na die uitvoering was van de zonen van de eerste sultane gene meer overig, dan Bajazeth; weshalven Rossolana hoopte, haar oogmerk te bereiken, en de kroon haren zoon Selim deelachtig te maken.

Men konde aan Soliman bespeuren, dat hy over

over de twisten en onenigheden in zyne familie van harten bedroeft was; weshalven hy ook de beide overgebleven prinsen beval, allen haat en vyandschap aan ene zyde te zetten; doch dewyl het de kroon en den scepter betrof, hielpen gene vermaningen, maar poogde Rossolana in het tegendeel, alle de voornemens van Bajazeth hatelyk te maken, die zy afmaalde, als of hy voor den tyd naar den troon haakte; waarom ook verscheide brieven vervalscht en verdicht werden, om Soliman in zyn' ergwaan te styven. Haar schoonzoon, de gemelde Rustan Bassa, deed 'er ook het zyne toe; weshalven Bajazeth meer en meer gehaat werd, en Selim in het tegendeel zich steeds in de gunst van zynen vader bevestigde; invoegen een ieder hem als den toekomenden opvolger in de regering aanmerkte. Als Bajazeth eindelyk bespeurde, dat hy zich niet langer zonder gevaar aan het hof konde ophouden, nam hy de vlucht; doch gaf teffens te verstaan, dat hy tegen zynen vader, dien hy beminde en eerde, niets vyandelyks in den zin had, maar zich alleen tegens zynen broeder wapende, wiens party hem poogde te onderdrukken. Selim, door de gantsche magt van den sultan ondersteunt, trok het zwaard tegen Bajazeth, en het quam tot een' slag, waarin Bajazeth zo dapper streed, dat Selim de vlucht moest nemen; doch de laatste, door Mustapha Bassa aangemoedigt, en genoegzaam gedwongen wordende, wederom te keren en den slag by te wonen; behield zyn volk eindelyk de overhand, en Bajazeth, die zich door zyne benden verlaten zag, moest de vlucht kiezen.

Na dien ongelukkigen ſlag zond Bajazeth een gezant aan zynen vader, met aanbieding, zich voor zyne voeten neder te werpen, en om genade te ſmeken, offchoon hy alleen noodweer tegen zynen nydigen broeder gebruikt had. De groot-mufti in Conſtantinopolen had over hun allen, die de party van Bajazeth aankleefden, den vloek uitgeſproken; doch na den gemelden ſlag quam een mufti uit Amaſia, die een der vier voornaamſte uitleggers van de wet was, en deed in de ſtad uitſtroyen, dat een wederſpannige zoon, als hy tot inkeer quam, weder in genade aangenomen moeſt worden, en dat een vader zich groffelyk bezondigde, als hy hem bleef haten en vervolgen. Doch dit konde Soliman niet bewegen, hem weder in gunſt aan te nemen, begerende, dat hy komen zoude, en zich de ſtraf onderwerpen, die de vertoornde vader hem zoude opleggen, of dat men hem anders met geweld 'er toe zoude dwingen; maar de prins vertrouwde den vrede niet; en vermits hy zag, dat het gebrek aan geld en vrienden niet gehengen wilde, met zyne eige magt tegen zynen broeder ſtand te houden, vlood hy naar Perſië. Als Soliman van zyne vlucht bericht bequam, deed hy hem terſtond vervolgen; doch Bajazeth quam in zekerheid in Perſië, alwaar de koning hem met eerbewyzen ontfing, zodanig, dat hem by zyne intrede in Tauris 4000 Perſianen moeſten geleiden. Ook werd beſloten, dat de koning van Perſië hem in zyne beſcherming nemen en gezanten naar Conſtantinopolen zenden zoude, om de genade van zynen vader uit te werken. By die gelegenheid poogde men, hem te overre-

reden, de Perfifche religie aan te nemen; doch Bajazeth wilde daar toe niet verftaan, onder voorwendzel, dat hy daar door zynen vader noch meer zoude verbitteren.

Zo zeker hy zich aan dat hof achtede, zo ongelukkig viel zulks voor hem uit; want offchoon een Perfifch gezant met twe elefanten, enige camelen en andere gefchenken naar Conftantinopolen gezonden werd, om den fultan te verzekeren, dat de gevluchte prins bereid was, zynen vader alle kinderlyke gehoorzaamheid te bewyzen, werd die voorflag niet alleen zeer qualyk opgenomen, maar de gezant ook flegt bejegend; want men zyn' geheimfchryver deed gevangen zetten, en zyne papieren met geweld wegnemen, om te ontdekken, waarin zyn laft beftond; ja moeft hy zelfs op de pynbank belyden, wat hem van de voornemens van Bajazeth aan het Perfifch hof bekent was. Niettemin onderfteunde de moeder van den gevluchten prins de voorftellingen van den gezant door geftadig wenen en bidden zodanig, dat zy eindelyk den toorn van den fultan enigzints ftilde; doch tenzelven tyde quam een brief van Selim, die alles vernietigde, vermits de gemelde brief een bericht van de geheime verftandhouding van Bajazeth met den koning van Perfië behelsde; radende te gelyk den fultan, Perfië met een oorlog te bedrygen, door welke bedrygingen hy den koning tot het overleveren van den prins dachte te dwingen.

De keizer, die zich in alles door Roffolana, moeder van Selim, liet regeren, behaagde die voorflag, en bedreigde terftond Perfië te beoorlogen, zo de koning zynen ongehoorzamen

 zoon

zoon niet overleveren, maar langer beschutten wilde. De gezant antwoorde hierop, dat zyn koning nooit gezint was geweest, den zoon in zyne wederspannigheid te styven, of hem tegen zynen vader bystand te doen, maar om slegts een bemiddelaar tusschen den vader en den zoon te zyn, en tusschen hen een' vrede en goede verstandhouding te stichten. Doch als de gezant de krygstoerustingen van het Turksch hof bespeurde, waarschouwde hy zyn koning in een' brief, het tot gene vyandelykheden te laten komen, en zyn eigen ryk in geen gevaar te stellen, terwyl hy in een vreemd land den vrede wilde stichten; ook had Soliman den gezant te verstaan gegeven, dat geen ander middel ter afwending van den oorlog te vinden was, dan hem het hoofd van Bajazeth te zenden; zelfs ging hem die zaak zo na aan het hart, dat hy Portau Bassa als gezant naar Persië zond, en den koning van Persië een goud horologie, verscheide zilvre vaten, en meer dan 600000 kronen deed vereren, met verzekering van noch meerder, gelyk ook een' bestendigen vrede, zo hy den zoon wilde overleveren; hem in het tegendeel bedreigende, zyne gantsche magt tegens Persië te zullen gebruiken, zo hy zulks weigerde. Van wat belang de sultan voorts die zaak aanmerkte, is op te maken, vermits hy devotien deed verordenen, en inzonderheid het gebruik van den wyn verbieden, offchoon hy daar van ongehoorde inkomsten en tollen heffen konde; en als de vizier hem zulks voorhield, zeide hy: *Men moet voor* 100 *mark goud geen een grein des gewissens verliezen;* ook deed hy naar alle buitensporige vrouwlie-

den

den een naauwkeurig onderzoek doen, en beval, dezelve naar Algiers te voeren. Als een Turk in een onrechtvaardige zaak tegens een' Christen bescherming verzogt, zeide hy: *De gerechtigheid is de zon gelyk, die zowel de ongelovigen als de gelovigen beschynt.* Zodanige werkingen had toenmaals de onenigheid in de keizerlyke familie, en met zodanige ogen beschouwde Soliman de wederspannigheid van zyn zoon.

Ondertusschen quam Portau Bassa als gezant in Persië, en had, om zyn gezantschap te aanzienlyker te maken, een gevolg van 3000 mannen by zich. Een geruimen tyd werd hy in Tauris opgehouden, aleer gehoor te konnen erlangen, en ter verschoning de onpasselykheid van den koning voorgewend, offschoon zulks geschiede, om tyd te winnen, en zich te konnen beraden, wat besluit men te nemen had, en welke voordelen by de overgave van den prins te bedingen. En als men zag, dat Soliman die zaak zo hevig dreef, besloot de koning, een gedeelte der landen te bedingen, die de Turken van Persië afgescheurt hadden; doch nadien de gezant van gene volmagt voorzien was, om zich in zodanig ene onderhandeling in te laten, verklaarde hy kortelyk, dat men den vrede en de reeds aangebode voorwaarden aannemen, of zich ten oorlog bereiden moest, waarop hy een' renbode naar Constantinopolen zond, om die onderhandeling den sultan te berichten. Terstond quam een boodschap van den Persischen gezant aan het Turksche hof naar Persië, met een' brief, die met den voorslag, door Portau Bassa gedaan, overeenstemde, en te gelyk te verstaan gaf, dat

zó men langer voortvoer, Bajazeth te beſchutten, Perſië in het uitterſte ongeval zoude konnen geraken, vermits Soliman zo vertoornt was, dat hy alles wilde opofferen, om zyne begeerten vervult te zien.

Als men deswegens geraadpleegt had, werd beſloten, onaangezien de beloften, aan Bajazeth ter zyner beſchutting gedaan, meer op den welſtand des' ryks te letten, en mitsdien den gevluchten prins op te offeren. Dit werd ook te werk geſtelt, en Bajazeth in ene duiſtere plaats in ketenen en banden bewaart; ook was het den Turkſchen gezant geoorloft, hem in de gevangenis te bezoeken, op dat men van de zaken zeker konde zyn. Voorts werden allen, die tot het gevolg van den prins behoorden, nedergeſabelt, en ſlegts enigen tot het Perſiſch geloof gedwongen. Eindelyk bequam Bajazeth een' ſtrop om den hals; en op dat niet gezegt zoude konnen worden, dat men den prins voor geld, of om een ander voordeel verkogt had, deed men onder de hand verbreiden, dat de koning van Perſië zich genootzaakt had gevonden, Bajazeth te doen vermoorden, vermits hy met ſnode aanſlagen tegen zyn' eigen perſoon zwanger ging. Dus werd die ongelukkige prins in de gevangenis geworgt, en verkreeg Soliman daar door zyne ruſt weder, waar over hy zo verheugt was, dat hy den perſoon, die hem bericht van de dood van Bajazeth bragt, het eerſt openvallend Siagicat beloofde. Alle de wapenen, klederen en paarden van den omgebragten prins werden genoegzaam in zegepraal naar Conſtantinopolen gevoert; doch redelyke lieden beſchouwden dat

werk

werk met andere ogen, en ſchaamden zich wegens de beide vorſten. Niemand verheugde zich hier over meer dan Roſſolana, die daar door alle beletzelen voor haren zoon Selim uit den weg geruimt zag. Die liſtige vrouw handhaafde zich gedurende haren gantſchen leeftyd in de gunſte van den ſultan, die na hare dood, haar ter ere, in den voornaamſten tempel ene prachtige graftombe deed oprechten. Soliman liet zich echter met de dood van Bajazeth niet vernoegen, maar deed ook alle zyne kinderen en kindskinderen ombrengen, waar onder een, ſlegts één jaar oud, in den ſchoot zyner min geworgt werd. Dat gedrag wreef Soliman ene vlek aan, die nimmer afgewiſcht kan worden, en ook zyne andere goede hoedanigheden en beroemde daden verduiſtert; want anderzints was hy een groot en bequaam vorſt; ja de beſte, die ooit op den Ottomanniſchen troon zat. Hy zoude zich den gelukkigſten vorſt geacht hebben, zo hy drie dingen had konnen uitvoeren, die hem op het hart lagen. 1. De verovering van Wenen. 2. De volbouwing van een' prachtigen tempel, dien hy in Conſtantinopolen had aangelegt, en 3. Ene waterleiding, die hy naar het voorbeeld der oude Romeinen voorgenomen had.

VERGELYKING.

Uit de geſchichten dier beide vorſten blykt, dat alzints tuſſchen hun ene overeenſtemming was. Beide waren, onaangezien alle hunne feilen, nochtans de beſte vorſten, die in Perſië en Turkyë geregeert hebben. Beide waren grote overwinnaars, doch ook te gelyk grote ſtaatkundigen. Beide handhaafden het recht zeer yverig, waren gezellig, ſchertzend en te gelyk geſtreng, en dus zo gelieſt als gevreeſt. De deugden en dapperheid werden door beiden beloont, en derhalven is de Turkſche zowel als de Perſiſche ſtaat nooit beter van veldheren en bequame ſtaatsmannen voorzien geweeſt, als ten hunnen tyde. En gelyk zy gelyke deugden hadden, hadden zy ook gelyke feilen; want zy waren ergdenkende, en bezoedelden hunne handen met hun eigen bloed.

Ik zegge, dat zy, onaangezien hunne feilen, nochtans de beſte vorſten onder de Turken en Perſianen waren, om van 't welke overtuigt te zyn, men ſlegts de hiſtorien van die beide natien te doorlopen heeft; want zy beiden zich niet alleen als grote veldheren in den oorlog, maar ook als koningen gedroegen, welkers voornaamſte plicht is, den inwendigen toeſtand van het ryk naauwkeurig gade te ſlaan. Daarin overtrof echter de ſchach Abas Soliman; want men ziet, dat zyne gantſche regering een keten van nutte ordeningen was, die de ſterkte des lands, den aanwas van den koophandel, en den bloey der wetenſchappen bedoelde. Zyne gevoerde oorlogen ſtrekten ook meer, om Perſië magtig, dan groot te maken, en dus was het hem meer om de verovering van ene ſterke grensveſting en ene goede zeehaven, dan een groot land

te doen; waar tegen Soliman vele oorlogen voerde, om maar alleen den naam van een' overwinnaar te verkrygen; met welk inzicht zyne gestadige togten naar Hongaryē geschiededen; ook werden de overwinningen van den Persischen koning noch aanzienlyker, dan die van Soliman, vermits de eerste zelf zyn volk tot bequame mannen en soldaten moest maken; doch de ander dezelve dus reeds vond; want voor de tyden van den schach Abas was Persiē een verward, onaanzienlyk en onstrydbaar ryk; waar tegen de magt van het Ottomannische keizerryk voor de tyden van Soliman reeds tot den hoogsten trap gestegen was. Beide waren tegelyk grote veldheren en staatkundigen. De geschichtschryvers getuigen, dat geen Turksch keizer zyn eigen land beter gekend en de sterkte en zwakheid der Christenen naauwkeuriger bestudeert had, dan Soliman, en de gestadige verrichtingen van den schach Abas zyn blyken van een diep inzicht in de zaken der regering. Beide waren yverige handhavers van het recht, straften onrechtvaardige rechters, en namen de voor hunnen tyd in zwang gegane omkopingen weg; dit strekte zich ook by den Persischen koning zo verre uit, dat hy verkleed in een' bakkers en vleeschhouwers winkel ging, om te zien, of alles in den rechten haak ging. Van de rechtvaardigheid van Soliman word als een groot blyk bygebragt, dat hy de klachten van ene verdrukte vrouw aanhoorde, en haar terstond recht verzorgde; en van den schach Abas is aan te merken, dat als men de Benianen tot den Mahometaanschen godsdienst genootzaakt had, en de koning bespeurde, dat zy nochtans van harten gene goede Mahometanen waren, hy alle, die de wet van Mahomet alleen uit vreze aangenomen hadden, vergunde, tot hunne vorige secte weder te keren, vermits, naar zyn gevoelen, een dwalend geloof beter dan een huigchelend was. Niets kan de ge-

schichten van een' vorst meer versieren, dan zodanige daad. Beide waren gezellig en schertzend; inzonderheid de schach Abas, 't geen blykt uit de aartige en kluchtige gevallen, die van hem verhaald worden, en waarvan enigen in dit werk aangehaald zyn; doch offchoon zy beide in den omgang aangenaam waren, waren zy ook streng, en gaf de een en de ander door zyn gehouden gedrag te kennen, uit welken stam hy gesproten was, waarom zy beide zo zeer gevreest als bemind werden. Beide beloonden de deugd en dapperheid; weshalven Persië en Turkyë nooit een' zo aanzienlyken voorraad van grote veldheren en bequame staatsmannen hadden, dan ten hunnen tyde. Ibrahim Bassa aan het Turksch, en Aly Culican aan het Persisch hof, zyn voorbeelden van de grote hoogachting, welke de beide vorsten voor grote mannen hadden, offchoon de eerste zich niet altoos in de gunst van zyn' vorst handhaafde. Soliman word ene zekere geleertheid toegeschreven, vermits hy verscheide talen verstond, en de aantekeningen van Cæzar deed overzetten, waarin hy steeds las; doch hoe verre de geleertheid van den Persischen koning zich uitstrekte, is niet bekent; dit alleen weet men, dat hy door de stichting van verscheide geleerde genootschappen den grond leide tot de geleertheid, die ten huidigen dage in Persië bloeit.

Doch gelyk zy gelyke deugden hadden, hadden zy ook gelyke feilen. Beide waren ergdenkende, en lieten zich door oorblazers overreden, om de handen aan hunne eige kinderen te slaan. Echter ging dit by Soliman veel verder, vermits hy niet alleen drie van zyne zonen, maar ook hunne kinderen en kindskinderen deed ombrengen, zonder daar over het geringste hartzeer te doen blyken; daar in het tegendeel de schach Abas over den moord, aan zynen zoon begaan, zich tot aan zyne dood quelde. En hier uit

ziet

ziet men, dat die beide grote monarchen niet van die gefchapenheid waren, dat hun leven andere vorften ten voorbeeld aan te pryzen is, offchoon men uit verfcheide in hun uitblinkende voortreffelyke hoedanigheden afnemen kan, dat zy in de gefchichten onder den rang der beften vorften geftelt zouden hebben konnen worden, zo hunne geboorte in andere landen voorgevallen was.

MOTEZUMA
EN
ATABALIBA.

INLEIDING.

Het recht, om een land te veroveren, zoude uit het volgende voortspruiten; namelyk, als het niemand te voren toebehoort heeft, of, wanneer de vorige bezitter 't zelve verlaten heeft, of ook wel, als de tegenwoordige bezitter het door geweld, onrechtmatigen oorlog, of list anderen heeft ontnomen. Doch 't geen op andere wyzen verovert word, grond zich niet op ene natuurlyke billykheid, maar is ene onrechtmatige verkryging te noemen. Hier uit blykt klaar, hoe bezwaarlyk het den Spanjaarden valt, hunne bezitting in America te wettigen, vermits hun recht zich op gene andere dan de gezegde reden grond. De Spaansche rechtsgeleerden hebben alle hunne krachten verspilt, om dit hun recht te staven; doch gene hunner beweringen hebben

ben ſteek konnen houden, ja enige zyn volſtrekt belagchelyk geweeſt; en ware het beter, dat zy onbewimpelt te werk gegaan en beleden hadden, zwakke menſchen geweeſt te zyn, die gene wysgeerte genoeg bezaten, om de Americaanſche rykdommen te wederſtaan, dan zich te drayen en te keren, om bewyzen te vinden, alwaar gene of immers gene ſtandhoudende zyn. Onder de beweringen, waar van zy zich bedienen, vind men ook de voortplanting van het Euangelium in een land, 't geen in de uitterſte blindheid en afgodery verzonken was. Doch zo de voortplanting van het Euangelium rechtmatig zoude zyn, behoorde zulks door onderwys en overtuiging te geſchieden; maar nadien de Americaanſche bekering door het vermoorden van vele duizenden ontſchuldige menſchen in 't werk geſtelt werd, is dat recht niet beter gegrond, dan van de zodanigen, die met het zwaard in de hand herwaards en derwaards lopen, om menſchen te vermoorden, en zich van hunne eigendommen meeſter te maken, nadien dezen een ding langwerpig ſchynt, 't geen nochtans anderen rond voorkoomt; weshalven ook Cortes en Pizarro meer voor rovers en geweldoeffenaars, dan voor Chriſtelyke zendelingen te houden zyn; want zo de

woor-

woorden: *dwingt ze in te komen*, te verstaa
zyn, gelyk de Spanjaarden dezelve verklaa
willen hebben, kan men in waarheid zegge
dat de Euangelische zedekunde slegt gegron
ja de Christelyke lere van zodanig ene d
genschap is, dat alle menschen daar voor d
grootste afschouw behoorden te hebbe
Zulks beveelt ons het Euangelium niet, maa
de heerlykheid der Christelyke lere bestaa
voornamelyk in vermaning tot geduld, me
delyden en goedwilligheid.

Maar, zeggen zy, de Americanen waren menschen, die niet slegts in ene eenvoudige afgodery leefden, maar hun voornaamste dienst bestond in menschen te slagten, en hunnen Goden op te offeren; en is men niet bevoegt, zodanige menschen te verdelgen? Dit konde doorgaan, wanneer de Mexicanen in de Spaansche landen gevallen, en zulks aldaar gepleegt hadden. By de Carthagers en Tyriërs was voortyds ook zodanig een offer in gebruik; doch men vind niet, dat hunne naburen zich daaruit een recht aanmatigden, de steden te bemagtigen, de inwoonders te doden, en zich hunne goederen eigen te maken. Werden de Cananiten door de kinderen Israels uitgeroeit, geschiede zulks op het bepaalt bevel van God, waarop de Spanjaarden zich niet beroepen of iemand

over-

overreden konnen, te geloven, dat zy zodanig een bevel des hemels hadden; inzonderheid, vermits zy dien yver slegts in de ryke landen toonden, doch zich weinig stoorden, op wat wyze de arme natien hunnen godsdienst verrichteden; weshalven dit hun gedrag alle de beweringen ontzenuwt, die van de religie ten bewyze van zodanig een recht bygebragt worden. De Mexicanen en Peruanen konden steeds vragen: waar mede hebben wy u beledigt, dat gy ons koomt worgen en onze eigendommen wegneemt? en als zy mogten antwoorden, dat zy wegens hunne afgodery en menschen offer verdienden verdelgt te worden, konden zy tegenwerpen, waarom zy de arme Americaansche volkeren onaangevochten lieten, onder welke echter dezelve zonden in zwang gingen? Zodanig een antwoord van een' ongeleerden Americaan had de Spaansche rechts- en godsgeleerden merkelyk konnen verlegen maken. Pizarro, die de Peruaansche monarchie bedwong, zogt een' naderen weg, als hy de Spaansche pretensien op Peru wilde wettigen; voorwendende, dat St. Pieter of de Roomsche Paus geheel West-indien aan Spanjen vereert had; doch de koning van Peru antwoorde daarop, dat hy het geluk niet hebbende St. Pieter te kennen, daarom ook niet

kon-

konde begrypen, waarop hy dien giftbri wilde gronden. Dat antwoord kreten d Spanjaarden voor godloos uit, offchoon me op zodanig een voorgeven natuurlyker wyz niets hoflykers konde verwachten; want al een onverwacht gezantfchap uit het Zuid land of een ander onbekent land naar Spanj quam, en aldaar van den koning wilde ver zoeken, om terftond het gantfche ryk ove te geven, vermits een priefter in dat onbekent land, waar uit hy quam, zyn' koning een' giftbrief op geheel Spanje en aanhorige provincien gegeven had, wat een befluit zoude daarop volgen? Is het wel te geloven, dat zyne Catholyke majefteit dat gezantfchap een hoflyker antwoord geven zoude, als de koning van Peru aan Pizarro gaf? Men zoude waarfchynlyk verder gaan, en dien goeden Zuidlandfchen gezant als zodanig een' aanzien, die krankzinnig was, en hem een dolhuis tot zyn verblyf aanwyzen.

Het fchynt, dat Cortes zich als een voorzichtig man van zodanige beweringsgronden niet wilde bedienen, maar iets anders gebruikte, 't geen ten minften enigen fchyn konde hebben; voorgevende, dat de keizer Karel de V. een erfgenaam en nakomeling was van Quezalcoal, ftichter der Mexicaanfche monarchie, van welke de Mexicanen

toe-

toestonden, dat hy zich naar de Oosterſche landen begeven en aldaar nieuwe ryken geſticht had; doch het ongeluk wilde, dat dit alleen op ene fabel ſteunde, en onderſtelt, het was zeker, dat de gemelde Quezalcoal in de Oosterſche landen nieuwe ryken geſticht en belooft had, dat een zyner nakomelingen weder naar Mexico zoude komen, konde echter niet bewezen worden, of hy zich in Africa, Aſia of Europa had nedergeſlagen, veelmin, dat het Spanje was; want zodanige overleveringen konden alle de mogentheden der drie waereldsdelen gelegenheid geven, even zo gegronde prætenſien op Mexico te maken, als Karel de V., wanneer zy insgelyks voorwendeden, nakomelingen en erfgenamen van Quezalcoal te zyn. Ook konde men vragen, of de Mexicaanſche koningen, die zedert de afreize van Quezalcoal geregeert hebben, inzonderheid, vermits zy verkozen koningen waren, verbonden geweeſt zyn, voor hem en zyne erfgenamen het ryk enige honderd jaren te bewaren? 't Is buiten twyffel, dat Motezuma zowel als de Mexicaanſche rechtsgeleerden gemerkt hebben, hoe armzalig en elendig die prætenſie was, doch niet goedvonden, die hiſtorie naauwkeurig te onderzoeken, om zich met te minder hoon ene vreemde heerſchappy te onderwerpen. Zulks werd

van alle schrandere volkeren in acht genomen, die gedwongen zyn, te zintwisten, als zy het zwaard over hunne hoofden zien zwayen. De koning van Peru in het tegendeel, die wegens zyne driftige geaartheid niet zo goed als die van Mexico wist te dralen, bevorderde daar door te eerder zyn verderf, en dat van zyn ryk. Dit zal in de treurige geschichten dier beide ongelukkige monarchen verder opgeheldert worden, waar toe ik my thans wende.

MOTEZUMA.

Het was wel nodig, aleer ik tot de wonderbare historie van dezen Americaanschen vorst overga, van de West-Indische ontdekkingen te spreken; hoe namelyk allereerst die eilanden en zedert dat groot vast land ontdekt zyn. Doch vermits de historie daar door te wydlopig zoude worden; en zy daarenboven allen bekent is, zal ik maar alleen zeggen, dat na dat de Spanjaarden door Christophorus Columbus enige gewichtige eilanden gevonden en verovert, en zedert door Americus Vesputius van het vaste land naricht bekomen hadden, zy den bekenden Ferdinand Cortes benoemden, om het laatstgenoemde te bemagtigen, van welkers rykdom en voortreffelykheid men veel wist te zeggen; en 't geen ook in zich zelven waar was; want de aldaar gevonde rykdom en voortreffelykheid was zo groot, dat t'enemaal ongelofelyk schynt, 't geen daar van verhaalt word, en als men meende, een wild en barbaarsch volk te vinden, zag men met verwondering wel ingerichte monarchiën en republyken; prachtige burgten en steden, kunstige tuinen en beschaafde en fraye staatsregelen. 't Gantsche vaste land, 't geen zich van het noordelyk tot het zuidelyk aspunt uitstrekt, bestond voornamelyk uit twe grote keizerryken, waar van het zuidelyk Peru en het noordelyk Mexico heet, in welk laatste de Spanjaarden allereerst onder het geleide van Cortes landeden.

De toenmaals regerende monarch hetede Motezuma, onder wiens heerschappy de Mexicaansche magt tot den hoogsten trap gestegen was. De lengte van het land bestond uit 500 en de brete uit 200 mylen. Het grimmelde van inwoonders, en was met rykdom vervult. Tot die magt en dat aanzien was de Mexicaansche heerschappy in den tyd van 130 jaren gestegen, in welken de Mexicanen de ene natie na de andere bedwongen hadden. Mexico was anderzints een verkiesbaar ryk, offschoon men het koninglyk bloed, als het tot de regering bequaam was, zelden voorby ging; en door zodanig ene verkiezing was de toenmaals regerende koning Motezuma tot den troon gekomen. Hy was van koninglyk bloed, en had door zyne dapperheid enen groten naam verkregen; weshalven men hem ook, als den grootsten veldheer in het land, waardig keurde, den Mexicaanschen troon te beklimmen. Als hy hope tot die waardigheid zag, benaarstigde hy zich steeds, dezelve door de geslepenste staatkunde te verkrygen. Met dat oogmerk veinsde hy altoos, den koning ene grote gehoorzaamheid toe te dragen, wiens daden hy als blyken zyner wysheid en deftigheid roemde; dus alles, wat hy sprak of deed, vooraf overlegt was; ook poogde hy inzonderheid, de harten van het volk door mildadigheid te winnen. Dit bragt hem grote gunst en aanzien te weeg, die voornamelyk toenamen door den yver, welke hy voor den godsdienst toonde, vermits hy gestadig tot het verrichten van zynen aandacht de tempelen verkoos, die het meest bezogt werden: kortom, geen Italiaan kan zyne rol beter spelen,

als

als hy zyn doelwit treffen wil. De uitſlag quam ook met zyn' toeleg overeen; want terſtond na de dood des konings vielen alle de ſtemmen der kiesheren op hem; doch om de begonne comedie uit te ſpelen, veinsde hy, geen behagen in de kroon te hebben; weshalven men hem 'er genoegzaam toe trekken moeſt. Maar zo dra hy den troon beklommen had, nam hy terſtond het momaanzicht af, en deed zien, dat hy zynen naam Motezuma, 't geen geſtreng beduid, vervulde. En het ſchynt mitsdien, dat de grote paus Sixtus de V. zyne rol niet fyner dan deze zogenaamde barbaarſche prins geſpeelt heeft.

Zyn ſtreng gedrag verwekte onder de onderdanen een groot misnoegen, 't geen zodanig toenam, dat enige provincien rebelleerden. Enigen van dezelve bragt hy door geweld weder tot gehoorzaamheid; doch drie provincien, namelyk Mechoacan, Tlascala en Tepeaca, verdedigden zich kloekmoedig; en op dat hy zyne onmagt verſchonen mogt, gaf hy voor, dat volk niet te haaſtig te willen bedwingen, vermits hy vyanden nodig had, die hem met ſlaven voorzien konden, welke men tot het afgodenoffer gebruikte; want in zodanige offerhanden beſtond voornamelyk de Mexicaanſche afgodendienſt. In dien toeſtand was toenmaals de Mexicaanſche heerſchappy, als Ferdinand Cortes met de Spanjaarden ene landing deed.

Men verhaalt verſcheide tekenen en wonderen, kort te voren in Mexico voorgevallen, die als voorboden van de toekomende verwoeſting aangemerkt werden, en Motezuma met

schrik en vrees vervulden. Aan den hemel zag men ongewone tekenen. De dyken aan de grote Mexicaansche zee braken door, en het water overstroomde alles. Een tempel geraakte in brand, zonder dat men de oorzaak konde ontdekken, of de vlamme blusschen. In de lucht hoorde men weeklachten, die den ondergang des lands voorspelden, en alle de antwoorden der Goden waren droevig en onaangenaam. Men kan wel niet veel op de historien vertrouwen, die zedert van die tekenen en voorboden verhaalt werden, doch echter zeggen, dat de nakende ondergang van de Mexicaansche monarchie de grootste, wonderlykste en droevigste verandering is, die ooit op de waereld voorviel; dus dat, zo het God behaagt, grote toekomende ongevallen door tekenen aan te kondigen, hier nadrukkelyke oorzaken voor handen waren; en offschoon ik anderzints op zodanige historien weinig acht geef, heb ik my nochtans niet geheel konnen ontrekken, deze geloof te geven; vermits de gebeurtenis waardig was, door ongewone hemelsche werkingen te voren kenbaar te doen worden. Thans moet ik my tot de historie van dat treurspel wenden, van 't welke men, zo lang de waereld staat, altoos met verwondering spreken zal.

De Spaansche vloot lande allereerst ontrent paesschen op de plaats, thans San Juan de Ulhua genaamt. Men bespeurde terstond uit enige vaartuigen, die op den stroom quamen, dat de inwoonders op het vaste land ene andere taal, dan die der eilanden spraken, 't geen Cortes grote bekommering veroorzaakte, vermits men om die reden den medegenomen tolk niet

ge-

gebruiken konde. Doch ten allen gelukke ontmoete men een Americaansch vrouwspersoon, dat beide de talen sprak, en daar door den Spanjaarden een' groten dienst bewees. Kort na hunne komst quam een gezantschap van een' der koninglyke stadhouders, en bood den Spanjaarden alle hulp en dienst aan, dien zy tot verdere voortzetting hunner reize nodig konden hebben. Cortes antwoorde, dat hy als een vriend gekomen was; en na zich by de gezanten nopens de magt en den rykdom van Motezuma benaricht te hebben, gaf hy hun een hoflyk afscheid.

Na hun vertrek deed hy soldaten, paarden en veldstukken ontschepen, en verscheide barakken oprechten, waar toe de Americanen zelven hem behulpzaam waren, en ene byzondere behendigheid in hunnen arbeid betoonden. De hoflykheden, die de Americanen den Spanjaarden bewezen, geschiededen alle op 's konings bevel, want gelyk Cortes aan zyne kant zich als een vriend gedroeg, en de gezanten en alle andere inwoonders, die hem bejegenden, streelde, speelde Motezuma aan zyne zyde dezelve rol; deed zyne onderdanen den Spanjaarden behulpzaam zyn, en verzorgde hun alle behoeftens; en als zy zich te voren verbeeldeden, een' barbaarschen koning te zullen vinden, merkten zy thans, met een' geslepen staatsman te doen te hebben.

Als de Spanjaarden zich te land in een' goeden staat van tegenweer gestelt hadden, verschenen twe Mexicaansche groten, waarvan de een de veldheer van Motezuma en de ander stadhouder van de provincie was. Deze wen-

deden voor, te komen, om een statelyk bezoek af te leggen, en te gelyk de oorzaak van de komst der Spanjaarden te vernemen. Cortes deed hun antwoorden, door Don Carlos, den monarch uit de Oostersche waereld, gezonden te zyn, om met den keizer Motezuma gewichtige zaken te verhandelen, die hy niemand, dan den keizer zelven, mogt openbaren. Gedurende dat gesprek verbleekten de Mexicaansche heren op een zeer kennelyke wyze, doch gedroegen zich zo veel mogelyk bezadigt, vereerden allerly kostbare geschenken, en betuigden hunne bereidwilligheid jegens den Spanjaarden; doch zeiden teffens, dat de begeerte van Cortes, om den keizer te zien en te spreken, iets zwaarwichtigs was. Cortes hernam hierop, te hopen, dat de keizer de gezanten van een' groten monarch geen gehoor zoude weigeren, en zeide zulks op zodanig een' toon, dat zy bespeurden, dat het hem ernst was; weshalven zy hem baden, gene bewegingen te maken, aleer zy zyne begeerte voorgedragen, en het antwoord van Motezuma verkregen hadden.

In het gevolg dier beide Mexicaansche heren waren twe schilders, die gedurende het gesprek het leger en de vloot der Spanjaarden afschilderden, en wel op het bevel van den veldheer, die Motezuma een volkomen bericht van die nieuw aangekomen menschen wilde geven; want men moet aanmerken, dat de Americanen gene andere schryfwyzen hadden, vermits de letteren en caracters hun onbekent waren, en zy derhalven hunne beschryvingen alleen door beeltenissen en schetzen maakten, 't geen voor de oudste

ma-

manier gehouden word, om zyne mening uit te drukken, en ouder als het schryven is; ook is zulks de korste weg, vermits men met een opslag van het oog ene gantsche gebeurtenis begrypt, die door lang lezen niet verstaan kan worden; echter moet men te gelyk toestaan, dat het schryven volmaakter is, vermits wy daar door den zamenhang ener historie beter bevatten; want een schildery de bywoorden, koppelwoorden en andere woordledekens niet uitdrukken kan, die noohtans in het schryven 't zelve zyn, 't geen de kalk aan een gebouw is, en het in orde zamenbind. De Spaansche schryvers getuigen, dat zulks zo behendig en kunstig geschiede, dat Cortes zich 'er over moest verwonderen, en ten dien tyde zyne soldaten ten aanschouwe der schilders exerceerde, op dat hunne schets te meer verwondering mogt verwekken. Doch als hunne vuurroers en het kanon losgebrand werd, verloren zy hunne houding, vielen van schrik ter aarde, en had Cortes genoeg te doen, om hun weder een hart in 't lyf te spreken.

Na hy de Mexicaansche heren met verscheide vereringen beschonken had, reisden zy weder terug. Zeven dagen hier na quam de Mexicaansche veldheer weder in het Spaansch leger met het antwoord van den keizer, trad terstond naar Cortes, en gaf hem, na verscheide gedane plichtsplegingen en geschenken, te verstaan, dat de keizer hem niet vergunnen konde, aan zyn hof te komen, voorwendende, dat de wegen moeyelyk en gevaarlyk waren, en wat voorts tot zodanig ene verschoning bygebragt konde worden. Cortes ontfing de geschenken

met grote eerbied, doch betuigde daar beneffens, dat de ere van zyn' meester niet gehengde, onverrichter zake terug te keren; maar hy zyn bevel moest volvoeren, en zeide zulks zo nadrukkelyk; dat de Mexicaan hem daarop niet durfde antwoorden, alleen aanbiedende, nochmaals te beproeven, of hy den koning overreden konde, den Spaanschen veldheer gehoor te verlenen. Vervolgens namen zy afscheid, en Cortes besloot, zyn werk voort te zetten, doch niet zonder bekommering, als hy het gewicht van zodanig een voornemen overwoog.

Dat twede antwoord ontzettede het gantsch Mexicaansch hof; ja vertoornde Motezuma zodanig tegens die vreemdelingen, dat hy hunnen ondergang besloot; doch als de eerste hette verkoelt was, werd hy gantsch anders gezint, en veranderde zynen toorn in droefgeestigheid en bekommering. Hy deed zyn' raad vergaderen, om hunne bedenkingen te horen, en ook ter stilling van den toorn der afgoden offerhanden doen. Na lange beraadslagingen werd de gedachte Mexicaansche veldheer naar Cortes gezonden, die hem zoude aanzeggen, dat zo hy het land niet goedwillig wilde verlaten, men hem als een' vyand zoude moeten handelen; doch Cortes liet zich door die bedrygingen niet afschrikken, maar bleef by zyn voornemen volharden, en deed, om zich in het land te konnen vestigen, ene nieuwe stad aanleggen, en dezelve Vera Cruz noemen. Vervolgens toog hy dieper in het land, en werd door verscheide caciken, of kleine vorsten, vriendelyk ontfangen; inzonderheid door de zodanigen, die over

de

de ſtrenge regering van Motezuma misnoegt waren, van welke gelegenheid hy niet verzuimde gebruik te maken, ten einde hen in dat misnoegen te ſtyven; ook maakte hy een verbond met hun, en beloofde, hen met den tyd te beſchermen.

Nochtans was hy by dit alles op zyne hoede, om noch niets opentlyks te ondernemen, 't geen den vrede met den keizer konde breken, en met dat inzicht was het ook, dat hy enige hoge bevelhebbers van Motezuma ongemeen wel bejegende, hun in vryheid ſtelde, en tot de plaats deed begeleiden, van waar zy hunne reize in zekerheid naar Mexico konden voortzetten; weshalven ook Motezuma, die terſtond het geweer had willen opvatten, beproefde, door een vierde gezantſchap Cortes te winnen. By het overleveren van koſtbare geſchenken deden de gezanten ene lange redevoering, waarin zy de klachten van den keizer over verſcheide ongehoorzame caciken bybragten, en te gelyk het gedrag van Cortes jegens de gevangen ſtaatslieden roemden. Eindelyk beſloten zy hun geſprek met het vorig verzoek, namelyk, dat Cortes van zyn voornemen afzien, en niet in de hoofdſtad komen zoude. Cortes gaf hun in zyn antwoord zyn' goeden wil en mening jegens den keizer te verſtaan, waar van ten bewyzen konde dienen, het gedrag jegens de door de caciken gevangen ſtaatslieden gehouden; doch belangende het laatſte, dat hy zyn gezantſchap niet dan mondeling voor den keizer verrichten, en geen gevaar of moeyelykheid hem daar van wederhouden konde.

De gezanten reisden vervolgens zeer bedroeft

weg,

weg, en verloren, door de vrees, die Motezuma deed blyken, zeer veel van de hoge gedachten, welke zy van zyne grote en onverwinnelyke magt opgevat hadden. Cortes ging daarop steeds verder, veroverde verscheide provincien, en deed enige Heidensche tempelen ter nederwerpen, 't geen enige Americanen smertte, terwyl anderen hunne vorige afgodery begonnen te verachten. Na zo gelukkige verrichtingen begaf Cortes zich weder naar Vera Cruz, en zond van daar boden naar Spanje, om den keizer Karel den V. van alles te berichten. Vervolgens ontstond een oproer onder zyn eigen volk, 't geen hy echter stilde; en op dat hy den Spanjaarden alle hoop tot ene spoedige terug reize benemen mogt, nam hy het groot besluit, zyne eige vloot in brand te steken.

Onder de natien, die tegen Motezuma misnoegt waren, bevond zich ook een byzonder volk, Tlascalanen genaamt. Deze leefden in een gemenebest. Het land Tlascala was slegts van een' matigen omtrek, doch volkryk, en de landstreek alomme oneffen en vol heuvelen; op welke alle de steden gesticht, en de gebouwen in dezelve niet alleen fraay, maar ook zeer hecht waren; want dat volk alleen op het wezentlyke en nutte zag. Betreffende de regeringsform, werd het gantsche land door enen gemenen raad geregeert, welkers uitspraken als wetten waren: iedere landstreek of canton verordende zekere afgezondenen, die, als leden van den raad, steeds hun verblyf in de stad Tlascala hielden; en onder zodanig ene regering hadden zy ook hunne vryheid tegen den mag-

tigen

tigen Motezuma lange verdedigt. Kortom, dat gemenebest was zodanig ingericht, en de inwoonders van zodanig ene geaartheid, dat de Spanjaarden het met verwondering moesten beschouwen: de overheid was oplettend en schrander, en had ene achtbaarheid, die de oude Romeinsche zeer naby quam: de onderdanen waren gehoorzaam, niet uit vreze voor de overheid, maar uit liefde voor het vaderland, welke liefde zy doorgaans als ene heldendeugd oeffenden. Hunne redelykheid was zo groot, en hunne beloften hielden zy zo onverbrekelyk, dat Cortes, als hy een verbond met hun gemaakt had, op hun als op zyn eigen volk vertrouwde, en werden de Tlascalanen en Spanjaarden in de volgende oorlogen als ene natie, tegens de Mexicanen vereent, aangemerkt; doch aan hunne grote verdiensten werd zedert door de ondankbare Spanjaarden niet gedacht, die geenzints de deugden der Tlascalanen bezaten, maar niets, dan den Americaanschen rykdom, in het oog hadden, nadien goud en zilver alleen de goden waren, die zy het meest dienden, offschoon men voorgaf, dat alle hunne ontwerpen zich op de voortplanting van het Christen geloof in America grondeden.

Als Cortes dat land naderde, vaardigde hy gezanten aan den raad af, om denzelven een verbond en zyne vriendschap aan te bieden. De gezanten werden wel ontfangen en naar Calpisca, de gewone intrek der ambassadeurs, gevoert. Den volgenden dag, bragt men hun in de raadsvergadering, alwaar de raden by hunne intrede half van hunne zetels opstonden, en

en beneffens hunne hoflykheid ene zekere achtbaarheid vertoonden. De gezanten waren zelven Americanen, van de volkeren, die met de Spanjaarden een verbond gesloten hadden en deden ene redevoering, waarin zy te kennen gaven, dat een Oosterſch volk, 't geen op zwemmende kaſtelen over zee gekomen was, en den donder en blixem met zich voerde, door een' groten monarch was gezonden, om het land tegen de tyranny van Motezuma te beſchermen, en dat, vermits hun veldheer met zyn volk thans lynrecht naar de hoofdſtad Mexico wilde trekken, zy verzogten, dat de republyk hen gunſtig wilde ontfangen, en in ene zo rechtmatige onderneming behulpzaam zyn. De raad begeerde tyd van overleg, om in ene zo gewichtige zaak een beſluit te nemen, en ontſtond te dier gelegenheid ene grote twiſt onder hun, of men den voorſlag aannemen, dan ter afwering van die vreemdelingen het geweer opvatten zoude. Als die ſtryd op het hevigſt was, ſtond een aanzienlyk en eerwaardig raadsheer op, genaamt Magiscatzin, die in ene wydluftige redevoering voor de vriendſchap en een verbond met de vreemdelingen ſtemde, en was zyn aanzien en welſprekenheid zo groot, dat alle de anderen hem toevielen; doch aleer het beſluit genomen werd, verzogt een jong ſtrydbaar heer, genaamt Xicotencal, verlof te ſpreken, en deed ene redevoering, lynrecht met de vorige ſtrydig; weshalven de raad van gedachten veranderde, en beſloot, het geweer op te vatten. Vervolgens werden de gezanten aangehouden en Xicotencal bevel gegeven, het heir aan te voeren.

Als

Als de Spanjaarden hier van naricht bequamen, togen zy lynrecht naar Tlascala. De Tlascalanen quamen terstond te voorschyn, leverden een' slag, en wederstonden den eersten aanval dapper; doch de Spaansche paarden, die zy voor wonderen aanzagen, joegen hun een' schrik aan. Niettemin omringden enigen een' Spaanschen ruiter, namen hem gevangen, sloegen zyn paard dood, en voerden den kop in zegepraal mede. Dat verlies was wel niet gewichtig; doch bekommerde echter de Spanjaarden, vermits de Tlascalanen 'er uit leerden, dat die dieren niet onwinbaar waren. Na de slag lange met veel bloedstorting geduurt had, gaf Xicotencal zyn volk het teken tot den aftogt, die ook in ene tamelyke goede orde geschiede.

Die slag veroorzaakte een' groten schrik in de republyk. Enigen waren van gevoelen, dienstig te zyn, terstond een' vrede te sluiten, vermits het dwaas was, met onsterffelyke menschen oorlog te voeren, by welke gelegenheid Magiscatzin zyne landslieden voorhield, dat zy zynen raad in den wind geslagen hadden. Anderen in het tegendeel radeden de voortzetting van den oorlog, welk laatste gevoelen doorgedrongen werd. Xicotencal bragt daarop een nieuw heir op de been, en leverde den Spanjaarden een' tweden slag, welke met zo vele hette een begin nam, dat de Spanjaarden in wanorde geraakten; doch hun verder ongeval werd verhoed door ene twist, die gedurende den slag tusschen Xicotencal en een' anderen heer ontstond, en de Spanjaarden de overwinning deed behalen. Echter maakte die onvermoede weder-

derstand hen zo kleinmoedig, dat zy tegen de veldheer begonnen te morren, en dreigden naar Vera Cruz te keren; weshalven Corte hen met grote moeite naauwlyks konde bevre digen.

Vermits de Tlascalanen zodanig een groo verlies ongewoon waren, begonnen zy de Span jaarden voor tovenaars aan te zien, en ginge derhalven met hunne Goden te raden. De af gods-papen radeden, dat, vermits de vyande kinderen der zon waren, het best was, hun de nachts aan te tasten, als zy zich van de tover kunsten niet konden bedienen. Die raad werd gevolgt; doch de slag viel zo ongelukkig als de vorigen uit; weshalven de raad zo neerslachtig werd, dat zy Xicotencal bevel gaf, alle verdere vyandelykheden te staken; doch die stry bare jonge heer wilde haar niet gehoorzamen, maar vervolgde den oorlog, en besloot, het Spaansch quartier te overvallen, 't geen hem echter mede niet wilde gelukken. Eindelyk werd tusschen de republyk en de Spanjaarden een vrede gesloten, waarin Xicotencal zelf zich als onderhandelaar liet gebruiken, en zo grote bequaamheid als in de krygszaken toonde. Cortes deed vervolgens zyne intrede binnen Tlascala, alwaar men hem zeer wel ontfing, en waren de Tlascalanen zedert dien tyd zyne getrouwste bondgenoten en sterkste hulp, om de heerschappy van Motezuma over hoop te werpen.

Deze en andere 'er op volgende overwinningen maakten Motezuma zeer bekommert, en vermits hy wanhoopte, de Spanjaarden met magt te overwinnen, poogde hy hen door tovery en

tover-

toverkunsten te verdelgen; doch zulks van geen uitwerkzelen zynde, zette Cortes zynen togt lynrecht naar Mexico voort. De verwerring, waarin Motezuma gebragt werd, vergunde hem niet, op enigen wederstand te denken, des hy oorbaar achtende, ene goede houding te tonen, Cortes met grote pracht te gemoet toog, en dezen in de hoofdstad geleide. Die merkwaardige intrede geschiede in den jare 1516. Cortes werd een prachtig paleis tot zyn verblyf aangewezen en door Motezuma derwaards geleid, die zich vervolgens naar zyne gewone verblyfplaats begaf. Het paleis, 't geen den Spanjaarden ingeruimt werd, was van zo groot een' omtrek, dat het gantsch heir 'er in konde herbergen, ene vesting gelyk, en met muren en torens omgeven. Vermits het middag was, toen men hen 'er inbragt, vonden zy een' prachtigen maaltyd voor den veldheer en de voornaamste bevelhebbers, en ene grote menigte geringer leeftogt voor de soldaten bereid.

In het vallen van den avond quam de keizer zelf, en leide by den Spaanschen veldheer een bezoek af, die hem met grote eerbied ontfing. Als Motezuma zich met ene majestueusche houding nedergezet had, beval hy, Cortes mede een' stoel te zetten. Vervolgens deed hy ene lange aanspraak, behelzende hoofdzakelyk: dat de veldheer geen geloof moest geven aan 't geen huigchelaars of vlyers van zyn' persoon uitgestrooit mogten hebben, want hem enigen ten onrechte voor een' God hielden; weshalven hy zyne ontblote armen vertoonde, ten bewyze, dat hy van dezelve stoffe als andere menschen was. Zyne ontzaggelyke schatten

betreffende, lochende hy zyne magt en rykdom niet; doch die men echter, zeide hy, boven hare eigentlyke waarde verhefte. Anderen in het tegendeel maalden hem als een' tyran af; doch dit was, volgens zyn zeggen, zo flegt als het eerste op de waarheid gegrond; voorts bad hy den veldheer, zo min aan het een als het ander geloof te slaan, gelyk hy aan zyne zyde mede als ydel geklap zoude aanmerken, 't geen men van de Spanjaarden zeide; namelyk, dat zy dien togt alleen uit een' onverzadelyken dorst naar het goud en de rykdommen des lands ondernomen hadden. Cortes antwoorde: nooit de ongunstige taal, ten nadele van zyne keizerlyke majesteit gevoert, te hebben willen geloven; begon vervolgens de onverwinnelyke magt der Spanjaarden af te malen, en besloot eindelyk zyne redevoering met den godsdienst; te weten, dat het alleen uit een' yver tot de verbreiding van de ere van God geschied was, en om de Mexicanen van hunnen afgodendienst en menschen-offer af te wenden, dat zy ene zo moeyelyke reize ondernomen hadden.

Die rede, wegens de verandering van godsdienst, mishaagde Motezuma, weshalven hy zeide: dat hem de aanbieding der bondgenoot, en vriendschap van ene magtige mogentheid zeer aangenaam was; doch betreffende den godsdienst, te geloven, dat alle Goden goed waren, en dat de God der Spanjaarden goed konde zyn, onbenadeelt de Goden der Mexicanen. Vervolgens deelde hy vereringen uit, en wel met zo veel bevalligheid, als of zulks aan zyne beste vrienden geschiede, offchoon het hart met smert en bekommering vervult was.

In

In dat gedrag bleef hy een' geruimen tyd volharden, bezogt Cortes in zyn quartier, en ontfing zyn bezoek op den burgt; weshalven de Spanjaarden zelven belyden moeften, dat hy in loosheid en veinzery weinig zyns gelyken had.

Cortes verzogt terftond des anderen daags gehoor op den burgt, 't geen hy ook bequam. De burgt was niet min prachtig, dan groot; want men 'er door 30 deuren konde ingaan. Na dat de veldheer door drie voorkamers, die met jaspis verfiert waren, geleid was, werd hy door ene grote zaal, met tapyten bekleed, en eindelyk in de eige kamer van den keizer gebragt, 't geen met ene ongemene ftilte gefchiede, wegens de grote eerbied, die men Motezuma toedroeg. Ten dien tyde vergat men de plichtsplegingen zo min, als te voren; doch als Cortes van de uitbreiding van het Chriften geloof begon te fpreken, ontzettede de koning, en gaf zedert by andere gelegenheden daar over zyn ongenoegen te kennen; weshalven de Spanjaarden befloten, van de religie tot op een' bequamer tyd niets te reppen.

Alvorens verder te gaan, zal ik ene korte fchets van de hoofdftad Mexico en het land ontwerpen, om derzelver gewicht aan te tonen; en is geen voorbeeld in de gefchichten te vinden, dat ene zo magtige monarchie, die met befchaafde en dappere inwoonders vervult was, en door wel geregelde wetten beftiert werd, door enige honderd gemene lieden en gepikbroekte bootsgezellen onder den voet getreden is. Dat geval is zo wonderbaar, dat men des-

 zelfs

zelfs omstandigheden niet zonder tranen lezen kan.

De stad Mexico lag te midden van een water, en was door zware dammen aan het vaste land gehecht, over een van welke dammen de Spanjaarden ook hunne intrede deden. De straten en gragten waren lynrecht en breed, weshalven men door de laatstgenoemden met tamelyk grote vaartuigen voer, van welke 50000 getelt werden, waar uit men van de menigte der inwoonderen een denkbeeld vormen kan. De voornaamste huizen waren hoog, gelyk, en van steen gebouwt, doch de gemenen laag en ongelyk. De markten waren ruim en prachtig, en beschouwden de Spanjaarden met verwondering de grote menigte verscheide koopwaren, die aldaar in de beste orde en stilte verhandelt werden, 't geen niet dan ene hoge gedachten van de billykheid en beschaafdheid der Mexicanen konde inboezemen. De tempels waren groot en prachtig. In den voornaamsten werd de krygs-god geëert, die zy Vitzliputzli noemden, en voor den opperften God hielden, 't geen toonde, in wat aanzien de krygskunde by de Mexicanen was. De koninglyke tuighuizen gaven een zonderling bewys van de magt en de voortreffelyke bestellingen van Motezuma. Men zag aldaar ene menigte der bedrevenste kunstenaars, die allerly geweer bearbeideden, als pylen, bogen, kokers, waar van enigen met goud en kostbare gesteentens bezet waren, zwaarden en hamers, aan het einde met scherpe vuurstenen voorzien, gelyk ook schilden en wapenrokken, die uit goude platen bestonden.

De Mexicaansche tuinen verdienden de meeste

ke verwondering, als zynde zo kunstig aangelegt, dat met waarheid gezegt konde worden, dat de inwoonders des lands in die wetenschap uitmunteden. Alle de keizerlyke hof bedienden waren edellieden. De lyfwachten bestonden gedeeltelyk uit edellieden en gedeeltelyk uit het gemeen, en waren de eersten 200 in getal. Motezuma was een statig en majestueusch vorst, gaf zelden gehoor en spysde alleen. Om de inwoonders echter in ene goede geaartheid te houden, deed hy dagelyks kluchtige spelen vertonen, 't geen verscheide mogentheden voor een' groten staatsregel houden. De rykdom van den keizer was zo groot, dat zy niet alleen toerykte, om een' aanzienlyken hofstoet, maar ook drie grote heiren te onderhouden. De inkomsten werden uit de goud- en zilvermynen, zoutgroeven en andere metalen, inzonderheid uit de schattingen, op de onderdanen gelegt, ontfangen. Tot zodanige schattingen was nochtans de adel niet verbonden, maar in het tegendeel verplicht, in eigen persoon in den oorlog te dienen. De adelyke kinderen werden met grote zorge in de krygskunde onderwezen. Noch jong zynde moesten zy als soldaten dienen, en hunnen eigen knapzak op den rug dragen, om zich daar door aan ene straffe levenswyze te gewennen. Die voor den vyand de geringste vertzaagtheid toonde, of gene blyken zyner dapperheid gaf, werd niet in dienst gehouden, en 't is onbeschryffelyk, hoe zeer die wet de jeugd tot dapperheid aanspoorde. Onder de onderdanen van Motezuma waren 30 leenmannen, waar van een ieder naby 100000 gewapende mannen op de been konde

 brén.

brengen. Van zodanig eene gesteltenis was het land, en dus waren de inwoonders geaart, die ene hand vol en merendeels gemeen volk ten roof en buit werden, en dat alleen door den Americanen onkunde van de wapenen, paarden en het kanon, welke men voor wonderen en tovery aanzag, die zy niet wederstaan konden. De Spanjaarden schryven hunne vorderingen den wonderdadigen bystand van God toe, en hebben deswegens vele wonderen verdicht; offschoon het gelofelyk is, dat God geen welgevallen in dien oorlog gehad heeft, die alleen een' onverzadelyken dorst tot de Americaansche rykdommen ten grond had, waar door millioenen onnozele menschen hun leven verloren hebben, en de aangenaamste landen tot woestenyen gemaakt zyn.

Doch om weder tot de historie te komen: dus bleef Motezuma zyne rol spelen, zulks men niet dan bezoeken, hoflykheden en pluimstrykeryen aan beide zyden zag, welk voorbeeld des keizers niet alleen de groten, maar ook het Mexicaansch gemene volk volgden. Kort hier na quamen twe verklede Tlascalanen van Vera Cruz in 't Spaansch quartier met een' brief, waarin de bezetting Cortes deed weten, dat zy door een' Mexicaanschen veldheer aangetast waren, en een' slag gelevert was, waarin de Spanjaarden het veld wel behouden, doch de stadvoogd zelf beneffens 7 soldaten het leven verloren hadden, en dat ook een hunner aanzienlykste mannen, genaamt Juan de Arguello, door de Mexicanen gevangelyk was weggevoert. Die tyding maakte Cortes ongemeen verlegen, niet zo zeer wegens het verlies, als wel

wel inzonderheid om de quade gevolgen, die daaruit zouden konnen ſpruiten; namelyk, dat het aanzien der Spanjaarden daar door vervallen zoude, vermits de Mexicanen geleert hadden, dat dezelve niet onwinbaar waren. Ook had hy oorzaak te vermoeden, dat Motezuma zulks bekent was, en de beweze hoflykheden alleen ſtrikken waren, die men hem ſpande. Om hier van kennis te verkrygen, deed hy enige Indianen, op welke hy het meeſt vertrouwde, verſpieden, of Motezum iets van dien handel wiſt, en hoe hy thans te moede was. De Indianen berichteden, het gemene volk in goede geaartheid, doch de keizerlyke bedienden zeer verlegen gevonden te hebben; dat de laatſten geheime vergaderingen hielden, en men had horen zeggen, dat de bruggen der ſtad afgebroken behoorden te worden. Ondertuſſchen verwekten de berichten het grootſt nadenken, dat men den keizer een Spaanſch hoofd overgebragt had, 't geen hy zorgvuldig deed bewaren, vermits men niet twyffelde, of het zoude gewis het hoofd van den gevangen Arguello zyn.

Op die nadrukkelyke tydingen, deed Cortes alle de hoge bevelhebbers vergaderen, om hunne mening te weten, wat in ene zo netelige omſtandigheid te doen. Enigen waren van gevoelen, dat men van den keizer een vrygely verzoeken, en zich naar de beangſte volkplanting begeven moeſt; anderen, dat men heimelyk de ſtad behoorde te verlaten, en haren rykdom medenemen; doch het grootſt gedeelte was van mening, een goed gelaat te houden, en in de ſtad te blyven. Dat laatſte verkoos

Cortes, en poogde in ene breedvoerige aanspraak hen alle daar toe te overreden, als ook, om zyne grote besluiten, die hy in dezen zwaarwichtigen toestand oorbaar achtede, toe te stemmen; namelyk, om den persoon van den keizer te bemagtigen.

Men moet belyden, dat in de geschichten geen voorbeeld van zodanig ene vermetelheid te vinden is; namelyk, om de hand aan een' groten monarch en wel te midden van zyne verblyfplaats te slaan. Doch die vermetelheid, hoe dwaas zy anders schynen mag, kan door de omstandigheden des tyds verschoont worden; want Cortes zich niet te redden wist, ten zy hy door ene buitengewone daad de Mexicanen in verwerring en zich weder in aanzien bragt, 't mogt dan wezen, dat hy de wyk nemen of op zyn' post blyven wilde. Om dat grote voornemen in het werk te stellen, verkoos men het uur, als de Spanjaarden ten hove plechtige bezoeken afleideden. Ondertusschen beval de veldheer, dat zy alle gewapend, de paarden gezadelt, de stukken geladen, en alles in het quartier met grote stilte tot nader bevel verzorgt zoude blyven. Vervolgens deed hy de ingangen van alle de straten naar het hof bezetten, en begaf zich met 3 of 4 voorname Spanjaarden en 30 uitgelezen soldaten derwaards. 't Was den keizer niet ongewoon, de Spanjaarden gewapend te zien, weshalven zulks hem niet bedenkelyk voorkomende, hy hun naar gewoonte te gemoet ging. Cortes begon terstond met een vertoornt wezen de misdaad van den Mexicaanschen landvoogt op te halen, die in tyd van vrede zyn volk had aangetast; ook sprak hy van

de wreedheden, door de Mexicanen aan enige gevangenen gepleegt, die zy het hoofd afgeslagen hadden, welk gedrag den Spanjaarden alzints bedenkelyk moest voorkomen, inzonderheid, vermits het gerucht liep, dat zyne keizerlyke majesteit hier van kennisse gehad had, 't geen hy echter niet wilde geloven, vermits zodanig een gedrag grote vorsten niet betaamde.

Die rede maakte Motezuma zeer verlegen, die van verwe veranderde, als of hy zich getroffen vond, en betuigde, dat bevel van hem niet gekomen te zyn. Cortes antwoorde, zulks ook niet te geloven; doch dat zyne soldaten niet bevredigt konden worden, ten zy zyne keizerlyke majesteit van deszelfs onschuld een klare blyk gaf; weshalven hy hem radede en trouwhartig vermaande, zich als uit eige beweging naar het Spaansch quartier te begeven en aldaar te blyven, tot het wantrouwen gestilt was, met verzekering teffens, dat men hem inmiddels op het eerbiedigst zoude behandelen.

Over die vermetele en onvermoede begeerte werd Motezuma zo neerslachtig, dat hy geen woord konde antwoorden. Na ene korte poos gezwegen te hebben, zeide hy met een vertoornt gelaat: dat vorsten van zynen stand zich niet gaarne gevangen zagen; ja dat, zo hy al zyne waardigheid vergeten, en tot ene zo lage daad vervallen wilde, zyne onderdanen zulks niet zouden gedogen. Cortes antwoorde, dat hy zonder vreze voor zyne onderdanen, die hem ene blinde gehoorzaamheid toedroegen, zyne begeerte konde volbrengen, inzonderheid, vermits hy de gewoonte had, den Spanjaarden

 in

in hun quartier te bezoeken. De twist duur de lange. Motezuma weigerde zyn paleis te verlaten, en Cortes hield aan, hem op ene hoflyke wyze daar toe te overreden. Als de keizer merkte, dat het hem ernst was, deed hy verscheide voorslagen. Eindelyk bood hy aan, den landvoogd, die den vrede gebroken had, den Spanjaarden over te leveren. Cortes was daar mede niet te vrede, en Motezuma wilde zich niet verder verklaren. In dien twist werd een Spaansch bevelhebber, genaamt Juan Velasco de Leon, verstoort, die zeide: *Hier moet men een kort proces maken, en hem op de plaats worgen.* Motezuma sloeg de ogen op hem, en vroeg den Spaanschen tolk, Donna Marina, wat hy gezegt had. Marina nam hieruit gelegenheid, den keizer het gevaar te vertonen, waarin hy zich bevond, en dat hy ter redding van zyn leven den raad van Cortes moest volgen.

Die waarschouwing had zodanig ene uitwerking, dat Motezuma van zynen zetel opstond, en tot den Spanjaard zeide: *Ik geve my in uwe handen over, brengt my naar uw quartier, ik merke dat het de wil der Goden is.* Vervolgens deed hy zyne dienaars roepen, hun bevelende, zynen draagzetel gereed te maken; en zich tot zyne Staatslieden gewend hebbende, zeide hy, in aanmerking van verscheide hoogwichtige redenen besloten te hebben, zich enige dagen in het Spaansch quartier op te houden, waar van zy het volk berichten zouden, en verzekeren, dat zulks vrywillig, en tot voordeel des lands geschiede. Daarop verliet hy den burgt, begeleid door zyne gewone bedienden. De Spanjaarden gingen te voet aan beide de zyden van

den

len draagzetel, onder den schyn van hoflykheid, offchoon het geschiede, om hunnen aanzienlyken gevangen te beter in het oog te houden; want de straten grimmelden van volk, die erbarmelyk kermden en schreeuwden, en zich als twyfelmoedige menschen op de aarde neder wierpen; doch de keizer toonde hun een blymoedig aanzicht, 't geen verdere onrust verhoede, vermits hy hun beval te zwygen, en by iederen wenk, die hy gaf, volgde op het geschreeuw en geroep ene diepe stilte; ook zeide hy, dat men hem geenzints gevangen wegvoerde, maar hy zich vrywillig in het Spaansch quartier deed leiden, om enige dagen by hun, als zyne vrienden, door te brengen. Hier uit blykt, dat Motezuma van zyne onderdanen hartelyk bemind wierd, en het een verdichtzel is, 't geen de Spaansche schryvers van hunnen haat voorwenden, om daar mede hun onrechtvaardig gedrag te verschonen.

Als hy in het Spaansch paleis gekomen was, beval hy zyne wacht, het gemene volk af te wyzen, en dat zyne staatslieden zouden doen afkondigen, dat niemand op levensstraf in zyne afwezenheid den geringsten oproer zoude mogen stichten. Jegens de Spaansche soldaten gedroeg hy zich zeer vriendelyk, en verkoos zelf de kamer, waarin hy zyn verblyf wilde nemen, wier ingang de Spanjaarden sterk deden bezetten; nochtans werden de Mexicaansche heren onverhindert binnen gelaten, als zy hun hof wilden maken, doch niet boven een zeker bepaalt getal. Noch denzelven avond bezochten Cortes en de voornaamste Spaansche bevelhebbers den keizer, die zy alle bedankten voor de

ere,

ere, hun, door het bezoeken van hun quartier bewezen. Motezuma betaalde hun met dezelve munt, veinsde zich zo ongemeen vernoegd te zyn, als of hy zich onder zyne beste vrienden bevond, en deelde onder hun alle geschenken uit; zulks, dat hoe naauw men op zyn aanzicht en gelaat acht gaf, nochtans gene de geringste ontzetting of verlegenheid bespeurt konde worden; weshalven de zodanigen dolen, die Motezuma een vreesachtig en neerslachtig gemoed toegeschreven hebben, want dit gantsche gedrag, 't geen de uitterste noodwendigheid vorderde, veeleer ene heldhafte bestendigheid en zeldzame gemoedsgesteltenis te kennen geeft, nadien hy, zelfs te midden van dat ongeval, zyne majesteit handhaafde, en jegens gene zyner eigen bedienden de geringste vreze of misnoegen blyken liet; waarom ook de Spanjaarden, in welke hy een gestadig vertrouwen toonde te stellen, daar over zo zeer in 't naauw waren, dat zy niet wisten, wat te doen, vermits geen voorwendzel te vinden was, om verder te gaan. En gewis zoude een eerlyker volk, en niet zo verbittert als deze Spanjaarden, door zodanig een gedrag gantsch ontwapend hebben konnen worden.

Als dit grote werk, 't geen het meeste opzicht verwekte, voleind was, besloot Cortes, verder te gaan, en zyn treurspel uit te voeren. Ondertusschen was de grootste verlegenheid der Mexicanen gestilt, offschoon de gantsche stad met redeneringen vervult was: enigen betuigden, over de onderneming van den landvoogd tegens Vera Cruz verstoort te zyn, en roemden het besluit van den keizer, dat hy zyne vryheid

tot

tot onderpand zyner onschuld gesteld had; en anderen geloofden, dat de Goden, die met Motezuma verstand hielden, hem zulks ingegeven hadden; doch de schranderften zwegen en gehoorzaamden slegts 's keizers bevel. Ondertusschen verzuimde de gevange Motezuma niet, alle koninglyke bedryven te verrichten, gaf gehoor, beriep op de gewone tyden zynen raad, regelde de staatszaken, en was inzonderheid oplettende, zich zodanig te gedragen, dat niemand twyffelen zoude, dat hy zich in volle vryheid bevond. Zyne tafel was prachtiger, dan te voren, en hy zond dikwerf de keurigste gerechten aan Cortes en de andere Spaansche bevelhebbers, die hy by namen kende. Een ieder van hen poogde in eerbied uit te munten, inzonderheid, vermits zy merkten, dat hy gene gemeenzaamheid of onbeschaafdheid dulden konde; want hy eens over het gedrag van een' Spanjaard veel ongenoegen had doen blyken, en van den hoofdman der wacht begeerd, dien Spanjaard zyn' persoon niet te na te doen komen, vermits hy hem anderzints zelf zoude doen straffen.

Wanneer Motezuma zich dus naby 20 dagen in dien toestand bevonden had, en ondertusschen vele vruchteloze gesprekken wegens den godsdienst gehouden waren, werd Qualpopoca, de Mexicaansche landvoogd, die de Spaansche bezetting van Vera Cruz had aangetast, in het paleis gebragt. Offchoon alles door hem op het bevel van den keizer verricht was, en hy derhalven wel bespeurde, door Motezuma niet vrywillig ten hove ontboden te zyn,

gaf

gaf hy zich nochtans op het vertonen van h
koninglyk zegel gevangen. Men bragt he
terstond voor den keizer, die hem benesse
de andere gevangenen naar Cortes zond, c
dat deze hem konde ondervragen en straffe
Toen was Cortes bedacht, op wat wyzen ad
ter de waarheid te komen. De gevangenen ste
den in alles overeen; namelyk, dat zy uit ei
beweging den vrede gebroken hadden, e
derhalven verdienden gestraft te worden. I
hunne bekentenis meldeden zy niets van h
bevel, daar toe van den keizer ontfangen
doch vernemende, dat zy tot ene wrede doo
veroordeelt waren, beriepen zy zich op he
bevel van den keizer, denkelyk menende, he
leven te behouden, of verligting van straf te
erlangen; doch Cortes gedroeg zich, als wi
de hy zulks niet geloven, en zeide mitsdien, da
dit slegts ene vinding was, die de schuldigen
altoos ter redding van hun leven gebruiken.

Een krygsraad veroordeelde die gevangenen
ter dood, en dat hunne lighamen openlyk
voor het paleis van den keizer verbrand zouden
worden, ten blyke, dat zy de misdaat van ge-
quetste majesteit begaan hadden. Aleer da
vonnis uitgevoerd werd, 't geen te duchten wa
dat den keizer verbitteren en de gantsche sta
in beweging brengen zoude, ondernam Cortes
iets nieuws en wonderlyks, om zowel Mote-
zuma als het gantsche hof te verbazen. Hy,
verzelt van een' Spanjaard, die ene yzere ke-
ten in de hand had, trad in de kamer van den
keizer. Na zyne gewoonlyke eerbied betuigt
te hebben, zeide hy met ene verheve en fors

stem,

ftem, dat vermits de gevangenen hunne misdaad hadden beleden, en dezelve op zyn bevel was geschied, het nodig was, dat hy zich ene korte boete onderwierp, om God te verzoenen, die een koning der koningen is; vervolgens beval hy, zonder antwoord af te wachten, den keizer te kluisteren, ging met ene stoutmoedige houding voort, deed de wachten verdubbelen, en den ingang van 's keizers kamer scherp verbieden.

Die onderneming maakte Motezuma zo verbaast, dat hy niet spreken konde, noch moeds genoeg had, wederstand te doen, in welken toestand hy enigen tyd genoegzaam gevoelloos bleef. Zyne bedienden gaven door zuchten en tranen hunne droefheid te kennen, doch verstouteden zich niet te spreken. Zo dra de eerste schrik verdwenen was, gaf hy verscheide tekenen van smerte en verdriet, doch overwon zich terstond, en nam zyne gewone koelheid weder aan, echter zo, dat zyne vreze geen gebrek aan moed te kennen gaf. Ondertusschen voerde men de veroordeelden naar de gerichtsplaats, en was het te verwonderen, hen door de straten der stad te zien leiden, zonder dat de geringste beweging gemaakt werd. Het mangelde den inwoonders wel aan geen' yver noch moed, en allen konden ligtelyk begrypen, dat het den lande tot een' hoon strekte, als enige vreemde lieden, die zich voor gezanten uitgaven, zodanig een rechtsgebied in de keizerlyke hoofdstad oeffenden. Doch de eerbied, die zy hunnen vorst toedroegen, met wiens toelating zy zagen, dat zulks te werk gesteld werd, hield hen in rust.

Door

Door dat groot en wonderlyk bedryf poogde Cortes de Mexicanen noch geduldiger te maken, en om hun in het toekomende niets meer vreemd te doen voorkomen. Als dit alles verricht was, begaf hy zich weder in de kamer van den keizer, groette Motezuma vriendelyk, en zeide, dat Gods toorn door de ſtraffe der ſchuldigen en de boete des keizers geſtilt was, en liet vervolgens zonder dralen den keizer ontketenen, 't geen anderen zeggen, dat hy zelf op de kniën deed. Zulks was niet genoeg; want vermits die liſtige man Motezuma had horen zeggen, dat hy zich met ere niet weder naar zynen eigen burgt konde begeven, ten zy de Spanjaarden de ſtad verlieten, gaf hy hem vryheid, weder derwaards te keren. Motezuma, die zo beleeft als loos was, merkte die ſtreek, en zeide, nodig te zyn, dat hy noch in het Spaanſch quartier bleef, om hem tegen de Mexicanen te beſchutten, die het geweer zouden opvatten, als zy hem weder op vrye voeten zagen. Door die uitvinding werd Motezuma uit een' dadelyken gevangen, naar de mening van het gemene volk, in een' beſchutter der Spanjaarden hervormt, en handhaafde zyne majeſteit zowel onder hun, als zyne eigen onderdanen.

Hy bleef vervolgens den Spanjaarden zyne gewone beleeftheden bewyzen, en poogde, door grote vereringen zowel den veldheer zelven als het gemene volk aan zich te verbinden. Eindelyk gaf hy Cortes te verſtaan, dat het beide tot zyne eige eer en de welvaard der Spanjaarden nodig was, zich in de ſtad aan zyne onderdanen te vertonen, om hun alle verdenking, die

die zy wegens zyne gevangenis opgevat mogten hebben, te benemen, en te gelyk te verhoeden, dat zy het geweer opvatteden. Cortes antwoorde hoflyk, dat zyne majesteit de vryheid had, naar de stad te gaan, zo dikwerf het hem behaagde; doch verzogt zyne verzekering, van het quartier der Spanjaarden niet te zullen verlaten, onder voorwendzel, dat de genegenheid, die zy hem toedroegen, niet gedoogde, zich zo haastig van zyne tegenwoordigheid berooft te zien; ook bad hy, dat Motezuma de gewoonte wilde afschaffen, den Goden menschenbloed te offeren, 't geen de keizer beloofde, en ook opentlyk deed verbieden; offschoon het gelofelyk is, dat men diergelyke offerhanden met gesloten deuren verrichtede.

De keizer leide zyn eerste bezoek in de hoofdkerk van Mexico af, alwaar hy met groot gejuich door de inwoonders ontfangen werd. Als hy aldaar zynen godsdienst verricht had, begaf hy zich weder naar het Spaansch quartier, en ging ook zedert vry uit, doch deed het Cortes altoos weten, of nam hem met zich. Dus hielden de Mexicanen van dien tyd af den Spaanschen veldheer voor des keizers gunsteling, en baden derhalven by hunne verzoeken om zyne voorspraak.

Onaangezien dat vertrouwen, leefden nochtans de beide partyen in gestadige bekommering en ergwaan; want nadien Motezuma zag, dat hy in der daat een gevangen was, konde hy niet zonder grimmigheid aan de behandeling gedenken, die hem onlangs, als men hem onder schyn van devotie in ketenen floot, was

wedervaren; weshalven hy niets meer wenſchte, dan zich van die gaſten te ontſlaan. Daar en tegen zweefde Cortes voor ogen, dat welligt een algemene opſtand konde geſchieden, en was ook niet in ſtaat, uit zyne gedachten te ſtellen, 't geen hy eens van der Mexicanen voornemen gehoort had, om de bruggen af te breken; weshalven hy byzonder daarom beſloot, twe brigantynen te doen bouwen, ten einde zich meeſter van de Mexicaanſche zee te maken, en ene wyk te hebben, als hy door de inwoonders der ſtad overmant mogte worden. Vermits hy daar toe de hulp der Americanen nodig had, deed hy Motezuma voorſlaan, hem een model te tonen van de grote kaſtelen, die de Spanjaarden over zee gebragt hadden, om daar door zyne nieuwsgierigheid te voldoen. Die arbeid werd volbragt, de brigantynen door den keizer en zyne onderdanen met verwondering beſchouwt, en in de gantſche ſtad van die zwemmende huizen geſproken; doch zonder dat men dacht, dat dezelve door Cortes met een gantſch ander oogmerk en tot hun eigen verderf gebouwt waren.

Doch als het vertrouwen tuſſchen de beide natien meer en meer toegenomen ſcheen, en vele Mexicanen het als een geluk aanmerkten, ene vriendſchap en verbond met den Spaanſchen koning te ſluiten, van wien zy zich zo hoge gedachten gemaakt hadden, vertoonde zich onverwacht ene wolke, die alles in beroering bragt en een groot ongeval bedreigde. De voornaamſte keurvorſt in Mexico, die een jong eerzuchtig prins, bloedverwant van Motezuma, en koning van Tezeuco was, beſloot een' opſtand

te

te verwekken, en de Spanjaarden aan te tasten, onder voorwendzel, den keizer weder in vryheid te stellen. Op dat dit zyn voornemen mogt gelukken, maalde hy by alle gelegenheden het flegt en onbetamelyk gedrag van Motezuma af, vermits hy zich vrywillig tot een' slaaf van vreemdelingen maakte, die tot hoon van de natie in de keizerlyke verblyfstad geweld en tyranny oeffenden, waaruit men ligt konde afnemen, dat zy willens waren, hen alle tot slaven te maken. Door zodanige rede en aanmoedigingen bragt hy zeer vele Mexicanen in 't geweer, die zich allen verbonden, hem tot het uitterste by te staan.

Motezuma en Cortes bequamen op een' en den zelven tyd bericht van dien opstand, en deed de eerste zulks den laatsten terstond weten, om hem allen ergwaan te benemen. Cortes bood aan, met zyne Spanjaarden naar Tezeuco te trekken, en de rebellen te straffen; doch welken raad Motezuma verwierp, zeggende, dat hy zyn aanzien t'enemaal verliezen zoude, zo hy zich van vreemdelingen wilde bedienen, om zyne onderdanen in toom te houden, maar veel oorbaarder te achten, allereerst minnelyke wegen in te slaan, om die onlusten te stillen, ten welken einde hy ook een' voornamen bevelhebber aan den koning van Tezeuco zond, om hem zyn' plicht onder het oog te brengen, doch te vergeefs; want die jonge vurige vorst bleef by zyn voornemen, en wees den gezant met schampere woorden af. Hier op bood Cortes zynen dienst andermaal aan; doch Motezuma bleef by zyn voornemen, om den oproer zonder het trekken van het zwaard

te dempen, 't geen hem ook gelukte; want hy heimelyk de eigen bedienden van den koning van Tezeuco deed omkopen, die hem des nachts grepen en gevangen voor Motezuma bragten, welke besloot, hem met de dood te straffen; doch Cortes rade hem tot gematigtheid, weshalven hy hem van zyne waardigheid ontzette, en zynen broeder, die zich toenmaals in het Spaansch quartier bevond, den eersten keurvorstelyken tytel, welken de gevange bekleed had, opdroeg, en hem met zyne landen beleende. Die gematigtheid vond by de Mexicanen ene ongemene goedkeuring, en viel tot grote ere der Spanjaarden uit, nadien men geloofde, dat het door hun beleid geschiede, dat Motezuma zich zo goedaardig betoonde, vermits men iets diergelyks t'ēnemaal ongewoon was.

Als de oproer gestilt was, begon Motezuma al het voorledene naauwkeurig te overwegen, en merkte, dat de Spanjaarden noch niet willens waren, de stad te verlaten; ook duchte hy, dat zo die omstandigheden langer duurden, hy by zyne onderdanen in verachting zoude geraken; weshalven hy het vast besluit nam, hun hunne terug reize te herinneren. Doch op dat hy zulks op ene minnelyke wyze in 't werk mogte stellen, zonder den Spaanschen veldheer voor het hoofd te stoten, deed hy alle behendigheid en overleg blyken, die in ene zo netelige zaak vereischt worden. Hy nam den tyd waar, als Cortes eens naar gewoonte zyn bezoek afleide, en begon van de grote eerbied te spreken, die hy voor den koning van Spanje had, zeggende, besloten te hebben, als op-

vol-

volger van den groten Quezalcoal hem voor zyn opperheer te erkennen, en hem ene jaarlyksche cyns te betalen. Om dit te verstaan, moet men weten, dat de Mexicanen den gemelden Quezalcoal voor den stichter hunner monarchie houden, en zeggen, dat hy het land verlaten en naar het Oosten vertrokken is, alwaar hy ene nieuwe heerschappy gesticht heeft, en belooft had, dat een zyner nakomelingen na langen tyd wederkeren en zich het Mexicaansch ryk als zyn vaderlyk erf toeeigenen zoude. Derhalven wende men voor, dat de koning Karel van Spanje een afstammeling van den gezegden Quezalcoal en de tyd thans gekomen was, dat die voorzegging hare vervulling zoude erlangen.

Door dien frayen en welbelegden voorslag werd Cortes genoegzaam verstomt; inzonderheid, vermits hy geen voorwendzel zag, iets daartegen in te brengen; ook bediende Motezuma zich van de krachtigste beweringen, om zyn antwoord te voorkomen; waar uit blykt, wat grote gemoedsgaven en natuurlyk verstand by dien Americaanschen monarch te vinden waren. Die aanbieding bedoelde in der daat niet anders, dan den Spanjaarden den terug weg te wyzen, doch was zodanig vernist, dat Cortes, die anders, volgens het bericht van de Spaansche schryvers, een loos man was, thans het rechte oogmerk van Motezuma niet beseffen konde, maar den voorslag beide voordelig en luisterryk voor zyn koning keurde; weshalven hy den keizer deswegens bedankte, en by de Spanjaarden breed opgaf, zodanig een

 voor-

voordeel, zonder het trekken van het zwaard, verkregen te hebben.

Motezuma wilde het yzer smeden, terwyl het heet was, en gaf den Spanjaarden genen tyd, dit naauwkeuriger te onderzoeken; want deed terstond de voornaamste caciken des ryks vergaderen, en gaf hun in de tegenwoordigheid van Cortes zyn besluit en deszelfs beweegoorzaak te kennen; namelyk, dat de tyd thans gekomen was, in welke de oude voorzeggingen hare vervulling zouden erlangen, en de Mexicanen den koning van Spanje als opvolger van den groten Quezalcoal voor hunnen opperheer moeten erkennen; 't geen hy zeide, de wil der Goden te zyn, met wien hy in die zaak te rade gegaan had. Offchoon Motezuma dit met een stoutmoedig gelaat voortbragt, bespeurde men nochtans, dat hy stamelde, als hy zeggen zoude, dat hy zich een vasal van den koning van Spanje verklaarde, want hy daar toe gene zo bequame woorden, als hy wel wenschte, konde uitdenken, des hem de tranen in de ogen schoten. Als de Mexicanen zulks merkten, gaven zy hunne droefheid door diepe zuchtingen te kennen. Cortes achtede het toen nodig, door ene redevoering hunne ontsteltenis te stillen, en zeide, dat die heerschappy slegts in den bloten naam bestond, nadien de koning van Spanje niet willens was, de geringste verandering in de Mexicaansche regeringsform te maken, en dit alleen geschiede, om zyn recht aan te tonen; ook was hy zo verre van Mexico verwydert, en had zo veel in Europa te verrichten, dat de voorzegging, die

men

men uit de overleveringen had, noch in langen tyd niet vervult konde worden.

Dit ontroerde den ontstelden Motezuma weder zodanig, dat hy zyn gesprek af brak; ook toonden de Mexicanen hier over wel hunne gevoelige smerten, doch werden welhaast weder bevredigt. Dus werd de keizer Karel de V. door ene opentlyke daad tot opperheer van de Mexicaansche monarchie verklaart, en menen de Spanjaarden daar uit een genoegzaam recht op America te bewyzen, offschoon zy het slegts op ene ydele fabel gronden, volgens welke het geslachtregister van den keizer Karel van Quezalcoal, stichter van het Mexicaansch ryk, afgeleid moet worden; weshalven vele Spanjaarden, merkende, dat dat recht geen steek kan houden, hun recht op de voorplanting der religie vestigen.

Motezuma deed in de uitvoering van dat werk, 't geen hy met zoveel omzichtigheid begonnen had, gene geringe bequaamheid blyken; want zo dra 't zelve volbragt was, deed hy den Spanjaarden de beloofde cyns, die men wil dat 600000 mark louter goud bedragen zoude hebben, overleveren. Daarop ontbood hy den veldheer voor zich, en gaf hem, tegens zyne gewoonte, met een stuurs gelaat de noodzakelykheid te verstaan, dat de Spanjaarden terstond den terug weg namen, vermits zy nu alles verkregen hadden, 't geen hun belooft was; invoegen, dat zo zy hun vertrek langer wilden vertragen, de Mexicanen daar uit wonderlyke gedachten zouden konnen opvatten, en hy zich niet in staat bevinden, hen verder te beschutten. Over dat gesprek, zelfs met

bedreigingen verzeld, ſtond Cortes zeer verbaaſt, konnende thans beſpeuren, wat het bedryf en de zedert gevolgde mildadigheid van Motezuma bedoelde, waarom hy zyn volk gelaſte, de wapenen op te vatten. Echter bedacht hy zich terſtond, quam weder aan de hand, en beloofde, welhaaſt zyne reize te zullen aannemen; doch verzogt verlof, om enige ſchepen te bouwen, die hy tot een' zo langen togt nodig had. Motezuma, die ook oorbaar achtte, een goed gelaat te houden, roemde het beſluit van den veldheer, en bood den Spanjaarden alle hulp en dienſt tot de voortzetting hunner reize aan. Vervolgens werd de afreize opentlyk verklaart, en Motezuma deed alle de timmerlieden, aan de kuſten wonende, bevelen, zich naar Ulhua te begeven.

Niettemin was Cortes willens, die reize, zo veel doenlyk, te vertragen, en gaf met dat oogmerk aan Martin Lopez, die over den ſcheepsbouw geſtelt was, heimelyk bevel, langzaam te werk te gaan, doch zonder dat de Mexicanen zulks merkten, want hy beſloten had, in Mexico te blyven, tot hy uit Spanje antwoord bequam, waarna hy zich wilde richten. Ten zelven tyde, bequam Motezuma bericht, dat 18 vreemde vaartuigen zich op de kuſten van Ulhua vertoont hadden, die men volgens de ſchetzen en tekeningen, naar gewoonte 'er van aan het hof gezonden, Spaanſche bevond te zyn. Motezuma deed zulks den veldheer terſtond berichten, en te gelyk zeggen, dat vermits zo vele vaartuigen aangekomen waren, waarmede hy terſtond vertrekken konde, het niet nodig was, den begonnen arbeid voort

te

te zetten. Cortes was over die tyding zeer verheugt, menende, dat die vloot hem quam ontzetten; doch ontfing kort 'er na het droevig bericht, dat de gemelde schepen Diego Velasquez, landvoogt op het eiland Cuba, zyn' geslagen vyand, toebehoorden, en zich op dezelve 800 gewapende soldaten onder het bevel van Narvaez bevonden, die gelast was, Cortes te bestryden.

Dit veroorzaakte ene onbeschryffelyke verbaastheid by den veldheer, die daar door alle zyne voornemens verydelt zag. Het moeyelykst voor hem in dezen toestand was, zich onverschrokken te tonen; echter bedwong hy zich, zo veel doenlyk was; en zeide tegen Motezuma, dat die nieuw aangekomen Spanjaarden onderdanen van zynen koning waren, die hy bewegen zoude, terug te keren, en genegen te zyn, haar te volgen; doch Motezuma verstond zedert de rechte geschapenheid der zaken, namelyk, dat de nieuw aangekomen Spanjaarden vyanden van Cortes waren, 't geen hy ook den landvoogd te verstaan gaf, en daar beneffens zeide, aan zyn aanzicht en gelaat te hebben konnen bespeuren, dat hy enigen tyd niet wel te moede geweest was; weshalven Cortes zulks moest belyden, die teffens de zaak ene verwe wist te geven, zeggende, dat het een misverstand was, 't geen ligtelyk weggenomen konde worden; en dat hy mitsdien terstond met een gedeelte zyner troupen Mexico zoude verlaten, de nieuw aangekomene te gemoet trekken, en hen noodzaken, het Mexicaansch ryk te verlaten, 't geen zich eerst onlangs onder de Spaansche bescherming begeven had. Voorts

zeide hy, dat nadien de nieuw aangekomen Spanjaarden zo bequaam en geoeffent als zyn eigen volk niet waren, het nodig was, door zyne tegenwoordigheid te verhoeden, dat zy enig geweld pleegden, of iets deden, 't geen met de vriendschap, tusschen zyne keizerlyke majesteit en de Spaansche natie gesticht, zoude konnen stryden.

Dus scheen het, dat Cortes alleen tot welstand en zekerheid van Motezuma de stad verliet. Vervolgens geschiede de terug togt; doch hy liet 80 Spanjaarden achter onder het bevel van Alvaredo, die zich allermeest by Motezuma bemind gemaakt had. Dien bevelhebber beval hy, den keizer met alle bedenkelyke hoflykheden te bejegenen, en erinnerde hem teffens, een wakend oog op alle zyne bedryven te houden. Als nu alle schikkingen gemaakt waren, nam hy afscheid van Motezuma, en bad hem, de achtergelaten weinige Spanjaarden met zyne bescherming te vereren; hem inzonderheid radende, zich niet van hun af te zonderen, op dat zyne onderdanen niet mogten denken, dat de vriendschap verkoelt was, en derhalven iets ondernemen, dat nadelige gevolgen hebben, en hem veldheer gelegenheid geven konde, sich by zyne terug komst daar over te beklagen.

Motezuma scheen over het vertrek van Cortes droefgeestig te zyn, bood hem zyne hulpe en bystand tegens de andere Spanjaarden aan, en beloofde, steeds by de terug gelatene te verblyven, 't geen hy ook bestipt volbragt. Ik stap voorby, van de voordelen van Cortes over de aangekomen Spanjaarden te spreken, vermits

zulks

zulks eigentlyk niet tot de geschiehten van Motezuma behoort, en zal maar alleen zeggen, dat hy zyne vyanden gelukkig overwon, Narvaez zelven gevangen bequam, en het volk van dezen met zyn eigen vereenden, waar door hy noch eens zo sterk, als te voren, werd.

Dus versterkt zynde, besloot hy, zich weder naar Mexico te begeven. Doch om den keizer door ene zo grote menigte krygsvolk niet te ontrusten, achtte hy oorbaar, zyne magt te verdelen, waar van een gedeelte gebruikt konde worden, om andere steden te veroveren, terwyl het ander met hem naar Mexico zoude trekken; doch ondertusschen quam bericht van de achtergelaten Alvaredo, dat de Mexicanen, buiten weten en tegens den wil van Motezuma, de wapenen hadden opgevat, en het Spaansch quartier zodanig bestormden, dat het hem onmogelyk was, langer wederstand te bieden. Ook quam een andere bode, afgezonden door Motezuma, die 't zelve getuigde, en bystand tegens die oproerige onderdanen verzogt; weshalven het voornemen, om het krygsvolk te verdelen, verandert werd, en Cortes met zyne gantsche magt, bestaande uit 1000 voetknechten en 100 ruiters, naar Mexico ylde. Onder weg vertoefde hy ene korte wyl in Tlascala, alwaar de raad en de oude Magiscatzin hem vriendelyk bejegenden, en 2000 Tlascalanen overlieten. Als hy Mexico naderde, toog hy zonder wederstand over de Mexicaansche zee, hoewel niet zonder vrees, vermits men verscheide tekenen van vyandschap bespeurde; want de brigantynen, voor de Spanjaarden gebouwt, vernielt, de bruggen afgebroken waren, en

men

men alom ene diepe stilte bespeurde. Eindelyk quam hy, na een' voorzichtigen togt, in het Spaansch quartier, en werd door Alvaredo en de achtergelaten Spanjaarden ontfangen. Motezuma volgde terstond, en begroete hem vriendelyk wegens zyne gelukkige terugkomst. Enigen zeggen, dat Cortes hem ten dien tyde met een zuur en onvriendelyk gelaat ontfing; doch Solis houd zulks voor ongegrond, vermits de keizer gedurende zyne afwezenheid deszelfs beloften onverbrekelyk gehouden had, en geene de minste blyken waren, dat de opstand der Mexicanen met zyne kennis geschied was.

Met den inmiddels ontstanen opstand was het dus gelegen. Onmiddelyk na het vertrek van Cortes had Alvaredo de Mexicaansche heren zeer koel gevonden, 't geen hem bewoog, hunnen toeleg naauwkeurig gade te slaan, en alles na te vorsschen, wat in de stad geschiede. Eindelyk merkte hy, dat ene zamenzwering gesmeet wierd, en de zamengezworenen een' groten feestdag tot het te werk stellen van hun voornemen bestemt, gelyk ook het volk aangespoort hadden, hunnen godsdienst en vryheid te verdedigen; weshalven hy besloot, de zaamgezworenen in het begin van een groot spel, 't geen op 't zelve feest verordent was, aan te tasten. Zulks werd ook volvoert, en onder de Mexicaansche edellieden, die men half beschonken overviel, ene grote slagting aangerecht. Alvaredo verzuimde, hierin de nodige voorzorgen te gebruiken; want openbaarde zyn voornemen noch aan Motezuma, noch onderrichtede de inwoonderen terstond, waarom hy tot zodanig ene daad gekomen was; weshalven de-

dezelve niet anders ſtrekte, dan om de gantſche natie te verbitteren, die zich verbeelde, dat zodanig een bloedbad alleen geſchiede, om de Mexicaanſche edellieden te plunderen. Om die reden was Cortes over het gedrag van Alvaredo misnoegt, te meer, vermits hy zyne gantſche magt te gelyk gewaagt had.

Dus geraakte alles in vuur en vlam, en poogde Cortes te vergeefs door zyne komſt de misnoegden te bevredigen. Eindelyk quam het zo verre, dat zy de Spanjaarden in hun quartier belegerden, en een' algemenen ſtorm deden. Dit geſchiede met ene manmoedigheid, die teffens toonde, dat den Mexicanen gene natuurlyke dapperheid ontbrak, en hun alleen de krygstucht en wapenruſting der Spanjaarden mangelden; want offchoon het Spaanſch geſchut grote openingen onder hun maakte, vielen zy echter aan als uitzinnige menſchen, die het leven verachten; invoegen ook enigen lynrecht tot onder het kanon quamen, en met hunne bylen de poorten en muren wilden overweldigen. Als zy dus eindelyk tot naby den nacht met ſtormlopen bezig geweeſt waren, en hun volk ondertuſſchen ene grote nederlaag geleden had, weken zy terug, doch zodanig, dat zy toonden, alleen door het vallen van den avond in de voortzetting van hun voornemen verhindert te worden; ja lieten ook den Spanjaarden in den nacht gene ruſt, maar ſtaken hun quartier op verſcheide plaatſen in brand; dus dezen in ene geſtadige onruſt gehouden werden.

Met het aanbreken van het daglicht quamen de Mexicanen weder terug; doch waagden niet, de wallen te naderen, maar daagden de Span-

jaar-

jaarden uit, en scholden dezen voor vreesachti volk, 't geen zich in hoeken verschool. D konde Cortes niet verkroppen; weshalven h met de zynen uitrukte, die hy in drie hope verdeelt had, en de Mexicanen aantastede. De eersten aanval hielden zy dapper uit, en liepe als ontzinde menschen de dood vrywillig t gemoet; doch moesten eindelyk wyken, e Cortes keerde naar zyn quartier. By die gele genheid sneuvelden 12 Spanjaarden, en we ene grote menigte gewond; waarom Corte zich enige dagen moest stil houden, om zy volk te doen uitrusten, en de gewonden te ge nezen. Ondertusschen deed hy de oproeriga een vergelyk voorslaan door enige der bedien den van Motezuma, waar van een gedeelte zee slegt behandelt terug quam, en de overigen by de muitelingen bleven, 't geen Motezuma ge voelig smerte, vermits hy daar uit bespeuren konde, dat zyn aanzien grotelyks verminden was.

De Mexicanen bleven de Spanjaarden steeds uitdagen; weshalven Cortes met het grootst ge deelte van zyn volk en naby 2000 Tlascalanen een' naderen uitval deed. De oproerigen hiel den' stand, en geraakten in de hevige aanvallen in gene wanorde; doch hun verlies eindelyk te groot wordende, weken zy tot aan de eerste verschansing, in de straten opgeworpen, en streden met zo veel verwoedheid, dat de Span jaarden hun geschut te baat moesten nemen. Men bespeurde, dat zy dien dag met groter orde streden, dan wel naar gewoonte, en dus was klaarlyk te zien, dat zy door iemand aan gevoert wierden. De slag duurde den gantschen

dag,

tag, en in het vallen van den avond week Cortes weder naar zyn quartier. Hy verloor in dien tyd 40 soldaten, waar van nochtans de meesten Tlascalanen waren, en werden meer dan 50 Spanjaarden zwaar gewond. De veldheer zelf werd door een' pyl in de linker hand geschoten; doch de wonde, die hy in zyn gemoed en hart ontfing, was van het grootst belang, vermits hy uit het voorgevallene besluiten konde, dat het hem moeyelyk zoude vallen, dien oorlog voort te zetten, en hy Mexico zoude moeten verlaten. Die droevige gedachten zweefden hem den gehelen volgenden nacht voor ogen, en was dit de eerstemaal, dat men bespeurde, dat hy den moed liet zakken.

Motezuma was aan zyne kant in gene mindere bekommering; want offschoon de wederstand zyner onderdanen hem niet onaangenaam konde zyn, verdroot hem nochtans, dat zulks tegens zyn bevel geschiede; inzonderheid ontruste hem de tyding, dat de muitelingen door een' vorstelyken persoon, die zich met de hoop tot de kroon konde vlyen, aangevoert wierden. In dien toestand gebood hy den Spaanschen veldheer, de stad terstond te verlaten. Cortes vond zyne begeerte gegrond; doch vermits het nodig was, dat de oproerigen inmiddels de wapenen nederleiden, bad hy den keizer, zulks uit te werken. Motezuma bood aan, zich den volke op den muur te vertonen, en het aan te spreken; welke aanbieding Cortes behaagde, die hem 'er voor bedankte. Vervolgens deed de keizer zich prachtig kleden, en beklom, door enige staatslieden verzelt, den muur. Vele der oproerigen hem ziende, vielen op hunne knien, en kusten

uit

uit eerbied voor zyn' perſoon de aarde. Mote-
zuma deed toen ene redevoering, en radede
hen tot gehoorzaamheid en het nederleggen
van het geweer; doch de vorige verbittering
overviel hun welhaaſt weder, en ontbrak het
niet aan enigen, die oly in het vuur goten; in
zonderheid, vermits men toen bereids tot de
verkiezing van enen nieuwen keizer getreden
was; ja de verbittering ging zo verre, dat zy
hem een' verrader en onwaardigen ſlaaf van eni-
ge vreemdelingen noemden. In die verwerring
werd hy door verſcheide pylſchoten getroffen,
en bequam onder anderen een' in het hoofd, die
te weeg bragt, dat hy gevoelloos ter aarde ſtor-
te. De oproerigen verſchrikten zelven over hun-
ne daat, en verſcholen zich; doch Cortes zag
zulks aan als een groot ongeval voor zich zel-
ven, en deed den keizer terſtond in zyne kamer
brengen.

Als Motezuma een weinig tot zich zelven ge-
komen was, werd hy grimmig, en hygde van
toorn tegens de oproerige onderdanen; ook
beſloot hy, zyn leven te verkorten, en zich ge-
ne regelen van zynen wondheler te laten voor-
ſchryven. In dien toeſtand poogde Cortes hem
te overreden, het Chriſten geloof aan te nemen,
en zich te laten dopen; doch waar toe hy niet
wilde verſtaan, en dus in zyn oud geloof over-
leed. Het is onbeſchryffelyk, wat ene ontzet-
ting die dood den Spanjaarden veroorzaakte.
Cortes, die zyn' perſoon tot noch toe ten on-
derpand van der Mexicanen trouw gehad had,
moeſt thans andere maatregelen beramen, en
aan een geheel ander ontwerp arbeiden, dan
hy tot noch toe gevolgt had. Het eerſt, 't geen
hy

hy na de dood des keizers deed, was de keizerlyke bedienden zamen te roepen, en 6 der voornaamſten te verkiezen, om het lyk in de ſtad te brengen; ook bad hy hun, den aanvoerder der oproerigen te zeggen, dat dit hun landsvorſt was, dien zy zelven vermoort hadden. De verordenden droegen het lyk op hunne ſchouderen in het quartier der muitelingen, alwaar enigen het met grote eerbied ontfingen, en anderen op deszelfs beſchouwing bittere tranen ſtorteden; doch dat de droefheid niet algemeen was, is te beſluiten, vermits zy bereids voor zyne dood een' nieuwen keizer verkoren hadden; echter ſtemden zy alle overeen, hem prachtig te doen begraven.

Dus eindigde die beroemde monarch zyn leven. Hy was een vorſt van grote gemoedsgaven; had een aanminnig en majeſtueuſch wezen, ſchrander begrip, en geen gering oordeel. Zyne dapperheid had hem den weg tot den keizerlyken troon gebaant, en hy zich door zyne verſtandige regering in een groter aanzien, dan iemand zyner voorvaderen, gebragt. Hy had 9 veldſlagen gewonnen, in dezelve het opperbevel gevoert, en door verſcheide bedwonge provincien het ryk uitgebreid. Men ſchryft hem ene natuurlyke edelmoedigheid toe, die hem tot het oeffenen van grote mildadigheid, doch zonder zich 'er over te beroemen, aandreef; dus hy vereringen deed, als iemand, die zyne ſchuld betaalt. Hy handhaafde de gerechtigheid, en zyn yver tegens de rechters deed hem dikwerf geſtrengheden oeffenen. Beneffens die deugden werden hem ook grote ondeugden

toegeschreven, als hoogmoed, wreedheid, onkuisheid, oplegging van ondragelyke lasten, en dergelyken. 't geen te weeg bragt, dat hy in 't algemeen meer geëert als bemind wierd. Zyn gedrag en involgzaamheid jegens de Spanjaarden hebben enigen voor laagheid gehouden; doch anderen in het tegendeel stellen als een sieraad in zyne historie, dat een grootmoedig vorst, die als een God geëert werd, zich dus naar den tyd wist te schikken, en zich zelven te overwinnen, op dat hy het land niet in 't uitterste verderf stortede. En vermits de Spanjaarden zelven niets meer wenschten, dan dat hy zich overylde, en zy een voorwendzel verkregen, om vyandelyk te handelen, gaf hy door zyn gedrag blyken van de doorslepenste staatkunde, en bragt door geveinsde vertrouwelykheid, geschenken en involgzaamheid te weeg, dat zy, zonder de grootste beschuldiging, hun doelwit niet bereiken konden. Hy liet verscheide prinsen na, van welke twe zedert gedood werden, als Cortes Mexico bestormde. Een der overgeblevenen, die in latere tyden het Christen geloof aannam, en den naam van Don Pedro de Motezuma bequam, werd door den koning van Spanje met aanzienlyke landen in nieuw Spanje beleent, en zyne nakomelingen zyn onder den tytel van graven van Motezuma bekent.

Het zoude wel nodig schynen, hier de historie der verovering van het Mexicaansch ryk te beschryven; doch nadien myn voornemen alleen geweest is, van den persoon en de daden van Motezuma te spreken, zal ik slegts

maar zeggen, dat de Mexicanen onder hunnen nieuwen koning met zodanig ene hardnekkigheid het Spaansch quartier bleven benaauwen, dat Cortes eindelyk onder begunstiging van den nacht uit de stad moest vluchten. De Mexicanen volgden hem in dien terug togt gestadig op de hielen, en bragten de Spanjaarden in zodanig een uitterste, dat zy hun eigen geschut in het water werpen, en eens, na een groot verlies, in een' tempel wyken moesten; weshalven zy, na vele uitgestane ongemakken, en het verlies van een aanzienlyk getal wakkere soldaten, naauwlyks in zekerheid konden geraken. Doch als eindelyk ene nieuwe hulp uit Spanje gekomen was, toog Cortes weder naar Mexico, belegerde die stad, en vielen toen zware slagen voor, inzonderheid een, die van zeer bedroefde gevolgen voor de Spanjaarden was, vermits zy in denzelven met grote verwerring wyken, en zien moesten, dat de Mexicanen meer dan 40 mannen van hun volk gevangen naar Mexico voerden, alwaar zy terstond geslagt en den Goden geoffert werden. Echter veroverde Cortes eindelyk de stad, en maakte zich meester van het groot Mexicaansch ryk, 't geen noch de koningen van Spanje toebehoort, welke aldaar hunnen stadhouder hebben, die in de stad Mexico zyn verblyf houd. Wat geweld en moorddadigheden de Spanjaarden alomme gepleegt hebben, om zowel van de Mexicaansche als Peruaansche schatten meester te worden, getuigt onder anderen een hunner eigen bisschoppen, genaamt Bartholomeus de las Casas, in een geschrift, in den jare 1552

 bin-

binnen Siviliё gedrukt; want hy zegt, dat in 12 jaren meer dan 4 millioenen Americanen vermoort, ja van 30 millioenen meer dan 10 opgeoffert wierden; ook hadden de Spanjaarden de inwoonderen des lands zo gering geacht, dat zy by wylen 300 menschen voor een stuk kaas, een glas wyn, of ene maat oly verkogten, dezelve als ossen wegdreven, en de zodanigen, die van vermoeidheid den arbeid niet verrichten konden, de hoofden afsloegen. Als men dit alles beschouwt, en daar beneffens ziet, hoe de Spanjaarden zich van hunne rechtzinnigheid beroemden, en voor de enigste Christenen van die tyden hielden, moet men zich billyk ten uitterste verwonderen.

ATABALIBA.

Het zuidelyk gedeelte van America, of Peru, werd voortyds door vele kleine vorsten, curacas genaamt, beheerscht, tot eindelyk een strydbaar volk, door de Peruanen Yncas geheten, over het groot meir Titacaca quam, onder zynen aanvoerder, Zapella Ynga, de ene provincie na de andere bemagtigde en zynen zetel in Cusco vestigde, 't geen zedert de hoofdstad van de grote Peruaansche heerschappy was. Aldaar regeerden de koningen met zo ene volstrekte magt, dat men weinige oorden vind, alwaar de onderdanen hunne overheden ene dus blinde gehoorzaamheid toedragen. Volgens de orde der erfvolging viel dat ryk eindelyk aan een' dier Yncas, genaamt Guaynacava, die de Peruaansche monarchie met vele landschappen vergrotede, en ene zachter en gematigder regering, dan zyne voorvaderen, over zyne onderdanen voerde. Zyne ingevoerde staatsregelen waren zo heerlyk, dat men zich billyk verwonderen moest, zodanig een orde en zo schrandere wetten by een barbaarsch volk te vinden. Ten bewyze van de liefde en arbeidzaamheid zyner onderdanen strekt het volgende. Als Guaynacava met een heir naar Quito toog, om dat land te veroveren, en hem de weg door de vele klippen en dalen zeer moeyelyk gevallen was, ondernamen zy, na de gelukkige verovering van Quito, op dat hy gemakkelyk en met ere weder terug zoude konnen keren, enen gantsch

ongelofelyken arbeid; namelyk, door het gebergte enen breden en gebaanden weg te maken, 't geen hun ook gelukte, doch ene onbeschryffelyke moeite kostede, vermits men steenklippen doorboren en op verscheide plaatzen dieptens, ja zelfs gantsche vallyen, vullen moest, om enen effen weg van 500 mylen te maken; welke arbeid alleen een groot denkbeeld van de magt en heerlykheid van het Peruaansch ryk geven kan; inzonderheid, als men ziet, hoe enige volkeren zich verhovaardigen, dus enen weg van maar enige weinige mylen aangelegt te hebben. Hierby bleef het noch niet, want als zy zagen, dat Guaynacava behagen schepte, de nieuw veroverde provincie Quito dikwerf te bezoeken, maakten zy noch zodanig enen weg aan de andere zyde, op dat de koning het vermaak konde hebben, langs den enen weg heen en langs den anderen weder terug te reizen, als wanneer hy die beide met loof en welriekende bloemen bestrooit vond. Dit zoude men voor ongelofelyk houden, zo dat grote werk niet kort voor de komst der Spanjaarden in Peru volbragt was.

Zedert deed Guaynacava langs dien weg, op de tusschenwyte van iedere dagreize, grote paleizen bouwen, waarin zyne hofstoet en gantsch heir bequame ruimte hadden, en in ieder van welke paleizen ook levensmiddelen, klederen en geweer voor 20 of 30000 mannen gevonden werden. Gewonelyk moest hem ene grote menigte gewapend volk op de reize verzellen, wier helbaarden en bylen met koper, zilver en enigen met goud beslagen waren. Hy zelf werd in een' draagzetel, met goude platen bedekt, door

door 1000 voorname heren by verwisseling gedragen. Het voornaamst gebouw, door hem gesticht, was de zonnetempel in Cusco, wiens dak en muren hy alomme met goude platen had doen beleggen. De stoel, waar van hy zich op de reize bediende, werd 25000 ducaten waardig geschat, en zedert den Spaanschen landvoogd Francisco Pizarro ten buit. Dit zy genoeg, om zich enigermate een denkbeeld te vormen van de schatten en voortreflykheden der Peruaansche monarchie, die kort 'er na door enige weinige verhongerde Spanjaarden onder den voet getreden werd; weshalven men ook met waarheid zeggen mag, dat van den beginne der waereld diergelyk ene historie niet voorgevallen is, en hare beschryving niet zonder ontroering gelezen kan worden.

Betreffende den toestand der regering; dezelve was kort voor der Spanjaarden komst dusdanig: Guaynacava had verscheide zonen geteelt, van welke de oudste Guascar Ynga hetede. Behalven deze had ene vreemde vrouw in Quito hem noch een zoon gebaart, genaamt Atabaliba, dien hy byzonder beminde; weshalven de koning zo daarom, als om dat zyne moeder uit de nieuwe provincie Quito geboortig was, voor zyne dood verordende, dat Atabaliba dat landschap ten erfdeel genieten zoude. Zo dra Guaynacava, die in de laatste jaren binnen Quito zyn verblyf gehouden had, overleden was, maakte Atabaliba van die omstandigheid gebruik, verzekerde zich van het heir en de koninglyke schatten, die aldaar gevonden werden, zond terstond een' bode aan zyn' oudsten broeder, die het ryk toequam, en deed hem de dood

van zynen vader bekent maken, en deszelfs laatsten wil overhandigen, volgens welken hy het landschap Quito moest behouden. Guascar gaf hem daarop tot antwoord, dat wanneer hy naar Cusco komen en het heir overleveren wilde, hy hem zo vele goederen zoude geven, als hy tot zyn' staat nodig had; doch betreffende Quito, dat hy die provincie niet konde afstaan, vermits dezelve ene sterkte en voormuur zyner heerschappy was; ten besluite 'er byvoegende, dat zo hy niet goedwillig quam, men hem met geweld 'er toe zoude noodzaken.

Atabaliba beklaagde zich over die onbillyke begeerte van zynen broeder, en met enige redenen; want nadien de overlede koning zelf Quito verovert had, stond het in zyne magt, een zyner kinderen 'er mede te belenen, en was in dat geval niemand nader, dan Atabaliba, vermits zyne moeder uit Quito geboortig was. Derhalven berade hy zich met twe hoge en ervaren bevelhebbers, wat in dezen te doen. Dezen waren van gevoelen, dat hy zynen broeder voorkomen, en zich met het heir, waarop hy vertrouwen konde, terstond in aantogt begeven moest, met 't welke hy niet alleen onderweg de meeste steden zoude konnen bemagtigen, maar ook enen groten toeloop van anderen verkrygen, en daar door zynen broeder tot billyke voorwaarden brengen. Atabaliba volgde dien raad, brak met het heir van Quito op, en maakte zich meester van de landen, door welken hy trok.

Als Guascar zulks verstond, zond hy hem een heir te gemoet, en quam het tot een' slag, die 4 dagen duurde, waarin de Quitanen eindelyk

het

het veld verlieten, en Atabaliba op een' brug overvallen zynde, in de handen zyner vyanden viel. Doch terwyl het heir van Guascar die overwinning met alle bedenkelyke vreugde vierde, doorboorde Atabaliba den muur van den toren, waarin hy gevangen zat, met ene kopere ſtave, hem door ene vrouw verzorgt, en ontquam gelukkig naar Quito; en vermits die loze vorſt wiſt, wat ene vermogende werking het bygeloof op de harten van het gemene volk heeft, gaf hy voor, dat zyn vader hem in de gevangenis in een' ſlang verandert had, en hy in die geſtalte door ene ſpleet van den muur ontkomen was; ook had zyn vader hem ene volkome overwinning belooft, zo de zynen hem nochmaals tegens den vyand volgen wilden. Door die vinding moedigde hy het volk zo zeer aan, dat het zich zyne zaken met yver aantrok. Als hy mitsdien weder een nieuw heir op de been gebragt had, taſtede hy dat van zynen broeder ten twedemale aan, en behaalde ene volkome overwinning. Die beide gevechten waren zo bloedig, dat, volgens het getuigenis der Spaanſche ſchryvers, ten hunnen tyde de wegen noch met doodsbeenderen bedekt lagen. Atabaliba vervolgde zyne overwinning, en trok lynrecht naar Cusco, oeffende aldaar vele wreedheden, en deed enige duizend menſchen, die hy wiſt, hem ongenegen te zyn, nedermaken; doch in het tegendeel hen alle, die den vrede verzogten, den zelven genieten. Guascar verzuimde aan zyne zyde niets van 't geen tot ene dappere tegenweer vereiſcht werd; doch als die ongelukkige vorſt zich met enig weinig volk van het heir afge-

zondert had, werd hy door ene grote vyandelyke party overvallen en opgeligt. Welhaast schoot het gantsch heir van Guascar toe, en bragt door zyne grote menigte die party zodanig in het naauw, dat zy niet ontkomen konde; weshalven de veldheer van Atabaliba den gevangen Guascar deed weten, dat zo hy zyn heir niet beval, terstond af te trekken, men hem op de plaats ombrengen zoude. Guascar, ter dood ontsteld, wist niet, wat te antwoorden, waarom de veldheer, zulks ziende, hem goede woorden gaf, en verzekerde, dat de eisschen van Atabaliba zich alleen tot de provincie Quito bepaalden, die hem by het testament van zynen vader opgedragen was, en hy van Guascar, welken hy voor zyn opperheer zoude erkennen, slegts ter leen zoude nemen. Guascar beval hier op zyn volk, terug te keren; doch Atabaliba volbragt niets van 't geen in zyn' naam belooft was, want beval, den gevangen in zekere bewaring te brengen.

Dit was de toestand in Peru, als de Spanjaarden derwaards quamen, welke burgerlyke oorlog hunne zaken niet weinig bevorderde. De Spaansche veldheer, die bevel had, het zuidelyk gedeelte van het vaste land van America te zoeken, om het te bemagtigen, was Francisco Pizarro, die in de geschichten zo bekent is, als Cortes, welke Mexico innam. Ik zal niet spreken, van 't geen hem onderweg van Panama tot de Peruaansche grenzen bejegende, aangemerkt het niet tot deze historie behoort. Zo dra hy aldaar landede, ontmoete hem een gezantschap van Guascar, die noch niet gevangen was, 't geen hem de muitery

van Atabaliba verhaalde, en bystand van de Spanjaarden verzogt, 't geen dezen niet onaangenaam was, vermits zy daar door gelegenheid bequamen, in troubel water te visschen, en onder den schyn van den enen broeder tegens den anderen by te staan, hun beide onder het juk te brengen. Kort 'er na verscheen ook een gezantschap van Atabaliba, 't geen den veldheer beschilderde schoenen en goude handlobben overbragt, en zeide, dat hy zich van die dragt moest bedienen, als hy by zyn' meester gehoor wilde hebben.

De veldheer nam dezelve vriendelyk aan, en beloofde, zich 'er na te schikken; ook verzogt hy, dat de gezanten hunnen vorst wilden verzekeren, dat de Spanjaarden niet gekomen waren, om hem enig leed te doen, ten zy hy hun daartoe reden gaf, en voegde 'er by, dat zyn vorst, de koning van Spanje, nooit wilde gedogen, zonder beweegoorzaken enige vyandelykheden te plegen. Na die boodschap verlieten hem de gezanten, die Pizarro met zyn volk volgde. Als hy naar Caxamalca quam, vond hy enen anderen gezant, die bevel van Atabaliba had, hem te kennen te geven, dat hy zonder 's konings bewilliging zich aldaar niet moest legeren. De veldheer antwoorde 'er niets op, maar sloeg nochtans zyn leger aldaar neder, en zond, zulks verricht hebbende, een hoofdman, genaamt Soto, naar het leger van Atabaliba, 't geen slegts een' myl van daar lag, om hem zyne komst te berichten. Als Soto het leger des konings naderde, gaf hy zyn paard de sporen, 't geen de Peruanen zo zeer verbaasde, dat zy op zyde liepen, om welke vreesach-

achtigheid Atabaliba hen met de dood deed straffen. Zodanig ene gestrengheid was in haar zelven wel berispelyk; doch vermits die wakkere vorst bespeurde, dat slegts door die paarden en andere wapenrustingen zo grote dingen door de Spanjaarden verricht waren, oordeelde hy nodig, door die daat de anderen des te onvertzaagder te maken. Aleer Soto noch enig antwoord bequam, verscheen Ferdinand Pizarro, broeder van den veldheer, en begaf zich terstond naar Atabaliba, die hy met behulp van een' tolk bekent maakte, dat de veldheer, zyn broeder, gekomen was, om uit naam van zyn' koning hem zyn' wil te verstaan te geven, en zyne vriendschap te verzoeken. Atabaliba antwoorde: die aanbieding met genoegen te ontfangen; doch onder beding, dat de Spanjaarden eerst het goud en zilver, zyne onderdanen ontnomen, terug geven, en het land terstond verlaten zouden. Om zulks te bepalen, beloofde hy, den volgenden dag te Caxamalca te zullen komen, alwaar de veldheer zich ophield. Als Ferdinand Pizarro het Peruaansch leger beschouwt had, 't geen, vermits de vele opgeslagen tenten, ene stad gelyk scheen, keerde hy terug, om het ontfangen antwoord en 't gebeurde te berichten; en vermits hy merkte, dat de Peruanen zo talryk waren, dat men honderd van dezelve tegen een' Spanjaard konde tellen, werd hy daar over enigzints bekommert; doch vattede zowel als de anderen terstond weder moed, en spoorde de een den anderen aan, om in den volgenden nacht, die zonder te slapen doorgebragt werd, alles in

ge-

gereedheid te brengen, by zo verre zy voor den dag aangetast mogten worden.

Den volgenden dag stelde de veldheer zyn volk in orde, 't geen Atabaliba aan zyne zyde ook niet verzuimde, die voorts zyne benden bevel gaf, langzaam aan te rukken. Hy zelf zat in een' draagzetel, die volgens gewoonte door de voornaamste heren gedragen werd. Voor dien zetel gingen 300 Peruanen, alle in een livry, die den weg voor hem baanden, en de stenen, het zand, ja ook het stroo, en alles wat op het veld lag, weg moesten nemen. De volgende caciken deden zich ook dragen, vermits men de Spanjaarden wegens hun gering getal met verachting aanzag, en geloofde, dat zy zich zonder het trekken van het zwaard zouden overgeven. In die mening werden zy door den Peruaanschen landvoogd gestyft, die Atabaliba deed weten, dat de Spanjaarden niet alleen zeer weinig in getal, maar ook zo traag waren, dat zy niet gaan konden, zonder terstond te rusten, weshalven zy zich van grote schapen, dus noemden zy de paarden, deden dragen. Atabaliba, als hy het Spaansch leger had gaan onderkennen, riep zelf: *Wy hebben hen in banden, en zy zullen zich ongetwyffelt overgeven*, waarop alle de zynen antwoorden, daaraan niet te twyffelen. Een Spaansch bisschop, genaamt Vincent de Valle Viride, naderde toen Atabaliba, met een breviarium in de hand, en sprak hem dus aan. *'Er is een God in drie personen, die den hemel en de aarde, met al wat daarin is, geschapen, en den eersten mensch Adam uit een' aarden klomp toebereid heeft, en daarna Eva, de eerste vrouw, uit zyne ribbe; van*

de-

dezen stammen alle menschen af. Doch vermits Adam tegen God zondigde, zyn wy alle in zonden geboren, en de genade Gods onwaardig geworden, tot Jesus Christus, onze heiland, die zich uit ene maagd liet geboren worden, door zyn lyden en sterven ons de zaligheid en het leven verworven heeft.

Dit was alzints goed, en werd door den koning geduldig aangehoort, doch niet zonder verwondering, en zonder iets 'er van te begrypen, 't geen ook te vermoeden was; want alle de geheimen van het Christendom te gelyk en op eenmaal een' Heiden voor te prediken, die te voren niets 'er van gehoort had, is geen blyk van een' bequamen zendeling, maar veeleer van een' onbedachtzamen redenaar; waarom het veel verstandiger geweest zoude zyn, zich aan te bieden, om by verdere gelegenheden den koning in het Christen geloof te onderwyzen, dan in zo weinig woorden alzulke grote en voor de zinnen onbegrypelyke zaken te vervatten, die dezen jongen vorst het hoofd warm maakten.

De Spaansche bisschop vervolgde zyne rede dus: *Na dat Christus ene smadelyke dood aan het kruis geleden had, stond hy weder op, voer ten hemel, en liet ons in zyne plaats St. Pieter en deszelfs opvolgers, die als stadhouders van Christus hunnen zetel te Rome hebben, en door de Christenen pausen genaamt worden. Die pausen hebben alle de ryken en landen der waereld onder de koningen en vorsten verdeelt, en is het landschap Peru zyne keizerlyke majesteit Karel den V. geschonken, welke grote monarch den landvoogd Francisco Pizarro gezonden heeft, om zulks den koning van Peru be-*

bekent te maken, met beloften, Atabaliba, als hy zich wil laten dopen en zyne keizerlyke majesteit geboorzaamheid bewyzen, te beschermen.

Die hoogdravende rede deed Atabaliba het hoofd omlopen, en wist hy op dat ogenblik niet, wat te antwoorden; doch nadien hy ligt begrypen konde, dat die giftbrief, door de opvolgers van St. Pieter verleent, geen gegrond recht gaf, zeide hy: *Dit land heeft myn vader gedeeltelyk door erfvolging, en gedeeltelyk door zyne zegeryke wapenen verkregen, en het mynen oudsten broeder, Guascar Ynga, nagelaten, die ik weder overwonnen heb, en mitsdien een rechtmatig bezitter van het gantsche land geworden ben. Om die redenen weet ik niet, hoe St. Pieter het heeft konnen wegschenken, inzonderheid, vermits geen der Peruaansche koningen zyne bewilliging 'er toe gegeven heeft. Betreffende, 't geen gy van Jesus Christus zegt, die den hemel en de aarde geschapen heeft, dat is iets, waar van ik niets weet te zeggen. Hier te lande houd men de zon voor onzen vader en schepper, en de aarde voor onze moeder. Wat eindelyk de koning van Spanje belangt, die goede man heb ik nooit gezien, noch met hem gesproken; weshalven my zyne vordering ook te zeldzamer voorkoomt.*

Na dat antwoord, verzogt hy den bisschop, te weten, van waar hy al het verhaalde van de religie had, en of hy hem verzekering konde geven, dat het waar was. De bisschop antwoorde, zulks alles in het boek geschreven te zyn, 't geen hy in de hand had, en Gods woord was. Atabaliba begeerde het boek te zien, en het in handen bekomen en doorbladert hebbende, zeide hy: *Het spreekt geen een woord*, en wierp het op den grond. Terstond wende zich

de

de bisschop tot de Spanjaarden, en riep: *in 't geweer!* Welhaast liet de landvoogd het geschut spelen, viel met de ruitery op drie plaatsen te gelyk aan, en deed zelf inmiddels met het voetvolk een' aanval ter plaatse, alwaar Atabaliba zich bevond, drong haastig door tot aan den draagzetel, en begon reeds de heren, die denzelven droegen, neder te sabelen; maar zo dra de een nedergemaakt was, vervulde een ander zyne plaats; weshalven de landvoogd, bespeurende, dat zo zulks langer duurde, het volk zich zoude afmatten, met alle magt lynrecht naar Atabaliba snelde, en hem met zo veel geweld by de hairen uit den draagzetel rukte, dat hy ter aarde viel. Als de Peruanen hunnen koning gevangen en zich van rondomme, inzonderheid door de ruitery, aangetast zagen, die hun den grootsten schrik aanjoeg, keerden zy den Spanjaarden den rug, en vloden in zodanig ene verwerring, dat de een den anderen vertrad. De ruitery vervolgde de vluchtelingen tot in den nacht, als wanneer zy eindelyk weder omwendde. Een ander Peruaansch veldheer het gedonder van het kanon horende, en ziende, dat een Christen soldaat een Peruaanschen schildwacht van een' klip ligte, konde welhaast besluiten, dat de Spanjaarden de overwinning behaalt hadden, en durfde mitsdien geen' bystand toebrengen, maar begaf zich terstond met zyn volk naar Quito.

Na Atabaliba gevangen en zyn heir verstrooit was, vielen de Spanjaarden in het verlaten leger, en vonden aldaar ene ongelofelyke menigte goud, zilver, kostbare tenten, en meubelen van grote waarde. De tafel alleen, die

Atabaliba met zich voerde, werd 60000 pistolen waardig geschat. Meer dan 5000 vrouwen, die in het leger waren, gaven zich vrywillig over. Als het leger geplundert was, sprak Atabaliba met den veldheer, en bad, dat, vermits hy zyn gevangen was, hy hem gunstig wilde behandelen, en beloofde, voor zyne vryheid ene kamer met goude stukken te vullen, en meer zilver te geven, dan hy zoude konnen bergen. Als de veldheer zich daar over verwonderde, en zulks niet geloven wilde, verzekerde de koning hem, noch meer te zullen geven, als hy beloofd had. Toen verzekerde Pizarro, hem wel te zullen handelen, waar mede Atabaliba vernoegt scheen, die vervolgens boden door het gantsche land, inzonderheid naar Cusco, zond, om het beloofde goud en zilver te verzamelen; want hy zich verbonden had, ene lange zaal in Caxamalca aan te vullen, tot de hopen zo hoog waren, als Atabaliba, op den grond staande, met zyne hand reiken konde, waarom de goudzuchtige Spanjaarden rondom de zaal zodanig ene hoogte aftekenden. Vervolgens werd dagelyks ene grote menigte goud en zilver aangevoert; doch de Spanjaarden meenden, dit alles niet genoeg te zyn, om de gedane grote beloften te vervullen, waarom zy begonnen te morren, zeggende, dat de tyd, door den koning ter vervulling van zyne beloften bestemt, bereids verstreken was, en besloten daaruit, zulks ene loze streek te zyn, om tyd te winnen, en meer benden te verzamelen, waarmede den Spanjaarden onvermoed aangevallen zoude konnen worden. Atabaliba, die veel natuurlyk verstand bezat, merkte welhaast het misnoegen der Span-

jaarden, en zeide mitsdien tegen den veldheer, dat men zich onbillyk over de verwyling beklaagde; want men flegts te overwegen had, dat de plaats, van waar het meeste goud komen zoude, de ftad Cusco was, 200 mylen van Caxamalca gelegen, en de weg daarenboven zeer bezwaarlyk. Voorts zeide hy, dat vermits alles door de Peruanen op de fchouderen gedragen moeft worden, en mitsdien tyd vereifchte, men enig geduld behoorde te hebben; behalven, dat het immers den Spanjaarden op ene maand langer of korter niet aanquam, als zy verkregen, 't geen hun belooft was; ook rade hy hen, twe of drie perfonen van hun eigen volk naar Cusco te zenden, die hy zyne bevelen zoude mede geven, op dat men hun aldaar alles zoude laten zien, en zy daar van bericht terug konden brengen.

Die voorflag quam den Spanjaarden bedenkelyk voor, vermits zy het gevaarlyk oordeelden, hun volk den Peruanen te vertrouwen; doch Atabaliba lagchte om die vreze, welke zyn's bedunkens genen grond had, vermits niet alleen hy zelf, maar ook zyne vrouwen en kinderen gyzelaars waren; weshalven de hoofdman Soto en Pedro de Barco befloten, die reize op zich te nemen. Zy werden in draagzetels overgevoert, zelfs gezwinder, als of zy te poft reisden, vermits de dragers in vollen ren lopen moeften, 't geen zy ook konden doen; want de ene party de andere terftond afloste, en de verwiffeling zo gezwind gefchiede, dat de reizenden daar door geen ogenblik opgehouden wierden.

Enige dagreizen van Caxamalca ontmoette hun enig volk van Atabaliba, 't geen zynen broeder

der Guascar gevangen voerde. Als die prins hun zag, verzogt hy hun te spreken, 't geen hem vergunt werd. Toen verhaalde hy, de mishandelingen van zynen broeder, die hem niet alleen het ryk, 't geen hem na de dood van Guaynacava als den oudsten zoon toegevallen was, poogde te ontwringen, maar ook beoorlogt had, en thans gevangen hield, om hem van het leven te beroven; waarom hy verzogt, dat zy zulks den veldheer wilden berichten, en hem bidden, dat hy, thans het land in zyn geweld hebbende, scheidsrechter tusschen hun beide wilde zyn, en het ryk den zodanigen toewyzen, die 'er het meeste recht toe had. Voorts zeide hy, dat zo de veldheer zulks deed, hy, in plaats van de kamer in Caxamalca tot een mans hoogte te vullen, dezelve tot den zolder zoude ophopen, 't geen driemaal zo veel was, als Atabaliba beloofd had; om 't welk te doen, hy zich beter in staat bevond, vermits hy de nagelate koninglyke schatten van zyn vader bezat, die in ene zekere plaats bewaart lagen; daar in het tegendeel zyn broeder het goud door het gantsche ryk moest doen verzamelen, en ook de goude platen, waar mede de zonne tempel in Cusco bedekt was, niet verschoond zouden blyven. Dit zyn voorgeven was ook waar; want hy de gantsche koninglyke schat in zyne magt en op ene zekere plaats verborgen had, die niemand bekent was. Ook heeft men dezelve na zyne dood niet konnen vinden, want hy hen alle, die dezelve derwaards gebragt hadden, had doen ombrengen; weshalven niemand gevonden werd, welke die rykdommen ontdekken konde. Zedert hebben

de Spanjaarden, als zy in het gerust bezit van het land geraakten, met veel yver naar dien schat gezogt, en verscheide plaatsen omgegraven, alwaar zy meenden, dat dezelve verborgen lag, doch hun arbeid is steeds vruchteloos geweest.

De beide Spanjaarden, met wien Guascar sprak, antwoordeden, dat zy zich op hunne reize niet konden ophouden, en verzekerden alleen, dat nadien zy bespeurden, dat Guascar oprecht handelde, zy ook zyne zaken op het best zouden voordragen, waarop zy hunne reize vervolgden. Doch die onderneming bevorderde de dood van Guascar; want enigen van hun, die hem gevangen voerden, gaven Atabaliba bericht, zo van al het gebeurde, als de beloften van Guascar, en van de verzekeringen, die hy wederom van de Spanjaarden bekomen had. Atabaliba, die een loos vorst was, en ligt voorzien konde, dat als de veldheer zulks vernam, hy bewogen zoude konnen worden, de party van Guascar te kiezen, inzonderheid, vermits het beloofde geld zeer aanzienlyk was, besloot, zyn' gevangen broeder in alleryl te doen vermoorden.

Alleen stond hem noch in den weg, dat de Spanjaarden, dien moord verstaande, hem niet ongestraft zouden laten; weshalven hy zich als zeer droefgeestig gedroeg, gestadig zuchtende en wenende, zonder spyzen te gebruiken. Als de veldheer naar de oorzaak vroeg, veinsde hy, om zyne rol te beter te konnen spelen, in den beginnen niet te willen spreken. Als men nu dikwerf daarop aandrong, zeide hy eindelyk, dat een zyner veldheren zyn' broeder gewurgt had;

had ; dat die moord hem ene groot verdriet verwekte, vermits hy den gemelden Guascar teder bemind, en hem niet alleen als zyn' oudsten broeder, maar ook enigermaten voor zyn' vader gehouden had, en dat de reden, waarom hy hem gevangen had doen nemen, niet geweest was, om hem enig leed te doen, of het ryk te ontnemen, maar alleen te verplichten, den laatsten wil van zyn' vader te volbrengen, en hem in 't gerust bezit van 't landschap Quito te laten, 't geen zyn vader met het zwaard verovert had, en mitsdien konde afstaan aan wien hy wilde.

Vermits de veldheer geloofde, dat zulks alles van harten quam, trooste hy hem zo veel mogelyk, zeggende, dat wy alle de dood enerly recht schuldig waren, en verzekerde hem daar beneffens, dat zo dra het ryk zyne vorige rust weder verkreeg, hy zich aan dien moord gelegen zoude laten leggen, en hem, die denzelven gepleegt had, doen straffen. Atabaliba ziende, dat de veldheer zyne woorden geloof gaf, besloot, zyn voornemen zonder tydverzuim uit te voeren, en gaf bevel tot het ombrengen van Guascar. Dat bevel werd zo spoedig volbragt, dat men niet zeggen konde, of Atabaliba zich voor of na dien moord zo treurig geveinst had. De Peruanen hebben bericht, dat als Guascar zyn' moordenaar zag, hy deze woorden tegen zyn' broeder uitgebraakt zoude hebben: *Ik heb het ryk slegts een' korten tyd bestiert; doch myn snode broeder, op wiens bevel ik sterve, zal niet veel langer dan ik regeren.* Uit die voorzegging oordelen de Peruanen, dat Guascar een zoon van de zon moest zyn, vermits hy zyn' broeders noodlot zo bestipt voor-

zegt had; ook zoude Guascar verhaalt hebben, dat zyn vader op zyn uiterste had gezegt, dat een zeker blank volk met lange baarden in 't land zoude komen, welkers vriendschap hy moest zien te verwerven, vermits het over het ryk den meester zoude spelen. De Spaansche schryvers zyn van gevoelen, dat zodanig ene voorzegging uit de ingeving des duivels sproot, ofschoon het waarschynlyk is, dat die historie zedert verdicht is.

Ondertusschen werd met de zamenbrenging van het goud alomme voortgevaren, op dat de beloften van Atabaliba vervult mogten werden; en moesten de Spanjaarden zich in der waarheid over de grote rykdommen verwonderen, wier gelyk naauwlyks ergens in de waereld gezien was; want het gewogen goud alleen enige millioenen bedroeg, en het zilver naar evenredigheid was. Dit deelden de Spanjaarden onder zich, na, volgens gewoonte, een gedeelte voor den koning afgezondert te hebben; doch onaangezien ene zo grote menigte goud was het nochtans naauwlyks het vyfde gedeelte van 't geen Atabaliba voor zyne vryheid belooft had. Ferdinand Pizarro werd met het goud, 't geen den koning toebehoorde, naar Spanje gezonden. Over zyn vertrek was Atabaliba zeer bedroeft, vermits hy het grootst vertrouwen in hem gestelt, en hem alle zyne geheimen geopenbaart had; weshalven hy by zyn afscheid zeide: *Ik ben over uw vertrek aangedaan, vermits die dikke en een-ogige my ongetwyffelt van kant zal helpen.* Hier door verstond hy Don Diego de Amagro, die één oog verloren had; en zedert werd ook zyne voorzegging vervult. Die Don

Die-

Diego was onlangs eerst met ene andere troup Spanjaarden aangekomen, en had begeert, dat hy en zyn volk met de vorige gelyk delen zouden, 't geen men niet gedogen wilde, waarom hy zich met een zeker matig gedeelte van den buit vernoegen moest. Don Diego begon terstond middelen uit te denken, om Atabaliba op de best mogelykste wyze van kant te helpen. Tot dat einde gebruikte men een' Indiaan, die voorgaf, dat Atabaliba heimelyk gezint was, alle de Spanjaarden te vermoorden. Of die historie waar of onwaar was, kan niet wel gezegt worden, en is ook nooit bewezen; ondertusschen meent men, dat die Indiaan op een zyner bywyven verlieft was, ja zelfs werkelyk verkering met haar gehouden had, en derhalven zyne dood bevordert heeft, om tot het bezit van die vrouw te geraken; ook wil men, dat Atabaliba kennis van die verkering verkregen, en tegen den veldheer gezegt zoude hebben, dat zulks hem meer dan zyne gevangenis en alle andere hem overgekome wederwaardigheden smertede; want het in Peru voor de grootste misdaad gehouden werd, met ene van des konings bywyven op ene ongeoorlofde wyze te verkeren; weshalven, zo men iemand aan die misdaad schuldig bevond, hy niet alleen met zyne ouderen, broeders, zusters en gantsch geslacht verdelgt, maar ook zyn vee gewurgt en zyne geboorteplaats verstoort, namelyk de bomen omver gehouwen, de huizen gesloopt, en de aarde met zout bestrooit werden. Doch anderen menen, dat de Spanjaarden, die met Don Diego overgekomen waren, alleen de dood van Atabaliba bevordert hebben, vermits zy

 ge-

geloofden, dat zyn leven hun schadelyk was; want de oude Spanjaarden, die onder Francisco Pizarro stonden, oordeelden, dat het goud, voor 's konings vryheid bedongen, hun alleen toebehoorden, welke pretensie de nieuw aangekomenen door zyne dood meenden te vernietigen.

Doch 't zy hoe 't wil, nochtans werd die ongelukkige koning ter dood veroordeelt, onder voorwendzel, dat hy de Spanjaarden heimelyk poogde te verrasschen. Over dat oordeel werd Atabaliba zeer ontroert, en zeide, zulks hem nooit in den zin gekomen te zyn, en dat men, om het te verhoeden, hem naauwer konde bewaren, de wacht verdubbelen, of hem tot meerder zekerheid op hunne schepen doen brengen. Doch dit alles, beneffens zyne aanbieding, om de voornaamste Peruanen tot gyzelaars te stellen, konde by dat volk, 't geen zyn belang in zyne dood vond, niets uitrechten; weshalven hy ter dood gedoemt, en dat oordeel kort 'er na volbragt werd. In zyne klachten sprak hy gestadig van Ferdinand Pizarro, en meende, dat zulks niet geschied zoude zyn, als deze tegenwoordig geweest was. Kort voor zyne dood deed hy zich door den Spaanschen bisschop overreden, en nam den heiligen doop aan. Het is gelofelyk, dat zodanig een doop van gene grote beduidenis geweest zal zyn; en behoorden de Spaansche schryvers zich te schamen, zulks als ene verdienste by te brengen, ten zy zy wilden zeggen, dat het blote water alleen de zaligheid te weeg kan brengen. Zo zyn eeuwig behoud hun aan het hart gegaan had, behoorden zy hem te hebben laten leven,

om

om hem in het Christen geloof te onderwyzen; hoewel het bezwaarlyk geweest zoude zyn, dien monarch te bewegen, van harte ene religie aan te nemen, die door lieden geleert en beleden werd, welke in der daat te kennen gaven, genen anderen God, dan den onrechtvaardigen Mammon, te hebben; waarom zy roofden, plunderden, onnozele menschen vermoorden, grote en bloeyende steden tot woestenyen maakten, en negen delen der inwoonders verdelgden, om het tiende in ene bestendige slaverny te houden. Zodanige euveldaden te oeffenen, en te gelyk anderen te willen overreden, zyn geloof aan te nemen, stemt niet wel overeen; weshalven de Spaansche predikatien by vele Indianen zo slegt ene uitwerking hadden, dat, als van den hemel gesproken werd, zy vroegen, of de Spanjaarden ook daarin quamen, en zy, zo zulks geschiede, niet verlangden, deel aan die woningen te hebben.

Dit was het einde van Atabaliba, die een vorst van grote hoedanigheden en wel in het begin zyner regering was. De moord, aan zynen broeder begaan, werd billyk in hem gelaakt, ofschoon zulks de Spanjaarden geenzints wettigde, om de hand aan hem te slaan; inzonderheid, vermits hy ene onbeschryffelyke grote menigte goud en zilver voor zyne vryheid byeen had doen brengen. Wel is waar, dat hy zyne beloften niet vervulde, doch men kan ook zeggen, dat hy meer belooft had, dan een mensch in staat is te volbrengen; want al het goud der waereld naauwlyks de grote zaal in Caxamalca had konnen vullen. Na zyne dood bemagtigden de Spanjaarden de gantsche Peruaan-

 sche

sche monarchie, waaruit ene ongehoorde menigte goud en zilver naar Spanje gevoert is. De grote familie der Peruaansche Yngas had daar mede een einde; doch enigen menen, dat een prins uit dat huis naar het gebergte gevlucht is, en aldaar ene grote en aanzienlyke heerschappy opgerecht heeft; doch vermits de Spanjaarden zowel als de Engelschen veel moeite aangewend hebben, naar dat ryk te zoeken, doch steeds te vergeefs, houden vele dat bericht ongegrond. Echter is aan te merken, dat een Ynga van koninglyken bloede het Christen geloof aangenomen heeft, en onder den naam van Garcilasso de Vega bekent is geworden. Deze heeft de geschichten der Peruaansche koningen beschreven, die wy noch hebben.

VER-

VERGELYKING.

Dat ik deze beide Americaansche vorsten zamengepaart heb, is niet wegens hunne daden en natuurlyke eigenschappen, die gene overeenstemming met elkander hebben, maar wegens hun noodlot geschied. Beide konnen onder de magtigste mogendheden getelt worden, die in de historien te vinden zyn, en wel wegens hunne grote ryken, onbeschryfselyke schatten, menigte onderdanen, en de trouw en blinde gehoorzaamheid van dezen jegens hunne koningen; ja ook wegens hunne manmoedigheid, want men van hunne onvoordelige veldslagen, met de Spanjaarden gehouden, geen afbeeldzel van de Americaansche natie ontwerpen kan of mag. 't Is te geloven, dat zo ene tamelyke menigte Peruanen of Mexicanen, met kanon, paarden en andere onbekende wapenrusting voorzien, onvermoed naar Europa gekomen was, de Europeërs, hoe zeer zy zich van hunne natuurlyke dapperheid mogen beroemen, gewis even zo verbaast gestaan, de Americanen, 't zy voor halve Goden of tovenaars gehouden, en in den slag veeleer de voeten dan de armen gebruikt zouden hebben. Mitsdien is het noch aan de dapperheid der Spanjaarden, noch aan de bloheid der Americanen toe te schryven, dat twe grote monarchien in een' zo korten tyd bedwongen wierden, maar aan ene onbekende wapenrusting, inzonderheid kruit en loot, waar van de Americanen te voren geen denkbeeld gehad hadden, en mitsdien een' iederen Spanjaard voor een' Jupiter aanzagen, die den hemel en de aarde naar welgevallen bewegen konde, en meester van den donder en blixem was; ene voortreffelykheid, die volgens hun-

hunne mening den Goden alleen toequam; want men ziet uit de historie, dat de Americanen den Spanjaarden in natuurlyke dapperheid geenzints geweken, maar hun zelfs in behendigheid en trouw jegens hunne bevelhebbers overtroffen hebben. Men ziet hen in den hoogsten graad het leven verachten, ja de een en andere blyken van rechte heldhafte bedryven geven. Die beide monarchen, die te gelyk regeerden, waren niet alleen grote veldheren, maar ook fyne staatslieden, inzonderheid Motezuma, wiens gantsche historie ene keten van doorslepe staatsgrepen en veinsery is; zulks Cortes met alle zyne loosheid daarin dikwerf te kort schoot, en bespeurde, dat Motezuma in vermomming zyn meester was. De Peruaansche koning in het tegendeel was, jonger zynde, ook geen zo groot een meester zyner hartstogten. Nochtans toonde hy in zyne gevangenis, dat hy zich naar den tyd konde schikken, en door ene gemaakte openhartigheid en liefkozeryen de Spaansche heren, inzonderheid Ferdinand Pizarro, aan zich wist te verbinden, die door dat gedrag zyn vriend was. In het geval met zynen broeder Guascar speelde hy zyne rol met zo veel loosheid, als of hy aan het hof van den Catholyken koning Ferdinand opgevoed was. Doch men kan zeggen, dat Motezuma in veinsery en het betomen zyner hartstogten een groot meester geweest is; want dat caracter zyne historie allermeest merkwaardig maakt. Enigen hebben in Motezuma willen berispen, dat hy zyn' persoon, zonder het zwaard te trekken, den Spanjaarden vertrouwde: in het tegendeel, zeggen zy, gedroeg Atabaliba zich als een koning, vermits hy de vyanden met een heir te gemoet toog; doch daar uit volgt noch niet, dat de Mexicaansche koning minder stoutmoedig dan de Peruaansche geweest zoude zyn, maar veeleer, dat de eerste meer nadenken als de laatste had; weshalven het gelofelyk is, dat zo zyne eigen onderdanen hem niet gedood

had-

hadden, hy door zyn ſtaatkundig gedrag de Spanjaarden in verlegenheid gebragt zoude hebben; doch Atabaliba gedroeg zich naar den wenſch der Spanjaarden, als hy door ontydige oplopenheid hun gelegenheid gaf, hem binnen korten beide van het leven en zyn ryk te beroven. Meer kan in vergelyking van die beide monarchen niet gezegt worden, vermits de regering van Atabaliba wegens hare korte duurzaamheid niet anders dan een luchtverſchynzel aan te merken is, 't geen zich vertoont en terſtond weder verdwynt. Alleen kan men maar zeggen, dat zy beide groot en magtig waren, enerly noodlot hadden, en beide door enerly volk van het ryk berooft werden, en dus hun beider geſchichten gelyke ſtoffen tot bewegelyke gedichten en treurſpelen geven; ja dat in de nieuwe zo wel als oude geſchichten gene groter gebeurteniſſen gevonden worden.

E I N D E.

